JOHANNA
SCHOPENHAUER

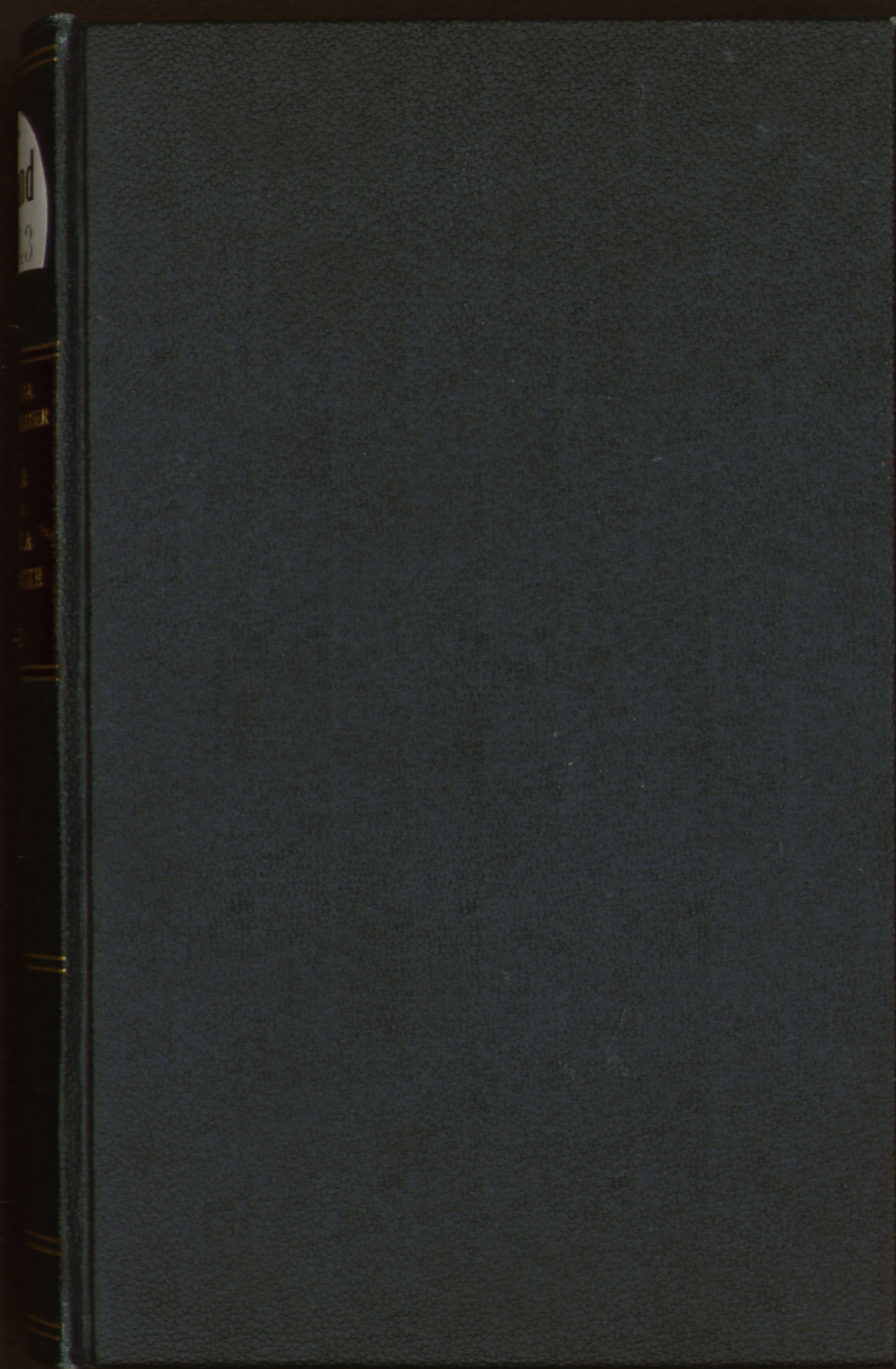
RESA
GENOM
SÖDRA
FRANKRIKE

I - II

Victor Carly.

Gunnar W. Lundberg.
— Stockholm 1960 —

Resa
ifrån
Paris
genom
Södra Frankrike
till
Chamouny,

af

JOHANNA SCHOPENHAUER.

Öfversättning från andra Uplagan.

Förra Delen.

MARIEFRED,
COLLIN & COMP. 1826.

Inledning.

Nära åtta år hafva förflutit, sedan jag första gången lemnade allmänheten denna beskrifning öfver min resa genom det södra Frankrike, hvilken den med öfverseende emottog; nära tjugu, sedan jag öfvergaf detta sköna, af naturen öfverfullt välsignade land, och de under denna, jemförelsevis korta, tidrymd sammanträffande stora händelser hafva visserligen äfven der orsakat mången vigtig förändring. Dock kunna dessa förändringar blott hafva utöfvat ett ringa inflytande på de egentliga föremålen för min upmärksamhet: ty menniskans förvirrade häftiga handlingar förmå aldrig att rubba naturen ur sin eviga gång. I krig likasom i fred grönskar rankan, doftar rosen i glödande färgprakt, och stolt höjer den branta klippan sin skrofliga hjessa mot stjernorna. Det på jorden utgjutna blodet fördunklar icke den blåa himmelen; i ostörd klarhet hvälfver den sig, så väl öfver ett slagfält, fullt af lik, som öfver en dal, upfylld af lyckliga idoga menniskor. Den eviga konstens skapelser, de stora lemningarne af en kraftigare forntid förblifva äfven orubbade af all förvirring, och i trots af de stormar, som rasade derom-

kring, står ännu *Maison quarré* qvar i *Nismes*, sådant det stått i tusende år.

Äfven med landets invånare förhåller det sig på samma sätt; den enskildta menniskans sinnelag är väl lätt böjligt, men icke ett helt folks, genom nationalitet och lång vana formade character. Båda kunna till en tid undertryckas, dock frambryta de alltid hastigt åter, när en lugnare tid inträder. Och dessutom egnar sig, bland alla Europas nationer, Fransmannen minst dertill, att antaga främmande seder och meningar, hvartill visserligen under den sednaste tiden varit nog tillfälle. För honom är ännu alltid Frankrike universum, och Paris verldens hufvudstad. Medlidsam nedblickar han från höjden af sin förträfflighet på oss öfriga barbarer; och om han hos oss finner något berömvärdt, så förklarar han det nästan lika godt, som vore det af Fransyskt ursprung, och tycker sig dermed hafva uttalat ett stort beröm.

Emedlertid har troligen den sednare tiden i de Franska städerna infört mången förändring uti de gamla bruken, synnerligen i umgängeslifvet; likväl mera i sjelfva Paris, än i de större provinsstäderna, der handelsandan herrskar. Frankrikes hufvudstad var redan för lång tid tillbaka lik Kameleonten, hvilken i evig växling förändrar färgen; men liksom hos detta djur förblifver den ursprungliga formen dock alltid densamma, om än den del nu synes hvit, som för några ögonblick sedan var blå.

Under vårt vistande i Paris förbländades verldens ögon af de, till större delen utur djup dunkelhet till hastig rikedom och anseende uphöjde, och den praktfulla inrättningen af deras hus och fester blef i tidskrifter och resebeskrifningar med ofta tröttande noggrannhet på det tydligaste framställd för den läsande verlden. Derföre borde jag, när dessa blad först utgåfvos, ej visa mig på denna redan alltför mycket trampade bana. Nu har likväl skådeplatsen förändrat sig, den Franska adeln har åter inträdt i sina urgamla rättigheter, och i sin fordna obetydlighet hafva till större delen återsjunkit de så kallade *nouveaux riches* tillika med sin prålande fåfänga öfver hastigt och lätt förvärfvade rikedomar, hvartill den så lätt förledes, som ej genom vana från ungdomen lärt sig att värdigt bära den gyllene bördan. Deras tid är nästan redan öfverlemnad åt glömskan, och likväl var den i sitt slag alltför märkvärdig, att hel och hållen blifva dess tillhörighet. Men under denna resa förda dagbok ligger ännu framför mig, hogkomsten lefver ännu frisk och liflig i min själ, och så vill jag nu försöka, hvad jag förr ej borde företaga, att teckna, fastän blott med ett lätt utkast, en ytlig bild af Paris, sådan den förekom mig.

Paris.

Ännu aldrig hade något på ett mera sällsamt sätt öfverraskat oss, än infarten i Paris, ehuru ingalunda genom sin prakt. Ifrån den lilla staden Peronne, sex skjutshåll ifrån Paris, reste vi på en illa underhållen väg förbi flera, af idel usla lerkojor bestående byar. Inga präktiga villor, omgifna af vidlöftiga trädgårdar, inga vackra landthus, i hvilka den tröttade stadsboen söker hvila, förkunnade oss här, såsom milsvidt kring London och Amsterdam, den stora hufvudstadens grannskap. Icke eller mötte vi här det brokiga hvimmel af resande, eller den mängd af sköna equipager och prydliga ryttare, hvilka omkring dessa städer redan på afstånd gifva tillkänna det i dem rörliga lifvet. Vi mötte blott några tungt lastade forvagnar, många fotgängare med dåliga kläder och än sämre skor, som vandrade på den smutsiga vägen, men isynnerhet flera stora oxdrifter, som drefvos till hufvudstaden, och hvilkas ofta besvärliga sällskap lifligt erinrade oss om den klagan, hvilken *Boileau* redan för mer än hundrade år tillbaka vid ett dylikt tillfälle anförde öfver dem. —

Under ständig väntan att det skulle blifva bättre och annorlunda, funno vi oss på en gång uppå en af små hus omgifven gata, sådan som hvarje småstad i Tyskland kan framvisa. Utan uppehåll foro vi igenom en tullport, hvilken vi derföre knapt märkte, och nu öpnade sig för oss en labyrinth af krokiga och räta, breda och smala gator och gränder, af hvilka alltid den ena syntes orenligare än den andra. Ungefär en half timma varade detta. Förundrade sågo vi på hvarandra i vagnen. Äro vi då verkligen i Paris? frågade vi, är detta *la Capitale du monde?*

Dock just nu krökte vagnen om ett hörn och vi befunno oss midt på boulevarderne. De täcka husen med sina trädgårdar, de många bodarne, tälten, de af sköna träd infattade alléerna, det glada hvimlet af gående och åkande, allt visade sig så mycket lifligare, som det var skönt väder och dessutom Söndag, och det fröjdade oss att vara förflyttade midt i Parisarnes folkglädje. Dock de af vårt ressällskap, som hade känt Paris före revolutionen, ville äfven här, på denna glädjens allmänna tummelplats märka en stor skilnad emot fordom. De påstodo sig nu endast se skuggan af hvad som varit, och saknade isynnerhet de prägtiga equipager, som här fordom plägade glänsa i långa rader. Verkeligen mötte vi nästan inga andra åkdon, än cabrioletter och hyrvagnar; men de sednare tycktes temligen eleganta, till och med

bättre och snyggare, än de i London, hvilket fordom ej lärer varit fallet i Paris.

I det stora prydliga hôtel, hvarest vi snart derefter afstego, saknade vi mera än någonsin beqvämligheterna i England, och dess ej nog berömda värdshus. Den palatslika byggnad, i hvilken vi togo vår bostad, hade fordom tillhört *Ducs de Grammont*, och hela dess inredning påminte oss dagligen, att hvarken byggmästaren eller de fordna egarne kunnat tänka sig möjligheten, att det skulle förnedras till sin nuvarande bestämmelse. Hertiginnan hade fordom sjelf bebott den rad af rum, som vi nu begagnade. De voro höga och rymliga, med fönsterna åt en liten nätt trädgård; ty för det eviga bullret på gatorna i Paris, plägar man gerna undvika husens framsida. Väggarna voro öfverallt betäckta med förgyllningar, sidentapeter och stora speglar, af hvilka dock ingen var så anbragt, att man med beqvämlighet kunde deraf begagna sig vid sin klädsel. Alla möbler i rummen voro så dyrbara, att värdinnan gerna skulle bedt oss, att aldeles ej begagna dem. Öfverallt stodo Ur, Vaser, Bronzer och Kandelabrar i vägen, alltsammans under revolutionen stulit ur de rikas och förnämas hus och köpt för röfvarpris; men derjemte saknade vi nästan allt, som fordras till verklig beqvämlighet. På alla sidor lemnade dörrar och fönster luften fritt genomtåg, eldbrasan af temligen fugtig ved förmådde ej upvärma dessa höga rum, och de med ingen matta försedda, bonade inlagda golfven påminte

oss, lika mycket genom sin kyla, som sin glatthet om nöjena på isbanan vid Hamburgs Binnen-Alster.

Äfven det funno vi obeqvämt, att nödgas söka eller låta hämta så väl frukost som middag utomhus på kaffehus och värdshus. Vid denna inrättning har dock en främling alltid måst vänja sig i Paris, och många stadens invånare, synnerligen ogifta män begagna den af fritt val: ty den sanne Parisaren befinner sig öfverallt hällre och bättre, än i sitt eget hus.

Den verldsberyktade orenligheten på gatorna, hvarigenom denna stad sedan sin första upkomst utmärkt sig, tillät oss ej att, synnerligen under vintren, till fots genomvandra den. Vi hyrde oss straxt en ganska anständig vagn, som vi tämligen dyrt för månad betalte, men som derföre, undantagande en middagstimme, från klockan nio om morgonen till midnatt, ständigt stod förspänd för vår port. Det var en så kallad *Carosse de Remise*, som eger alla ett eget equipages rättigheter. De få öfverallt köra fram, der hyrvagnarne måste hålla sig på afstånd, t. ex. vid Theaterns stora ingångar och på gårdarne till de större husen, som här alla äro försedda med inkörsportar.

Vi begagnade flitigt denna vagn, för att åka omkring på gatorna i Paris, och lära känna äfven det yttre af denna märkvärdiga stad. Vår föreställning derom måste likväl i detta afseende blifva ofullkomlig, såsom hvarje, hvilken man åkande fattar om en stad, men emed-

lertid måste äfven i det yttre stora förändringar sedan den tiden föregått. Den nye Kejsaren lät redan under vårt vistande der öfverallt på det ifrigaste arbeta på förskönandet af sin goda stad; oändligt mycket, som då började, är sedan fulländadt, och visserligen står äfven mycket utfört, hvarom vi blott hörde talas, såsom en framtida plan. Dock är, vid stadens stora vidd, dess hastiga fullkomliga förvandling omöjlig, och visserligen förblifver den ännu länge, hvad den då redan länge hade varit, på en gång en af de fulaste och skönaste, som man kan tänka sig. Alltid skola der sköna breda gator och stora, af palatser omgifna, torg, gränsa till trånga, krokiga och dock lifliga gränder, hvarest främlingen blott med möda förmår slingra sig fram mellan mängden af bullrande vagnar och ilande fotgängare, under det stojet af de evigt rullande hjulen, skriket af de sina varor utbjudande, säljarne och folkets skratt, svordomar och oväsende döfvar alla hans sinnen. Här gifvas inga breda fotstigar på gatornas sidor, såsom i London, då likväl de öfver all föreställning slipriga stenarne göra hvarje steg osäkert. Men de ägta Parisarne märka föga denna obeqvämlighet. Med en lindansares skicklighet kasta de sig mellan vagnarne och slingra sig modigt genom alla faror. Till och med välklädda fruar och flickor springa lätt öfver ställen, som synas otillgängliga, och sällan förråder fållen af deras klädning eller den fina hvi-

ta strumpan eller den nätta skon, hvilken väg de haft att öfvervinna.

Dock skulle säkert många hundrade, kanske tusende, årligen i Paris finna döden under hästföttren, hvilket äfven, enligt *Merciers Tableau de Paris*, före Revolutionen varit fallet, om ej den öfverallt närvarande polisen skyddande utsträckte sin mägtiga arm öfver fotgängarne. Vi sjelfva blefvo en gång af en dess tjenare höfligt anmodade att stiga ur och inträda i en bod på gatan St. Honorée, till dess en annan vagn kunde anskaffas, under det ett par af hans kamrater fattade vår kusk i kragen, emedan han vid krökningen om ett hörn med ett hjul hade vidrört en gammal man, dock utan att tillfoga honom den minsta skada. Kusken affördes genast till fängelset Biçetre, hvarest han måste förblifva fjorton dagar, och till straff för hans husbonde blefvo hästarne skickade i bete på en månad, utan att få användas till arbete. Denna lag utöfvades öfverallt på det strängaste, och, efter hvad man försäkrade oss, utan afseende på personen.

Husen äro i Paris nästan alla fyra eller fem våningar höga, många ännu högre, och hafva utseende af betydlig storlek, emedan de vända bredden, och icke, såsom merendels i London och Amsterdam, gafveln åt gatan. Likväl träffar man, midt bland långa rader palatslika byggnader, äfven ofta små eländiga kojor, som göra ett svårt afbrott mot de förra. De till större delen icke breda gatorna i det inre af sta-

den erhålla genom husens stora höjd något dystert källaragtigt, dock erbjuda de en hög anblick, i synnerhet om aftonen, då man ofta ser fönstren uplysta högt under taket, medan det ännu öfver midnatt fortfarande bullret på gatorna doft, likt hafvets brusande, uphöjer sig till dem.

Den som aldrig sett det ständigt rörliga lifvet i en verkligt stor stad, kan omöjligt göra sig ett begrepp derom; det föreföll oss mindre märkbart i London, emedan det der utbreder sig öfver en långt större rymd: ty der bebor nästan hvarje familj ensam ett litet hus för sig, hvarigenom staden vinner betydligt i omkrets. Men Paris består af tre eller fyra, öfver hvarandra upstaplade städer, hvars alla vida lifligare invånare måste röra sig nere inom en jämförelsevis liten rymd.

Ett sådant stort hus i Paris omfattar en liten verld: ty blott få, på Furstlig fot lefvande familjer bebo ett helt hôtel. Samma tak betäcker ofta det ytterligaste öfverflöd och den mäst tryckande fattigdom. En hel familj kämpar i femte våningen emot hunger och köld, medan man trenne trappor längre ned frossar vid ett lucullisktgästabud, och ljudet af den glada musik, vid hvilken uti den första våningen en skön Frus namnsdag firas med en glänsande bal, tränger sig ofta i den andra till en döendes plågobädd, och blandar sig med fasansfull ironi bland de högljudda klagoropen från hans kring honom församlade tröstlösa barn. Man födes, lef-

ver och dör, man fröjdar sig eller förtviflar; ingen i huset utom dem, hvilka det närmast rörer, vet något deraf; och jag var nog småstadsagtig, att deruti finna något tröstlöst upprörande.

De utur det plundrade Europa röfvade konstskatter funnos under vårt vistande i Paris der församlade på ett ställe. Det vore likväl äfven så öfverflödigt som öfverdådigt, att här yttra något om dem. De gåfvo oss den renaste, varagtigaste njutning; och om äfven hemlig förtrytelse blandade sig i vår glädje, så kunde vi dock ej undgå att prisa vårt lyckliga öde, som här förskaffade oss det, hvarefter vi ifrån vår ungdom hade längtat, och som vi på annat sätt svårligen kunnat upnå. Vi måste till och med tacksamt erkänna den frihet, i hvilken främlingen tilläts att, utan tvång, utan kostnad, utan någon besvärlig inskränkning af tid, förnöja sig i åskådningen af de konstverk, till hvilka förr i hans eget fäderneslaud, hvars prydnad de utgjorde, tillträdet på mångfaldigt sätt var försvåradt. Vi behöfde endast upvisa våra kort såsom främlingar, och dörrarna till alla åt konsten helgade gallerier och salar öpnades för oss, under det för den egentliga Parisaren tillträdet var medgifvet blott vissa dertill bestämda dagar. Men denne behandlade ock den för honom öpnade helgedomen såsom en vanlig promenad, som man besöker för att se och blifva sedd af mycket folk. Trängseln på sådana offentliga dagar var odräglig, äfven-

som det högljudda meningslösa pladdret; och sedan vi en gång råkat en sådan dag komma i Museum i Louvren aktade vi oss noga, att ej för andra gången begå en sådan förseelse.

Jag har redan nämnt, att vårt vistande i Paris inträffade under perioden för de så kallade *nouveaux riches*. Rundt omkring oss sågo vi menniskor, som, bländade af lyckans klaraste solsken, hvilket hastigt utgjutit sig öfver dem, ej visste hvad som egentligen hade händt dem. De förundrades öfver sig sjelfva och sökte derföre att äfven upväcka andras beundran. Det öfverflöd, som de visade i afseeende på boning, bord och kläder var otroligt; men ty värr förjagades deraf hvarje ädlare njutning af lifvet, denna fina sällskaplighet, detta behag i seder, hvarigenom den äkta Parisaren förr utmärkte sig. Äfven i sann gästfrihet blefvo de långt efter den bildade norden, ehuru de förnämsta husen i Paris antingen på bestämda dagar i veckan gåfvo sina middagar, eller dertill inbjödo, så snart ett bestämdt antal till dem addresserade främlingar hade samlat sig, hvilket äfven ofta hände. Blott sällan förde glädjen ordet vid sådana fester, men ofta den mest dödande ledsnad!

Man plägade samla sig mellan klockan sex och sju, för att genast, i sällskap med omkring trettio Herrar och Fruntimmer, som föga eller intet kände hvarandra, ila till bordet, som var lastadt med silfverne och gyllene bordkärl, med

krystall, postlin och en mängd små fat, ställda på tallrikvärmare af silfver.

Aldrig hade vi sett sådana frossare, som de vid dylika tillfällen äfven bjudna Parisarne, ej en gång fruntimren undantagna: ty den tiden är redan länge icke mera, då det hörde till goda tonen att äta, som lefde man af luften. Deras skicklighet i ätande gränsade verkligen till det omöjliga; och betjenterna, hvilka hvarje gäst måste medföra, och som stodo bakom deras herrskaps stol, för att på det skyndsammaste upfylla hvarje dess befallning, hade fullt upp att göra. Olycklig den främling, som vid sådana tillfällen var för blygsam, att högt yttra sin önskan, eller hvars närsynthet hindrade honom att behörigt öfverskåda bordet, för att utvälja det för sig smakligaste. Han lopp fara att hungra midt i öfverflödet: ty utom soppan och oxköttet blef ingenting kringbjudit; allt det öfriga måste man begära. Derföre voro äfven glasögon och lorgnetter i evig verksamhet, och de betänkliga, sakförståndiga blickar, hvarmed allt betraktades och mönstrades, aflockade oss månget hemligt leende. Det förstås af sig sjelf, att vid så alfvarlig sysselsättning ej något allmänt, eller eljest i något afseende lifligt samtal kunde ega rum; stundom hviskade man väl af höflighet några ord till sin granne, men utan att dervid lemna ur sigte hufvudändamålet för samlingen. Fransmännen äta fort, och på halfannan timme var allt full-

ändadt; och likasom elden varit lös i huset, skyndade nu hvar och en till sin vagn, för att antingen uthvila ett par timmar i någon af de många Theatrarne, eller till klockan elfva fara från ett hus till ett annat och göra visiter på tio minuter. Hela verlden klagade öfver dessa visiter, vid hvilka ingen, hvarken besökande eller besökta hade roligt; likväl vågade ingen att undandraga sig denna hårda pligt, som ej hade lust att, såsom död för sällskapslifvet, blifva öfverlemnad åt glömskan.

De sena middagarna hafva i Paris, liksom nästan i alla stora städer, utträngt soupéerna, hvilka fordom just i Paris utgjorde det glada finare sällskapslifvets triumph; man minnes dem nu blott som en Saga från forntiden. I stället för dessa glada samlingar af en liten utvald krets, hade nu kommit så kallade Soiréer, hvarest man kunde inställa sig ifrån klockan tio till midnatten: ty tiden för ankomsten, bortgåendet eller qvarblifvandet var aldeles obestämd; och den som dertill hade lust, kunde följaktligen besöka tre eller fyra på en afton. I de mest glänsande husen egde de rum på bestämda dagar i hvarje vecka, då de en gång för alla bjudna gästerna kunde infinna sig så ofta de behagade. I många andra hus blef man hvarje gång bjuden, och det alltid i Fruns, aldrig i Herrns namn. Nöjet af en sådan Soirée var emedlertid lika ringa som kostnaderna, om man undantager den alltid prägtiga uplysningen; och den som hade nog rymligt att se hos sig ett

par hundrade personer, kunde aldrig på lindrigare sätt komma i rop att hafva ett förnämt lysande hus och, som det då kallades i Paris, vara i *genre.*

Redan den till rummen ledande stora trappan var dessa dagar prägtigt uplyst, och stundom blommade och doftade äfven ett helt drifhus af utländska växter på dess sida. Förrummet var upfyldt af gästernas betjenter, som här spelade eller eljest roade sig på sitt sätt, utan att bekymra sig om de inträdande främmande. Den med sitt herrskap ankommande betjenten nämnde dess namn för en af husets betjening, som upryckte båda flygeldörrarna och öfverljudt ropade det nyss hörda namnet i salongen, hvarvid vanligen de utländska på ett högst löjligt sätt blefvo tillvrängda; man inträdde, dörrarna tillslötos åter, och nu stod man, omgjuten af det mest bländande ljus framför en i sanning fruktansvärd Areopag af Damer. Sittande i den högsta prydnad, bildade de en ofta tredubbel krets kring rummet och hade, samt väntade här intet annat nöje, än att med kritiskt öga och obeveklig stränghet mönstra hvarandras klädsel. Värdinnan befann sig vanligen nära ingången och var stundom nog artig att anvisa en plats åt de ankommande. Den som kände sin granne sökte att med henne börja ett tyst samtal, men den som råkat få sin plats emellan obekanta, måste iagttaga en kall förnäm tystnad, om ej stundom värdinnan gjorde sig den mödan att göra damerna bekanta med hvar-

andra. Herrarne stodo i hörnen, eller spridde sig i sidorummen eller tilltalade ibland någon dam af sina bekanta, om de kunde komma i dess granskap.

I sidorummen voro Boullist-bord framställda, men den som åstundade spela måste sjelf upgöra sitt parti, hvilket ej alltid var utan svårighet, ehuru det mycket lindrade värdinnans besvär. Detta spel, der det mesta beror på lyckan, var då det enda omtyckta i Paris, och jag erinrar mig knapt, att hafva sett något annat. Den enkom dertill gjorda ljusstaken, på hvilken hvarje ny deltagare i spelet måste lägga en bestämd afgift, var alltid den vinnande; och man berättade om många Fruar, att de med denna inkomst bestredo utgifterna för en del af sin toilette, eller åtminstone för sina Soiréer.

När det skulle tillgå rätt stort och prägtigt, hade man med penningar och goda ord förmått någon genomresande Virtuos, någon berömd sångerska eller harpspelerska att låta höra sig i den stora samlingen, som då alltid pligtskyldigast råkade i förtjusning. Stundom läto äfven i ett sidorum ett par fioliner och en pipande flöjt höra sig, hvilken aldrig får saknas vid dansen i Paris. Dessa gåfvo likväl aldrig tecken till en allmän glädje. Man trängde sig väl fram, man steg till och med upp på stolarna för att se bättre, men utom de redan förut till den Fransyska contradansen bestämda fyra par, visade ingen lust att taga verksam del i dansen. För de dansande blef midt i den hop-

trängda kretsen af åskådare blott ett ganska inskränkt rum öfrigt, för att såsom på en theater visa sin konstskicklighet. De hvilka skulle våga, att på detta sätt visa sig, måste vara ganska säkra på sin konst och redan flera veckor förut hafva inöfvat sig: ty de stodo för en sträng allmänhet, som, oagtadt den brukliga högljudda handklappningen, likväl ej lät det minsta fel undslippa obemärkt. Olyckligt det fruntimmer, som man ej fann nog skönt och ungt, hvars fot blott med en enda linea öfverskred det en gång antagna måttet, eller som ej köpt sina skor hos den berömdaste mästaren i den ädla skomakarkonsten. Ej blott hvarje steg, ej blott hela dess gestalt, utan äfven hvarje enskild del af dess klädsel måste utan fruktan kunna underkasta sig den strängaste granskning. Det fruntimmer, hvars klädsel redan föregående veckan varit på modet och det, som ej fullkomligt kunde i sin konst täfla med Operadansöserna, begingo en lika stor och oförlåtlig förbrytelse. Flera veckor talades i sällskaperna om de *horreurs* hvilka de ådragit sig, och kanske voro dessa efter år och dag ännu ej förgätna.

Icke alltid får man vid dessa Soiréer se dans eller höra musik, utan blott i hemlighet gäspa; men alltid frambäres efter midnatt svagt thé, jämte bakelse, confect, frukt och dylikt. Äfven pomeransvatten och mandelmjölk kringbjudes. Vid pass en timma sednare slutade en sådan aftons nöjen genom gästernas bortresa,

så vida icke nya sent ankommande ännu ett par timmar förlängde dem.

Hela den långa rad af rum, som en sådan gästfri familj bebodde, och som man i Frankrike utmärker med konstuttrycket appartement, var vid dessa tillfällen öppen och på det utmärktaste sätt uplyst med hundradetals vaxljus och lampor. Speglar, räckande ifrån taket till golfvet, skimrade öfverallt, siden och rik förgyllning prydde väggarna och ljusstakar af krystall, dyrbara bronzer, samt vaser af marmor och postlin glänste i alla hörn; hela möbleringen förenade Furstlig prakt med smakfull anordning. Men framför alla andra utmärkte sig alltid genom den utsöktaste skönhet Fruns sängkammare, som slöt denna rad af rum. Den stod äfven öppen för hela verlden och var vanligen under de icke åt sällskaper bestämda dagar Fruns boningsrum, hvarest hon emottog visiter.

De eleganta Pariser-damernas sängkammare hafva emedlertid allt för ofta blifvit beskrifna, för att här behöfva omtalas. Deras allt för långt drifna, ofta till förtrollning gränsande elegans måste äfven medföra mången obeqvämlighet för sina egarinnor; och ofta tycktes det oss som hade de blott en föregifven bestämmelse, i synnerhet måste det efter en sådan Soirée vara äfven så obehagligt som skadligt för helsan att verkligen tillbringa natten i den, af utdunstningen från så många ljus och menniskor förderfvade luften.

De fruntimmers klädsel, hvilka gåfvo eller besökte dessa Soiréer, var nästan ännu pragtfullare än inredningen af deras boningar. Perlor och diamanter, med hvilka de ofta syntes öfversådda, dyrbara Turkiska shawlar, hvarmed de brukade ett ständigt ombyte, utgjorde dervid det minst kostsamma: ty dessa bibehöllo dock alltid sitt värde. Deras största slöseri bestod i tusende nästan namnlösa småsaker, i ting, som endast tycktes hafva tillkommit, för att åter på det hastigaste förstöras; t. ex. i slöjor af Brüsselska spetsar för 100 Louisd'or och deröfver, och i konstiga broderier på det finaste Batist ifrån Brabant. Ett fruntimmer af goda tonen kunde ej två gånger bruka samma klädning i sällskaper, utan att åtminstone hafva gjort den oigenkänlig genom förändringar, och kunde icke eller anförtro sitt sköna hufvud åt någon Hårfrisör, som ej åkte i egen vagn och lät betala sig minst tolf franker för hvarje frisur, hvilken flere behöfde två gånger om dagen. Den Dam som en hel dag hjelpte sig fram med blott ett enda par nya sidenskor ansågs för ganska sparsam, men hvar och en medförde, när hon utfor på visiter, ett helt magasin hvita handskar i sin vagn, för att kunna utbyta de en timma brukade emot nya.

Så fortgick detta i oändlighet; mannen till en sådan Fru bekymrade sig icke om, genom hvad medel Madame kunde bestrida så oerhörda kostnader. Stora verlden i Paris har väl aldrig varit i rop för sträng sedlighet, dock sök-

te den fordom att åtminstone draga anständighetens slöja öfver sina förvillelser; men de Herrar och Fruar, som vid den tiden ville anses som förnäma, trodde sig säkrast kunna upnå detta mål när de skröto med förhållanden, som man förr sorgfälligt sökte undandraga verldens blickar. Det vore ett alltför obehagligt göromål att härpå anföra omständliga bevis; jag tillåter mig blott att säga, att äfven ansedda damer ej blygdes att offentligen förklara någon dyrbar del af sin prydnad för en erhållen skänk. De rika Ryssar, som i stort antal då uppehöllo sig i Paris, spelade en ganska glänsande role i damernas verld, och mången fru utgaf för sin man den dyra shawl eller slöja, som hon sjelf nyss köpt, för ett bevis af en sådan nordisk väns upmärksamhet, blott för att undvika förebråelser för sitt slöseri.

Så lefde de rika i Paris, hvilka då uteslutande gåfvo tonen. Andra, som ej kunde likna dem i pragt, förde ett slags värdshuslif. De inbjödo sina gäster till frukost eller middag på något berömdt värdshus och om aftonen besökte de spektaklen eller andra, åt det offentliga nöjet egnade ställen, hvarest aldrig felades musik, dans och stort sällskap, och hvilka, under allehanda välljudande namn, funnos till oräkneligt antal i Paris.

Utan tvifvel förde dock många tusende familjer äfven då ett vida njutningsrikare lif i Paris, i en inskränkt krets af förtrogna vänner, hvarest den fina bildade ton och den glada gamla fransyska sällskaplighet ännu bibehöll sig, som

förr varit allmänt rådande i Frankrike. Dock tilläts blott sällan för främlingar tillträde i dessa hus, och den som ej hade den lyckan, att genom särskilda förbindelser komma i beröring med dem, hade intet annat öfrigt än att kringsväfva i den så kallade stora verldens oroliga hvirfvel, hvarest man förmedelst några recommendationsbref ganska lätt kunde bli införd, eller tillbringa aftnarne i någon af theatrarne, hvilket ostridigt förskaffade högre njutning, än det sällskapstorra umgängeslifvet.

Blott i allmänhet vågar jag vidröra theatrarne i Paris, emedan så oändligt mycket derom redan är skrifvet och ännu dagligen skrifves. Sexton till aderton Skådespelshus stodo den tiden hvarje afton öpnade för de skådelystne, och hvart och ett af dem hade sin egen allmänhet, sina egna författare och skådespelare, och ofta var valet dem emellan svårt för främlingen, emedan så mycket i sitt slag godt och förträffligt lockade honom från alla sidor.

På national-theatern hänryckte Talma oemotståndligt genom sin ädla action och stod då i den fullaste herrligaste blomningen af sin konst. Äfven Duchenois, som ej länge sedan upstigit från köksspiseln på skådeplatsen, utgjorde ett åskådligt bevis derpå, att det alltid bör lyckas den sanna skickligheten, att besegra fördomar, som blott grunda sig på yttre omständigheter. Redan då voro hennes anletsdrag nästan oförlåtligt vidriga; men hennes djupt upfattade spel, förenadt med en hög vördnadsbjudande gestalt

och en skön fyllig röst, hänryckte dock hela Paris ända till den mest stormande beundran. Med henne täflade Georges, prålande i ungdomlig skönhet. Båda dessa skådespelarinnor hade då hvar sitt mägtiga parti bland allmänheten, som på det ifrigaste kämpade för sin Drottnings ära. I denna strid blef väl intet blod, men mycket bläck utgjutit, hvarpå man hvarje morgon fann bevis i de offentliga bladen, när aftonen förut någon af de båda damerna visat sig på skådeplatsen. De lättrörliga Parisarne togo i denna strid så liflig andel, som om landets väl deraf berodde. I lustspelet hade på samma theater den då unga sköna Mars tillvunnit sig segerpalmen. Vid hennes sida stodo flere med rätta berömde skådespelare och skådespelarinnor, och uphöjde den högre Komedien nästan till fullkomlighet.

I den stora fransyska Operan kunde sången ej förtjusa ett öra, som ännu var ovant vid det denna nation egna uttal; deremot kan ingenting jemföras med de då varande balletternas bländande trollpragt, eller med behaget, skönheten och skickligheten hos de första dansörerna och dansöserna, som verkligen tycktes svälva öfver golfvet. Likväl öfverträffades äfven detta af det mägtiga intryck, som orchestern frambragte, när plötsligen, liksom med ett enda drag af stråken, Ouverturen begynte och lik en väldig ström utgjöt sig i det stora sköna rummet.

Theater Feydeau var egnad åt den komiska operan, men hvilkens nyaste alster då hade antagit en något rörande character. Gretry,

Mehül, Cherubini firade här sin triumph. Ellevious sköna gestalt, dess förträfliga spel och behagliga sång, i förening med Martins näktergalsstämma försatte ständigt åskådarne i ett rus af förtjusning, så att ofta pelarne i den stora sköna byggnaden tycktes svigta för de höga utbrotten af bifall och glädje.

På Theater Louvois gåfvos blott lustspel, till större delen sådane, hvilka, genom brist på de tre enheterna, ej kunde upföras på den stora nationaltheatern.

Här var äfven såsom skådespelare i charactersroler Picard hjelten för dagen, i Tyskland berömligt känd som författare till flere större och mindre lustspel, men i synnerhet till de fransyska småstadsboerna.

Vaudevillen gaf folket ett sådant nöje, som ingen annan nation än den Franska kan tillägna sig, och hvarom det är nästan omöjligt att gifva den ett begrepp, som ej sjelf sett det. Hvarje större eller mindre af dagens händelser upfattas och framställes liksom *al fresco* med raska, men igenkänliga drag. De blott af ett par fioler accompagnerade melodierna till de sånger, som lifva det hela, äro folksånger, man kunde nästan säga gatvisor, som hvarje Fransos kan utantill. Då för tiden hade man nyss i någon vrå funnit en gammal lång tapet, som blifvit offentligt utställd i Louvren till folkets upbyggelse, och hvaruppå Wilhelm Eröfrarens seger efter hans landning i England, med egen hand blifvit stickad af hans Gemål. Ingenting orimli-

gare kan uptänkas än de oräkneliga underbara figurer, hvarigenom den goda Drottning Mathilda sökt att föreviga sin Gemåls hjeltedater; icke dess mindre lopp hela Paris för att om morgonen beundrande åskåda hennes verk i Louvren och om aftonen se henne sjelf med sina fruntimmer på Vaudeville-theatern sysselsatta med stickningen af denna tapet. En artig kärlekshistoria var skickligt nog inväfd i stycket, och den undersköna Madame Belmont spelade Drottning Mathildas role. Detta är samma skådespelerska, för hvilken förut den äfven till Vaudevillen hörande Fanchons role blef skrifven. Hela Paris var förtjust öfver Drottning Mathilda, stycket måste gifvas sextio till sjutio gånger och då i slutchören dessa ord förekommo, med afsende på Wilhelms landstigning:

ce fut il-y-a sept cent trente ans
nous pourrions bien en voir autant,

instämde hvarje menniska ifrån Parterren; det goda folket gick uprymdt hem och var öfvertygadt att med första få erfara huru under ledning af en annan eröfrare de platta båtarne, på hvilka då ifrigt arbetades, för andra gången hade underkufvat det stolta Albion.

Det skulle blifva alltför tröttsamt att här vilja omtala alla öfriga små-theatrar i Paris. Många af dem hafva vi aldeles icke besökt, ehuru de alla hafva framgång och sin egna beständiga allmänhet. På en af dem dref med oefterhärmlig qvickhet och behag den berömde Brunet sitt lustiga skämt, och måste så ofta pligta på hög-

vakten för sina egna herrliga infall, hvilka han aldrig förmådde återhålla, att han slutligen der lät inreda åt sig en liten beqväm kammare till nattqvarter.

I det ganska stora theaterhuset vid *la porte St. Martin*, som egentligen blifvit upbyggdt för den stora operan, gåfvos med stor kostnad tanktomma melodramer, hvilka nu tyvärr äfven funnit inträde och beundrare på våra theatrar. Vi sågo der den hundradesjette framställningen af en Pantomime, kallad *Damoiseau et Bergerette*. Det rymliga huset var öfverfullt af åskådare, som framträngde sig för att se Franconis hästar helt förnuftigt trafva utföre ett högt berg och nedanföre dansa en quadrille. För öfrigt visade äfven Franconi i Capucinernas trädgård hela året igenom den nästan obegripliga färdigheten i konstridning hos sin trupp, hvaraf vi i Tyskland stundom sett några lärjungar.

Sålunda fanns, efter de evigt skådelystna Parisarnes omdöme, öfverallt ett *Spectacle superbe*, blott den italienska *opera buffa* kunde ej vinna deras tycke. Den spelade merendels för tomma väggar, som endast inneslöto några egentliga amatörer och de händelsevis närvarande musikälskande främlingar.

Alla dessa särskilda theatrar voro, efter de fordringar som man vid dem enskildt kunde göra, tämligt beqvämt och elegant inredda och prydda. National-theatern, stora operan och *theatre Feydeau* utmärkte sig genom ädel enkel pragt och stor styl i byggnadssättet. Blott den skym-

ning som ständigt herrskade i de för åskådarne bestämda delar af dessa hus förekom oss oangenäm, särdeles i början, då vi ännu voro vana vid den bländande glansen på Londons theatrar. Här funnos icke såsom der några lampetter eller speglar, som återkastade ljusskenet fördubbladt. Äfven de större theatrarno uplystes blott af en enda rad lampor, vid hvars matta sken man knapt kunde igenkänna de i logerna sittande åskådarne. Derföre besökte äfven damerna theatern blott i negligée, utom när på operan eller national-theatern ett nytt stycke första gången upfördes, då de visade sig strålande af juveler. Ogerna saknade vi anblicken af de sköna smyckade fruarne, som i London erbjuder ett skådespel, i och för sig nog behagligt, att för mången ersätta en ledsam representation på theatern.

Men hvad som långt mera än uplysningen behagade oss på theatern var det fredliga upförandet och den nästan öfverdrifna högligheten hos åskådarne, äfven af de lägre stånden. Aldrig hördes högljudda gräl och otidigheter, hvilka i London ofta förekomma, ehuru Parterren icke mindre häftigt än Londonska publiken yttrade sin ovilja, när den trodde sig hafva skäl att vara missnöjd med skådespelarne eller med sjelfva stycket. Exemplet ifrån Parterren, der de egentliga konstdomarne hafva säte och stämma, efterföljdes vanligen af åskådarne i de högre kretsarne. Bullret var ofta förskräckligt och verkligt dölvande; dertill voro vi sjelfva vittnen,

då ett nytt sorgespel, kalladt Agamemnon, obarmhertigt uthvisslades, ehuru Talma och Duchenois spelade hufvudrolerna deruti. Dock gällde detta buller blott det allmänna och hade intet inflytande på åskådarnes höflighet inbördes. —

Lika litet som på theatern märkte vi på gatorna i Paris slagsmål eller häftiga trätor, hvilka i London så lätt urarta i formliga boxningar. Måttligheten i drickande, som är Fransmännen egen, torde mycket bidraga till deras fredliga sinnelag; ty en rätt drucken menniska hör till sällsamheterna i Paris, som vi åtminstone aldrig märkte. Om någon gång en liten tvist upkom, så försonades den snart åter, ofta genom ett lustigt infall, som bragte de stridande till skratt.

Äfven den frihets- och jemlikhetston, som revolutionen hade infört, var redan då försvunnen och förglömd. Alla Fruar och flickor hette åter Madame och Mademoiselle, ifrån den högstförnäma Frun ända till den *Ravaudeuse*, som sittande framför hennes hus i en ägta Diogenestunna, närde sig deraf, att på det konstigaste hoplappa de sönderrifna maskorna på alla strumpor i hennes qvarter. Den betjent, som öfverallt stod beredd, att för ett par Sous genomlöpa halfva Paris, kallades äfven så väl Monsieur, som den rika herrn, hvilken åkande i egen vagn, nedstänkte denne arma stackaren från hufvudet till fötterna. Blott en enda gång hände det mig att blifva kallad *Citoyenne* och

Du; det var i förstaden St. Antoine, hvarest vi hade stigit ur vagnen, för att betrakta stället der Bastillen stått, och som nu användes till vedgård. En särdeles stor qvinna, af motbjudande utseende, kom till mig och fattade mig med stark hand vid armen, samt visade med synnerlig ifver stället, der fordom Bastillens torn hade stått. Hennes tal, äfvensom hennes gestalt erinrade mig lifligt de förflutna mordscenerna, vid hvilka hon sannolikt ej varit overksamt åskådande; dock jag befann mig här på den plats, hvarifrån dessa gräsligheter fordom utspridde sig, och det var ej underligt, om ljudet af dem ännu bibehöll sig hos invånarne i detta qvarter.

Förrän jag slutar denna teckning, måste jag ännu omtala de förströelser, som i Paris uptaga morgonen. Denna är der ganska lång, ehuru solen redan närmar sig middagslineen, när det blir dager i den eleganta verlden. Frukostar, besök och lustresor brukas der, som öfverallt, men den egentliga glädjen utgöres alltid af promenaderna: ty dessa äro, liksom skådespel och dagligt bröd, ett oumbärligt behof för hvarje Fransos, af hvad ålder och stånd han än må vara. Men hans promenader äro himmelsvidt olika med våra; han söker blott trängsel med mycket folk, och han skulle med nöje vandra på en stenlagd, af höga murar omgifven gård och lemna den behagligaste trakt utanföre obesedd, om händelsen eller bruket ville,

att den eleganta verlden på bestämda timmar skulle samla sig på denna gård.

Derföre funno vi alltid den sköna, ofta och vidlöftigt beskrifna *Jardin des Plantes* obesökt, äfven trädgården till palatset Luxembourg stod öfvergifven, och blott gubbar och sjuklingar ur grannskapet solade sig under dess prägtiga gamla träd på det gröna gräset, på hvilket vintren i detta milda klimat ej öfvar något inflytande. Men Tuilleriernas trädgård upfyldes alltid af det brokigaste hvimmel, och så snart blott en solstråle visade sig, framflögo skaror af Pariserdamer i de prägtigaste och skönaste morgondrägter, åtföljda af svärmar utaf beundrare. Den i verklig stor smak uttänkta och med Kunglig pragt utförda anläggningen af denna trädgård gör honom emedlertid värd det företräde, som visas honom. Den prägtiga blomsterparterren framför Slottet, den stora gräsplanen och de af himmelshöga träd omskuggade alléerna voro vanligen lekplatser för barnen, som der bevakades af sina evigt pladdrande Guvernanter. Ingenstädes i verlden äro barnen behagligare och älskvärdare än i Paris, och ofta åskådade vi dessa undersköna små varelsers lekar, utan att kunna lösrycka oss derifrån; vi fängslades af deras jubel och glädje, när de majestätiska svanorna följde deras lockande och med uplyftade vingar och tillbakaböjd hals genomkorsade den stora dammen med silfverne fåror, för att låta mata sig af hundradetals små hän-

der, hvilka smekande utsträcktes emot dem. Deremot äro terrasserna, som på båda sidor åtfölja trädgården, samlingsplatsen för de äldre spatserande af alla stånd, af hvilka dock den under revolutionen berömda *terrasse des feuillants* är mera besökt, än den på andra sidan. Här hvimla ofta många tusende, de elegantaste och löjligaste figurer om hvarandra. En mängd rörstolar finnas tillreds på hvarje af solvärman belyst plats, att för några få sous begagnas, och ofta bildar sig i ett ögonblick en lång rad af eleganta herrar och damer, hvilka mönstra de förbigående, liksom på Soiréerna och tillika sjelfva erbjuda en brokig förnöjande anblick. I synnerhet om Söndagarna vid vackert väder är trängseln på *terrasse des feuillants* otrolig, och ännu sväfvar för mitt minne en sådan morgon, då flere Turkar af det Turkiska sändebudets följe der gravitetiskt lustvandrade. De gula asiatiska ansigtena stirrade helt förvirradt på den brokiga glada mängden, som nyfiken trängde sig omkring dem, och bildade mot dem en helt egen besynnerlig contrast. Men det första upseende gjorde den Iman, som beledsagade Ministern, med sin himmelshöga mössa och sitt kolossala radband, hvars koraller han ifrigt genomräknade. *C'est le chapelain de l'Ambassadeur*, sade en framför oss gående ärlig Pariserborgare till sin Fru, som han förde vid armen. *Les Turcs sont donc Catholiques?* frågade hon vettgirig. Skada att den oss åtskiljande mängden hindrade oss att höra svaret på denna fråga.

Mängden af elegant prydda bodar af alla slag kan ej i Paris, såsom i London, förleda till en morgonpromenad på gatorna, då dessas beskaffenhet ej tillåta beskådandet af dessa herrligheter. Undantag härifrån gör endast Palais Royal, som man väl kunde kalla hjertat af Paris: ty här är evig rörelse, evigt tillopp, tills dess vid midnatten lamporna utsläckas och de till trädgården förande portarne tillslutas.

Beskaffenheten af denna i sitt slag enda byggnad är verldskunnig. Hvar och en vet, att der, uti tätt vid hvarandra belägna och på det mest lockande sätt prydda bodar, allt är till finnandes, som man behöfver och icke behöfver; och att man under de framför dessa bodar löpande arkader kan gå helt beqvämt, utan att besväras af regn eller solsken? Men allt är här dyrare och sämre än i andra delar af staden; äfven hörer det aldeles icke till goda tonen att här handla. Detta oagtadt går dock handeln sin jemna gång, hvartill i synnerhet de många främlingar bidraga, som dagligen församla sig i Palais Royal, och för hvilka det är svårt att motstå den förbländande nätthet, hvars stämpel här är påtryckt allt, som man ser.

Antalet af dem, som lefva inom omkretsen af Palais Royal upgår till flere tusende, och öfverstiger folknummern i mången småstad, dock räknas i allmänhet icke invånarne derstädes till de agtningsvärdaste i Paris. Man påstår att der finnas menniskor, isynnerhet gamla ungkarlar, som från årets början till dess slut icke öfver-

gifva detta lilla *Eldorado*, emedan de här på en punkt finna allting samladt, som de i sitt tycke behöfva till njutningen af lifvet. Trädgården, som inneslutes af arkaderna, förskaffar dem så mycken frisk luft och fri natur, som de åstunda, och frukt och blommor ifrån alla himmelsstreck finnas helt sirligt upstaplade till salu på en af de yttre gårdarne. Konstvännen finner här flera konstsamlingar af målningar, statuer och kopparstick; den läsgirige kan i flere boklådor se de nyaste dagens produkter jemte de äldre utmärkta författarnes klassiska arbeten. Allt, som i något afseende behöfves till prydnad och gagn, finnes till öfverflöd i de många bodarne. På värdshus, kaffehus och i sockerbagarbodar har man med lika omtanka sörjt för umgänget som för lifvets uppehälle; till och med skådespel saknas icke, ty ett par af de små theatrarne äro belägna inom omkretsen af Palais Royal.

Den som har lycka, kan till och med på stället vinna de penningar, som, för att här lefva, i mängd behöfvas, ty *rouge et noir*, *Roulette* och alla dylika spel hafva jemte Konung Pharao sina hemvist i de trädgården omgifvande byggnader, och ett hörn af sjelfva trädgården var då åtminstone en samlingsplats för ockrare. Mången bländande lycka, som då gjorde stort upseende, utgick härifrån, hvarest den svamplikt hade upväxt.

Den som ej har lust att befatta sig med så stora saker, kan i smått försöka sin lycka på

lotteriet. Vi mötte en gång här Gudinnan Fortuna, som i en gammal kärings skepnad skrek sig hes för att förmå folket att köpa hundrade tusen francs för den lumpna summan af en Riksdaler. Högst upbyglig var den vältalighet, hvarmed hon bevisade för den omkring henne församlade mängden att man redan så godt som vunnit den stora summan om man köpte de lottsedlar som hon utbjöd; dock det finnes intet förtroende mera i verlden: folket hörde på henne, skrattade och geck sin väg.

Och härmed må detta lilla utkast vara slutadt. Det fält, på hvilket jag vågat mig, är vidsträckt och ju längre jag framskrider, dess mera oöfverskådligt utbreder det sig för mig; och derföre är det väl rådligast att sluta i tid, innan tröttheten infinner sig, och vända sina steg åt en annan sida.

Resa ifrån Paris till Bordeaux.

Med gladt sinne lemnade vi i slutet af Januari vår boning i Paris, för att anträda resan till det Södra Frankrike, hvaraf vi väntade oss stort nöje. Luften var mild som om våren, och då vi afreste tämligen tidigt, hoppades vi att denna dag hinna rätt långt och ernade äfven taga det i almanachan utlofvade månskenet till hjelp, för att följande morgonen i god tid kunna vara i Orleans.

Men ty värr visade sig snart, att vi denna gång altför hastigt upgjort vår beräkning: ty medan vi rätt förnöjda reste genom den af oss förut föga besökta förstaden Saint Marceau, förstörde en enda häftig stöt af vagnen alla våra planer för den dagen. Förskräckta sågo vi oss omkring och sågo ett af framhjulen ligga ett långt stycke borrt och vagnen nästan kullstjelpt på den smutsigaste af alla smutsiga gator i den verldsberömda Lutetia.

Skulden till denna vår motgång låg i den älskvärda lifligheten hos den stora nationen. Denna, som förbjuder hvarje Fransos att tillbörligt tillsluta en dörr eller ett fönster eller i allmänhet att med långsam Tysk noggranhet fullgöra hvad han förehar, hade ock förhindrat *Citoyen*-vagnssmörjaren att ordentligt tillskrufva muttern, som skulle fasthålla hjulet. Den var borta, och en artist, hos oss kallad grofsmed, måste hämtas, för att smida en ny.

För oss sjelfva blef ingenting annat öfrigt, än att emedlertid klättra ur vagnen, så godt vi kunde och taga vår tillflykt på ett värdshus, som låg i grannskapet. Högljudda, mångordiga uttryck af deltagande utaf de hastigt omkring oss församlade invånarne i denna beryktade del af Paris förföljde oss till vår ingalunda lockande tillflyktsort, der vi måste tillbringa flere timmar, innan artisten hann fullborda sitt konstverk. Dock gjorde vi detta hällre, och betraktade under tiden det husliga lifvet hos den oss nästan obekanta fattigare klassen af Parisare, än att återvända till vårt nyss lemnade logis. Der hade vi säkert funnit allt i den största oordning, och åsynen af de nyss af oss sjelfva bebodda, nu utrymda rummen, saknaden af de möbler vid hvilka man flere månader varit van, är alltför oangenäm; man förekommer sig dervid nästan sjelf vara död.

Ändteligen var allt åter färdigt till afresa och vi foro tämligen långsamt på förderfvade vägar, som tillfogade oss många stötar, för hvilka anblicken af det tomma slättland, som omgaf oss, ingalunda gaf någon ersättning. Första natten kommo vi ej längre än till den lilla staden Arpajon, der vi funno ett drägligt nattqvarter, och först sent på aftonen följande dagen upnådde vi Orleans; på hela vägen ifrån Paris hade intet ställe behagat oss så mycket, att vi der skulle velat uppehålla oss.

Jag vet ej af hvad orsak vi alltid föreställt oss Orleans såsom en välbygd, stor stad, då

den i sanning är intetdera. Allt hvad vi här sågo, förekom oss smutsigt och fattigt, och vårt värdshus, det bästa i staden, var intet undantag. Vi väntade visst icke att i Frankrike finna sådana värdshus, som man äfven på landet träffar i England. Men äfven i jemförelse med dem, hvilka vi förut sett i Brabant och Flandern, var skilnaden ganska stor, i synnerhet i afseende på ordning och snygghet; den tilltog sedermera, ju längre vi kommo. Såsom ställets märkvärdigheter nämnde man blott ett par sockerbruk, som vi undveko, och den gamla ärevördiga Cathedralkyrkan, som vi blott utifrån beundrade. Vi ville icke öfverstiga tröskeln till detta gamla tempel, som i sitt nuvarande skick blott kunde erbjuda en bild af våldsam förstöring. Ty äfven detta tempel har med nästan alla öfriga kyrkor i Frankrike delat det bedröfliga öde, att under Revolutionen beröfvas alla prydnader, alla fornlemningar och alla minnesmärken, som under många århundraden der blifvit samlade. Mycket deraf förstördes af gudlösa händer, mycket röfvades af det vildsinta folket, men äfven mycket blef af bättre sinnade skaffat ur vägen och med betydlig fara så länge fördoldt, till dess man kunde våga, att åter framträda dermed.

Då i lugnare dagar den stora nationen någorlunda återkom till förnuft, bestämde den det fordna Augustiner-klostret i Paris till förvaringsort för alla i hela landet förstörelsen undkomna Franska monumenter, hvilka äfven med be-

tydliga kostnader från alla håll blefvo ditskaffade, der de likväl ej gjorde stort bättre effect, än Laokoon i Louvrens salar.

Sjelfva stället, som man har inrymt åt dem, med sin gamla kyrka, med sina många dermed sammanhängande sidocapell och dystra korsgångar, skulle väl i och för sig sjelf rätt väl egna sig till ett sådant åt det förflutna helgadt tempel, men utrymmet är aldeles för litet för den mängd af de till en del ganska betydliga bildverk, som utan särdeles afseende på tiden för deras tillkomst eller på deras egentliga konstvärde här blifvit sammanhopad.

I våra stormiga dagar hviftar tiden sina jättevingar vida hastigare och våldsammare än i våra fäders. De vigtigaste händelser trängas med hvarandra; det som fordom behöllde en lång rad af år, det upstår och förgår för våra ögon inom loppet af några veckor, och vi blifva gubbar i erfarenhet långt förr än vi blifva det i år. Äfven för det mest öfvade minne är det nästan omöjligt att ihågkomma allt, som händer omkring oss eller blott oss sjelfva; och det behöfdes att alltid lefva med pennan i hand, för att ej helt och hållet förlora frukten af sin erfarenhet. Derföre må det tillåtas att här införa en ehuru blott flygtig teckning af samlingen i Augustinerklostret i Paris, som gjorde ett ganska djupt alfvarligt intryck på oss, och som tilläfventyrs inom några få år åter skall kringspridas åt alla väderstreck. Hittils har verlden aldrig sett dess like, och man kan hoppas att äfven

framdeles aldrig den andra af samma slag skall upkomma: ty blott den förfärligaste skakning hos ett högt bildadt men tygellöst folk, som från det djupaste slafveri öfvergick till den vildaste anarki kunde gifva anledning dertill.

Augustinernas kloster i Paris.

Dagen började redan sänka sig, när vi första gången besökte dessa, nu ödsliga salar; rundt omkring oss herrskade djup högtidlig stillhet: ty här framtränga sig icke, såsom i Louvrens gallerier, de skådelystna Parisarne, för hvilka det der merendels är lika vigtigt att blifva sedda, som att sjelf betrakta. Till det förra ändamålet finnes här ej någon tjenlig plats, och derföre ser man blott enskilda främlingar här vandra, försänkta i alfvarliga betraktelser. Denna gång voro vi jemte vår ledsagare de enda lefvande varelser bland alla dessa stumma vittnen till förgängligheten af jordisk storhet och pragt.

Då vi inträdde lyste solen genom de gamla målade fönstren, som vi ännu aldrig sett så sköna eller af en så bländande färgpragt. Hon hade en underbar, ofta förfärande färglek med marmorbilderna; ofta framglänste en, omstrålad af bländande purpurljus, ur de gamla korsgångarnes mörker, under det andra återsjönko i dyster skymning; då försvann plötsligen den, som nyss

varit uplyst, och andra blefvo synliga skimrande i blå, gröna och eldfärgade ljusbrytningar, hvilka solstrålarne kastade på dem genom de målade fönstren, till dess ett moln betäckte solen och allt svepte sig i färglös skymning. Så, sade vi till hvarandra, så hafva äfven de, lefvande ett korrt ögonblick, lyst, till hvilkas minne dessa marmorbilder blifvit upresta, och hafva nu nedsjunkit i natt och mörker. Hvad har blifvit utaf dem, och de planer, hvarmed de tillbragte sin oroliga lefnad, hvad utaf deras efterkommande, hvars storhet de trodde sig hafva grundlagt för en evighet!? Det är omöjligt, att utan en allvarlig vemodig känsla vandra genom dessa salar, eller rättare sagdt, framslingra sig emellan deras murar.

Kyrkan, dess sidokapeller, klostrets korsgångar, till och med den lilla klosterträdgården stodo upfyllda af minnesvårdar, buster och statuer ifrån hvarje den moderna bildhuggarkonstens tidehvarf, ifrån dess första upkomst, ända till den fordom så högt prisade Berninis och hans efterföljares smaklöst vanstälda bilder. Dock förvaras här äfven månget lyckadt mästerstycke af Italienska och Franska mästare, men allt står betäckt med damm, utan afseende på plats eller dager oordentligt om hvartannat, liksom hade man i största brådska räddat det hit, undan en vådeld. Det tröttade ögat söker förgäfves en punkt, hvarifrån det kunde öfverskåda det hela, eller åtminstone en betydlig del deraf, ehuru just denna brist gifver deråt anse-

endet af omätlig storlek. Oss var det till mods, som hade vi lefvande råkat in i underjordens dystra rike, som voro vi omringade af färglösa skuggor, hvilka alltid trängde sig närmare, hvilkas antal vid hvarje steg ökades, så att man nästan måste frukta, att ej åter kunna undfly dem. Man ser här i kroppsstorlek, rätt spökagtiga och förfärande, gestalterna af den Merovingiska stammens äldsta Konungar, tillika med deras Drottningar, Clodovig, Childebert, Ludvig den Helige och hvad de mera heta. De ligga på sina Sarkophager stela i vida mantlar, som äro ordnade i smala likformiga veck, med öfver bröstet hopknäppta händer. De äro till utseendet helt grå och mörka, nästan multnade, och äfven deras anletsdrag, vid hvilka man troligen sökt träffa en viss likhet, äro icke mera igenkänliga; tiden, som förvandlade deras ben i stoft, skonade icke eller den hårda sten, hvaruti den då ännu så arma konsten sträfvade att förvara minnet af dessa herrskare öfver ett mägtigt folk.

Ännu underligare förekommo minnesvårdarne ifrån den dystra tid, då det mörkaste munkvälde tyranniskt regerade verlden. Konungar, för hvilka millioner böjde sig i stoftet, Furstinnor, som då de lefde blott sträfvade att herrska genom magten af sina behag eller sitt stånds företräden, hjeltar, hvilkas namn historien förevigar, ligga på sina Sarkophager insvepta i Munk- eller Nunne-kåpor och slöjor, som de läto påsätta sig efter döden, liksom hop-

pades de att i denna heliga förklädning en gång vid upståndelsen kunna smyga sig igenom. Andra äro afbildade, dels liggande, dels knäböjande, i den drägt, som de i lifvet vanligen brukade, med rosenkransen och bönboken i händerna. Dessa äro, i afseende på sin tids bruk, för fornforskaren långt märkvärdigare än de förra, ehuru deras klädnad ej särdeles egnar sig för bildhuggarkonsten. Några af dem äro helt vidunderliga, i synnerhet damerna, Drottningarna och Furstinnorna med sina vida styfkjortlar, de höga, öfver nacken upstående, kragarne, det särdeles högt upsatta, krusade håret och de sällsamma mössor och slöjor, hvarmed de lefvande vanställde sig och ännu i döden hoppades kunna glänsa.

Så ser man här de längesedan förflutna århundraden liksom upstå ur sina grafvar och efter hvarandra vandra oss förbi.

Detta intryck skulle vara vida högtidligare, om allt, som hörer tillsammans, äfven vore förenadt, och icke så mycket olikartadt vore inblandat i det som tillhör en sednare tid. Midt ibland de äldsta, till större delen ganska enkla bildstoderna, råkar man andra vida yngre arbeten. Några af dessa utmärka sig genom osmaklighet, förvridna gestalter och ett sträfvande efter uttrycksfullhet, som gränsar till löjlighet; andra äro mästerligt utförda och stundom af en god upfinning, alla äro prägtfulla och särdeles rika på figurer. Så funno vi äfven här den berömda och bekanta minnesvården öfver

den stora Turenne, som blifvit förd ifrån Strassburg till Paris. Många af dessa monumenter äro så stora som ett hus i de Skottska Högländerna, de flesta öfverlastade med figurer, benrangel, sörjande genier och tröstlöst gråtande dygder, om hvilka den döde föga bekymrade sig när han lefde. Såsom en af de märkvärdigaste, största och konstrikaste i detta stora antal, vill jag blott nämna den prägtiga grafvården öfver den sköna Diana af Poitiers, Konung Frans I:s berömda älskarinna. Men ibland dessa minnesvårdar, som på så mångfaldigt sätt verka på vår känsla, finnas äfven några af ett annat slag, som, oss veterligen, endast Fransmännen kunna upvisa. Gestalter, så gräsligt upfunna, utförda med en så vedervärdig konstskicklighet, att man med äckel och rysning måste vända sig ifrån dem, och likväl ånyo betrakta dem, för att öfvertyga sig, att detta, som tyckes oss otroligt, verkligen finnes. Flere Konungar af Frankrike, i synnerhet Frans I., Carl IX. och Drottning Maria af Medicis föllo i dödsstunden på den gräsliga tankan, att befalla, det man skulle afbilda dem i den fruktansvärdaste strid med döden, i en sådan kamp, som blott ett qvalfullt samvete kan frambringa. Vi se dessa fordom så väldiga herrskare, på deras dödsläger afbildade i kroppsstorlek, med den mest förfärande likhet i deras anletsdrag. Åsynen af deras magra, genom sjukdomen utmärglade och dessutom halfnakna kroppar är frånstötande och vidrig; alla lemmar tyckas

förvridna i den förfärligaste dödskamp, ansigtena äro convulsiviskt vanstälda, håret i den vildaste oordning, liksom sönderslitet i dödsångsten; det hela är bilden af en under plågor långsamt döende förbrytare, sådan som aldrig en målares pensel vågade gifva den, när han ville framställa den förhärdade röfvarens död på korset. Och desse voro en gång de store på jorden, som tillbragte sitt lif i öfvermått af alla njutningar. Huru förfärlig måste den stund hafva varit, som kunde hos dem alstra tanken att efterlemna dessa gräsliga bilder till sitt minne hos efterverlden.

Dock har äfven ett annat behagligare elegant sällskap fått sin plats nära dessa förfärande gestalter, och dervid hämtade vi oss åter. Detta är en mängd buster, som föreställa Frankrikes Lärde, Philosopher och Poeter, så skönt, fint och prydligt arbetade, att de med heder kunde hafva sin plats i de präktigaste rum. Racine, Corneille, la Fontaine, Descartes och ännu många flera finnas der, och bland andra äfven Boileau, som i Frankrike ännu alltid anses såsom en stor man och en förträfflig Skald.

Mycket som ej kunde rymmas i klosterbyggnaden upstäldes i den dithörande, af höga murar omgifna tämligen dystra trädgården. Spöklika och ensliga framblicka här de hvita marmorbilderna emellan de höga Taxusträden och Cypresserna.

Den är den underbaraste kyrkogård, ja, man kunde väl säga, att här en hel verld ligger

begrafven; och den, som i det nattliga mörkret eller äfven vid månsken ovetande råkade komma hit, skulle väl svårligen kunna bevara sig ifrån en hemlig rysning, om han ock eljest vore en hjelte. Här i denna trädgård funno vi äfven den utur Cathedralkyrkan i Orleans röfvade bilden af den berömda hjeltejungfrun Jeanne d'Arc, och som egentligen har förledt oss till denna afvikelse ifrån vår berättelse. Sannolikt är denna bild blott en del af ett större, åt Jungfrun af Orleans helgadt monument; ty särdeles nog, hon är blott afbildad till midjan, och står helt låg på marken utan egentlig piedestal. Med båda händerna håller hon det uplyftade svärdet, och denna teckning allena betecknar hos henne hjeltinnan. Hela figuren är ganska vek, nästan spenslig; det fina, milda ansigtet utvisar blott den fromma himlasända sierskan. Det ligger ett så outsägligt uttryck af intagande svärmeri i dessa undersköna drag, att vi blott med möda kunde lösrycka oss derifrån och slutligen voro fast öfvertygade att den fromma hjeltinnan måste hafva varit sådan och icke annorlunda, ehuru bilden synbarligen är ifrån en långt yngre tid. Säkert hafva gamla afskildringar och traditioner, med henne liktidiga, tjenat konstnären till förebild, ty huru hade han eljest kunnat falla på den tanken, att visa oss henne i en så mild, nästan förklarad gestalt, i stället för att af henne göra en slags Krigsgudinna.

———

Bortom Orleans blir landet högre och skönare, och om sommaren bör här vara rätt angenämt. Snart kommo vi till de sköna stränderna af "den prägtigt strömmande Loire." Åkerfältens unga grönska, som smyckade dem, den breda strömmen och en skön hvälfd stenbro deröfver erbjödo mången intagande, pittoresk utsigt; men de byar och småstäder, hvarigenom vägen förde, behagade oss icke. Allt hvad vi der sågo, bar stämpeln af den djupaste fattigdom. Gubbar, höljda i trasor, bleka, qvidande qvinnor, omgifna af uthungrade barn anföllo oss med efterhängset tiggande, så ofta vagnen höll stilla. Dessa hjelplösa varelsers försörjare voro drifna till arméen, och de qvarlemnade försmäktade nu i det af naturen så rikligt begåfvade landet, emedan kraftiga armar saknades att odla det.

I Paris hade vi föga märkt det elände, som revolutionen frambragt öfver detta fordom så välmående land. De, hvilka genom lyckans gunst eller ock genom rof och plundring hastigt blifvit rika, lefva der hopträngda på en jemförelsevis liten rymd; deras glans förbländar ögat, att det ej kan skåda in i den nära angränsande dunkelheten, hvarest största delen af menniskorna måste lefva. Men på landet och i småstäderna ligger allt i öppen dag, och anblicken af det här allmänna eländet upväckte vår innerligaste medömkan.

Under hela vägen emellan Orleans och Blois mötte vi väl flera forvagnar, men inga andra

resande och i allmänhet ganska få menniskor. Utom tiggare omringade oss äfven öfverallt en mängd qvinnor och barn för att sälja knifvar, som till stort antal och af god beskaffenhet förfärdigas i trakten häromkring. Så snart vagnen höll stilla ett ögonblick, upstego mödrarna med ögonskenlig lifsfara på hjulpinnarna och framräckte sina halfnakna barn i vagnsfönstret. Dessa utsträckte knifvarna i sina små händer, och gerna köpte vi af dem en småsak för att blifva befriade från åsynen af deras elände.

I Frankrike måste dessutom hvarje resande föra sin knif med sig, ty man erhåller ej någon sådan på värdshusen i de små städerna, till hvilka man stundom är tvungen att taga sin tillflykt. Deremot fattas aldrig gafflar och skedar, och vanligen äro båda af silfver oagtadt den öfriga fattigdomen. Äfven servietter finnas, men alldeles inga knifvar, eller, om man efter mycken begäran änteligen erhåller dem, äro de i ett så afskräckande tillstånd, att man ej kan betjena sig af dem.

Nästan hastigare än i England blir man i Frankrike fortskaffad med posten; knapt hafva hästarna tagit sista steget förr än de frånspännas och andra framföras. Den nya postillionen stiger flinkt i de kolossala, med halm fordrade Curirstöflarna, som hans företrädare vid afstigandet kastade ifrån sig, smäller några gånger med sin lilla piska, och nu går det undan i snabbaste traf, när vägen så tillåter. Ofta har man ej tid att ordentligt betala posten, och

Postmästaren ropar blott i största hast efter den bortskyndande postillionen, hvad den resande betalat för mycket eller för litet, hvilket då på nästa station upgöres.

Posthusen äro sällan inrättade till resandes emottagande och se vanligen så föga lockande ut, att man gerna far förbi. Ungefär på samma sätt är det med värdshusen, hvarföre vi ofta sutto tio till tolf timmar liksom fastspikade i vagnen, och hade säkert, utan landtboernes välgörande omtanka, ofta anländt till hälften uthungrade till vårt nattqvarter. Men dessa kommo utur de närbelägna husen öfverallt vid postgårdarna fram med god bouillon, bakelse och skönt, hvitt bröd, hvarföre vi gerna betalte det obetydliga, som de begärde, blott för att utan uppehåll komma vidare. Längre fram i de södra trakterna af Tours bjöd man oss ofta torkade frukter, plommon, aprikoser, päron och persikor, hvilka sågo ut och smakade som voro de kanderade i socker. Frukten upnår i detta sköna land en grad af sötma och mognad, som vi aldeles icke känna i vårt hårdare klimat.

Sent om aftonen den dagen vi lemnat Orleans upnådde vi staden Blois. Den tycktes oss ännu fattigare, smutsigare och mindre, men har en högst behaglig belägenhet nära vid stranden af Loire. Vårt värdshus låg vid strömmen; odräglig smuts och efterhängsna knifsäljerskor, som förföljde oss ända in i våra rum, gjorde vistelsen oangenäm, dock förglömde vi snart denna besvärlighet vid anblicken af floden, som

bred och prägtig frambrusade tätt under våra rum. Länge stodo vi i fönstret och betraktade månskenets lek med vågorna. Dödsstillhet rådde på vattnet, ingen enda fiskarbåt var synbar på hela den stora silfverklara ytan som vi öfverskådade, blott det sagta, nästan klagande sqvalpandet af de mot stranden sig brytande vagorna susade genom nattens ödslighet. Huru helt annorlunda är icke det ständigt rörliga lifvet på Themsen vid London, på den skepprika Elben vid Hamburg, ja på den minsta kanal i Holland, hvarest dag och natt en otalighet af olikartade fartyg genomskär vågorna.

Med dagbräckningen foro vi vidare; det var den sista Januari, och varm Majluft kringdoftade oss. Tusende foglar hade sin glada lek i häckarna; de sednare började redan att smycka sig med gula välluktande blommor; lärkorna hvirflade högt öfver oss i den blåa luften och det varma solskenet, och ur det unga gräset framtittade rädd mången vårblomma. Mandelträdets hvita blommor erinrade oss om snön, som i vårt fädernesland nu tynger trädens grenar. Ganska sinnrikt kallar folket i Frankrike mandelträdet: dårskapens träd, *l'arbre de la folie*, emedan den första milda solstråle förleder det, att utveckla sina blommor, hvarföre det ofta sednare får plikta. Till motsats kalla de det i Södra Frankrike allmänna Johannisbrödträdet för vishetens träd, *l'arbre de la sagesse*, emedan det inväntar tiden, och liksom våra Tyska ekar icke förr utslår sina knoppar, än

ingen frost mera hotar. Dessa båda träd kunde väl äfven i våra dagars historia tjena till symboler för de Tyska och Fransyska folken.

Landet emellan Blois och Tours är förtjusande skönt. Vi reste på den höga rymliga dammen längs efter stranden af Loire: till höger hade vi den breda prägtiga strömmen, till venster den, som en skön trädgård odlade slätten. Närmare Tours blir stranden högre och bekransad af spetsiga klippor i mångfaldiga gestalter; vinberg, trädgårdar och sirliga landthus ordna sig här jemte hvarandra; ingen fläck är obegagnad. Äfven i klippornas innandömen hafva menniskorna beredt sig boningar. I hålor och gamla stenbrott bo de der som kaniner; de hafva ordentligt inredt dem efter sina behof; en dörr med lås och regel tillsluter ingången, glasfönster glänsa här och der på klippväggarna, och röken upstiger ur skorstenarne som höja sig från klippornas spetsar. Ovillkorligt påmindes vi häraf om det underbara Vesuv i trädgården vid Wörlitz, som äfven fönster pryda, och som i sitt inre äfven förborgar mången nätt kammare. Så eleganta äro väl icke dessa boningar, men likväl varma och sunda, åtminstone att döma efter de många barnens blomstrande utseende, hvilka muntra som unga getter klättrade omkring ibland stenarne, som omgåfvo deras fädernebonning. Ju längre vi reste, desto tätare blefvo dessa Troglodytkammare, och vi tröttnade ej att betrakta dem, beundrande den skicklighet, hvarmed man ha-

de förstått att begagna klippornas mångfaldiga skapnader. Redan förut hade vi sett vinkällare och magasiner inhuggna i strömmens klippiga stränder, men det blef oss en ny underbar anblick, att se dem inredda till fullständiga menskliga boningar.

Tämligen nära vid Tours foro vi tätt förbi en stor, ännu i sin förstörelse ståtlig ruin af ett Cartheuser-kloster. Denna prägtiga byggnad blef under Revolutionen plundrad och bränd. Anblicken deraf erinrade oss, att äfven här, på en af de mest leende och lyckliga delar af jorden, alla den tidens gräsligheter på det häftigaste rasade. Strömmar af blod färgade då Loire's vågor, och tusende ända i döden hånade offer dränktes deri. Ynglingar och flickor hopbundos parvis och störtades i strömmen. Andra blefvo i båtar med falluckor förda till midten af Loire, hvarest botten plötsligen föll undan deras fötter och de utan räddning sjönko. Få år hafva sedan förflutit och floden strömmar silfverklar, som förut: ty menniskornas vansinniga raseri förmår intet öfver naturens eviga lagar; men ofta förekom det oss obegripligt, att dessa menniskor åter kunde skratta, sjunga och gladt förrätta sina göromål, utan att vid hvarje steg fattas och förlamas af de grufligaste minnen. Men detta vittnar om tidens magt, om den välgörande glömska, hvarmed de väldiga timmarna småningom besegra menniskorna. Väl oss, att så är, och att ingen smärta kan för-

blifva oförsvagad i vår utomdess redan så korta lefnad.

Under dylika tankar och betraktelser hade vi uppnått Tours förr än vi anade det och foro öfver den prägtiga bron in i staden. Denna bro tycktes oss väl vara smalare men nästan lika lång som Blackfriars-bron, hvilken i London går öfver Themsen. De låga ledstängerna lemnade oss fria blickar öfver detta af Loire genomströmmade paradis och de omkring staden gaende poppel-alléerna; en af de mest förtjusande utsigter, som vi någonsin sett.

Tours är kanske den nättaste, vänligaste och renligaste småstad i Frankrike. Allting deruti har ett så snyggt och sirligt utseende, att vi derigenom blefvo lifligt erinrade om England; äfven hade före Revolutionen många Engelska familjer här nedsatt sig, hvilka antingen af hushållning eller andra skäl lemnat sitt fädernesland; och sannolikt är det spåren efter deras fordna härvaro, som utmärka denna stad från alla andra i Frankrike. Innevånarne i Tours göra sig äfven stor tanka om sin stads skönhet och påstå käckt, att ej en gång Paris kan framvisa en gata, som kan sättas i bredd med hufvudgatan hos dem. Det vill säga ganska mycket hos en Fransos: ty för honom är Paris kronan i verlden. Denna berömda gata är på båda sidor omgifven af sköna moderna hus, framför hvilka, aldeles efter Engelskt bruk, sträcker sig en bred, något uphöjd, med quaderstenar belaggd fotstig; hon är bred, snörrät och

slutar med en skön poppel-allée, som straxt utom staden går upföre en betydlig backe.

Ifrån denna kulle öfverskådade vi ännu en gång den behagliga staden, den breda strömmen med sina gröna öar, sina sakta sluttande, med rankor och trädgårdar smyckade stränder och ännu en annan skön bro, som på något afstånd hvälfver sig öfver strömmen. Hvilket paradis måste icke här grönska och blomstra, när träden bära sina lummiga kronor, när rankorna fläta kransar omkring dem eller slingra sina nät öfver de omgifvande murarna, när tusende blommor sprida sin vällukt ur dessa vänliga trädgårdar! Nu täckte den nya grönskan blott med möda marken, mandelträdet ensamt stod rödblommigt bland sina ännu sofvande bröder och likväl var det för oss smärtsamt att skiljas från denna anblick. Det skulle varit ännu svårare om vi kunnat ana, huru obehaglig vår resa hädanefter skulle blifva.

Vi reste vidare, emedan vi måste det. Efter en kort stund böjde vagnen om ett hörn, och liksom genom slag af en trollstaf, sågo vi oss plötsligen försatta i ett helt annat land. Ödslig, flack och oupodlad utbredde sig för oss en trakt, som icke egde en enda interessant punkt, så ifrigt vi än sökte derefter. Vägen blef ganska dålig, de byar genom hvilka vi reste, betogo oss allt begär att lemna vagnen och så upnådde vi ändteligen trötta och plågade till kropp och själ vårt nattqvarter. Det var redan ganska mörkt; dock förföljde oss skrikande

qvinnor och gråtande utsvultna barn med hätighet ända i våra rum, för att påtruga stålarbeten och tandpetare. Ingenstädes hade de varit så efterhängsna som här; också sågo vi oss nödsakade att undertrycka hvarje känsla af medlidande, för att kunna komma i åtnjutande af den för oss alla högst nödiga hvilan.

Den lilla ort, der vi nu befunno oss, heter *Châtellerault aux-Barres-de Nintré.* Den ligger nära den lilla segelbara floden Vienne och var fordom en behaglig idog stad. Den starka varutransporten på vattnet och det ganska indrägtiga fisket gjorde innevånarne välmående, som utan stor omsorg förtjente hvad de behöfde till ett stilla förnöjdt lif för sig och de sina.

Nu hade Bonaparte ryckt männerna ifrån deras fredliga hem, för att med dem bemanna sin flotta, och isynnerhet de platta båtarna, hvilka nu uteslutande sysselsatte honom, emedan han hoppades att dermed kunna eröfra England. De arma qvinnorna måste väl, jemte sina barn tigga, för att icke hungra ihjäl.

Regnet nedstörtade i strömmar ifrån himmelen, då vi följande morgonen i dagningen anträdde vår resa. Vi reste tätt förbi Poitiers, men staden tycktes oss så föga inbjudande, att vi aldeles icke ville resa ditin, utan blott stadnade i förstaden för att ombyta hästar. I Tyskland, men isynnerhet i England och Holland är det omöjligt att föreställa sig en sådan liten provinsstad i denna del af Frankrike; isynnerhet är i regnväder anblicken deraf det ohyggligaste man

kan tänka. De eländiga husen se ut, som vore de hopknådade af smuts, och de, sedan deras första upkomst aldrig tvättade fönstren, fullända bilden; ofta fattas de helt och hållet, och i olja doppadt papper eller illa hopfogade, omålade luckor ersätta deras ställe. Gödselhögar uptaga de trånga krokiga gatorna på båda sidor, allt hvad man ser förjagar tankan, att här glada menniskor kunna bo lyckliga i vänlig, huslig trefnad. Anblicken af en dylik stad är så bedröflig, så osmaklig, att hvarje främling måste anse resans skyndsamma fortsättande som en verklig välgerning och förlåter Parisaren det förakt, hvarmed denne är van att nedblicka på provinserna och allt som tillhörer dem.

Dock under det vi i förstaden till Poitiers, sittande i vagnen, samtalade om detta och man skaffade oss nya hästar, öfvertygade oss en händelse straxt bredvid att äfven på detta afskräckande ställe huslig lycka och kärlek kunde finnas.

Flere formän åkte med sina kärror förbi det hus, vid hvilket vi stannat, och togo vägen åt Bordeaux, som äfven vi skulle följa. Blott en enda dröjde ännu, liksom väntade han något. Då kom en ung, rätt vacker qvinna ifrån staden, bärande en stor piska i handen och en liten tvåårig flicka pa armen, och skyndade, trots det obarmhertigt nedströmmande regnet till den unga formannen, som äfven geck henne några steg till mötes, så att han kom att stå nära vid vår vagn. De talade med hvarandra länge och hjertligt, dock kunde vi ej förstå hvad de sade på

sin Patois; derpå kysste mannen sin hustru och dotter flera gånger, tog så långsamt piskan och geck till sin vagn, men vände snart om, för att ännu en gång smeka och kyssa hustru och barn; änteligen reste han af, men hans hustru blef qvarstående i regnet och såg ouphörligt efter honom. Papa est déja bien loin, stammade barnet, och pekade med sina små händer efter honom, hustrun gret och aftorkade sina tårar med barnets halsduk, och tryckte det fast till sig. Då trippade en pratsam grannqvinna på oformliga trädskor till henne, för att trösta henne och talade mycket om en stor påse full af penningar, som mannen skulle hemföra ifrån Bordeaux; men hustrun skakade bedröfvad på hufvudet, kysste sitt barn och geck sedan ensam tillbaka till staden. Händelsen är i sig sjelf ganska obetydlig, men för oss hade den något rörande gladt, och då den var det enda glädjande, som på dessa dagar mötte oss, må den äfven här behålla en plats bland våra erinringar. —

Vägen ifrån Poitiers förtjenar knapt detta namn. Vi reste så långsamt framåt, att vi nödgades tillbringa natten i en eländig by, kallad maisons blanches, emedan det var omöjligt att den dagen komma längre. Andra morgonen uptäckte vi, att våra hjul behöfde lagas, hvilket också måste vara en nödvändig följd af den förskräckliga väg, som vi hittills hade haft. Vi foro således blott till Angoulême, dit vi ankommo emot middagen, för att der låta reparera det skadade. Ena hälften af Angoulême ligger på

en höjd och de terrasslikt öfver hvarandra sig höjande husen hafva, sedda nedifrån, ett rätt vackert utseende; men på nära håll är denna del af staden lika smutsig och nedrökt som dess lägre del, hvarest vi utvalde det bästa och största värdshuset på stället.

Angoulême är den största stad i denna del af Frankrike, men äfven den smutsigaste och ohyggligaste, som vi hitintils hade sett. Mörk och eländig, såsom den, var äfven vår boning; allt, som omgaf oss, var öfverdraget med en skorpa af smuts, och när vi betraktade sängarna och tänkte uppå, att vi här måste tillbringa natten, öfverföll oss en oemotståndlig vämjelse. Äfven luften var svår att andas: ty innevånarne i detta land äta lök hela dagen igenom, och förpesta derigenom till en nästan odräglig grad den luft, hvari de lefva. Här har man intet begrepp om snygghet eller något annat, som gör lifvet angenämt och behagligt; husfolket förstod aldeles icke hvad vi dermed menade, ty allt var i deras tanke helt förträffligt. Således blef oss ingenting annat öfrigt, än att, det bästa vi kunde, ställa i ordning och flitigt efterse om arbetet på hjulen behörigen påskyndades. Emellertid blef dagen oss ganska lång på detta otrefliga ställe. När vi betraktade menniskornas tröga tafatthet, trodde vi oss ej mera vara i Frankrike. Dylikt finner man i Tyskland icke en gång på Lüneburgerheden eller i Westphalens aflägsnaste vinklar; och likväl finnes här en uppfostringsanstalt för unga flickor. Till vår stora förvåning

hörde vi, att en sådan var inrättad i en stor byggnad midt emot värdshuset; i hvarje annat land hade vi ansett huset för ett fähus. Hit skickas unga flickor ifrån alla trakter af Frankrike, ifrån Tyskland, ja äfven ifrån Amerika; och deras föräldrar anse sig visserligen hafva gjort ganska förträffligt, då de låta upfostra sina barn i Frankrike: ja de äro nog oförståndiga att tro sig hafva på det bästa sörjt för de arma varelserna, som de ur fäderneslandet förviste till detta bedröfvelsens hem.

Ju längre vi betraktade huset midt emot, ur hvars port verkligen till slut ett par små sorgliga blondiner, ledsagade af en temligen osnygg och ganska ovänlig Ma bonne, utträdde, desto högre steg vårt medlidande med dessa på ett främmande ställe utstötta barn. Vi önskade nästan på fullt alfvar, att det ännu funnes trollkarlar, som i en spegel kunnat visa föräldrarna den vistelseort, hvarest deras döttrar, för att lära sig färdigt pladdra Fransyska, måste tillbringa den sköna lifvets vår, som blott en gång blomstrar. När skola vi ändteligen uphöra att inom oss öfverdrifva värdet på utländningar, under det vi i det yttre, ända till orättvisa emot andra paradera med Tyska meningar. Ingen mödosamt förvärfvad talent, ingen färdighet i Fransyskt tal och dans kan någonsin för våra döttrar ersätta den ungdomsglädje och den andliga och kroppsliga bildning, som endast en i fädernehuset tillbragt barndom kan skänka. —

Väl finnes icke mera den tid, då hvar och en kunde hoppas, att den bår, som en gång skall föra honom till den sista hvilan, skulle komma att stå på samma ställe, der fordom hans vagga stod. Och derföre måste sonen tidigt ut i verlden, för att lära känna den jord, hvarpå han skall bana sin väg genom lifvet; men döttrarnas lott är ännu af ett lugnare slag. Deras sköna, milda bestämmelse är, att söka och finna sin enda lycka blott i befordrandet af de sinas lycka, och endast den högsta, renaste anspråkslöshet kan här vara hennes ledsagerska, hvilken på ett främmande ställe så lätt kan förstöras eller förvandlas i en blyg skygghet. Döttrarna likna vårblommor, som ej kunna gå genom många händer, utan att förlora det fina doft, som egentligen gifver dem behag; derföre böra de lugnt få upblomstra på den husliga jord, hvilken ett mildt öde anvisat dem: i sin faders hus, under modrens ögon, i kretsen af syskon och anförvandter. Om verkligen betydliga anlag hvila hos dem, så utvecklas de säkert af tiden; och äfven det bistånd, som de kunna behöfva till denna utveckling, låter i våra dagar öfverallt finna sig, blott man vet att skickligt använda det. För öfrigt är det aldeles otvifvelaktigt att man kan vara ganska älskvärd och älskad, ganska aktad och lycklig utan att kunna tala Fransyska eller dansa Franska steg.

Under dessa och dylika betraktelser tillbragte vi den ledsamma aftonen i Angoulême. Följande morgonen var ändtligen allt färdigt till

fortsättning af resan, och vi stego i vagnen, hjertligen glada öfver förlossningen ur detta elände. Men straxt efter första hästombytet funno vi vägen fullkomligt bottenlös. Vår aldeles icke tunga Engelska vagn, som eljest tre hästar med lätthet drogo, måste nu förspännas med sex; och äfven dessa förmådde knapt med ansträngning af alla sina krafter att draga oss ur de hålor, i hvilka vagnen vid hvarje steg ända till axeln nedsjönk. Formännen, som vi mötte, äfvensom bönderna, hvilka arbetade i jorden, sprungo hjelpsamt fram, för att bistå våra postillioner att prygla hästarne. Detta syntes hos dem vara en vanlig artighet emot resande, hvarföre de ock å sin sida väntade erkänsla. Så ohyggligt det än var, att se de arma djuren så plågas, måste vi dock låta det ske utan motsägelse, om vi ej ville blifva qvarsittande på landsvägen. Regnvädret hade förvandlat landet i ett stort moras; om sommaren i torrt väder, kommer man sannolikt fortare fram på denna af blotta leran bestående väg.

I Montlieu måste vi stadna öfver natten och funno der allt i superlatif: osnygghet, lökånga och det största armod. Till eldning gaf man oss hyfvelspån i stället för ved, och smör och kaffe voro för folket saker, som de knapt kände till namnet; i hela huset fanns ej ett fönster och deras plats ersattes af söndriga luckor. Möbleringen var svarande deremot, och sängarnas beskaffenhet må läsarens inbillning sjelf måla.

Med stort oväsende inträngde ett halft dussin qvinnor i rummet, för att på sitt sätt betjena oss. Det var nästan omöjligt att framleta spår till en mensklig gestalt utur de trasor, som fladdrade omkring dem och det vilda håret, som under små, fordom hvita mössor, nedhängde öfver deras ansigten och nackar. Alla talade på en gång till oss, vi förstodo intet ord af deras rotvälska patois, de förstodo lika litet oss, och således hade vi intet annat att göra, än för det första utvisa dessa nympher, och sedan utgjuta återstoden af en flaska lavendelvatten, som vid dylika tillfällen redan förut gjort oss förträffligt gagn. Vår betjent hade emedlertid genomsökt grannskapet och verkligen åtkommit sex ägg och en utgammal höna, hvaraf han kokade oss en soppa, vid hvars tillredning vi måste afvisa husfolkets hjelp. Genom en särdeles lycka fanns ännu i vagnen en flaska vin och återstoden af en kall pastej. Sålunda var denna afton vår hushållning zigenarlikt inrättad, men vi tröstade oss dervid med hoppet, att följande dagen i Bordeaux hinna slutet på all vår nöd.

Ifrån Montlieu hade vi ännu sex ytterst besvärliga mil till Cubsac. Det gränsar till underverk, att vi ej derunder omstjelpte. Vägen var vida sämre än vi dittills hade erfarit och hvarje steg hotade med den ögonskenligaste fara. Likväl hunno vi utan olyckshändelser ända till stranden af Dordogne, tätt invid staden Cubsac. Vi nödgades här i ett slags medelting

emellan färja och båt passera strömmen, som är bred och temligen stark, och måste vänta två timmar på stranden, innan allt blef i ordning till öfverfarten. Här sågo vi oss plötsligen förflyttade till ett helt annat folk. Hvarje spår af den plumpa, dumma liknöjdhet, som råder hos invånarne i Poitou och Limoges, hade försvunnit. Allt, hvad vi sågo, sade oss, att vi befunno oss midt ibland Gascognare, det lifligaste folk i Frankrike, kanske i verlden. En mängd menniskor af vildt utseende församlade sig i ögonblicket omkring vår vagn; män, qvinnor, barn, skeppare, alla svuro, grälade, skrattade och skreko om hvarandra i vilda, för oss aldeles obegripliga ljud, utan att vi kunde förstå, hvarföre bullret upstod. Det tycktes, som skulle ett allmänt slagsmål vara färdigt att utbrista och hvarje försök att tilltala dessa menniskor var fåfängt, då de aldeles icke hörde på oss. Deras vilda skrik, häftigheten i alla deras åtbörder gaf oss i smått en förfärande bild af det, som de för få år tillbaka måtte hafva varit, när de med blodiga händer utöfvade herraväldet i landet. Vi stego således åter i vagnen, tillslöto fönsterna, för att undslippa den lökånga, hvarmed de förpestade luften och väntade tåligt, hvad de skulle besluta öfver oss. Efter oändligt oväsende förde de slutligen tämligen oaktsamt vagnen i den till öfverfarten bestämda farkosten och upspände ett segel. Vinden blåste hårdt, den utomdess ganska starka ström-

men slog höga vågor och det lilla skeppets rörelse blef derigenom så obehaglig, att vi säkert alla blifvit sjösjuka, om den tämligen långa öfverfarten ännu hade räckt en fjerdedels timma.

Slutligen landade vi under äfven så mycket buller som vid afresan. Hästarne stodo redan tillreds och vi hade ännu tre mil till Bastide, som ligger midt emot Bordeaux på denna sidan om Garonne. Vägen var förträfflig, hvilket för oss var helt ovant efter alla öfverstånda plågor och lidanden.

Den landsträcka, som vi nu genomreste, heter *entre deux mers*, en jemn slätt, på hvilken ej växer något utmärkt vin. Likväl odla invånarne nästan ingen ting annat, och vi framreste emellan en oafbruten rad af vingårdar. Det mörknade redan när vi ankommo till Bastide, hvarföre vi funno det rådligare att förblifva öfver natten på det drägliga värdshuset på denna sidan, än att så sent fara öfver Garonne, och i mörka natten ankomma till Bordeaux. Vi ernade der uppehålla oss flera veckor och ville derföre vid dagsljus utvälja vår bostad, och derjemte voro vi så uttröttade, att vi icke förmådde tänka på annat, än att hvila ut.

———

Ankomst till Bordeaux.

Andra morgonen låg Bordeaux framför oss i en stor halfcirkel tätt vid stranden af den breda strömmen, som här gör en stor krökning. Morgonsolen förgylde de sköna bygnaderna vid skeppsbron, det gamla fasta Slottet *château Trompette* och de brokiga flaggorna och vimplarna på de för ankar liggande stora skeppen; skimrande ljus lekte på Garonnes dalrande vågor. Anblicken var förtrollande. Oräkneliga slupar ilade flitigt emellan skeppen, fiskarbåtar, jakter och farkoster af allahanda former ökade det brokiga glada hvimlet. Det var ett lifligt ropande, jublande, sjungande på alla dessa olikartade fartyg och allt förkunnade oss grannskapet af en verldens marknadsplats, under det skönaste himmelsstrek, bebodd af det lifligaste folk på jorden. Långsamt framskred färjan, hvarpå vi befunno oss, genom det muntra hvimlet på strömmen, och från stranden ljöd det likadant emot oss. Der var en brådska, en af- och inlastning, ett buller af lastvagnar, som hade döfvat oss, om icke allt hvad vi sågo hade uplifvat oss genom erinringar om hembygden.

I *Hôtel de Fumel*, ett af de skönaste husen i staden, funno vi en särdeles beqväm och behaglig boning. Fordom tillhörde det den nu emigrerade gamla ansedda familj, hvars namn det ännu bar, och som äfven i Tyskland, genom många älskvärda egenskaper förvärfvat sig

aktning och vänner. Den nuvarande ägaren, en de förres fordne tjenare, hade inrättat det till ett af de bästa och derjemte lindrigaste värdshus; ordningen och snyggheten i detta hus försatte oss i en glad förvåning. Men denna snygghet och ordentlighet synes oss vara ett företräde som tillhör alla stora sjöstäder i hvarje land; det täta umgänget med främlingar, i synnerhet med Engelsmän och Holländare, är väl hufvudorsaken dertill, och oaktadt sitt stora afstånd från hafvet, äger dock Bordeaux en betydlig rang ibland sjöstäder, ty äfven de största handelsfartyg hafva en beqväm ankarplats på strömmen tätt vid staden.

Ifrån vår boning ägde vi en af de skönaste och lifligaste utsigter, som någon stad kan upvisa. När vi utgingo genom de stora fönstren, som efter landets sed räckte ända till gollvet, på den smala balkon, hvilken omgaf huset, så öfversågo vi med en blick hela den stora strömmen full af rörelse, och bortom den, på dess andra strand, de sköna sagta sluttande höjderna med alla deras slott, byar och enstaka landtgårdar. Deremellan grönskade åkrar och ängar. Cypresser, poplar och frukträd af alla slag höjde gladt sina toppar i den blåa, solvarma luften. Aldrig förgäta vi den anblicken, när den sjunkande aftonsolen beströdde med strålande rosenglans hela det himmelska landskapet, aldrig den vår, hvars annalkande vi i slutet af Februari från dessa fönster varseblefvo. Än här, än der vågade ett träd, en häck, en

buske utskjuta sina blommor och knoppar, till dess efter hand en grön doftande slöja allt mer och mer öfverdrog allt, och slutligen vårens fulla prakt i löfvade träd och blommande ängar hastigt stod framför oss.

Bordeaux är en af Frankrikes största städer, och man räknade då öfver hundradetusen invånare deruti. Staden är mera lång än bred, ty vid strömmens strand är egentliga rörelsen, och allt sträfvade att nedsätta sig der. Tidigt om morgonen vandrade vi gerna längs efter Garonne och förnöjde oss af det arbetsamma folkets ifriga, glada flit. Till höger om vår boning kommo vi först till vintorget, hvilket vi äfven kunde öfverskåda ifrån den ena sidan af vårt hus. Här tog det lifliga hvimlet intet slut, från morgonen, ända in i mörka natten. Något längre fram, äfven bredvid floden, kommer man till en stor fri plats, hvarvid Börsen är belägen, en helt modern, stor och något underlig bygnad. Konstkännare hafva dervid mycket att påminna, och äfven för oss tycktes den icke aldeles felfri, ehuru dess façade åt denna plats är ganska vacker. I nordligare handelsstäder, såsom i London, Amsterdam och Hamburg församla sig de handlande under bar himmel på gårdlika helt öpna platser, som omgifvas af en betäckt pelargång, under hvilken de vid fult väder kunna söka skygd. Men här har man för den brännande solhettan gjort en annan inrättning. Börsen består af en oerhörd stor sal, hvarest ett stort missbruk starkt föll

oss i ögonen, nemligen att många med otaliga småsaker upfyllda bodar förminska rummet deruti och beröfva den det imposanta utseende, som den eljest skulle hafva. Ett underligt slag af kupol hvälfver sig högt öfver salen; dock är det ej egentligen någon kupol, utan detta besynnerliga tak är snarare likt dessa gammalmodiga, af bräder hopslagna lusthustak, som man stundom finner i små trädgårdar. Det hvälfver sig blott på två sidor öfver det nedre fyrkantiga rummet och på de båda andra upstiga de ofvantill afrundade, helt platta sidoväggarna ända till hvalfvets högsta höjd och förena sig dermed. Fönstren äro anbragta såsom långa smala rimsor i takets båda hvälfda sidor, och göra, sedda nedifrån, en helt egen högtidlig effect. Under fönstren går ett tämligt bredt galleri rundt omkring bygnaden, men som alltid tillslutes vid börstiden. En stor sal gränsar till detta galleri, hvilken en härvarande målare rätt artigt dekorerat. Den begagnas vid högtidliga tillfällen till folkfester, offentliga baler och stora måltider, äfvensom under årsmarknaden en mängd bodar äfven inrättas i denna sal.

När vi lemnade börsen och den stora platsen framför densamma, för att vidare följa floden, förde oss vägen först till den breda, med en lång rad af stora sköna hus begränsade skeppsbron. Den lifliga floden och den motsatta stranden gifva äfven en oändlig mångfald af de mest leende utsigter; ja, ingenstädes finner man väl bullret af en stor stad så förenadt med en landt-

lig naturs alla behag. Bredvid husen på skeppsbron sluta sig en mängd af bodar, magasiner och *chays*. Med det sednare namnet betecknas här de vin-nederlag, hvarifrån Europa och halfva verlden blifva försedda med sina behof. Derefter följa skeppshvarfven. Lukten af tjära och beck förkunna dem redan på afstånd. Der är ett bultande, sågande, tjärkokande och skrikande utan uppehåll, ty en tigande Gascognare i vaket tillstånd vore något omöjligt. Här, hvaräst än ett nytt skepp går af stapeln, än ett annat kalfatras, der det alltid finnes något att göra, fråga och skaffa, här är detta folk helt och hållet i sitt element och öfvar sina lungor efter bästa lust och förmåga. Ett oerhördt antal platta båtar låg då der, dels till hälften, dels aldeles färdiga. Det torde aldrig blifva utredt, antingen Bonaparte verkligen hoppades att med dessa nötskal kunna eröfra England, eller om han dermed blott ville bedraga verlden. Men då arbetades derpå så ifrigt, som om alla skulle vara färdiga till följande veckan; deras antal var otroligt, och nu — äro de obegagnade försvunna och med dem de stora summor, som de kostade landet.

Bortom skeppshvarfven, i yttersta ändan af staden åt den sidan, kommer man till hittebarnhuset, äfven vid stranden af Garonne. Denna sköna stora bygnad gör genom sin ändamålsenliga inrättning mycken ära åt invånarnes välgörenhet, ehuru dess starka befolkning ej särdeles hedrar deras seder. Ett med sängar försedt

rum vid ingången uptager den af hela verlden öfvergifna, lilla, hjelplösa varelsen på hvarje tid af dygnet, och nästan ingen dag af året förbigår, på hvilken icke flera barn sålunda öfverlemnas åt det allmännas förbarmande. I den månaden allena som förflutit före vår ankomst hade trettiosju Mulattbarn blifvit inlemnade. Alla barn, svarta, hvita och bruna, uptagas och vårdas med lika omsorg, utan afseende på färg eller nation. En ryckning i den bredvid porten varande ringklockan anmäler straxt i huset den nya ankomlingen, och den person, som ditförde barnet, har tid att obemärkt aflägsna sig, innan man kommer för att taga det, som emedlertid sker ganska hastigt. De späda barnen öfverlemnas åt en amma på landet, der de förblifva, till dess de kunna umbära den första moderliga vården. Detta åt välgörande egnade hus är ett af de sista i staden. Åtföljer man ännu längre strömmen, så kommer man snart till den vänliga byn Begle, hvars med vinlöf öfvertäckta hvita hus lifligt erinrade oss byarna vid Rhen.

———

Charteron.

Till vänster ifrån *Hôtel Fûmel*, vid stranden af Garonne stöter man först på det i sed-

nare tider af offentliga blad omtalta *Château Trompette*, ett urgammalt, nästan i Maurisk styl upbygdt, fast kastell. Vid sin upkomst var det ett ganska betydligt fäste, upbygdt till tryggande af skeppsfarten på Garonne. Nu begagnas det endast till kaserner och krigsmagaziner. De urgamla tornen, de mörka skrofliga murarna bilda en ganska behaglig kontrast mot de rundt omkring omgifvande vänligare föremålen och mot strömmen, vid hvars strand de stå redan i många århundraden, alfvarliga vittnen om tidernas förändring och mången blodig strid. Ifrån andra stranden är anblicken af det gamla slottet ganska pittoresk, isynnerhet derigenom, att i granskapet deraf båtar och färjor ständigt landa eller utfara och hvimlet i hamnen ingenstädes är lifligare än på detta ställe.

Några steg längre fram träffar man en samling af annat slag. Der throna de fruktansvärda fiskmånglerskorna under sina ofantligt stora linne-regnskärmar, hvilka, fästade i jorden, utbreda sig såsom ett tält öfver sina ägarinnor. Den som ej nödvändigt har något att göra med dem, tager gerna en omväg, för att ej råka ibland dem, isynnerhet de bestämda torgdagarne, då de der *in pleno* äro församlade. Dessa qvinnor eftergifva ingalunda uti vildhet och råhet sina ryktbara systrar, *les dames de la halle*, i Paris. Likasom dessa tyckas de leda sin härkomst ifrån en helt egen stam. Resligt stora, af otrolig kroppsstyrka förefalla de hvarje främling vid första anblicken såsom förklädda

arbetare; deras upförande, deras grofva baströster och deras ansigten måste stärka honom i denna villfarelse. Hela dagarna ropa de till hvarandra med största häftighet det plumpaste skämt, de oerhördaste svordomar och öknamn. Ingen, som ej hörer till deras klass, vågar ostraffadt gå dem förbi, och olycklig den som antingen på skämt eller alfvar tar kännedom om deras stickord, och icke helt stilla går sin väg. Fullkomligt förlorad är den olycklige, som förolämpar en af dessa qvinnor. Väl lefva de sinsemellan i ett evigt, ofta blodigt krig, men så snart det gäller att hämnas deras allmänna ära, upkommer äfven ett allmänt stillestånd. Straxt äro de alla ett hjerta och en själ och anfalla med förfärligt rytande brottslingen, utan afseende på hans stånd; de kringränna honom på alla sidor och han bör skatta sig lycklig, om han med helt skinn kan undkomma dessa furiers fruktansvärda hop. Många deras utvaldaste speord och eder äro af samlare utgifne af trycket, men svårligen kan någon länge uthärda med deras läsning. Många af deras talesätt hafva genom tradition gått i arf ifrån moder till dotter, men de hvassaste upfinna de sjelfva för tillfället, ofta med äkta aristophaniskt snille. Träffande, äfven snillrika äro dessa utbrott af deras glada eller dåliga lynne, allt efter som de blott vilja skämta eller göra alfvar, isynnerhet deras jemförelser af de mest olikartade saker och deras liknelser. Störst visar sig likväl deras fantasi i upfinningen af de gräsligaste svordomar; de gränsa stundom till

det högtidliga; de största hyperboler äro för dem såsom ett sandkorn, när de raka rätt i vredesmod, och på hvarje ny svordom, hvarje nyss upfunnet skymford följer slag på slag motpartiets svar i samma styl. Det är omöjligt, att här nedskrifva bevis häruppå, men Rabelais sjelf skulle icke behöfva blygas för många af deras infall. Dialekten hos denna underliga kast är en blandning af gascognisk Patois och usel Fransyska, derföre ofta obegriplig och derjemte ganska rå och obehaglig.

Ifrån fiskartorget kommo vi till Charteron, den elegantaste och lifligaste delen af staden. Så kallas den ganska långa strandgata, som på den sidan sträcker sig jemte Garonne. Den är den egentliga tummelplatsen för den här allt lifvande handeln; ouphörligt bullra här lastvagnar förspända med sköna, stora hvita oxar, ständigt rullas här stora fat i och utur källarne. Der bulta tunnbindarne, der skrikes, svärjes, skrattas och arbetas ifrån morgonen ända till qvällen, utan rast och hvila. Icke mindre lifligt tillgår det på strömmen, der tusende farkoster af mångfalldig skapnad beständigt korsa hvarandra. Den otroligt långa sträcka af ståtliga hus, som åt landsidan begränsar denna gata, bebos nästan endast af främmande, här bosatta, betydliga handlande, af hvilka troligen Tyskarne utgöra största antalet. Dessa höga, men sällan öfver fyra eller fem fönster långa hus hafva någon likhet med dem i riksstäderna. Hvad som felas dem i längd, ersättes af bredden; nästan alla

omsluta ett inre gårdsrum, hvarest de här så o-umbärliga kyparne förrätta sitt arbete. Sällan bebos ett hus af flera familjer, emedan contoiren borttaga mycken plats, och det öfverflödiga rummet begagnas till varornas förvarande.

Den sköna breda gatan Chapeaurouge och gatan Tourny, straxt i granskapet af Charteron, räknas till samma qvarter. På dem är bullret mindre starkt, emedan de ej omedelbart gränsa till Garonne. Derföre skulle det vara behagligt att bo der, om icke husen vid Charteron hade företräde genom en underskön utsigt öfver strömmen. En skön allée i midten af gatan Tourny gifver den ett eget behag, då den stora, prägtiga theatern ligger midtför ena ändan af alléen. Denna byggnad anses för det skönaste theaterhus i Frankrike, Paris ej en gång undantaget. Den stora hufvudfaçaden, rikt zirad med kolonner, bilder och alla architecturens prydnader är skön och imponerande. Midt e-mot vid andra ändan af alléen ligger det med en nätt kolonnad försedda *caffé de foix*. Husen på båda sidor af alléen innehålla till större delen bodar, hvari nipper, modsaker och andra till luxen räknade varor försäljas. Derföre är ock Tournyalléen de sköna morgnarne en allmän promenad för de eleganta damerna i Bordeaux.

Den inre Staden.

Hela den del af Bordeaux, som vi hittills omtalat, anses endast som en slags förstad, ehuru den väl är den betydligaste. Den egentliga staden är byggd bakom densamma inåt landet, och kan hvarken i skönhet eller liflighet jemföras dermed. Väl är staden stor och vidlyftig nog, men dess trånga, sneda gator löpa i mångfaldiga krokar, såsom af en händelse upkomna, i och genom hvarandra; de äro smutsiga, nattetid särdeles uselt uplysta, och man andas ej här den rena, stärkande luft, som vid hamnen, hvarest de upfriskande dofterna från andra strandens blommor och träd sprida sig öfver strömmen.

Äfven uti det inre af staden är ingalunda brist på sköna hus eller offentliga byggnader, men till dem gränsa öfverallt usla, förfallna kojor, det bittraste eländes och den ohyggligaste osnygghets boningar. Här och der skaffar en fri stor plats luft och ljus midt uti denna dunkla labyrinth af mörka, slingriga gator. Ibland dessa var för oss torget Dauphin det märkvärdigaste. Här stod under skräckregeringen den mordiska guillotinen. Här flöt under bödelsyxan blodet af många hundrade aktningsvärda borgare och husfäder, blomstrande flickor och ädla fruar, och strömmade dagligen, enligt ögonvittnens försäkran, klart och stridt såsom en bäck ge-

nom de angränsande gatornas afledningskanaler. En stor grop på den närbelägna St. Saurins kyrkogård emottog de döda; utan åtskilnad, utan kistor ditkastades de, tills den förfärliga grafven blef upfyld och en ny måste öpnas. Det staket, som skiljde kyrkogården från gatan, hade blifvit nedrifvet och var ännu icke åter upbygdt. Tanklöst vandrade folket öfver dessa hviloställen, hvilkas låga, nu med ung grönska prydda kulle vi ej utan fasa och rörelse kunde betrakta. Getter betade deruppå och barnen lekte kanske öfver sina närmaste slägtingars ben. Den gamla, inuti aldeles förstörda kyrkan St. Saurin bär äfven utanpå ännu synbara spår af denna förstörelsen tillgifna tiden. Ödelagd står hon jemte de stora grafvarna, ett dunkelt, förfärande monument.

Det ligger djupt i vårt inre ett oförklarligt något, som tvingar oss att gerna höra omtalas det, hvaraf vi upfyllas med rysning. En dylik känsla förmår oss, att sjelfva tala om förflutna fasor och jemmerfulla dagar, hvilkas minne dock hvarje gång fattar oss med ny smärta. Så hände det äfven, att våra vänner och bekanta i Bordeaux ofta meddelade oss berättelser om deras dåvarande elände, och att vi med upmärksamhet, fastän rysande åhörde dem. Många af dem hade vid stormens första utbrott lyckligen flyktat till främmande land. Liksom genom underverk undsluppo dessa ofta faran att uptäckas under flykten; den säkra följden deraf skulle blifvit den mest vanärande död. Men de olyck-

lige, hvilka, tvungna af husliga omständigheter, nödgades qvarblifva, ledo, efter eget medgifvande, tiofaldigt döden genom den fasansfullaste oro öfver det, som den nästa timman kunde medföra för dem. Tidigt om morgonen, just när dagen började gry, lyssnade de ifrån sina tätt slutna rum på de genom den öde stillheten vidt skallande stegen af dödsbuden, hvilka småningom nalkades deras portar. Nu voro de helt nära, redan väntade offret på det förfärliga kläppandet på dess port — dock det geck förbi. Men det fruktansvärda slaget dånade på det närbelägna huset, hos en granne, en vän, en slägtinge eller en broder. De hörde portarna sprängas, jemren och klagoropen af fruarnas och barnens bekanta röster, de hörde offret bortföras till en säker död, ännu innan nästa sol nedgeck och väntade följande dag ett lika öde.

Dessa förskräckliga upträden förnyades flera gånger om dagen och alltid bittida på morgonen, isynnerhet i Charteron, hvarest invånarnes välmåga oemotståndligt lockade mördarne. Frivilligt följde hustrurna sina män i fängelset, ofta i döden, då ej omsorgen för deras barn tvang dem att bibehålla lifvet. De häktades alla handelsböcker och papper medtogos, ofta på en gång ur tio olika hus, och kastades om hvarandra på en vagn, för att sedan kringspridas i flera högar, så att det sedermera blef omöjligt att åter hopsamla dem. Den skada, som endast detta helt onyttiga förfarande förorsakade handelshusen, är omätlig.

Uphofsmannen till alla dessa ohyggligheter i Bordeaux var en enda förut aldeles obetydlig menniska, en afsatt skolmästare, som hade förstått att vinna Robespierres gunst och sedan med osläcklig blodtörst brukade den magt, som han hade erhållit. Robespierres fall drog äfven hans med sig; han slutade sitt lif på samma ställe, der han utgjutit så många andras blod. Ledsagad af den ursinniga pöbelns blodbegifna fröjdeskri måste han på en kärra åka till guillotinen. På alla sidor träffades han af stenar; de fruktansvärda fiskmånglerskorna trängde sig omkring honom med förfärliga skrik, och nationalgardet kunde eller ville ej längre motstå dem. Detta odjur skulle blifvit lefvande sönderrifven, om ej kärran just i det ögonblicket nalkats guillotinen. Då begagnade sig brottslingen af ett gynnande ögonblick och sprang med ett hopp på schavotten, i döden, liksom hade der varit en fristad för honom.

Ett angenämare intryck än de ödsliga, blodbestänkta murarna af kyrkan St. Saurin, gjorde på oss anblicken af den stora, i Göthisk smak byggda, urgamla Cathedralkyrkan. Äfven här hafva förstörande händer ej varit overksamma, men likväl är ännu mycket bibehållet. Det höga, underbart korssade hvalfvet uplyses ännu af de gamla målade fönsternas pragt. Ännu finnes månget gammalt uthugget arbete, många målningar, äfvensom predikstolen af marmor, oskadade i behåll. Man arbetade flitigt på kyrkans

reparation, och detta hindrade oss att med noggrannhet betrakta allt.

Det fordna Biskopliga palatset står bredvid Cathedralkyrkan. Denna stora, ståtliga byggnad var nu uplåten till boning åt Prefecten och Biskopen måste åtnöja sig med en mindre lysande. En stor sidobyggnad till palatset, med särskild ingång ifrån gatan, var bestämd för domstolens göromål; vi inträdde dit på ett ögonblick. Der förevar nu undersökningen i ett brottmål, å advokaternas sida med stor, af häftiga åtbörder beledsagad vältalighet. Midt emot domaren satt helt upmärksamt en mängd åhörare, till större delen af de lägre klasserna. Vi kunde aldeles icke förstå hvarom frågan var, ty advokaterna talade så fort, så häftigt och med gascognisk dialekt, att det var omöjligt för oss främlingar att följa med denna ström af ord. Detta, i förening med den från åhörarne utströmmande löklukten fördref oss snart åter. Utanföre i salen stod äfven mycket folk, och advokater sprungo beställsamma genom deras leder och talade än med en, än med en annan, förmodligen klienter, som otåligt väntade på ordningen att äfven få inträda. Advokaterna voro klädda som före revolutionen, liksom man ännu ser dem på Franska theatern, svarta, med långt, fladdrande pudradt hår, som slog sig i lockar långt ned på ryggen; derjemte en snäf, ifrån axlarna nedhängande mantel.

Ruinerna af en gammal Romersk amphitheater, som finnas i denna del af staden, skulle vara ganska intressanta, om de vore bättre bibehållna, och om man tillbörligt kunde beskåda dem. Men man bekymrar sig föga derom, och flere invånare känna icke en gång deras tillvaro. I revolutionstiderna bröt folket stora öpningar i de gamla murarna för att begagna stenarna till upbyggande af usla kojor inom amphitheaterns krets. Dessa stå ännu qvar, ehuru inga flera få byggas, äfvensom en gräns blifvit satt för ytterligare nedrifning. Moderna, till större delen obetydliga bygnader omgifva denna vördnadsvärda ålderdomslemning, stöda sig emot den och begagna den såsom gärdstängsel. Önskansvärdt är det att detta vanställande granskap bortskaffades, ty säkert finnes långt mera af dessa qvar, än man kan märka i detta vanställda läge. En stor dörr är ännu nästan oskadad, och vi tyckte oss till och med varseblifva spår af en inscription derpå; äfven är ännu mycket synligt af de klippfasta murarne och stora hvalfbågarna, likasom några lemningar af de för folket bestämda bänkarne. Folket i Bordeaux kallar denna ruin Kejsar Gallieni palats, men det är ögonskenligt att den är lemningar af en amphitheater.

Promenader.

Hvarken i Bordeaux, eller i dess grannskap finnas några utmärkt sköna promenader, ehuru invånarne spatsera lika mycket och lika gerna, som alla andra Fransoser. Men, såsom vi förut hafva anmärkt, är en Fransysk promenad och en Tysk spatsergång tvänne himmelsvidt olika saker. Vi söka dervid fri, frisk luft och njutning af naturen i en behaglig trakt, men för dem är platsen, hvarest bruket på vissa dagar och timmar samlar dem, fullkomligt likgiltig, och äfven utan något grässtrå, utan några skuggande träd är promenaden delicieus, om blott rätt många af den eleganta verlden der församlas. Derföre nöja sig Bordeaux's invånare om morgonen med alléen Tourny, vid marknadstiden med platsen framför Börsen, och med stadens offentliga trädgård på andra, likaledes bestämda timmar och dagar. Denna är en tämligen stor slät plats, hvars hela skönhet består af ett par stora gräsplaner och några lummiga alléer. Nu begagnades den till exercisplats, och kallades derföre *le champ de Mars*. Nära vid denna trädgård ligger den sköna ridbanan, som flitigt besökes äfven af blotta åskådare, i synnerhet på de timmar, då Bordeaux's sköna fruntimmer hafva sina öfningar. Lustpartier till landsbygden anställas sällan, emedan trakten icke är lockande dertill.

Så snart man lemnar stranden af Garonne, finner man nästan endast slätter, utan all skug-

ga, och hvilkas eviga vingårdar uttrötta ögat. Några förmögna köpmän äga, tämligen nära staden, beqväma, ofta rätt sköna landtgårdar, i synnerhet följa de Tyska familjerna det fosterländska bruket, och tillbringa en del af sommaren, men framför allt vinbergningstiden på landet. Detta gifver stundom anledning till glada lustfarter, men vanligen blott om Söndagarne, ty under veckan äro männerna fängslade vid sina göromål, och kunna blott på högtidsdagarne i sällskap med några vänner besöka sina på landet boende familjer.

En betydlig förlust för de muntra invånarne i Bordeaux har upkommit genom ödeläggningen af det stora Cartheuser-klostret, beläget en fjerdedels timmas väg ifrån den egentliga staden. Der bebodde förr de ärevördige fäderna en palatslik byggnad, lefde i herrlighet och glädje och öpnade gästfritt sina portar för besökande vänner, till hvilka alla frossare i Bordeaux hörde. Ehuru de andlige af denna Orden endast fingo nära sig med fiskar, så var likväl deras bord vidt och bredt berömdt. Högst toleranta, räknade de till fiskslägtet alla slags vilda foglar, som simma på vattnet, äfvensom alla ätbara snäckor, musslor och ostron. Dessutom finnas här så förträffliga verkliga fiskar, som någorstädes i verlden, i mängd och af allehanda slag. Den ärevördige Patern Köksmästaren visste ock att helt förträffligt tillreda alla dessa Guds gafvor: ty klostrets archiver innehöllo sällsynta, ifrån fordna tider ärfda köks-

hemligheter, som evigt blefvo förborgade för den profana verldens ögon. Men ty värr åstadkom revolutionen äfven slut på denna herrlighet; de fromma fäderna måste utvandra i den vida verlden, och deras vänner betrakta suckande det nu glädjetomma stora klostret, i hvars celler och salar en koloni af korpsvarta, från St. Domingo utvandrade Negrer bo, åt hvilka Napoleon uplät det till fristad.

Derföre finnes ingenstädes i Europa så många Negrer, som i Bordeaux; de lefva der i fullkomlig frihet af det, som de genom flit och omtanka kunna förvärfva, och synas tämligen hafva aflagt den, efter hvad man säger, dem medfödda lättjan. Negrinnorna äro särdeles skickliga att tvätta, de stryka och sy utmärkt väl, och äro derföre väl emottagna i många hus; man fruktar icke en gång att begagna dem såsom ammor och vakterskor för små barn, hvilka de med kärlek och omsorg vårda och sköta. Negrerna förrätta alla arbeten med utmärkt skicklighet och många af dem finna derföre sin bergning såsom betjenter eller kuskar i ansedda hus. Andra förfärdiga för egen räkning allehanda småsaker, och en af dem var då för tiden den skickligaste hårfrisör i Bordeaux. Han utöfvade sin konst med äkta skönhetssinne och ordnade damernas hår och turbaner ganska smakfullt efter buster, medaljer och kopparstick, hvilka han noggrant studerade. Han felades aldrig på någon bal, för att med hårnålar och kam vara tillreds att åter

uphjelpa hvarje sjunkande lock, som han förut hade ordnat. Den arma becksvarta Dominik var verkligen en hårfrisör, sådan han bör vara; och då få menniskor hafva så mycket alfvar med sin syssla, som han hade, så lärer väl ingen blifva stött på oss derföre, att vi här med beröm omnämnt honom.

Invånarne i Bordeaux.

Ifrån alla Frankrikes provinser, alla Europas länder, ja ifrån hela den odlade verlden samlas invånarne i Bordeaux och lefva der jemte hvarandra i behaglig, förtrolig huslighet, som om de varit upväxta tillsammans. Den starka vinningslystnaden och det sköna milda klimatet, förenade med öfverflöd på allt, som bidrager till en glad njutning af lifvet, sammankallade alla dessa tusende på denna punkt, och qvarhåller dem der. Derföre behagar denna stad äfven hvarje resande. Ty af hvad nation han än må vara, så finner han der landsmän, som vänligt emottaga honom, och i deras hus träffar han spår af fosterländska seder. Hvarje i Bordeaux bosatt familj har ifrån fosterlandet medfört någon gammal, kär vana, som den håller i helgd; detta åstadkommer mångfald i umgängeslifvet, hvarjemte en rådande glättig-

het och mången, på landets beskaffenhet grundad plägsed förbinder alla dessa enskilta till ett förtroligt, enigt helt.

Invånarne dela sig i tre klasser. Den förnämaste, ehuru icke mest lysande, består af den tämligen talrika adeln och de högre embetsmännen. Till den förra höra många genom ålder och namn högaktade familjer, som dels af fritt val, dels af familjeförhållanden, dels af sparsamhet föredraga denna lugnare vistelseort framför det stora lysande Paris. Hos dessa finner man ännu de fornfransyska bruken, denna betänklighet, denna qvickhet och sirlighet, men äfven denna högtidliga etikett, som af de yngre uphöjda blifvit förvista ur de såkallade goda sällskaperna. Alla dessa familjer bebo de skönaste husen i den inre, egentliga staden, lefva till större delen med hvarandra i serskildta kotterier, der sällan främlingar umgås, emedan de icke lätt vinna deras bekantskap. Ty vanligtvis medförer man recommendationer till betydliga handelshus, men icke till dessa familjer, som utomlands ej äga några bekantskaper. Äfven i Bordeaux, liksom öfverallt i en stor handelsstad, måste adeln se sig öfverträffad af köpmansståndet i rikedom och deraf upkommande öfverflöd; derföre undviker den ock äfven, att umgås med det. Endast vid särdeles högtidliga tillfällen och stora offentliga fester råka de tillsammans, och i deras upförande emot hvarandra råder då en viss högtidlig, afmätt ömsesidig höflighet.

Köpmännen bebo nästan uteslutande Charteron, hamnen och de dertill gränsande gator. Charteron är i synnerhet nästan att anse såsom en Tysk koloni. Nästan hälften af härvarande betydliga handlande består af utländningar, och hälften af dessa utgöres åter af Tyskar eller åtminstone af Tyskars efterkommande. Blott hos ganska få af dessa våra landsmän märkte vi någon längtan efter fäderneslandet; den sköna himmelen och de tusende behagen i Bordeaux äga en alltför dragande kraft. Om derföre äfven många af affärer, familjförhållanden och lust att resa återföras till deras ursprungliga hem, så sker detta blott på korrt tid, och nästan alla återvända snart med längtan till Garonne's tjusande stränder. Oagtadt flere af dessa familjer redan i flera generationer bott i Bordeaux, så hafva de likväl jemte Fransyskan äfven bibehållit deras modersmål, och ofta befunno vi oss i kretsar af tjugo till trettio personer liksom midt i Tyskland. Äfven i deras boningar herrska Tyska plägseder, ehuru man kunde kalla dem flygtigare. Glättighet och lefnadslust insupas här med luften och mildra högst angenämt Tyskarnas medfödda alfvar. Köpmannen i Bordeaux sitter ej vid sin pulpet ifrån morgonen ända in på natten, såsom i Tyskland brukar hända; han arbetar om morgonen, och det varma klimatet nödgar honom att tidigt begynna dagen; men aftonen egnar han åt bordets och umgängets nöjen. Redan arten af de här hufvudsakliga göromålen bidrager till lifflighet. Bor-

deaux är halfva verldens vinkällare. Detta föranlåter till små resor till de närgränsande vinbergen och åstadkommer mångfaldiga glada afbrott i det eljest så enformiga contoirslifvet.

Egentligen borde vi nu ifrån köpmansståndet öfvergå till konstnärer och lärde, men tyvärr är ej derom mycket att säga: ty hvarken konsterna eller vetenskaperna blomstra i denna trakt, hvarest allt annat trifves. Oagtadt alla forskningar kunde vi i hela den stora staden blott få reda på en enda, något betydande målare. Han hette *le Court*, och det är han, som rätt väl målat den förr omtalta salen på Börsen. Vi sågo hos honom flera porträtt, som han måste måla för sitt uppehälle, utan att något kunde kallas lyckadt. Några historie-målningar af egen upfinning voro bättre, ehuru helt och hållet i Fransyskt manér. Hans hufvudsak tycktes vara landskaper och Berghem hans mönster. Flera, hvilka han visade oss, voro af en god upfinning, väl utförda och berömvärda både i afseende på färgton och dagrar. Han arbetade nu på en ganska stor utsigt af hamnen i Bordeaux. Hans son skulle säkert under god ledning blifva en utmärkt tecknare: med svartkrita aftecknade han oljetaflor, och en af dessa copior efter ett godt orginal ur Italienska skolan var utförd med nästan öfvermensklig flit: den föreställde Holofernis död. Den unge konstnären hade äfven försökt att måla sig sjelf i olja; bilden var rätt tecknad, utmärkt lik, men färgtonen grå och kall.

Detta slags talanger hafva här intet tillfälle och föga upmuntran att utbilda sig; kanske torde ock det varma, milda klimatet, och de många tillfällen till nöjen utomhus hindra den stilla verksamhet, som är så oumbärlig för lärandet af en konst. Derjemte är handelns större och mindre mödosamma vinst här så lockande, att blott en oemotståndlig kallelse till konsten kan förmå en yngling, att egna sig deråt. Äfven handtverk i högre mening trifvas icke; här finnas inga utmärkt skickliga snickare, ebenister, guldarbetare eller dylika. Blott helt vanliga arbeten förfärdigas i Bordeaux, och den som gör högre ansprak måste förskrifva ifrån Paris det man önskar äga.

Med Litteraturen går det på samma sätt, och de ingalunda tatrika boklådorna äro högst obetydliga. Kanske bor likväl mången förtjent lärd i Bordeaux och arbetar i stillhet för sig sjelf, men ingen känner honom och hans arbeten; man lefver alltför nöjsamt, för att hafva tid att tänka på något högre. Men äfven häruti göra våra landsmän ett hedrande undantag: ty i deras hus funno vi ej allenast de bästa äldre verk i Tyska Litteraturen, utan äfven många nyare utmärkta vår tids författare.

Äfven här bär den egentliga folkklassen tydligast prägeln af nationalcharacteren; här finner man den ägta, verkliga Gascognaren. Gränslöst begifven på nöje, skyr han dock icke arbetet; han kan fördraga allt, blott icke lugn stillhet; han vill väsnas, skratta och skrika, men

då uträttar han äfven outtröttligt sina göromål. Fattigdom eller välmåga är honom tämligen likgiltig, men heldre saknar han sin föda, än dans och lek. Beqväma boningar, snygghet och ordning äro saker, som dessa menniskor knapt känna till namnet. Ingen främling, som ej dertill varit ögonvittne, kan göra sig ett begrepp om Gascognarnes häftighet i ord och rörelser vid minsta anledning. När man ser några af dem antingen i godo eller ondo tala med hvarandra, så måste man hvarje ögonblick befara slagsmål dem emellan, och förr än man kan besinna sig, åtskiljas de oförmodadt med högljudt skratt. Gascognaren är stark, stor och välväxt, men aldrig hafva vi sett förhatligare och mera frånstötande ansigten, mera förvridna anletsdrag, än hos detta passionerade folk; isynnerhet öfvergå qvinnorna i detta afseende all föreställning. Den osnygghet, som råder hos dem, och deras oordentliga vanställande klädedrägt bidraga äfven mycket till detta vidriga utseende. Ingenting är fulare, än de sämre qvinnornas nattmösslika linnehufvor, som på båda sidor hänga djupt ned i ansigtet, deras oformliga tröjor och deras slängande kjortlar, hvilkas ursprungliga färg är oigenkänlig. Folkspråket, det gascogniska patois, har en sjungande, obehaglig näston, som ur deras grofva strupar blir ännu vidrigare; främlingar förstå det ej, äfven om de äro fullkomligt mägtiga det franska språket. Men äfven i de högre klasserna hör man den accentuation af det så kallade stumma e,

som utmärker Gascognaren, äfvensom månget endast i denna provins begripligt ord, och det nästan italienska uttalet af två, bredvid hvarandra stående vocaler, hvilka höras hvar för sig, t. ex. *je t'aïme*, i stället för *je t'aime*. Denna afvikelse ifrån det vanliga uttalet klingar dock ingalunda obehagligt i de sköna fruntimrens mun, utan gifver dem snarare en helt egen, behaglig naïveté, och kläder dem isynnerhet väl när de sjunga, hvilket de göra ofta och gerna. De högre ståndens anletsdrag äro i Bordeaux så aldeles olika det lägre folkets, som om de voro af aldeles olika stam. Ingenstädes finner man i sällskaper flera vackra flickor och fruar än der, hvilka väl sällan äro regelmässigt sköna, men dock oändligt täcka och behagliga. Blåa ögon och ljusbrunt eller blonda hår bevittna väl mångas germaniska härkomst, hvilka likväl icke i älskvärdhet öfverträffa de inländska fruntimren med deras svarta lockar och sköna, mörka, blixtrande ögon.

Umgängeslifvet i Bordeaux.

Gatorna i Bordeaux höra till de sämsta i verlden. Denna anmärkning, som synes något underlig vid början af en beskrifning öfver umgängeslifvet derstädes, är dock dermed mera

sammanhängande, än man vid första påseendet kan märka. Före revolutionen hvimlade Bordeaux af egna equipager; hvarje ansedt handelshus höll flera vagnar, hvaruti herrarna och deras medhjelpare dagligen åkte till börsen. Isynnerhet kunde ej Charterons invånare undvara dem; ty deras väg är lång och just under middagstiden utsatt för solens mest brännande strålar; men i detta varma klimat är solstyng ej sällsynt och af farliga, ofta dödliga följder. Efter börstiden begagnade fruarna sina mäns vagnar till sitt eget nöje. Nu är detta annorlunda. Handeln och på samma gång förtjensten har äfven här betydligt aftagit, många inskränkningar hafva deraf blifvit orsakade och framför allt afskaffande af egna equipager; nu för tiden räknade man knapt ett dussin deraf. Man åker nu i hyrvagnar till börsen, när väderleken gör det behöfligt, men för öfrigt går hela verlden till fots: ty hyrvagnarna äro här på långt när icke så väl inrättade, som annorstädes. De se väl tämmeligen snygga ut, men deras antal är ringa, de hafva inga bestämda platser, utan måste upsökas i sina hemvist; dessutom äro de ej bundna af någon taxa. Af alla dessa svårigheter har sannolikt det bruket upkommit, att inskränka sitt umgänge inom sina närmaste grannar, och detta har medfört den ledsamma följden, att den stora staden sönderfallit liksom i en mängd smärre städer. Alla de, som bo inom en viss krets, besöka hvarandra, och ömsesidig gästfrihet införer vänskapliga förhållanden,

men gränsorna för denna krets äro ganska skarpt updragna, och det närmaste huset utom gränsen är fullkomligt främmande för de innanför boende. Olycklig är en man, men dubbelt olyckligt ett fruntimmer ifrån en annan del af staden, om händelsen förer dem i ett sällskap, der de ej äro hemmastadda. Männerna kunna väl alltid på något sätt hjelpa sig fram, men de stackars fruarna äro då i en verkligen beklagansvärd belägenhet. Alla betrakta dem, ingen talar med dem ett vänligt ord, och i det allmänna samtalet kunna de blott taga en ringa del, emedan hvarje kotteri har sitt eget, endast af de invigda förstådda språk, sina särskildta ordlekar, sitt eget skämt. Vi främlingar voro ofta den enda tillflykten för sådana uti deras egen fädernestads sällskaper öfvergifna ensamma damer: ty just emedan vi voro aldeles främmande, kände oss hela verlden och bemötte oss vänligt. Om en familj ändrar boning, om ödet flyttar den ifrån Charteron till staden, så har hon ock ifrån den dagen förlorat alla sina gamla bekanta; det är en skilsmässa, som flyttade man till ett långt aflägset land. Men hvad en familj sålunda förlorar med den lemnade boningen, återfinnes i det nya hemmet, ehuru i förändrad gestalt. På första underrättelsen om de nya grannarnas ankomst skynda alla dit, för att hälsa dem välkomna, visiterna besvaras och sålunda blir grunden lagd för nya förbindelser.

Hvad som i synnerhet förvånade oss var, att man äfven af fruntimrens klädsel kan se, i

hvilken del af staden de bo. Hvar och en har sina egna moder, sina särskildta modkrämerskor, hvilka blott arbeta för dem, som bo inom samma krets, och kläda dem så efter ett och samma mönster, att det nästan liknar ett slags uniform. På spektaklet roade det oss ofta att mönstra damerna och upsöka dem, som synbarligen hörde tillsammans. Damerna i Charteron äro de elegantaste; och då vi en gång vågade tadla ett arbete af deras förnämsta modkrämerska, madame Bernos vid alléen Tourry, svarade hon oss med stolt blick och mycken värdighet: *"j'habille les Dames du Charteron!"* Emedlertid skulle den goda madame Bernos icke göra stort upseende med sina tillverkningar hvarken i Leipzig, eller i Hamburg, eller i Frankfurt am Main. Der äro Parisiska moderna långt förr kända än i Bordeaux. Luxen i kläder är dock i det dagliga lifvet icke stor, utan visar sig blott vid baler och stora fester. Man älskar bjerta, lysande färger, liksom öfverallt i Södern, hvarest en dunkelblå himmel tyckes fordra det. Detta veta köpmännen i Paris ganska väl, och skicka derföre endast mångfärgade, ofta smaklösa tyger till de södra provinserna, der de alltid finna en säker afsättning.

Ännu måste jag nämna ett annat ondt, som sannolikt upkommer af den stora stadens sönderstyckning i många små, nemligen det ingenstädes mera än här allmänna begäret att bekymra sig om sin nästas görande och låtande, att samla anekdoter och dermed krydda samtalet.

Emot vår vilja nödgades vi erfara nästan hvarje af våra bekantas husliga omständigheter och alla hemliga berättelser om deras lefnad: ty hvar och en täflade att derom få underrätta oss. Man kunde dervid ej hoppas att komma undan, ty vi voro beständigt i deras våld, och ofta hände det, att den person, som nyss varit samtalsämne bemägtigade sig oss, för att nu i sin ordning roa oss med berättelser om den, som vi ett par minuter förut väl underrättade hade lemnat. Då alla dessa hemliga anekdoter vanligen ligga inom det skandalösas område, så funno vi det högst motbjudande att man åt oss främlingar ville anförtro sådana saker om sina vänner, och detta upförande hade nästan helt och hållet för oss borttagit all sällskapsglädje, om vi ej snart blifvit varse, att meningen aldeles ej var så elak, som utseendet tycktes visa.

En Fransos måste nu en gång alltid prata, om han än har ingenting att säga; han tror sig fela emot anständigheten om han i ett sällskap tiger några minuter; äfven en döende anser det för sin pligt, att samtala med dem som besöka honom, ända till dess dödens hand stelnar tungan. Nu må man rätt lifligt tänka sig Gascognarne, dessa Fransoser i superlatif! detta evigt rörliga folk, som ej känner någon hvila, annat än döden och dess tvillingsbroder sömnen. De måste tala, så länge de lefva och äro vakna. Och hvad annat kunde lemna dem samtalsämne, än den yttre verlden, den enda som de känna? Småstäders egentliga kännemärke, upmärksam-

het på grannarne, kan ej undvikas i alla dessa små städer, som tillsammans utgöra en stor; ty den krets är alltför inskränkt, som omgifver hvar och en enskildt. Den omständigheten, att äfven de här hemmastadda blefna utländningar icke skilja sig från det vanliga bruket, låter just deraf förklara sig, att de blifvit hemmastadda och att man, efter ett gammalt ordspråk, lär sig tjuta bland ulfvar. I öfrigt har detta sqvaller inga vidare följder för dess föremål; man hviskar derom med hvarandra, och det är allt; den, hvilken det angår, blir derföre ej mindre ansedd, just emedan ingen kan undgå detta.

Oagtadt alla dessa bespejare föra fruarna i Bordeaux ett ganska lätt och gladt lif, och frukta föga att utsätta sig för misstydningar; kanske skulle äfven många uptaga det ganska illa, om man ej ute i verlden, det vill säga hos grannen, talte om dem. Förhållanden, som man eljest gerna plägar dölja under den tätaste hemlighetsslöja, framställas här till offentligt åskådande; och ofta tycktes dessa förhållanden blott finnas för sken skull, emedan modet fordrar det, liksom en grann hatt nyttjas, ehuru den ej ger någon skugga. Och likväl, hvem vill våga att fördömma dessa lätta, luftiga, alltid glada qvinnor? Det är väl sant, att de ogerna göra ett steg, utan att veta åtminstone en beundrande dyrkare som märker dem, men derföre äro de kanhända icke mindre dygdiga, än deras alfvarligare husliga systrar i norden. Landets sed-

vänjor och allmänt exempel urskulda mycket; och att de ganska väl känna en hustrus ägta värde, bevisas af det hjeltemod och den fasta trohet, hvarmed många hundrade af dem under revolutionen frivilligt följde sina män i fängelse och döden.

Så gladt och fritt fruarna lefva i Bordeaux, så strängt hållas deremot flickorna ända till dess bröllopet befriar dem ifrån allt tvång. De våga aldrig utan i sina mödrars sällskap besöka spektakler, sällskaper, baler och concerter; utom i deras närvaro får intet besök göras eller emottagas, ej en gång af husets närmaste vänner och slägtingar. Äfven vid lärotimmarna måste modren vara tillstädes, eller åtminstone ersätta sin plats med någon i många år pröfvad gammal Bonne. En flicka skulle ej för något pris våga att utan sin mor gå tio steg öfver gatan, eller låta sig ledsagas af någon annan karl än sin far, ej en gång en bror undantagen. Så efterlåten man är emot fruarnas ryckte, lika sorgfälligt bevakar man en flickas, och den minsta öfverträdelse af de antagna bruken skulle aldrig kunna förlåtas eller förglömmas. På balerna sitter hvarje moder bredvid sin dotter, och ingen lemnar ett ögonblick salen eller tager plats vid spelbordet. Dansörerna föra efter hvarje dans döttrarna tillbaka till deras mödrar; och ingen flicka kan här under uppehållen kringvandra i salen vid sidan af en bekant eller åtföljd af någon herre. Denna vana medför visserligen oändlig nytta för de unga flickornas hälsa; ty genom

den moderliga vården bevaras de för omåttligt dansande, drag och förkylning, och för alla de bedröfliga följderna af hvarje oförsigtighet efter en stark upvärmning.

Denna skenbara stränghet förorsakar likväl icke det minsta tvång i sällskapet. Döttrarna dansa, sjunga och skratta helt ledigt under sina mödrars skydd och omedelbara upsigt; deras glädje visar sig härigenom blott mera naturlig och oskyldig. På sin sida deltaga mödrarna med glädje uti alt, som gläder deras döttrar, uplefva i dessas sköna blomning sin egen för andra gången och veta rätt väl, att äfven de fordom varit unga, hvilket de ännu till en del äro, eller åtminstone synas vara: ty om åldren är i Frankrike aldrig någon fråga. Blott det långa, overksamma åskådandet af balerna, hvilka ofta ej uphöra förr än med den inbrytande dagen, syntes oss ytterst tröttsamt, och vi beundrade det moderliga tålamodet deruti. "Våra mödrar gjorde detsamma för oss, och vi äro nu i ordningen," var det allmänna svar, som man leende gaf oss på hvarje deröfver yttrad förundran.

Sällskaper.

I Bordeaux är det något aldeles oerhördt, att ett fruntimmer, som är friskt och icke har

besök, förblifver hemma, ty ingenstädes i verlden är man mera road af sällskaper. Derföre användes hvarje ledig afton till visiter, dessa äro här ändamålet för lifvet, umgängets grundpelare, och uraktlåtandet derutaf betraktas nästan som oförlåtlig synd. Anledningarna till visiter äro äfven oräkneliga; hvarje sällskap, hvaruti man deltagit, fordrar till tacksamhet en visit; hvarje resa, om den äfven blott varade ett par dagar, begynnes och slutas med visit; hvarje sorglig eller glad händelse hos bekanta, namnsdagar, kyrkofester, sjukdom, tillfrisknande, allt firas med visiter. Om man på flera dagar ej sett hvarandra, men oförmodadt råkats, så fordrar denna händelse visiter. Hvar och en af dessa visiter betalas punktligen, och sålunda vänder sig denna krets ouphörligt, som förorsakar svindel hos den, som ej är van vid detta lefnadssätt. Då nu på detta sätt verlden alltid är i rörelse, så träffas snart i det ena eller andra huset en liten krets af bekanta, som utan vidare omständigheter der tillbringa aftonen med musik, dans, spel eller glada samtal, allt efter som det faller sig. Oagtadt detta visiterande göres här föga afseende på stel etikett, just emedan icke denna, utan behofvet af sällskap församlar menniskorna.

Utom dessa visiter uptagas äfven aftnarna af thésällskaper, till hvilka man formligen blifver bjuden af fruarna. Men då man vanligtvis ej samlas dertill förr än klockan åtta eller nio, så blifva alltid ett par timmar förut öfriga att an-

vända till det prisade visiterandet. Några fruntimmer hafva äfven bestämda aftnar i veckan då de blifva hemma, och emottaga sina en gång för alla bjudna bekanta. I dessa cirklar utgör spel det förnämsta tidsfördrifvet, ehuru äfven tid användes till samtal och musik, och stundom upmanar någon af gästerna genom en fiol sällskapet till dans. Omkring klockan elfva kringbjudes thé, kaffé och bakelse, och ett par timmar sednare åtskiljas gästerna, för att följande dagen åter råkas hos någon annan. Små enskilda baler äro ej ovanliga, och fordra här hvarken utmärkt vidsträckta rum eller betydliga tillredelser. I detta land behöfver man ej mera än ett eller två stora rum, ett par fioler och en flöjt, samt något thé, lemonad och confekt för att ända tills solen går upp dansa rätt hjertligt med hvarandra. Under Karnevalen anmodas ofta damerna att vid dessa små fester visa sig i främmande drägter, men utan masquer. I enkel landtlig drägt, eller i de så kallade grisetternas nätta klädnad äro de rätt behagliga. Denna sednare består af en tämligen korrt rock af taft, en tätt åtsittande tröja af klar, afstickande färg, en treuddig halsduk af spetsar och en hög spetsmössa med vingar, ur hvilken baktill det tjocka utslagna håret framtränger; egentligen är detta de härvarande borgareflickornas vanliga drägt, ehuru förädlad.

Sedan man här, likasom i Paris, äter middag på aftnarna, hafva soupéerna blifvit bannlysta; men desto oftare blir man i Bordeaux bju-

den till middagar. Vid bordet, omgifven af sina vänner, är den gästfrie Bordeauxaren i sitt element. Ingenstädes äter och dricker man bättre än i Bordeaux, och likväl kan man ej beskylla invånarne för begär till öfverflöd; detta infinner sig sjelfmant: ty detta lyckliga klimat frambringar sjelf allt, som den mest förfinade smak kan önska. Lifsmedlen kunna här, i jemförelse med andra stora städer, kallas lindriga; jorden, strömmen och hafvet framalstra i största mångfald och öfverflöd allt, som hos oss anses såsom högst rara sällsamheter. Ingenstädes finnas bättre ostron; lång tid innan de bringas till salu blifva de i serskilda gropar vid stranden gödda med kli och mäsk. De tyckas vara af ett aldeles eget slag: djuret är ganska stort, har ett grönt skägg och upfyller fullkomligt det lilla, tunna, något hvälfda skaket. Måltiden börjas alltid med ostron före soppan, hvilket ej särdeles behagade oss. Oxköttet är förträffligt, fjäderfä, vildt, isynnerhet röda rapphöns och ortolaner finnas i öfverflöd och af stor läckerhet, äfvensom skidfrugter och svampar, men i synnerhet frugt. Vindrufvor, persikor och fikon skola här öfverträffa allt annat, men vårt vistande här inträffade ty värr icke under årstiden för deras mognad. Men den största mångfald erbjuda floden och hafvet. En resande från det inre af landet finner här med förvåning på borden alla de fiskar, som han eljest blott sett uti Naturalie-samlingar, såsom jättestora hummrar, krabbor, hafsspindlar, räkor, kabeljo, alla

slags plattfiskar, särdeles de kostliga buttorna och tungorna, nästan armtjocka nejonögon, hvilkas afbilder i miniatur de hos oss vanliga tyckas vara. Äfven den vanskapliga rockan finnes på borden och smakar lika väl som dess utseende är förfärligt. Stora störar och en oräknelig mängd andra invånare af de mörka djupen synas i växlande mångfald. I detta afseende skulle Bordeaux vara ett paradis för en Tysk matmoder, hvilken det ofta kostar mycket hufvudbry att åstadkomma ombyte i sina anrättningar; här skulle endast valet förorsaka bryderi. De Fransyska damerna bekymra sig föga derom, de hafva ganska skickliga hushållerskor, som förstå att förträffligt tillreda allt, och sjelfva urvalet synes ofta tillhöra männerna, som vid middagsbordet, likasom fruarna vid thébordet, hafva omsorgen för gästerna. Men äfven här förföljdes vi af vår gamle fiende, löken, isynnerhet under fastlagen, då en med olja och lök starkt kryddad rätt af hackad stockfisk fanns på alla bord. Den kallas *morüe a la provençale.* Lök är en favoritkrydda för alla invånare i det södra Frankrike; höga och låga, äfven de elegantaste damer äta den redan till frukost, och ångan deraf kännes på baler, på spektaklet och öfverallt, der många äro församlade, och inga rosenessencer eller luktvatten förmå att afhålla eller mildra denna olägenhet.

Oagtadt detta öfverflöd på lifsmedel urartar bruket deraf sällan till frosseri; blott en enda gång bevistade vi en måltid af tvänne anrättnin-

gar, hvaraf hvardera bestod af 20 fat. Bland den sednare fanns en kalkon, som efter värdens försäkran ej allenest var fylld med svampar, utan äfven i fyra veckor dermed blifvit gödd. En desert af nästan hundrade tallrickar med glacer och confekt följde derpå; betjenterna ordnade dem med egna dertill gjorda käppar, gästerna räknade på sina ur fyratio minuter innan detta konstverk var fullbordadt, upstodo sedan uttröttade, och denna måltid tjenade flera dagar till en skottafla för de dertill bjudnas skämt, emedan det var något aldeles oerhördt. Vanligtvis kallar man tio till tolf gäster omkring ett ymnigt, men icke dyrbart besatt bord; hvad man bjuder dem är alltid fullkomligt godt, och består af årstidens alster; på skryt göres dervid ej afseende, man väljer det bästa och icke det dyraste. Äfven i bordsprydnader visar man ingen fåfänga; silfret är massift och finnes i mängd, men på dess form har modet föga inflytande. I dryck är Fransosen ganska måttlig och dricker ej gerna vin, utan att upblanda det med vatten. Det är naturligt, att man i Bordeaux, hvarest de bästa och hälsosammaste viner äro landets produkter, ej träffar främmande vinsorter på borden. Blott stundom bjudes ett glas Malaga, äfvensom någon gång ett par bouteljer Champagne åt damerna; männerna föredraga vid deserten sitt lands ädlare alster, *Château margot*, *St. Julien*, *la Fitte*, och andra, af hvilka bouteljen på stället ofta kostar flera riksdaler, och

som således nästan aldrig erhållas ägta i Tyskland.

Äfven i afseende på möblerna kan luxen i Bordeaux på intet sätt jemföras med den som råder i Paris och många Tysklands större städer, och sjelfva boningarna äro ej inrättade dertill; ty en lång rad af många till hvarandra stötande rum är ytterst sällsynt. Rummen äro höga, med stora till golfvet räckande fönster, hvilka en balcon utanföre omgifver. De annorstädes brukliga rika fönsterdraperier finnas icke här, ehuru rullgardiner icke fela. Golfven äro, såsom öfverallt i södern, belagda med glaserade, brokiga tegelstenar i olika former, ett bruk, som i detta varma klimat om sommaren förskaffar en högst angenäm svalka. Golfmattor äro sällsynta, men icke så stora speglar, ehuru de ej äro anbragta så slösande som i Paris. Tapeterna äro enkla, af papper eller siden. Uti intet godt hus saknar man nödvändiga beqvämligheter, men högst sällan finner man öfverflöd och skrytsam luxe. Man ser utaf allt, att verklig njutning af lifvet är det mål, hvarefter alla sträfva, och att det lyckliga, milda klimatet förhindrar menniskorna att synnerligen bekymra sig om blotta prydnaden af deras hus.

Ogerna vidröra vi ännu en fläck, som vanställer den eljest så angenäma umgängestonen i Bordeaux, nemligen den omätliga spellust, som tyvärr herrskar i alla sällskaper. Det är icke blott önskan, att tillbringa några timmar vid ett

nöjsamt tidsfördrif, som befolkar spelborden i Bordeaux, det är vinningslystnaden under nöjets larf: man vill vinna penningar. Denna snålhet uttalar sig tydligt i de spelandes alla miner och rörelser, likaväl om det gäller silfvermynt eller guldstycken; och hvarje ledigt ögonblick användes af män och fruar till detta ändamål.

Redan före måltiden, om sällskapet händelsevis samlat sig en half timma för tidigt, börjas det ädla *Ecartée*, och fortsättes efter slutad middag, detta spel, som äfven dess ifrigaste dyrkare förklara för ett skoputsarspel (*jeu de decrotteur*). Det liknar det på alla Tyska källare bekanta spelet, som på några ställen kallas tiggare. Blott två personer spela det, om än sällskapet är mycket talrikt, men alla deltaga deruti genom ofta tämligen betydliga vad. I tätt hopträngda leder stå de parerande herrarne och damerna bakom de båda spelandes stolar, och hvar och en har rättighet att genom sina råd understödja den, för hvilkens spel han är intresserad. Denna rättighet begagnas ifrigt af alla, och intet kort får vidröra bordet, hvaröfver man ej med häftighet har stridt, så länge det ännu sväfvade i luften. Naturligtvis äro icke rådgifvarne eniga sinsemellan; spelarne, som arbeta för det allmänna, höja äfven sina röster, och det upstår ett skrik, en förvirring, ett oväsende, som tycktes oss odrägligt, men som här utgör det egentliga behaget, det högsta nöjet. Om aftnarna spelar

man äfven, men de fordom brukliga, så kallade commerce-spelen, *l'Hombre*, *Whist*, *Reversi*, förekomma sällan, på sin höjd befatta sig några gamla dermed. Man älskar blott spel, hvarest händelsen afgör, som på en minut göra fattig eller rik. Dessa behandlas med en ifver, som om derpå berodde hvarje enskild deltagares väl eller ve. Bouillotbordet, med sin afgörande ljusstake, är således medelpunkten för aftonsällskaperna, detta vedervärdiga hasardspel, hvilket icke blott händelsen, utan äfven en till bedrägeri gränsande list bestämma, och som derföre, vare det sagdt till vårt beröm, aldrig funnit rätt inträde i Tyskland, så älskadt det än är i Frankrike. Sällan framsättas i stora sällskaper flera än tvänne sådana bord, och då hvardera blott sysselsätter fem personer, så blifver större delen af sällskapet overksam. Denna väntar då med otålighet bakom de spelandes stolar, till dess en af dem förlorat sin hela insats, *Déconfit* heter det i konstspråket, då hvar och en framtränger för att intaga den lediga platsen. Då blott en kan blifva denne lycklige, så blifva de qvarstående ofta rätt nedslagna, innan de kunna besluta sig att afvakta en annan dylik händelse. Den, som nyss förlorat, ställer sig vanligen straxt åter i lederna: ty blott den en gång antagna höflighetens föreskrift tvang honom att lemna sin plats. Tärning, Roulette, *Vingt-un* och dylika spel brukas väl icke i enskilda hus, men desto mera i de allmänna. Äfven damerna taga verksam del i

sådana spelcirklar, dock söker man då åtminstone att gifva dem anseende af slutna sällskaper.

Theatern.

Det stora theaterhuset anses med skäl för ett af de skönaste i Europa. Redan förut hafva vi nämnt den prägtiga hufvudfaçaden åt Tourny-alléen; den stora ingången, prydd med pelare, byster och statyer, äfvensom den sköna dubbeltrappan, hvilken leder till logerna, äro nästan anlagda i en för stor och alfvarlig styl mot bygnadens ändamål; det är, som om man inträdde i ett tempel. Skada, att den deruti spelande truppen ej motsvarade denna pragt; den hörde till de sämre i hela Frankrike. Äfven balletter, hvilka Fransosen så ogerna saknar på scenen, finnas af vida bättre beskaffenhet i långt mindre städer. Likväl besöktes spektaklet flitigt af hela verlden: ty detta nöje hörer till nationens oumbärligaste behofver, som häldre saknar allt annat än spektakler. —

Sällan förekomma stora sorgespel i Bordeaux, emedan klimatet ej för dem är gynnande. Deremot utföras på hvarje Fransysk theater små komedier åtminstone så drägligt, att man med

nöje kan se dem ett par gånger; och så hände äfven här. De sentimentala stycken, lika våra familjemålningar, fulla af ädelmod och husliga bekymmer, hvilka nyligen blifvit moderna i Frankrike, vunno föga bifall i Bordeaux; och emedan polisen hade förbjudit hvisslingar, så blefvo vi en gång vittnen till, huru en sådan usel dram blef utesluten ifrån theatern genom blotta bifallstecken. Vid de mest rörande scenerna ropade parterren, med uttryck af den högsta beundran, ack! ack! så högt och så länge, till dess aktörerna måste tystna och ridån föll under åskådarnes högljudda skratt.

Särskildt måste vi, för dess synnerliga orimlighets skull, nämna en representation som vi sågo. Man gaf Terentii Andrienna, och anledningen dertill hade den rätt skickliga Komikern Paulin gifvit. Han var med skäl publikens älskling, men stegrade efter hand sina fordringar af Directionen så högt, att denna slutligen beslöt att på alfvar gifva honom det afsked, hvarom han ofta för sken skull hade anhållit. Det kom verkligen så långt, att han för sista gången skulle beträda skådeplatsen; han hoppades att parterren skulle, såsom förr hade händt, vid pjesens slut fordra hans qvarblifvande med bifall till alla hans önskningar, och valde derföre detta stycke, för att i den, hela intrigen ledande, slafvens roll visa sin talang i största glans. Huset var fullt, ända till trängsel: ty alla ville se huru Paulins öde skulle afgöras. Ridån updrogs, och till var förvå-

ning sågo vi de gamla Athenienserna Simo och Cremes inträda såsom *Monsieur Trénès* och *Monsieur Cliton* med stickade Galarockar, pudrade lockperuker, hatt, käpp och värja. Vi trodde i början, att man ville localisera Terentius, men så var det ej. *Monsieur Trénès* och *Monsieur Cliton* talade såsom verkliga hedningar om de gamla Gudarna och upförde sig i sina Franska drägter efter de gamle Athenarnes bruk; slafven Davus sprang omkring i Grekisk slafklädnad, under det hans kamrater voro klädda i granna livréer. Slafvinnan Mysis, förvandlad i en Kammarjungfru, rättade sig ej efter honom, utan koketterade med honom, liksom han varit en Jasmin eller Lafleur; icke heller hade hon glömt det Franska förklädet med små fickor att sticka händerna uti. Glycerion, klädd efter nyaste modet, syntes vid slutet af pjecen och upförde sig ganska förnämt. Det var den orimligaste blandning af nytt och gammalt, och den omständigheten, att allmänheten ingenting märkte deraf, gaf deråt något obeskrifligt komiskt; ty den ansåg stycket vara af Moliere eller någon af hans samtida. Oagtadt sin slafklädnad gjorde Paulin en Fransysk Scapin af den Grekiska Davus, men visade mycken ägta komisk talang och theatralisk skicklighet. Vid slutet erhöll han många tecken af bifall, men dervid förblef det, och han måste nu för framtiden följa sitt öde, hvart det ville föra honom.

Samma trupp, som spelar på den stora theatern, gifver äfven på bestämda dagar repre-

sentationer på en mindre, belägen i det inre af staden. Utom dessa stå äfven flera andra små theatrar öpna för de skådelystna. På theatern *de la Gaieté* spelas ganska nätt och nöjsamt små operetter och vaudeviller i en ganska usel local. För denna trupp var nu ett rätt vackert hus under byggnad i Tourny-alléen. Äfven finnes en rätt obetydlig *Théâtre Molière* och några andra namnlösa Thalias tempel, som hafva sina dyrkare bland de lägre klasserna. Ett sällskap dilettanter, till störro delen af medelklassen spelade på *Théâtre Maffei* nästan allting, stora och små sorge- och skådespel. Då denna theater egentligen är bygd för optiska representationer, så kan man tänka sig huru inskränkt rummet måste vara. Genomresande skådespelare gifva här stundom spökroler, i hvilka sällsynta fall äfven vid denna theater inträdet betalas och är öppet för allmänheten. På denna miniatur-theater sågo vi Massin, som förr varit i Hamburg, spela Cid, men så väl rummet, som de medspelande gjorde ett lustspel af detta alfvarsamma sorgespel.

Sålunda sakna ej invånarne i den goda staden Bordeaux tillfälle att välja emellan theatrar, ehuru ingen af dem kan särdeles berömmas såsom förträfflig. Men detta är temligen likgiltigt för en vanlig Fransos, som föga bekymrar sig om konstens högre fordringar, blott han får se något och tillika hafva den glädjen att lorgnera damerna, att springa ur en loge i en annan, att prata och skratta och framförallt att tränga sig

ut bland mängden. Till att dela det sista nöjet kommer äfven mången, som ej varit på spektaklet, för att likväl låtsa, som han varit der. Qvicka snillen, hvilka i Paris på parterren tillegna sig domsrätten och efter godtycke berömma eller tadla, saknas nästan helt och hållet i Bordeaux. Dess invånare vilja blott roa sig. Det bekymrar dem föga, huruvida det sker regelrätt, och allt, som ej förorsakar ledsnad, mottages af dem med välvilja.

Karnevalen.

Karnevalstiden, öfverallt egnad åt den högljudda glädjen, firas väl ingenstädes muntrare än i Bordeaux. Unga och gamla, fattiga och rika svärfva, så länge den varar, omkring i en evig krets af lustbarheter, så att under sista veckan knapt någon mera har sitt förstånd i behåll. Äfven eljest arbetsamma affärsmän, som längesedan tagit afsked af ungdomen, bortvisa då gerna hvarje göromål och tillstå sig ej kunna begripa, huru man då, utan den mest tvingande nödvändighet, kan tala om någonting allvarsamt.

De fordom här af masker brukliga processioner kring gatorna ser man nu icke mera, blott pöbeln bibehåller ännu den gamla plägseden och springer stundom maskerad på gatan;

dock sker äfven detta blott af några få, hvilka då få glädja sig öfver ett stort följe af gatpojkar. Den egentliga glädjen af karnevalen begynner först emot midnatten och varar derföre till ljusan dag.

Hvarje afton gifvas åtminstone sex till åtta maskerad-baler i Bordeaux, och alla äro ända till trängsel upfyllda af menniskor ur alla stånd och åldrar; spel och intriger ditlocka de förnäma, ursinnigt dansbegär medelståndet, ända ifrån den ärbara borgaren ned till de lägsta folkclasser. Nästan ingen låter af fri vilja någon natt förflyta, utan att åtminstone hafva besökt en af dessa salar, och många herrar och damer göra vanligen sin rund kring de mest lysande, för att icke försumma den, som för aftonen är den mest besökta. Följden af dessa ströttåg är naturligtvis den, att man på flera olika ställen råkar samma bekanta och samma masker.

För att hafva sett allt besökte vi äfven ett par af de berömdaste maskeradbalerna, och förbigingo de öfriga, fullkomligt säkra, att derigenom ingenting förlora, då endast rummet och den mer eller mindre goda upplysningen och musiken utgöra det skiljaktiga.

Mest besökt är balen i det stora Theaterhuset. Här funno vi hela staden sammanträngd på en punkt, och alla classer om hvarandra i den brokigaste blandning. Den präktiga ingångssalen, som vi redan förr hafva omnämnt, var

smakfullt uplyst med färgade och sirligt ordnade glaslampor, och gjorde en verkligt skön och imposant effect. Med möda framträngde vi genom de många maskerna upföre trappan, för att hinna till logerna, der vi till vår glädje ännu funno rum nog, för att derifrån kunna öfverse det hela. Parterren var jemnad med Theatern och båda tillsammans bildade en nästan oöfverskådlig stor sal, der den brokiga, hopträngda menniskomassan, som ett haf vaggade fram och åter. Största delen af samlingen tycktes ej tillhöra den eleganta verlden; vi märkte ingen enda skön eller lysande drägt. Väl funnos några charactersmasker, men alla helt vanliga, och ingen bemödade sig att med qvickhet och liflighet utföra sin antagna role. Damerna, maskerade i domino eller såsom grisetter, trängde sig vid sidan af sina till större delen omaskerade ledare upp och ned ibland de dansande. Dessa sednare njöto den egentliga glädjen af karnevalen. Väl tycktes ingen af dem höra till de finare sällskaperna, men aldrig hafva vi sett någon dansa med hjertligare glädje. Fiskmånglerskan och bäraren, kokerskan och drängen, hårfrisörn och kammarjungfrun, alla svängde sig outtröttligt i den Fransyska cotillonens konstigaste vändningar, gjorde sina pas, sträfvade efter behag, voro artiga, korteligen, de voro Fransoser i ordets goda glada betydelse. Hvarken den odrägliga hettan, eller det ännu odrägligare dammet störde deras glädje; outtröttligt begagnade de hvarje ledig plats, och

ingen menniska tycktes tänka på hvilan. Så fortfara de hela natten, till dess solen hemsänder dem, och ingen tänker dervid på den förflutna eller kommande dagens mödor. De tyckas ej känna någon trötthet. En tjenstflicka der vi bodde dansade på detta sätt fyra nätter efter hvarandra, förrättade om dagarna sina vanliga göromål och klagade ändock den femte aftonen halfgråtande deröfver, att hon i dag måste blifva hemma, emedan hennes herrskap hade nekat henne att åter gå på balen.

Sedan vi på theatern länge nog hade åskådat det lustiga hvimlet, stego vi upföre en trappa till den, äfven i theaterhuset befintliga, stora Concertsalen, der vi funno allting fullkomligt sådant, som vi nyss lemnat: man dansade och trängdes, liksom nere i den stora salen. Concertsalen är äfven omgifven af loger, och en betydlig rad af stora och små rum är dermed förenad. I några af dem såldes förfriskningar, andra voro uptagna af små, slutna sällskaper, de större voro en tummelplats för spelarne, och dessa framställde en för oss aldeles ny syn. Redan förr än vi inträdde i dessa rum, hörde vi på afstånd ett underligt doft ljud, som efter takt fortsattes, och hvilket nästan lät oss förmoda, att ett kattunstryckeri, en spinnmachin eller något dylikt fanns i trakten. I första rummet spelades Roulette, och trängseln omkring taflan var ganska stor; som vi förut på bad-orterna sett detta, gingo vi vidare efter det underliga ljudet, som ständigt hördes tydligare,

till dess vi kommo i en ganska lång, klart uplyst sal. Mera än femtio vanliga spelbord stodo här bredvid hvarandra i lång rad. Vid hvart och ett satt en maskerad dam, bakom henne stod en, äfvenså förklädd herre, och framför henne på bordet lågo tärningar och en stor, glänsande hög af guld. Hvarje dam höll uti handen en hornbägare till kastningen, hvarmed hon ouphörligt bultade i bordet, när hon var sysslolös, för att ditlocka spelare. Deraf upstod det buller, som bragt oss på den löjliga idéen om ett kattunstryckeri. På det från spelbord lediga rummet trängde sig tigande en mängd masker, framträdde serskildt till borden, framlade ett guldmynt, kastade och bortgingo åter, antingen qvarlemnande penningarne eller återtagande dem fördubblade, för att vid ett annat bord åter försöka sin lycka. Intet ljud hördes i salen, utom klangen af penningarne och slamret af tärningarne och bägarne, blott från långt afstånd framträngde dansmusiken. Intet menskligt ansigte syntes, blott masker, som med stor ifver skötte sina göromål och med obeskriflig snålhet hopskrapade de vunna penningarne. Vi blefvo här förstämda till sinnes; allt, som omgaf oss, tycktes oss dåraktigt, men tillika rysligt. Genom tvänne dylika salar gingo vi, innan vi hunno ut och funno i båda samma skådespel, samma tystnad hos de blott med vinst eller förlust sysselsatta maskerna, samma klang och slammer af penningar, tärningar och bägare.

Utanföre andades vi friare och yttrade der till vår följeslagare vår förundran öfver hvad vi sett, och tillika den meningen, att damerna med tärningbägarne måtte vara af den lägsta klassen. Huru högt steg vår förvåning, då vi af honom erforo, att de nästan alla tillhörde de förnämsta och mest ansedda fruntimmerskretsar i Bordeaux: att de voro makar åt betydande män, som vi dagligen träffade i sällskaperna! De hade för karnevalstiden hyrt dessa bord af balernas tillställare.

En främling af våra bekanta gjorde samma afton den erfarenheten, att icke allt är guld, som här glimmar. Han hade inträdt i salen med tio Louisdorer, hade dermed vunnit tio andra, och likväl upträcktes andra morgonen, att han egentligen hade förlorat: ty alla tjugo guldstyckena, som vandrat öfver flera bord, voro falska och värda ungefär nio francs stycket.

Sådant kan icke hända en stadsbo: ty denne vet, att man på maskeradbalerna aldrig spelar med ärligt mynt. Vid ingången till huset är ock en något afsides belägen, serskild bod, der hvar och en, som tänker att spela ofvanpå, förser sig med penningar. Louisdorer säljas der helt offentligt till nio francs stycket; och man kan vid hemgåendet åter till samma pris utvexla dem emot verkligt guld. Vi kunde aldrig rätt utgrunda, hvari den egentliga fördelen för dessa försäljare af falska mynt består; man sade att det hufvudsakligen vore deruti, att vid den andra vexlingen månget ägta guldmynt

medföljde ibland de falska: ty de sednare äro så väl gjorda, att blott ett ganska vant öga kan urskilja dem. Men deremot förblifver äfven många falska mynt ibland de ägta, och man gör väl, att vid Bouillot-borden, äfven i de bästa sällskaper, agta sig derföre. I öfrigt är tärningspel om falska penningar här så vanligt, att man begabbar den, som icke deltager deruti, såsom en nykomling i verlden.

Den andra maskeradbalen, som vi besökte, hos Ormond, är egentliga samlingsplatsen för den eleganta verlden. Vi funno icke här dessa outtröttliga dansare, som på stora Theatern, men likväl var det ganska lifligt i den underbart smyckade rotundan; och de dansandes skick och elegans utvisade, att de blott tillhörde de högre standen. Lokalen, som i storlek ingalunda kan jemföras med Theatern, är likväl långt behagligare och prydligare dekorerad. Ett galleri, omgifvet af en genomskinlig linnevägg, hvarpå träd, blommor och buskar äro målade, förenar de många serskilda salarna och rummen. Genom de bakom denna linnevägg anbragta lampor utbreddes en behaglig, för maskerna ganska gynnande skymning, hvari en mängd de älskvärdaste och elegantaste grisetter kringsväfvade. Många rätt sinnrikt upfunna och väl utförda karaktersmasker bidrogo till det allmänna nöjet, i synnerhet ett sällskap unge män, klädda såsom fiskmånglerskor. En af dem hade flera högst löjliga upträden med en gascognisk frisör, till alla kringstående synnerliga nöje.

I spelrummen här var tärningspelet nästan ännu ifrigare än i Theaterhuset. Det här brukliga slaget deraf kallas Krips eller Kraps. Den spelande kastar först, sedan den, som håller bank, och den af de båda, som träffar det först kastade talet, har vunnit.

Utom maskeradbalerna gifvas äfven flera subscriberade baler i offentliga hus, der man visar sig i baldrägt utan masker. Balen *à la maison de l'Intendance* är samlingsstället för den inre stadens invånare, ehuru vi der äfven träffade flera bekanta ifrån Charteron. Lokalen är icke skön, danssalen låg, dåligt uplyst och flera ditgränsande rum för spel och conversation utmärka sig ej genom elegans. Vi märkte hos de närvarande damerna föga öfverflöd i kläder och få glänsande prydnader; men desto mera glädde oss deras sällskapston, deras lätta, anständiga upförande och den älskvärda vänlighet, hvarmed de emottogo oss främlingar. På de flesta medlemmar af detta sällskap kunde man märka, att de varit vana att umgås i de utsöktaste kretsar af det fordna Paris. Här dansades mycket, rätt gladt, anständigt och nätt, ehuru med långt mindre tvång än i Paris. Der samlas på sådana baler blott få dansande; dessa bereda sig dertill flera månader förut, och man ser på dem att de blott hafva åskådarnas bifall och ej sitt eget nöje till föremål. Här är det annorlunda. Lätta och glada följde de prydliga danserskorna de mångfaldiga formerna af deras inhemska dans; flickorna ilade efter hvarje

dans straxt tillbaka till sina vänliga mödrar, enligt landets bruk och de unga fruarna gingo till sina bekanta bland åskådarnas rader. Stegen voro mindre konstiga än i Paris, ställningarna mindre theatraliska, men äfven mindre tillgjorda; och uttrycket af förnöjelse på allas ansigten ersatte rikligen denna mödosamt lärda dansmästar-sirlighet.

Långt mera lysande äro de så kallade engelska balerna i *Hôtel Franclin*, ett värdshus. Der samlas sällskapet ifrån Charteron; många damer strålade i juvelers bländande glans, ännu flera i ungdomens och skönhetens, allt var fröjd och glädje. Danssalen är större, skönare och bättre uplyst; en stor matsal gränsar dertill, hvarest man spisar klockan Ett om natten; efter måltiden börjar dansen ånyo och fortsättes såsom vanligt till dagens början. De enda i Bordeaux vanliga dansar äro fransyska contradansar och valsar, af hvilka de förra utföras med mycket behag och lätthet, men valsandet går ej särdeles väl, och man ser att dansen här är främmande. En berest herre ville försöka att upföra en vanlig ecossaise, men hvarken musikanterna eller de dansande kunde dermed komma till rätta, och dansen slöts under högt skratt, innan den rigtigt blifvit börjad. Askonsdagen, som eljest i katholska länderna gör ett hastigt slut på alla lustbarheter, förbigick här obemärkt: ty folket hade för mycket inkommit i hvimlet, för att straxt kunna stadna, och det besökte maskeraderna efteråt liksom

förut, ända till medlet af fastan. Men de högre stånden drogo sig tillbaka, hos dem hade en yttre gudlighet nu kommit på modet, hvilken likväl så mycket skiljer sig ifrån verklig fromhet.

Många sådana moderna fromma klagade häftigt öfver folkets vildhet, som, efter att många år hafva lefvat i den största tygellöshet, nu icke mera visste att finna sig i kyrkans längesedan förglömda bruk och inskränkningar: biskopen hade ännu för liten magt för att kraftigt verka och återställa den gamla ordningen. Men ganska visligen arbetade han i stillhet derpå, att återvinna sitt gamla anseende; mässan besöktes, tack vare hans bemödanden, åter ifrigt, det hade till och med blifvit på modet att gå dit, och dermed är i detta land allting vunnet.

En stor lysande procession tågade en af söndagarna i fastan genom flera gator till Cathedralkyrkan, hvarest en högtidlig mässa hölls, att tacka Gud för catholska kyrkans återställande. Folk af alla stånd följde taget, och denna i ögonen fallande högtidlighet har säkert då vändt många hjertan till kyrkan. De här boende främlingar äro till större delen tillgifna den protestantiska bekännelsen, de hafva sin egen kyrka, men hvilken ligger undangömd i en vrå, utan alla yttre tecken till ett tempel. Dörren dertill är den smalaste och lägsta, som man kan tänka sig.

———

Den årliga Marknaden.

Denna är en ägta sydländsk folkfest, som just inträffar vid vårens första upvaknande, i början af Mars. Rika och fattiga, höga och låga glädja sig flera veckor förut åt denna fröjdfulla tid. I afseende på köp och salu är denna marknad ingalunda betydlig, men väl för det allmänna jublet, hvars egentliga tummelplats är den stora planen framför börsen. Denna delas, så länge marknaden varar, i tvenne olika delar af en rad bodar. Den mindre delen, närmast börsen är den finare verldens favoritpromenad; den större, som sträcker sig ända till strömmen, lemnas åt folket och dess förnöjelser.

I det inre af börsen, i det omgifvande galleriet och den dertill gränsande stora salen stå långa rader af oräkneliga bodar, hvaruti allehanda varor säljas. Härvid får man väl icke tänka på Auerbachshof eller Leipzigermessan i allmänhet: ty af allt, som här finnes till salu, är nästan intet af högt värde, men modet ditlockar dock hela verlden, isynnerhet emellan klockan ett och tre middagstiden. Man knuffas, trängs och andas lökluft; hundrade på en gång skrikande röster döfva örat; man arbetar sig med möda genom trängseln till bekanta, och blir i det ögonblick man vill tilltala dem åter bortryckt af den tillströmmande mängden. Det är hela glädjen, men likväl går hela verlden dit, just emedan hvar och en annan går dit, och ingen vill stadna hemma.

Har man ändteligen blifvit trött på detta nöje, så begifver man sig ut på platsen framför byggnaden, till en slags mönstring af hela sällskapet. Der bränner vårsolen helt obarmhertigt, och i stället för träd och blommor omgifva gödselhögar promenaden, hvarpå intet grässtrå växer. Äfven dammet är förfärligt, dock aktar ingen alla dessa obeqvämligheter; ty ett bättre tillfälle att se eller visa eleganta morgondrägter finnes icke i verlden. Den, som är trött, kan för en sous hyra sig en af de otaliga halmstolar, hvilka gamla gummor med gälla röster utbjuda till detta ändamål. Snart bildar sig en lång, brokig rad af betraktande; de andra vandra omkring, ställa sig i små grupper, som snart åter åtskiljas, nicka här åt en bekant, och ropa der på afstånd sitt: *adieu* åt en annan. Ty *adieu* är i Bordeaux en helsning vid ankomst eller återseende, men icke vid skilsmessa. Så sväfvar man omkring i en brokig villervalla, till dess den timman slår, som hemkallar hela verlden till middagsmåltid.

Helt annorlunda tillgår det på den andra, åt folket uplåtna hälften af platsen. Der fortfar glädjen oafbrutet ända till aftonen. Der röra sig i det vildaste, brokigaste hvimmel matroser ifrån alla verldsdelar, vilda, i fårskinn klädda invånare af hedarne omkring Bordeaux, de så kallade *landes*, fiskmånglerskor, vingårdsmästare, flickor och qvinnor ifrån stad och land i deras brokigaste helgdagsdrägt, korteligen alla, som i och omkring Bordeaux lefva

och andas. Man äter och dricker, man skriker, skrattar och dansar efter ljudet af en trumma, pipa eller förstämd fiol, så att dammet står högt i skyn. Dessemellan gnola de många positiverna, och gubbar med skåp utropa sina under. I det hela taget, är denna anblick den löjligaste som man kan tänka sig, och erbjuder den största omvexling. I en vrå spela hundar en komedi och en konstmakare visar sina konster. I ett annat hörn dansa inöfvade getter en ballet, i ett tredje exercera apor efter kommando och aftaga hatten för den skönaste damen, under det ett par helt förvånade björnar midt bland allt detta spektakel helt långsamt vända sig efter ljudet af en Polsk säckpipa.

Allt beskådas, beundras och beskrattas. Då ljuda på en gång ett par förfärliga fioler, pipor och trumpeter jemte den älskade trumman; de förkunna något ovanligt, folket gifver plats och högt på en med mångfärgade band utstyrd mulåsna, kommer en skön, röd och hvit sminkad dam, klädd till hälften som Turkinna till hälften som bondqvinna. Glänsande glitterblommor och blixtrande nålar med färgade glas smycka hennes högtfriserade, snöhvita pudrade hufvud. Hon stadnar och musiken tystnar; nu prisar hon med ljudande stämma sina ovärderliga medikamenter, i synnerhet de kostliga skönhetsmedel, som trotsa alla tidens förstörelser och inom få timmar förvandla den äldsta matrona till en ung flicka. Efter slutadt tal upkommer en häftig trängsel omkring henne; al-

la villja köpa, man skriker, man knuffas, och den visa Frun har knapt händer nog, för att tillfredsställa alla sina kunder. Från sitt närbelägna apothek, bestående af ett stort bord, utsträcker en Doktor, klädd i en prägtig med guld besatt skarlakansrock, sin långa hals och ljungar vredgade blickar på sin Fru embetssyster. Längre borrt fladdra på långa stänger i luften brokiga bilder af dvärgar, jättar och främmande djur. Ägarne till dessa rariteter skrika liksom besatta framför sina bodar: *Entrez, mesdames, entrez, l'on va justement commencer!* Sma Savoyardgossar löpa såsom vesslor i trängseln, och berömma sin *marmotte en vie*; andra sitta framför runda lådor, hvarpå en rörlig visare bestämmer antalet af de makaroner, sockerplättar eller sockrade mandlar, hvilka den kan vinna, som derpå vill våga ett par sous. Dessa barn hafva alltid omkring sig en stor krets vinningslystna, och det ej ensamt barn: stora skäggiga bönder och bärare sitta der halfva timmarne och försöka sin lycka med samma ifver, som tärningspelarne ibland de högre stånden. De bruna, söderländska ansigtena, de blixtrande ögonen, böndernas och skepparnes Herkuls-gestalter, deribland de friska landtflickorna med sina platta hattar af halm eller filt på ena örat, smyckade med brokiga band, stadsflickorna med sina höga mössor, korteligen hela denna blandning full af lif gifver en bild, som ingen beskrifning kan uttrycka. De mångfaldigaste grupper bilda och för-

strö sig åter inom ett ögonblick; trängseln och det döfvande larmet tilläto oss aldrig att länge dröja på denna plats, men ovillkorligt vände vi ofta om till denna för Nordländare helt främmande anblick af ett ägta sydländskt lif.

Resa ifrån Bordeaux till Montpellier.

Efter ett vistande af nära tvänne månader i Bordeaux var det påkostande att öfvergifva vår vänliga boning och många förvärfvade vänner. Skilsmässor af denna beskaffenhet äro emedlertid oundvikliga för en resande, och deras oftare inträffande vänjer honom småningom dervid, så att han hvarje förnyad gång skiljes med lättare sinne. Om detta är någon verklig vinst för honom sjelf, är en fråga, som kanske ej så lätt kan besvaras.

Vår afresa ifrån Bordeaux inträffade i de sista dagarna af Mars. Luften var varm, liksom hos oss i Juni; allt omkring oss grönskade och blomstrade i vårens yppiga fullhet; endast vinrankorna hade ännu ett vinterlikt utseende. Genom ett ganska behagligt, fruktbart landskap, på goda ehuru något sandiga vägar upnådde vi redan i skymningen den lilla vid Garonnes strand belägna staden *Langon*. Men då vi här måste öfverfara strömmen på en fär-

ja, så beslöto vi att här qvarstadna öfver natten, och valde ett vid floden beläget värdshus, för att om morgonen vid öfverfarten vara nära till hands. Man emottog oss ganska beredvilligt och förde oss straxt till våra rum. Festoner af blomkål, lök och rökta skinkor prydde väggarna; våta, till torkning uphängda, linnekläder föreställde tapeter, och i hörnen lågo stora högar Turkiskt hvete i stället för soffor. Detta var alltför idylliskt husligt; vi skyndade derifrån och funno lyckligtvis i öfra delen af staden ett snyggare nattqvarter.

Följande morgonen helt tidigt sågo vi stadsboarne, högtidsklädda, gå till kyrkan. Det var Palmsöndag; alla buro gröna qvistar i händerna, för att, enligt kyrkobruken, låta viga dem af presterna. Det var en verklig vårfest på denna undersköna morgon. På torget stodo stora korgar, fulla af de herrligaste blommor. Hyacinther, tazetter, narcisser af sällsynt skönhet doftade och glänste i högsta färgpragt emot oss. För några sous erhöllo vi en stor qvast af de utsöktaste blommor, som hela dagen förnöjde oss. Ifrån färjan hänryckte oss utsigten öfver staden, byggd på den sagta sluttningen af en kulle och öfver höjderna, som omgåfvo den, lik en stor fruktbar trädgård. Blomstrande fruktträd och häckar, kornfält, som redan nästan buro ax, prålade på alla sidor mellan de just nu knoppande vinrankorna. Från nära och aflägsna byar ljudade högtidlig klockringning bland foglarnas ouphörliga sång och qvitter, som gladt

tumlade om i solskenet och iordningställde sina bon. Allt firade naturens sköna upvaknande, stilla lycka och anspråkslöst öfverflöd logo emot oss ifrån hvarje vinkel af detta grönskande, doftande Eden; och aldrig kände vi oss så rent uplifvade genom blotta anblicken af de omgifvande föremålen, som denna herrliga morgon.

Ett tillfälligt möte med några bekanta ifrån Bordeaux i den lilla behagliga staden Tonneins var för oss i denna lyckliga sinnesstämning dubbelt välkommet. Efter middagen fortsatte vi vår väg vidare genom det i mångfaldig skönhet sig alltid lika herrliga landet. De ädlaste slagen af Bordeauxvin växa i den trakt, som vi i dag genomreste, och gifva invånarne det på landet så glada utseende af välmåga, som vi hittills ofta saknat i Frankrike. Aftonen var skön, såsom morgonen; och på det ingenting skulle störa denna dagens glädje, så funno vi äfven i staden Agen, i värdshuset hos Madame Castain, allting så beqvämt och godt, som vi kunde önska, ehuru både staden och huset hvimlade af främlingar, hvilka den, dagen derpå begynnande marknaden hade ditlockat.

Agen har en högst skön belägenhet. Vackra alléer omgifva staden, hvilka äfven af ställets välmående invånare, enligt fransyska bruket, flitigt begagnas såsom spatsergångar. Den glada rörelsen, lifligheten och sången på gatorna och i alléerna tog denna afton intet slut, förr än sent i den månljusa natten. Madame Castain lät likväl icke af bullret i sitt hus hindra sig, att sjelf

ganska upmärksamt och villigt betjena oss vid bordet. Den goda frun erinrade oss vid sitt inträde på ett löjligt sätt om Iphigenies utrop: "väl den, som sina anor gerna minnes!" ty hennes första ord innehöllo en försäkran, att hon var enda dottren till den berömda värdshusvärden Nerac.

Hon hade kunnat råka många resande ifrån vårt fädernesland, för hvilka detta stora namn, oagtadt dess ryktbarhet, varit obekant och skulle derigenom råkat i den brydsamma förlägenhet, att nödgas berätta, hvad hon ansåg verldskunnigt. Vi kände lyckligtvis den store mannen, vi hade ofta sett hans namn med outplånliga drag inbrändt på minnesvårdarna öfver hans gerningar, nemligen på formarna, som omgifva de läckra pastejer, hvilka under namn af *Pâtés de Perigueux* försäljas ända till Ryssland och Amerika. Genom denna bekantskap vunno vi naturligtvis genast hans dotters ynnest. Med vänlig mangordighet besvarade hon vårt rättvisa beröm, försäkrade att hon var den enda arfvingen till hennes faders stora hemlighet och varnade oss för sin, i granskapet boende, men ifrån henne skiljda man, som ville efterfuska hennes pastejer, ehuru hon aldrig lärt honom deras tillredning, och öfvertalade oss slutligen att medtaga en af hennes konstprodukter på resan. Vi befunno oss sedermera ganska väl deraf, och råda hvarje efterkommande resande att göra äfvenså.

Trakten bortom Agen förskönas nästan med hvarje steg. Vi sågo nu färre vinberg, men i deras ställe de herrligaste hvetefält och en otrogen mängd präktiga fruktträd. Persike och aprikosträd stodo här vid vägen, liksom äppelträd vid bergvägen. Tumlande bin surrade likasom druckna i detta haf af blomsterdoft, och oss gick det nästan på samma sätt: ty den rika yppigheten, det hänryckande behaget af detta himmelskt sköna landskap öfvergår all beskrifning.

En hufvudprodukt i denna del af Frankrike utgöra de här i oerhörd mängd växande plommon, hvilka torkas och sedermera, inpackade i små aflånga kistor, försändas kring hela verlden, ända till den yttersta norden. De äro öfverallt bekanta under namn af Cathrinplommon. De tyska torkade sviskonen gifva intet begrepp om denna kostliga frukts saftighet och sötma.

Croquelardit, en liten by, är den närmaste stationen ifrån Agen. Den har ett förtjusande läge vid stranden af den, här vida smalare, behagligt sig krökande Garonne. Fruktbara odlade kullar, öfver hvilka ännu högre klippor höja sina stolta hjessor, omgifva stället, och trakten eger, oaktadt sin fruktbarhet, en alfvarlig karakter. Aldrig hafva vi sett idylliskt behag och romatisk storhet så innerligt förenade; dunkla ruiner af urgamla slott blicka hotande ned från de branta klippornas toppar, och fredliga, af blomstrande trädgårdar omgifna hyddor

smyga sig efter sluttningen ned till stranden af den silfverklara strömmen.

Allting förkunnade oss redan här granskapet med den spanska gränsen. Ifrån de höjder, hvaröfver vägen förde oss, upläckte vi ofta Pyreneerna, som i det blåa, dunkla fjerran bekransade horisonten. Äfven invånarnes klädedrägt hade ett främmande, spanskt utseende. Männerna bruka vida, runda kappor, stora, framtill upvikna hattar och ett färgadt nät derunder; sådana mötte vi dem ofta, ridande på höga mulåsnor. Folkspråket i Languedoc närmar sig Spanskan, och har ett skönt, fylligt ljud; för oss var det oförständligt, liksom för hvarje vid denna provins ovan fransos.

Ju längre vi kommo, desto herrligare trakter omgåfvo oss, så att vi vid Malause icke längre kunde uthärda i vagnen, utan gingo till fots ett stycke förut, medan hästarna ombyttes. Vägen höjer sig betydligt mellan höga vinberg, vi lemnade den och på en sidostig upnådde vi, till vår stora glädje, kanske den intressantaste punkten i hela nejden. Vi stodo på en drufvokulle och blickade ned i en af de behagligaste och mest blomstrande dalar, upfylld af spridda små hyddor och vattnad af en silfverklar, temligen betydlig flod. Det var åter vår gamla vän Garonne, hvilken, som vi sedan erforo, äfven förskönade detta ställe. På andra sidan af dalen, midtemot oss, höjer en brant klippa hotande sitt hufvud, hvars spets en mörk ruin efter ett slott eller kloster pryder liksom

med en krona. Gerna hade vi af en gammal vänlig qvinna, som bredvid oss upband sina rankor, begärt uplysningar om nejden och ruinen, men det var omöjligt för oss att begripa hvarandra. I hennes mun kunde vi ej en gång förstå flodens namn, så aldeles olika är detta språk med det Fransyska.

Ett hastigt upstigande oväder nödgade oss, förr än vi det önskade, att upsöka vagnen, som vi sågo hålla stilla på landsvägen. Dock drog regnet snart förbi, och upfriskadt derutaf, strålade och doftade allt dess herrligare.

Vid *Moissac* måte vi åter på en färja fara öfver strömmen. Trakten häromkring erinrade oss, genom sin likhet med de sköna nejderna omkring Elben vid Meissen, ganska lifligt om vårt Tyska fädernesland.

Vid Moissac och äfven förut på vägen möt-te vi flere gånger tio till tolf menniskor, som, två och två hopsmidda med kedja omkring halsen, framtågade och pådrefvos af några beväpnade ryttare. Vi ansågo dem för förbrytare, men förundrade oss öfver deras stora antal, äfvensom att de tycktes komma ifrån Marseille, i stället att ditföras till galererna. I Castel-Sarrasin märkte vi åter en sådan transport, och frågade derefter; man svarade oss: "*Ce sont des Volontaires.*" Vi förvånades och erforo slutligen att dessa fängslade menniskor voro conscriberade, hvilka man på detta sätt förde till ärans bana. Dessa voro således de unga hjeltar, landets blomma, om hvilka de Franska tidningar-

na utbasunade, att deras krigiska mod, deras ifver att tjena fäderneslandet ej kunde återhållas. Om sommaren 1814 tänkte vi ofta på dessa olyckliga, när vi sågo *la jeune Garde* intåga i Weimar, med blödande fötter och axlarna sårade af tornistremmarna.

Castel-Sarrasin är en liten plats, och tyckes fordom hafva varit en fästning: ty ännu synas spår af gamla murar och torn. Det häftiga ovädret nödgade oss att här dröja flera timmar; lyckligtvis träffade vi en man, som talte Franska begripligt, och vi begagnade detta tillfälle att förfråga oss om många saker, hvarom vi under vägen ej kunnat erhålla uplysning, då vi ej förstodo landets språk.

Vår första fråga var efter de många fängslade; den andra angick de många ruiner efter gamla slott, som vi dessa dagar blifvit varse. Med fasa erforo vi, att dessa stenhögar ej voro lemningar från längesedan förflutna århundraden, såsom vi förmodat. Ännu för få år sedan stodo dessa slott oskadade, bebodda af landets mest ansedda och ädlaste familjer, som här i glädje och lycka lefde på sina förfäders, genom många sekler arf i arf gångna stamgods. I Revolutionens första fruktansvärda tider föllo dessa stolta byggnader såsom offer för ett tyggellöst folks raseri. Man inkastade eld uti dem, den allt förtärande lågan upflammade högt, röken och ännu mera denna förstörelseanda, som framför andra tillhör denna nation, gåfvo åt de för korrt tid sedan klart glänsande murarna detta

svarta, uråldriga utseende, som missledde oss. Vi gladde oss nu öfver denna förvillelse: ty tanken på de, af till en del ännu lefvande menniskor, begågna gräsligheter i detta af naturen så gynnade land, hade säkert minskat och fördystrat njutningen af dessa sköna dagar. Om slottens olyckliga egare kunde man ej säga oss något bestämdt. Många mördades i sina egna hus af sina bönder, andra släpades till afrättsplatsen, de öfriga flydde utomlands och hafva sannolikt förgåtts i det djupaste elände.

Först sent på aftonen kunde vi lemna Castel-Sarrasin och hunno ej förr än under djupa mörkret till vårt nattqvarter i *Montauban*. Landet dit är väl fruktbart, i synnerhet rikt på sädesfält, men slätt och föga intressant; derföre tröstade vi oss lätt deröfver, att nödgas tillryggalägga en stor del af vägen under natten. I *Hôtel des Ambassadeurs* i Montauban skulle vi befunnit oss rätt väl (ty vi började nu smaningom vänja oss vid den här, liksom öfverallt i södern herrskande osnyggheten), om icke möblerna i våra rum upväckt obehagliga känslor hos oss. Nästan hvarje del deraf såg ut, som hade den blifvit röfvad utur de förstörda slotten; ingen möbel passade till en annan; många buro spår af en försvunnen prakt, och många deremot voro blott helt groft hoptimrade till de nödvändigaste behofven. Förgylda sängar, rikt sirade med konstfullt bildhuggeri stodo i våra rum, men buro synbara spår efter våldsam förstöring, i synnerhet på de fordom rikt förgyl-

da, nu till hälften bortskurna adeliga vapnen, hvaraf lemningar ännu syntes. Tunga sidengardiner, genomvirkade med stora gyldene blommor hängde söndriga och fulla af fläckar i oordning deromkring. Dessa fläckar voro kanske blod af de i dessa sängar mördade; en tanke, som uppfyllde oss med sådan rysning, att vi omöjligt kunde finna någon hvila. Bilderna af de fordna egarne till denna sjunkna pragt förföljde oss ouphörligt. Hvarest voro under denna stormiga, oroliga natt de, som fordom här hvilade? Kanske i grafven, kanske ock i en eländig koja på en halmbädd! Huru ombytlig är jordens lycka! Huru förgänglig mensklig storhet!

Vi fröjdade oss åt den annalkande dagen, för att så snart som möjligt öfvergifva ett ställe, som hos oss upväckte så pinsamma känslor; dessutom önskade vi, att före middagen hinna till Toulouse. Montauban, i denna ort en ganska betydlig stad, tycktes vid genomresan vara rätt stor och såsom söderländsk välbyggd; vi förbiforo flera stora byggnader och ansenligt höga hus. Landet rundt omkring är mycket fruktbart och odladt, men flackt. Närmare till Toulouse höja sig åter fruktbara kullar, allt blir skönare och mera intagande, och herrliga stora träd, som vi saknat allt ifrån Castel-Sarrasin, prydde den outsägligt vänliga nejden, hvilken den segelbara Languedocs-kanalen och den i stadens grannskap sig slingrande Garonne ännu mera förskôna.

Toulouse, en tämligen stor stad, är ganska folkrik och liflig. Många sköna hus vittna om deras egares välmåga, men gatorna äro äfven ganska tränga och krokiga, såsom i allmänhet i alla städer i det Södra Frankrike: ty behofvet af skugga och svalka tvingar invånarne att ställa husen så nära som möjligt till hvarandra. Hatet emot ordning och snygghet, som tillhör detta land, tyckes i denna stad hafva stigit till sin höjd, och vi märkte blott ganska få stora fria platser, som eljest någorlunda pläga mildra det onda. En bred, med höga träd planterad allée förer till den kanal, som här förenar Medelhafvet med Garonne och derigenom med Oceanen. Härigenom har Toulouse blifvit en betydlig handelsstad, i synnerhet för den inre rörelsen i landet; och man ser de lyckliga följderna deraf i det ögonskenliga välstånd, som här herrskar bland alla classer. På gatorna sågo vi mycken rörelse, många välklädda menniskor, och framför allt många sköna, särdeles smakfullt klädda Fruar och flickor, som med det Fransyskorna egna behag och lätthet sväfvade öfver de slipriga stenarna. Äfven märkte vi lysande bodar och magasiner, upfyllda med allt, hvad lux och moder fordra, samt till vår stora förvåning en mängd boklådor, som tycktes vara väl försedda, åtminstone med landets litteratur. Sällskapslifvet i Toulouse berömmes allmänt; vårt vistande i denna stad var emedlertid allt för korrt, att förvärfva bekantskaper, hvilka, som det berättas, ej lära vara

svåra att finna för främlingar. Vi åtnöjde oss således blott med det yttre och kunna följaktligen ej dömma öfver det inre lifvet.

Toulouse har flera sköna promenader och alléer, men åskan hade alltför mycket afkylt luften, vinden blåste iskall, vi fröso ganska starkt, då vi genom de föregående varma dagarna blifvit ovana vid kölden, och förundrade oss öfver, att ej kunna undvara en eldbrasa. Emedlertid besökte vi likväl en ganska skön promenad, hvilken ligger på sidan om staden, midt emot den till kanalen ledande alléen. Öfver en lång prägtig bro, som här hvälfver sig öfver Garonne, kommo vi till en annan stor allée. Vid slutet..deraf ser man hela staden, den längs efter strömmen sig utsträckande och af handelsbullret upfyllda hamnen, kanalen och den yppiga slätt, som omgifver staden, såsom ett panorama utbreda sig för det förtjusta ögat. I det aflägse fjerran begränsa blåa berg helt och hållet den undersköna utsigten, och af de många här befintliga bänkarna märkte vi, att denna obeskrifligt sköna plats ofta under de varma sommaraftnarna tjenar till samlingsställe för Toulousarne. Framför allt ådrog sig Languedocs-kanalen vår upmärksamhet. Med rätta är han invånarnes stolthet i detta land; han har kostat omätligt penningar och arbete, och ehuru han blott kan begagnas af små fartyg, är han dock af ovärderlig nytta, i synnerhet genom förbindelsen emellan det Södra och Norra

Frankrike. I detta af berg genomkorsade land mötte man svårigheter emot dess verkställande, hvilka man icke känner i ett slätt land, sådant som Holland. På några ställen föres den genom vattenledningar ifrån ett berg till ett annat; stundom måste den föras genom de sprängda klyftornas innandömen, och ofta gränsade äfven det till omöjlighet att blott anskaffa det nödiga vattnet.

Toulouse äger äfven ett Museum, eller ägde det åtminstone då, när Paris var så öfverfullt af röfvade konstskatter, att hvarje betydlig Fransk stad måste tjena till afledare och emottaga det mindre förträffliga, för att i hufvudstaden lemna rum blott för det aldra utvaldaste.

Vi försummade icke att genom ett besök förskaffa oss åtminstone en allmän öfversigt af detta Museum. Localen består af en enda ganska stor lång sal, hvaruti många bilder hänga på väggarna, utan något urval, och utan afseende på dagrarna. Flere unga konstnärer, och äfven fruntimmer ibland dem, sysselsatte sig ganska ifrigt med kopierande och teckning. Af målningarna voro flera, till en del goda, kopior af de berömdaste arbeten ur den Italienska scholan och några förträffliga små nederländska originaler ibland en mängd hoprafsadt skräp. Handteckningar af ganska olika förtjenst hängde här och der emellan målningar, ibland andra Cenci's hufvud, en ganska skön teckning i svartkrita, efter upgift, af Mengs. Ett bord,

som intog nästan hela längden af rummet, var fullpackadt med den brokigaste samling. Der stodo gipsaftryck af ålderdomens berömdaste buster bredvid Egyptiska fornlemningar, urnor, vaser ifrån Herculanum och en mängd lampor, husgudar och dylika smärre lemningar från försvunna tider. Äfven uptäckte vi flera små statuer och buster af marmor och bronz så väl antika, som moderna, och deribland många vackra, ja till och med förträffliga. Blott en ordnande, ledande hand, ett konstförståndigt, väljande öga tycktes fattas, för att ordna allt till ändamålsenligt helt. Nu liknade salen en stor skräpkammare, som ganska väl behöfver rengöras.

Om aftonen besökte vi spektaklet. Huset är hvarken stort eller skönt och derjemte så osnyggt, att vi nästan straxt hade vändt om, i synnerhet som vid vårt inträde den förfärligaste lökånga strömmade emot oss och nästan qväfde andedrägten. Just nu var den strängaste fastetiden under påskveckan, då alla dessa fromma Christna förtära dubbelt så mycket, som vanligt, af denna deras favoritkrydda. Emedlertid försökte vi dock att öfvervinna vår ovilja mot den öfverallt förföljande fienden, och blefvo qvar. Deruti gjorde vi ganska väl: ty theatern i Toulouse är just motsatsen af den i Bordeaux. Der funno vi sjelfva byggnaden ganska prägtig och skådespelarne knapt drägliga; här, på en ingalunda prydlig theater, tillbragte vi, genom åskådande af en framställning, som öf-

vergick all vår väntan, en högst angenäm afton. Blott början var icke roande: ty till hälften förargade, till hälften skrattande öfver vårt synnerliga missöde, måste vi äfven här se ett narraktigt, ledsamt stycke opera, som redan hela resan hade förföljt oss med sin eländiga musik och osmakliga känslosamhet. Den kallas *la jambe de bois*; och liksom här var öfverallt på alla theatrar, i Bremen, Holland, England och Brüssel detta fördömda trädben det första som mötte oss. Lyckligtvis uptager den ej lång tid, och vi begagnade denna, för att betrakta de ganska talrika åskådarna, hvarvid i synnerhet det stora antalet af vackra fruntimmer och deras enkla, smakfulla klädsel fästade vår upmärksamhet. Efter trädbenet följde arfvingarne, ett äfven i Tyskland bekant, roande lustspel af Dumoustier. Det speltes utomordentligt väl, framför allt stärkte den skådespelare, som hade betjentens role, oss i vår tro på Fransosernas komiska talent och deras medfödda skicklighet för theatern. Slutet utgjordes af *les Prétendus*, en stor komisk opera i en akt, med musik af Paesiello. Denna opera har redan i många år bibehållit sig med stort bifall på alla Franska theatrar. I Tyskland har den aldrig, mig veterligt, blifvit upförd, och skulle svårligen behaga, oagtadt sin sköna musik. Styckets alltför Fransyska, triviala innehåll kan blott höjas genom det lätta, hastiga spel, hvaruti Fransoserna äro mästare, och som hos oss så sällan finnes, aldraminst hos sådana sångare, som den-

na musik fordrar. Recitativet skulle tyckas oss vara opassande till en så hvardaglig intrig, och utom det nedsjönk dialogen till intet. En flicka har tre tillbedjare, som anhålla om hennes hand; den ena gynnas af fadren, den andra af modren och den tredje af henne sjelf. Alla tre äro en dag bjudna, för att göra sina anspråk gällande; hon begär af hvar och en ett enskildt samtal, och lyckas, med sin kammarjungfrus tillhjelp, att under dessa sammankomster injaga sådan ängslan och fruktan hos de båda hatade friarne, att de frivilligt upgifva sina anspråk, hvarigenom hennes föräldrar nödgas bifalla hennes förening med sin utvalde. Detta är styckets innehåll, den ganska koketta kammarjungfruns role är vanligen de Franska sångerskornas triumf i detta slag. Ofta hafva vi sett den gifvas med största fullkomlighet af den förr så berömda Madame Chevalier i Hamburg. Äfven här spelade den första sångerskan med mycket behag och ägta konstskicklighet; och det hela gafs ganska väl af alla medspelande. Dessa tre stycken skulle i Tyskland långt öfverskrida den för ett spektakel bestämda tiden; men i Frankrike går spelet på goda theatrar så raskt, och mellanakterna äro så korta, ofta ej minutlånga, att denna olägenhet ej lätt inträffar.

Vid utgåendet ifrån theatern råkade vi i stor förlägenhet; vår hyrbetjent hade ännu ej kommit för att hämta oss; hyrvagnar finnas ej i Toulouse, och oagtadt man hade försäkrat

oss, att portchaiser samlades i mängd vid theatern, funnos der nu inga, och vi kände ej vägen till vår boning. Vi måste likväl besluta, att i djupa mörkret på måfå framleta oss genom gatornas förvirrade irrgångar. Här och der träffade vi väl en lykta midt på gatan, men denna förbländade i stället för att uplysa, emedan de stå så långt åtskilda, att man i deras strålande ljuskrets framträder ur det tjockaste mörker. Vår boning, det största värdshuset i staden, måste vara allmänt kändt, men förgäfves frågade vi de få personer, som vi slutligen råkade, efter den stora gyldene solen. Många svarade aldeles icke, andra skrattade åt oss och några visade oss med upsåt ännu mera vilse. Nattväktare, som vid dylika tillfällen äro säkra hjelpare, finnas icke i Frankrike. Så kringirrade vi öfver en timma, till dess vi, ytterst uttröttade, tillfälligtvis kommo till vår boning med den fasta föresats, att i en främmande stad aldrig vidare förlita oss på vårt minne, och rätt förtörnade på invånarna i Toulouse, som ej velat visa oss till rätta.

Det var vår afsigt, att helt tidigt följande morgon afresa, för att samma dag få bese det märkvärdiga vattensamlingsrummet vid *St. Feriolles*, hvilket till största delen förser kanalen med vatten. Vid upstigandet förnummo vi till vår förtrytelse att stadsportarna voro tillspärrade och inga hästar kunde fås. Då sysselsatte Pichegrü's och George's sammansvärjning emot Bonaparte hela Frankrike, och den nya Kejsa-

ren framför andra. I alla städer efterspanades medbrottsliga och äfven i Toulouse trodde man sig hafva kommit misstänkta på spåren. Derföre anstäldes redan aftonen förut de strängaste husvisitationer, och stadsportarna tillslötos med strängt förbud att åter öpna dem. Af allt detta hade vi ej erfarit någonting om aftonen, då vi voro på spektaklet; och så gerna vi frivilligt hade qvarblifvit en dag i Toulouse, så obehagligt var detta tvungna dröjsmål. Redan klockan nio blefvo vi likväl befriade. Diligencerna, fullsatta med fångar och deras väktare, rullade af på vägen åt Paris, och vi foro, så fort ske kunde, på den motsatta vägen öfver slättlandet till *Castel-Naudary* dit vi kommo tidigt nog, för att straxt med andra hästar och vagnar ila till St. Feriolles.

Dit hade vi ännu tre håll. Vinden blåste kall och gråa regnmoln hängde tunga ned ifrån himmelen, men vägen var, liksom här öfverallt, förträfflig och landet, genom hvilket vi reste, i början ganska behagligt. Emot slutet af resan omgåfvos vi af höga berg, vägen gick brant upp och ned och nu voro vi uti en trång ödslig dal, rundt omsluten af kala, branta klippor, på hvilkas sydliga sida likväl vindrufvan ännu odlas. Vi lemnade här vår vagn och bådo en bonde, som der arbetade i sin mellan klippor hopträngda vingård, att blifva vår vägvisare. Lyckligtvis talte mannen, utom ortens dialekt, äfven begriplig fransyska, och förde oss beredvilligt genom den alt mer rysliga klippdalens trånga

krökningar till upsyningsmannens för vattenledningen nätta, lilla boning. Vänligt emottog oss denne, en isgrå Invalid, som sjelf icke mera visste huru gammal han var. Redan under Ludvig XV hade han bevistat månget fälttåg, stridt i mången slagtning och sett många länder och menniskor; under sjuåriga kriget i Tyskland hade han vid Rossbach lärt känna Tyskarne. Den gode vänlige gubben berättade oss allt detta, med en gammal fransmans hela vidlyftighet, under det han hopsamlade facklorna, som skulle lysa oss på de underjordiska vägarna. Emedlertid sågo vi oss omkring i hans boning, der han aldeles ensam med en ung flicka, sin sondotter, efter ett så oroligt lif, i den mest afsöndrade enslighet afvaktade dess slut. Den lilla renliga hyddan ligger i en djup urhålkning, omsluten af kala klippor, öfver hvilka ännu högre nakna klippspetsar upresa sig. Intet träd, ingen buske grönskar i denna ödemark, hvilken blott under de längsta dagarna hälsas af en snart försvinnande solstråle, och som lifligt erinrade oss om Skottlands vildaste dalar. Den gråa himmelen, de derigenom matt blickande strålarna af den till nedergång skyndande solen, som färgade de höga aflägse bergspetsarna, och nordanvindens tjut, som, rysligt gnisslande, rasade genom klyftorna och bergsspringorna, gjorde denna likhet ännu mera träffande och förflyttade oss plötsligen utur den leende Södern midt ibland den aflägse Nordens dystra berg.

På en ganska brant fotstig gingo vi upföre en nära belägen höjd till en i klippan uthuggen dörr. Gubben öpnade den, påtände sedan sina facklor och vid deras sken förde han oss utföre en lång, i det inre af berget huggen trappa.

Nu befunno vi oss i ett icke högt, långt och källarlikt hvalf, i hvars bakgrund vi vid fackelskenet uptäckte trenne kolossala kraner af messing bredvid hvarandra. Vår ledsagare omvred den ena af dem, och bullret af det för oss osynliga i djupet nedstörtande vattnet, som öfverträffade den häftigaste åska, upfyllde oss hastigt med outsäglig, döfvande rysning. Det var, liksom brakade klippan öfver oss och hotade att instörta hvalfvet; klippgrunden under våra fötter tycktes bäfva. Genljudet i det trånga, låga hvalfvet, facklornas fladdrande sken emot den grå stenen i detta graflika mörker förhöjde obeskrifligt det rysliga i denna anblick, så att vi äro fullt öfvertygade, att äfven de starkaste nerver ej skulle uthärda här, om alla tre kranerna på en gång öpnades, som äfven nästan aldrig händer. Ej en gång det väldiga Rhenfallets häftiga sjudande och brusande gjorde detta förfärande intryck på oss. Der ser man under himmelens höga hvalf den mägtiga strömmen skummande splittras mot stenarna, dess buller liknar Guds åska och höjer själen till Gud i vördnadsfull bön. Här i detta graflika hvalf liknar detta ohyggliga, i oändlighet förstärkta, osynliga brakande helfvetets buller;

det ängslade oss så, att vi vid återkomsten i det fria måste hämta andan, liksom hade vi undkommit en stor fara. Utanföre, några steg högre upp, visade oss vår ledare orsaken till denna förfärliga brusning. En uti klippan uthuggen, ej särdeles stor håla samlar här vattnet utur flera, från högre berg nedrinnande källor. Det hvalf, utur hvilket vi kommo, ligger just midt under den, kranerna utgöra slutet af djupt i klippan arbetade vattenledningar, genom hvilka, när de öpnas, vattnet nedströmmar i ett annat ännu djupare hvalf, och derifrån flyter det slutligen till kanalen.

Vi besökte äfven detta hvalf, som ligger närmare den nedre dalen. Det är ganska långt och smalt och i dess bakgrund nedstörtar vattnet skummande utur det öfre hvalfvet. Brusande och vildt strömmar det i en stenkanal ut i det fria, ned i dalen, och flyter djupt nedanföre till sin bestämmelse. På de slippriga stenar, som infatta denna kanal, smögo vi tätt invid klippväggen ända till det underjordiska vattenfallet i grottans bakgrund. Brusandet i kanalen förökade sitt mägtiga buller; det var ännu starkare än ofvanföre, men gjorde ingalunda samma häftiga intryck på oss, då vi här sågo orsaken för våra ögon; ty blott det osynliga förmår att upfylla själen med hemsk bäfvan; hvad menniskan ser, kan hon ej länge frukta. Aftonen var redan inne, då vi skildes ifrån vår gode, enslige invalid och åter stego i vår vagn.

Sent i natten återkommo vi till Castel-Naudary och funno der allt i ordning till vår vederqvickelse. En stor, grof karl, som redan om förmiddagen, i egenskap af granne och vän till vår något åldriga fru värdinna, visat sig ganska beställsam med anordnandet af vår resa till St. Feriolles, kom nu upp, under vår aftonmåltid, för att efterfråga huru det stället behagade oss. Han pratade vidt och bredt och menade att det vore en *belle horreur* och dylikt. Oss förekom Herr grannen ledsam och vi började att tala tyska med hvarandra. Men till vår förvåning begynte nu äfven han, att rätt vidlyftigt utbreda sig på detta språk, och påstod med ägta Österrikisk accent: att han ofta i Warschau hadé sett "unsere Gnoden" och rätt väl kände oss. Slutligen uptäcktes, att han lefvat i tjugosju år der och i Wien, ehuru han blygsamt förteg i hvilken egenskap. Vi bortskickade honom snart och lärde, att i framtiden ej förlita oss på, att man i främmande länder ej skulle förstå vårt språk; ty hvem hade väl anat, att i Castel-Naudary finna en ställets invånare, som var så kunnig i vårt modersmål.

Följande morgonen, vid fortfarande fult väder, foro vi vidare på den bästa tänkbara väg. För att undvika de många backarna upp och ned, äro långa sträckor hvälfda som broar, ingen sten ligger i vägen, och den minsta brant är försedd med fasta sidovärn af qvaderstenar. Vi förbireste flera gamla vårdtorn och många öde liggande borgruiner; i öfrigt erbjöd landet föga omväxling till dess vi sågo *Carcassonne* ligga framför oss.

Denna visserligen urgamla stad har ett eget åldrigt utseende. Den omgifves af underbart vinkliga, med vakttorn försedda murar, hvilka, liksom hela staden, bära stämpel af längesedan förgångna tider. Svarta af flera seklers ålder stå husen, af qvaderstenar upstaplade för en evighet, på de trånga, förvirradt om hvarandra sig slingrande gatorna. De få, mörka fönstren ligga djupt gömda i de tjocka murarna, fönsterluckorna sitta utanföre, och äro för hettans skull nästan alltid tillslutna. Så mörkt och bedröfligt utseende hafva alla städer i denna del af Frankrike. På gatorna står man liksom i en djup källare, och kan knapt se en smal strimma af den blåa himmelen när man böjer hufvudet alldeles tillbaka. För att erhålla den så nödvändiga skuggan byggde man äfven här husen så nära midt emot hvarandra, men luften blir derigenom qvaf och tryckande, samt bristen på snygghet desto mera känbar.

Man lefver i dessa trakter för otroligt godt pris; i det värdshus, der vi stadnade i Carcassonne, sågo vi i nedra våningen drängar och flickor samlade till frukost omkring ett stort fat fullt af saltade oliver och en stor kruka vin. Denna anblick väckte hos oss begäret, att göra detsamma; värdinnan framsatte en stor hvit flaska, som innehöll åtminstone så mycket, som tre af våra vanliga buteljer, fylld med det behagliga, söta vin, som växer emellan Carcassonne och Bézières; hon hade hämtat det åt oss på en fjerdingsvägs afstånd, och begärde

likväl för hela flaskan blott åtta Sous; dessutom såg den goda frun så ut vid denna fordran, som om vi, efter hennes mening, fått betala rätt dyrt. Invånarne på stället betala blott tre sous för en sådan flaska, och alla andra lifsmedel äro i proportion lika billiga. Blott det förundrade oss, att ej alla menniskor här äro druckna; så länge vi uppehöllo oss i dessa trakter, var aldrig vår betjent vid sina fem sinnen, och vi kunde knapt derföre vredgas på honom.

Bortom Carcassonne blir landet bergigt; vägen slingrar sig genom ödsliga, trånga dalar, mellan kala, skrofliga klippor, som ofta tyckas tillspärra utgången. Bortom *Cruscades* försvinner nästan hvarje spår af vegetation, blott Lavendel, Timjan och dylika örter framskjuta sparsamt och halftorkade ur bergskrefvorna.

Inemot *Narbonne* vaknar nytt lif i naturen. Nära till staden bemärkte vi de första oliveträden, som väl icke hade en så yppig växt, som de, hvilka vi sedermera sågo vid Marseille och Toulon, men anblicken af dem fröjdade oss mycket; ty vi sågo uti dem bebådare af det mildaste, skönaste himmelsstreck i Europa.

Vi funno ej oliveträdet på långt när så fult, som åtskilliga nyare resande beskrifva det. Sannt är, att det liknar den vanliga pilen, men den bildar skönare, runda kronor; dess alltid grönskande löf äro skönare formerade, de blågröna bladen äro på baksidan nästan hvita, och det ser rätt täckt ut, när vinden genomsusar gre-

narna, och denna hvita sida än skiftande framglänser bland grönskan, än döljer sig deribland.

Narbonne är en gammal dyster stad, liksom Carcassonne, ehuru något mindre och med mindre romantiska omgifningar. Vi hade gerna sett oss omkring i Staden, men de trånga, mörka gatorna voro så föga inbjudande, att vi ej ville företaga någon spatsergång, utan något bestämdt mål. Således förfrågade vi oss på värdshuset efter ställets märkvärdigheter. Man nämnde för oss tvänne, en ganska berömd läkare, till hvilken många aflägset boende sjuka i brydsamma fall togo sin tillflykt, och en ännu mera berömd advocat. Andra märkvärdigheter i byggnader och dylikt kände ingen, och då vi lyckligtvis ej behöfde anlita dessa båda herrars skicklighet, så beslöto vi att förblifva hemma och njuta hvila.

Bortom Narbonne blir landet ganska fruktbart, en verklig trädgård, helgad åt den blonda Ceres; öfverallt på den vida slätten, mellan oöfverskådliga hvetefält, växer här olja och vin i rikaste öfverflöd. Tyvärr erforo vi för sent, att på vägen emellan Narbonne och Bézières vi förbifarit ett af de märkvärdigaste ställen af Languedocs-kanalen, utan att ens ana det. Med en obetydlig omväg af ungefär en mil, hade vi kunnat se det genombrutna berget, (*la montagne percée*). Kanalen rinner der genom ett hvalf, hugget i klippan. På dess båda sidor är blott rum nog för skepparne, som här stiga up och draga fartyget med tåg, såsom man äfven

får se på kanalerna i Holland, och upföre Rhenströmmen. Perspektivet genom hvalföpningens dunkla ram öfver den vida, fruktbara slätten, tillika med det, på de mörka vägarna, framskridande skeppet, måste erbjuda en i sitt slag egen anblick.

Ett i detta land allmänt bekant ordspråk säger om *Bézières*, att den gode Guden skulle utvälja denna stad till sin boning, om han en gång ville nedstiga till oss. Den ligger på sluttningen af en kulle, som ifrån högsta spetsen erbjuder en af de rikaste och vidsträcktaste utsigter. Der uppe sågo vi för första gången på långt afstånd medelhafvet och på sidan vid horizonten Pyrenéerna, liksom dunkelblåa molnbilder. Framför oss utbredde sig i vårglans och den sydliga vegetationens fulla pragt den rikt odlade slätten, genomslingrad af en silfverklar ström, som man kallade *la rivièr d'or*, den gyldene floden. Fredliga byar och en mängd spridda, hvitskimrande landthus, i skuggan af dunkla cypresser och oräkneliga fruktträd, bringa lif på denna underbart herrliga tafla.

I staden märkte vi flera rätt vackra, stora hus, ehuru den för öfrigt är bygd som alla städer i detta land. På de trånga gatorna var mycken lifflighet, många utmärkt sköna qvinnor med mörka, blixtrande ögon vandrade fram och åter, allt syntes gladt och vid godt mod, såsom det höfves i detta sköna land. Anblicken af torget bevisade ögonskenligt, att vi nu hade upnått den lyckliga Södern. Stora korgar med

oranger, mandlar, fikon och stora drufklasar stodo der till salu, liksom potatoes hos oss; sardeller, oliver och kapris i sådant öfverflöd, att man såg, det allt detta här räknas till de vanligaste lifsmedel.

En rundt omkring staden gående skön allée erbjuder många angenämt omvexlande utsigter; den skönaste är ifrån terrassen nära torget. Ehuru mindre vidsträckt, än ofvanpå berget, fröjdade den oss nästan ännu mera: ty det rikt välsignade landet låg i all sin pragt tätt framför oss. Silfverklar vrider sig kanalen derigenom, och utbreder lif och välmåga bland invånarna. Tydligt öfverskådar man härifrån de med stor kostnad upbygda sju slussarna, hvilka drifva vattnet i höjden, när skeppen här villja gå genom kanalen. Med verklig bedröfvelse sågo vi äfven det genombrutna berget ligga något längre bort.

Växtriket, så helt olika det hos oss, försatte oss under detta lyckliga himmelsstrek i alltid förnyad, glad förvåning. Hvad vi omsorgsfullt vårda i drifhus och rum, för att bibehålla vid ett ängsligt lif, växer här i yppig pragt, utan ans, i det fria och värderas icke. Lackvioler, de skönaste liljearter och oräkneliga andra trädgårdsblommor anses såsom ogräs; de herrligaste tazetter växte vilda på åkrar och ängar, bland gräs och hvete. Menniskorna trampa derpå, liksom vore det gåsblommor, nedsätta sig vid stranden af en bäck i skuggan under en stor myrtenbuske, liksom måste det så vara, och

kringstänga sina köksträdgårdar med aloë, emedan de styfva, spetsiga bladen afhålla harar och kaniner. Den kostligt doftande Jasminen (*Jasminum officinale*), oleandern, myrten och oräkneliga dylika buskar bilda häckar och blomstra på alla håll; dunkla, herrliga cypresser stå jättestora framför gamla kojor. Persikor, aprikoser, mullbär, Johannisbröd, mandlar och oliver växa vid vägarna och på hvarje bondgård. Vi främlingar stå bredvid, förvånade öfver alla dessa under, och kunna aldeles icke begripa, huru de här lefvande menniskorna äro så vana vid denna herrlighet, att de aldeles icke mera fröjda sig deröfver. Och likväl sågo vi blott blomningen. Hvad måste en höst vara i detta rika, välsignade land!

Naturen öfverträffade här våra högt updrifna förhoppningar, men menniskorna äro annorlunda, än vi tänkt oss dem. Ibland landtfolket herrskar icke den eviga glädje, den barnsligt rena lefnadslust, som Yorik och von Thümmel här målat såsom inhemska. Det lyckliga klimatet, den lättare födan, öfverflödet på angenämt vin, stämma visserligen här snarare menniskorna till glädje, deras lättare blod flyter mera hoppande i ådrorna. De känna ej många af de omsorger för kläder, föda och värme under vintren, som trycka den fattiga nordbon. Om framtiden bekymra de sig mindre än vi; de skratta mera, sjunga mera, och raskare glädje lifvar deras dans om högtidsdagarna. Men under vec-

kan sågo vi äfven här hos landtmmannen blott mödosamt arbete, så länge solen syns på himmelen, och om aftnarna längtan efter hvila, alldeles som hos oss, Vi varseblefvo ingen Margot, ingen Nanette; solbrända bondqvinnor, som buro tunga bördor på sina hufvuden och redan på tio stegs afstånd luktade lök, äro detta lands prisade herdinnor. Deras klädsel förskönar dem icke; inga nätta halmhattar, inga sirliga hårflätor smycka dem, liksom bondflickorna i Schweitz. De bruka ganska fula mössor af linneväf, nedtill dem äro långa, mer än handsbreda rimsor fästade, hvilka korsas under hakan och hopbindas ofvanpå hufvudet, så att ändarna nedhänga på båda sidor, liksom öronen på en rapphönshund. Ofvanpå dessa mössor binda de runda, flata hattar af filt på ett besynnerligt sätt, så att de sluta tätt efter pannan, men baktill stå högt i vädret. För omkring fyratio år sedan brukade de Engelska damerna sina hattar på samma sätt, såsom man kan se på engelska kopparstick ifrån den tiden. Emedlertid passar denna hatt ganska väl till dessa Languedocs bondqvinnors mörka blixtrande ögon och skarpt teknade, svarta ögonbryn. En kjortel af groft rödt ylletyg, en ganska ful tröja med långa skört och trånga öfver armbågarna räckande ärmar, derjemte stora trädskor med små klackar och halm invändigt, att foten ej må skafvas, fullända deras klädsel, hvaruti väl ingen kan tänka sig en Margot.

Emot aftonen lemnade vi Bézières. På något afstånd ifrån staden blef trakten mindre intressant, vi voro ganska uttröttade, sömnen öfverväldigade oss och vi torde väl hafva slumrat en god stund, när vi hastigt upvaknande, med stora ögon funno oss förflyttade i ett förtjusande landskap. Kostlig ånga doftade emot oss; vagnen höll stilla på en rund grön plats, i hvars midt en liten vattenbassin befanns, och uti denna en delphin af sten, som sprutade silfverstrålar högt emot himmelen, hvilka åter nedföllo, förvandlade i diamantlikt blixtrande droppar. Herrliga höga träd slöto en tät krets omkring denna behagliga plats, den nedgående solen strödde blixtrande ljus på Cypressernas dunkla grönska och förvandlade de stora tårpilarnas djupt nedböjda grenar till klara, grönaktigt förgylda strålar. De mest välluktande buskar blommade emellan träden och bildade ett slags häck; ett nätt hvitt landthus framskimrade mellan de gröna grenarna. Framför oss i vagnen låg en ganska stor qvast af violer, som i lukt, färgpragt och storlek så mycket öfverträffade allt, hvad vi hittills sett, att vi i början ej ansågo dem såsom violer. I jemförelse med våra voro de liksom en fullt utslagen provinsros emot en njuponblomma. Allt omkring oss var stilla, blott foglarna qvittrade tillika med springkällans plaskande; ingen menniska syntes, ej en gång blommornas vänliga gifvare; vår postiljon frånspände och gick att anskaffa andra hästar. Detta underbart intagande ställe heter *le Begude*

de Jordy, och hade väl förtjenat ett längre uppehåll; men att se det sköna och sedan lemna det onjutet, är en resandes lott. Det värsta är, att han sjelf skapar sig denna lott: ty hvad hindrade oss egentligen, att i denna förtrollande sköna, stilla vrå af jorden se stjernorna gå upp och ned, samt vänta till dess morgonsolen åter förgylde dessa höga toppar?

Till le Begude de Jordy gränsar en liten skog af björkar, acazier och dylika träd, en verkelig sällsamhet i detta land, och den första som vi passerat på hela resan ifrån Paris. Likasom druckna frossade vi i det haf af vällukt, som här omgaf oss. Äfven då vi kommo i det fria, blef landet sig likt i hänryckande skönhet. Raskt gick det fort öfver berg och dal, genom staden *Pezenas*, i hela Frankrike berömd för sitt confect, till dess vi vid stjernornas sken anlände till *Hôtel du midi* i *Montpellier*.

Montpellier.

Trötta och hungriga, såsom man är efter en hel dags mödor, hade vi omkring midnatten nedsatt oss vid en ganska lockande aftonmåltid, då man anmärkte, att någon utanföre begärde få se vårt pass. Det var oss högst oangenämt, att störas i detta ögonblick, och vi

svarade således helt kort: att det väl kunde ske i morgon, och hoppades att till en början dermed hafva afgjort saken, emedan ingenting hördes af. Men förr än vi anade det, blefvo flygeldörrarna öpnade, fem man fullt beväpnade soldater, med en martialiskt blickande korporal i spetsen, intågade, och inom ett ögonblick såg vårt rum ut, som sista scenen af en modern, jämmerligt komisk Opera på *Théâtre Feydeau* i Paris. Nu måste passet framsökas och befans i bästa ordning, men vår korporal hade, för idel tapperhet skull, ej hunnit särdeles långt i konsten att läsa. Han stafvade så högt och så länge på passet; våra namn ljödo ifrån hans skäggiga läppar så barbariskt, att vi enhälligt utbrusto i högt skratt. En af krigarne tog detta ganska illa, och förmanade oss, att ej skratta åt folk, som blott gjorde sin skyldighet. Med den huldaste vänlighet, dock ännu skrattande, svarade honom en af oss: "käre vänner, ni gören rätt deri, att upfylla er skyldighet, men tillåt äfven oss att göra detsamma; vårt göromål såsom resande är, att förlusta oss och skratta, hvar och huru mycket vi behaga." *Madame a raison*, dundrade korporalens basstämma med foglighet, kommenderade: venster om! och arméen defilerade åter ut genom dörren. Detta lilla militäriska Intermezzo förlustade oss ganska mycket; vi drucko den förståndiga korporalens skål och önskade alla arméer att äga många hans likar.

Följande morgonen började vi, att se oss omkring i staden, upsökte gamla bekanta och blefvo af dem besökta, samt träffade alla möjliga anstalter, för att göra vårt korta vistande i Montpellier så njutningsfullt som möjligt.

Staden ligger ganska skönt på en liten höjd, i midten af en högst fruktbar och bebodd slätt. Den är tämligen stor; många ansenliga hus byggda af qvaderstenar finnas der, men gatorna äro, såsom vanligt, trånga, krokiga, qvalva och fördunklade genom de höga, nära till hvarandra stående husen. Derjemte äro gatorna här lika usla, som i Bordeaux. Då vi hittills nästan på alla luktvattenflaskor hade läst Montpellier, så trodde vi i vår enfald, att hela staden måste dofta liksom en parfumeurs bod, men ty värr funno vi motsatsen. Det är omöjligt att göra sig ett begrepp om den här herrskande osnygghet. Äfven vid torrt väder kan man ej gå oskadd, och ögat såras lika mycket som näsan. Den medfödda starka känslan af vämjelse måste man lära sig motstå i södra Frankrike, om man ej vill förbittra hvarje glädje för sig; och Montpellier vore just det rätta stället att härda sig deremot.

Esplanaden, en lång skön allée, är den vackraste och snyggaste delen af staden, och de dervid belägna husen äro till större delen inrättade att emottaga de många främlingar, som för sin hälsas skull här uppehålla sig än längre, än kortare tid. Äfven ifrån vårt Hôtel hade vi utsigt öfver denna allmänt besökta promenade.

Då vi just hitkommo till Påsk, så hade vi första eftermiddagen det nöjet, att ifrån vår balkon se allt, som hörde till medelclassen och folket, der lustvandra. Den finare verlden visade sig icke: ty deras promenad är Annandagen. Den långa breda alléen hvimlade af glada menniskor, som långsamt rörde sig fram och åter, till dess den inbrytande skymningen hemkallade dem alla, för att der med sina anhöriga äta sallat, som i Frankrike utgör de lägre classernas vanliga aftonmåltid. Ingen nation är hemma hos sig måttligare än den Fransyska; utomlands visar den sig annorlunda. I Tyskland behöfver gemene man åtminstone dricka, tobak och en käggelbana, för att veta att det är högtidsdag; men i Frankrike behöfver han intet af allt detta. Att högtidsklädd med hustru och barn eller ock med sin *petite amie* vandra omkring bland mängden; att se och blifva sedd; att hälsa på bekanta; att vara artig mot damerna; ty en dame är här hvar och en af qvinnokönet, och äfven att få öfverlemna en blomsterqvast åt sitt hjertas utvalda och derföre bekomma en vänlig blick och en liten nigning: det är allt, hvad den simpla Fransosen behöfver, för att hafva en högtid och känna sig lycklig som en Gud. Äfven om aftnarna på deras danssalar herrskar höflighet emot damerna, och ett finare upförande bland männerna, som nästan aldrig urartar till fylleri och slagsmål. Vi påminna oss ej, att hafva sett någon rigtigt drucken menniska i Frankrike. Det varmare

klimatet är väl den största orsaken till denna måttlighet, emedan kylande drycker derigenom blifva ett större behof, än hettande och magstärkande.

Följande morgonen spatserade den sköna verlden på samma plats; vi märkte flera bekanta deribland, upsökte dem och tillbragte en rätt angenäm dag. Slutet af alléen erbjuder en rik utsigt öfver det herrliga land, som omgifver Montpellier; men ännu skönare är anblicken ifrån Vattenslottet (*Château d'Eau*) vid slutet af den stora, i Fransysk smak anlagda trädgård, som man underligt nog kallar *le Peyron*, en benämning, som ingen kunde förklara.

Vattenslottet, en hvälfd, på alla sidor öppen, tempellik byggnad, gränsar här till den nya stora vattenledningen, som ifrån ett afstånd af två mil förer dricksvattnet till Montpellier, och utgör egentligen en del derutaf: ty ett midt i byggnaden befintligt stort kar tjenar till utfall för vattnet, och derifrån kringsprides det genom flera rör uti staden. Det är det renaste och klaraste, som vi någonsin sett; prägeln af ett mynt på botten i detta kar, skulle man tydligt kunna urskilja. Vattenledningen är, oagtadt sin nyhet, ett verk värdigt de gamle Romares tider. Ifrån vattenslottet öfverskådar man den i hela sin längd, så långt ögat räcker; det är en obeskrifligt prägtig syn. Ända till källan sträcker sig en lång rad af stora, herrliga hvalfbågar, än enkel, än dubbel, än tredubbel hvilande på hvarandra, allt efter som

markens höjning eller sänkning fordrade det. I täckta stenkanaler, som hvila på de öfversta hvalfbågarna, flyter vattnet ända till den bassin, hvari det utgjuter sig. Detta Architekturens underbart stora mästerstycke, det rika, vidt utbredda landskapet, de snöbetäckta Sevennerna, och på sidan i det blåa fjerran Alperna och Pyreneerna, utgöra från denna höjd en utsigt, som vi ej kunna jemföra med någon annan, i synnerhet om aftonen, när den nedgående solen förgyller de stora, mångfaldiga föremålen.

Montpellier har sedan lång tid ansetts för medicinens säte i Frankrike; och många berömda läkare, i synnerhet Chirurger bebo alltid denna stad, hvars luft berömmes såsom särdeles helsosam. Ifrån alla länder i Europa, synnerligen ifrån England, vallfärda förmögna sjuklingar i fredstider hit, och hoppas på tillfrisknande. Derigenom hörer denna stad ibland hälsobrunnars antal, ehuru här ingen sådan källa flyter. Två mil härifrån finnas väl varma källor, dock lära de ej begagnas, åtminstone kunde vi ej erhålla underrättelse derom. De främlingar, som för hälsans skull komma till Montpellier, dröja här flera månader, ofta år; de blifva här någorlunda hemmastadda och bidraga mycket dertill, att ur umgängestonen bannlysa det ensidiga. Många hus i staden och grannskapet äro ganska beqvämt inredda till deras emottagande, och egarne beflita sig att gö-

ra vistandet så angenämt som möjligt för sina välkomna gäster. Det mest besynnerligaste tyckte vi det vara att förnäma Fruar till och med ifrån Ryssland komma till Montpellier, för att der afvakta sin nedkomst; denna försigtighet är tämligen ytterligt drifven.

Emedlertid är klimatet ingalunda så mildt, som ryktet omtalar det; staden ligger högt och luften är derföre så fin och skarp, att den är skadlig, ofta dödlig för svagbröstade. Äfven de härvarande läkare neka ej detta, och många bedröfliga exempel bekräfta denna erfarenhet. Ofta under hela veckor blåser Mistral, en iskall, genomträngande, uttorkande nordostvind, hvars närvaro äfven märkes inom hus. Äfven de friskaste menniskor lida derutaf, och de bröstsjuka tillfogar han de pinsammaste plågor. Vi gjorde ock dess bekantskap, och måste flera dagar söka skydd emot honom vid spiselden, och erforo äfven der inflytandet af hans kraft, som förlamar all lifskraft och smärtsamt spänner alla nerver. Om vintren är kölden, för den torra, skarpa luften skull, ganska besvärlig, ehuru här sällan finnes is och än mera sällan snö. Brist på ved gör eldningen ganska kostsam, dock hjelper man sig fram med allehanda vedsurrogater. De långa stjelkarna af de afskurna vinrankorna, som man alltid måste skjuta in i kakelugnen, under det de brinna i ena ändan, gifva en klar, munter låga, men hvilken, liksom den derifrån utströmmande värmen, blott varar få minuter. Den redan an-

vända ekbarken, och hylsor och kärnor af utpressade oliver torkas i små fyrkantiga formar, lika den Holländska torfven och begagnas sedan såsom eldningsämne. De sednare skola brinna förträffligt, gifva mycken värma och ingen rök; men vi hafva ej försökt att elda dermed.

Lyckligtvis utöfvar vintren här ej länge sitt fiendtliga välde; redan i Februari måste han vika för våren; på denna följer en, efter all beskrifning, odrägligt varm sommar. Att den måtte vara sådan, bevisade oss de försigtighetsmått, som vi i de välmående husen sågo vara tagna emot den starka hettan. Hösten är äfven här årets krona och herrskar med mildhet till November, ja ofta till Jul. Öfverflödet, mångfalden och förträffligheten af de frukter, som den bringar, i synnerhet af fikon, drufvor, meloner och persikor skola öfvergå all föreställning. Det kan ej heller vara annorlunda; ty hela landet är en ofantlig trädgård, full af de herrligaste plantor och träd. Vi sågo stora fält tätt planterade med centifolie-rosor, som här i otrolig mängd användas af Destillatörerna till kostliga essencer, och andra fält fulla af tuberoser, heliotroper och andra starkt doftande blommor. Många andra blommor, prydnader i våra trädgårdar, växa dels vilda, dels utan synnerlig vård. Utom de många fruktträden ser man äfven öfverallt grupper af andra sköna träd. Många af dem bära sin gröna klädnad både vinter och sommar. Till dessa höra för-

nämligast myrten, som här växer i en trädlik buske, olivträdet, lagern, cypressen och kronan för alla, den alltid gröna eken. Detta herrliga träd liknar i storleken våra medelmåttiga Tyska ekar, bär lika frukter, blott bladen äro mindre och hafva en olika skapnad. Den lemnar större delen af bränslet, och det ser besynnerligt ut, när de starka grenarna, betäckta med sina aldrig visnande blad, upfladdra i lågorna.

Den härvarande botaniska trädgården innehåller en mängd sällsynta, sköna plantor ifrån främmande luftstreck, men som alla trifvas förträffligt, och snart blifva inhemska. Den är ej stor, men dess inrättning berömmes i vetenskapligt hänseende.

I denna trädgård sofver Youngs tidigt visnade, smärtsamt begråtna dotter Narcissa den långa sömnen, emedan då Munkarnas vantro nekade en Protestant sin graf i helgad jord. Liksom Petrarcas kärlekssånger med Lauras namn, så föra fadrens nattliga sorgeqväden Narcissas namn till efterverlden, de helgade det ställe der hon hvilar och invigde det åt odödligheten.

Den tanken, att den tidigt brutna blomman här hvilar ibland blommor, var blott så länge rörande och skön, som vi ej hade besökt hennes graf. Ett trångt lågt hvalf, ogerna säga vi det, ett hål i trädgårdsmuren tjenar till förvaringsställe för redskaperna. Torra buskar, förmultnade löf och annat, som vid en träd-

gårdsrensning kastas afsides till framtida förbränning upfyller detta gömställe och under denna sophög bäddade då fanatismen den sköna, älskvärda Narcissa i jordens sköte. Ännu tjenar stället till sin förra bestämmelse, och Montpelliers invånare tänka ej på, att åtminstone låta rengöra det. Detta är orätt: men ännu mera förtörnade oss likgiltigheten hos de många rika Engelsmän, som besökt Montpellier, länge uppehållit sig der och till en del återfått sin helsa. De föra ständigt sin ryktbara skalds beröm på sina läppar, pråla ofta dermed, utan att förstå honom, men ingen bekymrade sig om den enda älskade dotterns stoft, ingen var nog ädelmodig att villja skaffa det en simpel grafstén, som kunde säga hennes namn åt främlingen, hvilken nu med sårad känsla vänder sig borrt ifrån det ovärdiga ställe, der hon hvilar, och dervid påminner sig de summor, som hennes landsmän årligen bortkasta på hästar och jagthundar.

Dock, vi vända oss ifrån de döda till de lefvande, ibland hvilka vi i denna stad befunno oss rätt väl. Umgängestonen i Montpellier är ganska angenäm; många af de anseddaste köpmännen hafva tillbragt flera år i främmande länder, merendels i Tyskland, hafva lärt känna främmande språk och främmande seder, och äga derigenom en liberalitet i omdöme, och en allmännare förståndsodling, som man ofta saknar hos detta stånd i Frankrikes andra städer. Detta, jemte närvaron af de många främlingar-

na, förenadt med invånarnas sträfvande, att göra dessas vistande behagligt, åstadkommer en förhöjd lifligfhet i dessa glada och muntra menniskors umgänge. Äfven i Montpellier är ingen gerna hemma allena. Visitväsendet iagttages här med samma noggranhet, som i Bordeaux; små förtroliga sällskaper omkring ett icke yppigt, men tillräckligt middagsbord, aftoncirklar, thésällskaper och små baler i enskildta hus omväxla dagligen. I dessa kretsar är allt beräknat mera på nöje än skryt, man gör lifvet så lätt och gladt som man kan, man använder föga på den yttre glansen, så väl i kläder, som i gästernas undfägnad, utan att derföre låta något fela i det nätta och nödvändiga. Icke heller märkte vi i enskildta kretsar något spår till den spelsjuka, som i Bordeaux regerar alla sällskaper.

Utom de enskildta sällskaperna förskaffar äfven klubben en angenäm föreningspunkt. Emot en afgift af två Caroliner har man der, under hela vintren, en concert och tvänne baler i veckan. Den dertill bestämda, stora, väl prydda salen har blott det fel, att i förhållande till sin längd vara något för låg. För att mildra det stötande deruti, åtminstone för ögat, har man vid båda ändarna anbragt rörliga trädkolonner, som vid dansen borttagas, för att ej minska utrymmet. I denna sal bivistade vi en Concert, som i ett annat land kanske blifvit rätt ledsam, eller åtminstone hade slutat på ett för tillställaren rätt obehagligt sätt, men åt hvilken den här inhemska glädtigheten gaf en muntrare vänd-

ning. Det var tyvärr en Tysk Musicus, som ville låta höra sig på Pianoforte. Stadens alla eleganta sällskaper hade talrikt församlat sig och afvaktade det lofvade nöjet. Då erfor man, att nästan alla de, hvilka lofvat biträda konstnären hade uteblifvit; snart visade sig äfven att han sjelf ej var någon häxmästare på sitt instrument; musiken afstadnade, ett fruntimmer, som åtföljde virtuosen, började väl att sjunga en Aria, men uphörde snart, med den på dålig Franska uttryckta förklaringen, att hon var för rädd, och kunde ej sjunga. Hela auditorium utbrast härvid i högt skratt, skrattade ännu på gatan under hemgåendet, och den förolyckade klavérspelaren smög emedlertid i tysthet derifrån, med sin ganska ansenliga vinst.

En ganska nätt theater bidrager äfven till den glada njutningen af lifvet. Byggnaden är vacker, stor och beqvämt inredd och truppen hörde, åtminstone då för tiden, till de bästa i Frankrikes provinser. I synnerhet var balletten utmärkt god, och flera af de dansande skulle med bifall kunnat visa sig på de största theatrar. Spektaklet är äfven oerhördt billigt i afseende på priset; alla stadens invånare, och de främlingar, som längre tid uppehålla sig der, äro sjelfskrifna abonnenter; derigenom kostar den första platsen hvarje gång ungefär fem sous eller två groschen för person. Men genom detta abonnement har ingen någon bestämd plats i logerna, utan hvar och en sätter sig, der det finnes rum. Derföre hyra de förnämsta famil-

jerna, utom det vanliga abonnementet, derjemte egna loger, som för året kosta ungefär femhundrade francs. Emedlertid äro dessa loger så rymliga och så beqvämt inrättade, att alltid flera familjer tillsammans hyra en sådan, hvarigenom äfven denna förhöjning i priset blir högst obetydlig för hvarje person. Med denna inrättning är spektaklet alltid fullt, men derföre betraktas det mera såsom en angenäm samlingsplats, och blott vid ovanliga tillfällen bekymrar man sig om det, som föregår på sjelfva skådeplatsen. I logerna gör man visiter, emottager och bjuder förfriskningar, skrattar och pratar, ofta så högt, att conversationen i logerna öfverröstar den på theatern.

I Montpellier är godt pris ej allenast på nöjen, utan äfven på lefnaden i allmänhet. Efter allt, hvad vi derom erforo af våra härvarande bekanta, behöfver en famllj af sex personer knapt åtta tusende francs, för att lefva anständigt och beqvämt, hålla de nödiga betjenterna, och deltaga i all umgängeslifvets glädje. Många den förnäma verldens konstlade behof känner man i Montpellier blott till namnen, emedan de der äro öfverflödiga och icke i bruk. Dit höra pragtfulla kläder och husgeråd, equipager och högt spel. Med allt, som hörer till lifvets egentliga behof, har naturen öfverfullt begåfvat detta sköna land. Lätta sidentyger, hvilka värman gör mest passande till kläder, äro här ganska billiga, ty silkesmasken har här sitt hem; vin, olja, hvete och de ut-

valdaste frukter växa här i öfverflöd, och fiskar, ostron, vildt, foglar och förträffligt oxkött finnas äfven i mängd till billigt pris.

Under den varmaste årstiden flytta de förnämsta familjerna på landet till sina närbelägna, merendels rätt vackra landtgårdar och undvika derigenom den då ganska obehagliga luften och den tryckande hettan på de trånga, smutsiga gatorna. Dessa vänliga, till en del bländhvita landthus, hvilka, omgifna af trädgårdar, ligga kringströdda öfver allt, bidraga mycket till det lifliga och sköna i Montpelliers omgifningar. I ett af de skönaste deribland, kalladt *Château bon*, tillbragte vi hos dess ägare några rätt angenäma timmar. Från den breda terrassen framföre huset öfverskådar man den bördiga slätten, på afstånd Medelhafvet och på sidan dunkelblåa berg. Redan nu, i början af April, stodo höga orangeträd, lastade med blommor och frukter, i fria luften. Under några vintermånader måste de rymliga hvalfven under huset skydda dem emot kölden; ty det härvarande klimatet tillåter ej att helt och hållet öfverlemna dem åt luften. Bredvid huset, under höga, lummiga, alltid grönskande ekar hvilar på denna terrass ett beklagansvärdt offer för läkares okunnighet, hvilka skickade henne, som plågades af bröstsjukdom, ifrån Riga till Montpellier, der den skarpa, fina luften för henne måste blifva dödande, och äfven efter ett korrt vistande lade henne i grafven, tjugutvå år gam-

mal. Ännu ihogkom man öfverallt i Montpellier med innerligt deltagande denna allmänt aktade unga Fru von E. . . s skönhet och älskvärdhet, men äfven hennes plågor. På begäran af en, henne åtföljande vän lemnade ägaren af *Château bon* åt hennes liflösa stoft denna stilla hviloplats under den gröna gräsvallen, och aldrig framträder hennes minne störande i den sällskapsglädje, som ofta herrskar på denna sköna plats.

I Montpellier är ej godt att hvila på kyrkogårdarna; de döda lemnas ej länge i fred i sina grafvar, aldraminst Protestanterna, om stundom fanatismen af särdeles skäl skulle inrymma dem en aflägsen vrå vid muren. Derföre, ehuru man lefver rätt väl i denna stad, bör man akta sig att dö der, eller åtminstone i tid söka förskaffa sig en ensam hviloplats i någon trädgård, långt ifrån Munkarnas område.

Några ganska rymliga, till större delen under jorden byggda rum i *Château bon* visade oss ånyo, huru man här fruktar sommarhettan, och huru stark den derföre måste vara. De äro alla inredda till boningsrum och begagnas under sommaren såsom sådana. I det största af dessa rum framspringer en silfverklar sval källa utur muren och utgjuter sig, vänligt plaskande, i ett derunder ställt nätt stenkar.

———

Utfart till Cette.

Ehuru Montpellier intager ett betydande rum ibland Frankrikes handelsstäder, så finner man der nästan intet spår af den lifliga verksamhet och det buller, hvilket eljest handeln plägar utbreda omkring sig. Men egentligen är denna stad blott de handlandes bostad, då de i *Cette*, tätt vid hamnen, hafva sina contoir, magasiner och fabriker, dit de blott stundom resa, för att efterse, huru deras Associés eller deras betjenter besörja sina göromål. Vi ansågo det löna mödan, att bese denna stad och hafvet på nära håll, och antogo således gerna tillbudet af en bekant i Montpellier, att i hans sällskap tidigt en morgon resa dit.

Vägen till Cette tillryggalägges beqvämt på tre timmar; den anses i Montpellier såsom ganska obehaglig, men vi funno den ej så, kanske intagna af nyhetens behag. I början är landet ännu fruktbart och lefvande. Mången ur den gråa forntiden härstammande saga, som här är inhemsk, lefver ännu i folkets mun, och gjuter öfver trakten den hemlighetsfulla trollglans, hvaraf vi så mycket häldre låta oss hänföras, ju mera rörliga och obestämda de gestalter äro, som i dess skymning framställa sig för oss.

Sålunda utgåfvos de romantiska ruiner af en urgammal borg, förbi hvilka vi foro, såsom lemningar af ett palats, hvilket för lång tid se-

dan en gammal Konung af Majorka skulle hafva upbyggt åt sig, för att deri årligen tillbringa den varmaste sommartiden, och vi, obekymrade om namn, årtal och sannolikhet, gladde oss godtroget åt den gamle herrns vishet, som hade förstått att söka och utvälja detta underbart behagliga ställe.

Något längre bort upptäckte vi på spetsen af en hög, till utseendet otillgänglig klippa några gamla förfallna murar. Der, dit intet ljud från lifvet uptränger, der ingen fogel sjunger, intet grässtrå gror, der äfven den måttliga gräshoppan måste försmäkta, der, säges det, har Petrus Eremita flera år lefvat, och dessa gamla stenar äro lemningar af hans boning. Ifrån denna klippa, så berättade man oss, anträdde han år 1093 den pelegrimsfärd till Jerusalem, hvarifrån han sedermera återvände, för att med hänryckande vältalighet lägga Påfven Urban II på hjertat de i Orienten lefvande Christnes elände. Fattad af den fromme Munkens enthusiasm, uptände Påfven Urban verlden med samma eld, som först, kanske på denna lugna klippa, hade uplågat i Peters bröst; oräkneliga härskaror, ur alla länder, af alla nationer uttågade deraf uptände, under det höga ropet, Gud vill det! från mötet i Clermont, med den fasta föresatsen, att sluta och hämnas sina bröders nesa och elände i Österlandet.

Århundraden förgingo, tusendetals menniskor föllo offer för svärdet och smittosamma sjukdomar, och sannolikt voro ej tvänne stoft-

korn af den helige Munkens ben jemte hvarandra, då ännu genljudet af hans fromma ifver höll verlden i upror och den storm fortfor att rasa, som först hade utgått ifrån denna klippspets.

Straxt bortom lemningarna af den fromma Eremitens boning begynner en sorglig ödemark; klippstycken och ofruktbara stenar betäcka landet rundt omkring; så långt ögat når, utbreder sig en grå ödslighet, hvarest hvarje spår af lif försvinner. Vägen förde oss nära stranden af en insjö, tyst som döden; icke ett grässtrå prydde dess stränder, ingen fisk sprang glänsande i solskenet upp ur det bittra mörka vattnet, men äfven i denna ovänliga ödemark föll en aftonrodnadens stråle utur en längesedan nedgången fabelagtig tid, och uplyste den för oss med sitt rosiga skimmer. Bortom sjön, öfver den steniga strand, hvilken der, liksom här begränsade densamma, syntes stundom öpna hafvet, och en dunkel punkt deruti, hvilken vi snart igenkände såsom en ö, fästade vår upmärksamhet. Det var den sköna Magelonas ö, Peters af Provence fromma trogna älskarinna, hvars lefnads- och kärleks-historia här ännu i gamla Provençaliska Romanser lefver i folkets mun och ej heller blifvit obekant i Norden. Ännu i början af förra århundradet hörde den hos oss till de sagor, af hvilka då unga och gamla förnöjde sig, och hvars rörande enfald man i våra dagar förgäfves bemödar sig att kunna efterhärma.

Magelona hade hemligt med sin älskare flytt ifrån sin faders, Konungens i Neapel, hof, för att ej blifva tvungen att bryta den trohet hon lofvat honom. Under natten, midt i en mörk skog, skiljde ett grymt öde de båda älskande; den unge riddaren, son af den då i Provence regerande Grefven, föll i sjöröfvares händer och släpades i fångenskap till hedningarna. Tröstlös klagande i rädd bäfvan vandrade Magelona såsom Pilegrim genom städer och länder, alltid sökande den älskade, aldrig finnande honom. Förgäfves genomtågade hon Italien, förgäfves vandrade hon till Rom. Slutligen förde ödet henne till den ö, som vi sågo ligga framför oss, och som ännu bär hennes namn. Magelona hade upflätat och under en tät mörk slöja gömt sina sköna guldgula lockar och lik en botgörerska höljt sina späda lemmar i grofva hårkläder; i denna gestalt begaf hon sig till ett hospital på denna ö, inrättadt till de skeppsbrutnas vård, hvilka stormen ofta kastar på denna kust och egnade många år sitt lif till de eländigas och sjukas skötsel.

Utmattad, nästan döende, fördes en gång till henne en öfvergifven, en blek, förfallen jämrens skepnad, hvilken det råa skeppsfolket hade lemnat hjelplös liggande på ön, då det hade landstigit för att hämta friskt vatten. Magelona uptog den sjuka, vårdade honom med from ifver, och han började tillfriskna. Dock så snart helsans rosor åter begynte blomstra på hans bleka kinder, upklarnade tillika bekanta

kära drag i hans ansigte, och ständigt likare blef han den förlorades älskade bild, som Magelona troget bevarade i sitt rena fromma hjerta. Ändteligen påtryckte hans tal visshetens stämpel på hennes aningar. Den fomma Prinsessan ilade i sin ensliga kammare, som hon sorgfälligt tillslöt; under varma tårar af tacksamhet emot Gud uplöste hon sina gyldene lockar, iklädde sig sina kungliga kläder och de rika smycken, som hon i hemlighet förvarat, och inträdde sedan i strålande oförändrad skönhet till den tillfrisknande i hans lilla mörka sjukkammare.

Hennes själs aning hade ej bedragit henne, det var Peter af Provence. Efter mångåriga utståndna osägliga sorger hade han med fast förtröstan till Gud i en liten båt undflytt slafveriet. Ett förbiseglande skepp blef varse honom på den vida hafsöknen, och uptog honom; då han sedermera sjuknade aflemnade det honom på denna ö, hvarest trogen kärlek så länge förgäfves hade väntat honom.

De återförenade ilade till Grefven af Provence, som redan länge sörjt den förlorade arftagaren till sina gods och sitt rike, och nu med förtjusning slöt honom och sin fromma sköna dotter i sina darrande armar. Äfven Konungen af Neapel försonades lätt och gaf de älskande sin faderliga välsignelse. Magelona och Peter af Provence förde hädanefter en lång lycklig och lyckliggörande lefnad. De förstorade hospitalet på

ön, begåfvade det kungligt och upbyggde nära derintill ett palats åt sig, hvaraf ännu lemningar lära finnas, der de årligen under den skönaste sommartiden med hvarandra firade deras återföreningsfest.

Berättelsen af alla dessa Legender och Sagor hjelpte oss vänligt under den tid af halfannan timme, hvilken vi måste tillbringa mellan de kala stenar, som omgåfvo oss, till dess plötsligt och oväntadt den lilla staden *Frontignac* låg tätt framför oss, midt i denna stenöken den behagligaste, skönaste gröna Oas, som kan tänkas. Den ligger midt i vingårdar, som sträcka sig ända till murarna, liksom i en lugn grön löfsal, omgifven af förödelse. Det söta, behagliga vin, som växer här, är allmänt kändt, och utskickas ifrån Cette vidt och bredt. Straxt bortom Frontignac börjar åter stenöknen, dock dröjer nu ej länge innan man hinner till Cette.

Denna stad ligger emellan en insjö och Medelhafvet, som sköljer dess murar, tätt vid foten af en svart marmorklippa, som brant och underbart formad, högt i luften upreser sitt, med ett citadell krönta hufvud. Rundt omkring synes intet träd, och i allmänhet få spår af växtlighet. Languedocs-kanalen flyter med betydlig bredd genom staden och förenar sig här med hafvet. Den tillika med några vid dess strand byggda väderqvarnar gifva trakten ett slags Holländskt utseende, som gör ett helt besynnerligt afbrott mot den höga klippan och

de öfriga helt och hållet sydländska omgifningarna.

Staden Cette är liten, med trånga, fuktiga gator och höga, mörka hus; allt ser ödsligt och smutsigt ut, blott vid hamnen utåt kanalen är lif och rörelse. Der hvimlar det af matroser och bärare, som ifrigt löpa fram och tillbaka, för att lasta varor ur och i de vid hamnen för ankar liggande skeppen. I staden tyckes bo föga glädje; de största husen tillhöra invånare i Montpellier; de stå nästan alla öde, och äro inrättade mera till magasiner än boningshus. Alla, som kunna det, fly denna gråa stenöken och skynda till det vänliga Montpellier, så snart göromålen tillåta det, för att der njuta, hvad de genom trägen flit förvärfvat i Cette, och blott den fattigare classen af invånarne bor här beständigt. En otrolig mängd brännvin brännes och destilleras i Cette: ty denna stad förser halfva verlden med alla slags liqueurer.

Sedan vi tillräckligt sett oss omkring i staden, gingo vi till hamnen. Födda vid Östersjöns strand, vana vid anblicken af Nordsjön, tycktes det oss likväl, som sågo vi för första gången detta det våldsammaste bland alla Elementer. Ännu starkare blef intrycket, då vi på den långa, smala klipptunga, som skiljer hamnen ifrån öpna hafvet, framgingo ända till det, på dess spets byggda citadellet. Hittills hade

alltid vågornas mörka grönska på Vernets och andra berömda målares sjöstycken förekommit oss onaturlig och öfverdrifven; här sågo vi den i verkligheten, mera glänsande och smaragdlik, än någon målare förmår uttrycka. De lika berg våldsamt sig upstaplande vågorna, tycktes oss icke blott i färg, utan äfven i skapnad långt herrligare och större, än vi någonsin sett dem i Östersjön eller Nordsjön. Vinden blåste stark; hafvet brusade högt svallande i majestätiskt vildt upror. Skummande, liksom krönt med glänsande perlor upsteg bränningen högt som ett berg och sönderbrast sedan mot den klippiga stranden, mot hvilken den ständigt stormade med nya vågor, liksom ville den förstöra dess grundvalar. Ånnu häftigare brusade vågorna emot en, för skeppen högst farlig, midt emot inloppet till hamnen liggande rad af klippor.

Naturen har ej något högtidligare att upvisa, än denna anblick af det i sitt innersta djup uprörda hafvet. Förvånade åskådade vi det i stilla betraktelser, och hade inga ord för den känsla, som mägtigt fattade oss. Sedan blickade vi på de i hamnen liggande och likväl vildt hit och dit kastade skeppen; de förekommo oss så små, så eländiga, att vi blott med rysning kunde påminna oss, huru vi några månader förut på så bräckliga bräder vågat anförtro oss åt detta fruktansvärda element.

Hamnen i Cette är ganska rymlig och djup, och vid lugnt väder, ser man ofta Delphiner, beglänsta af solen, leka i dess klara,

gröna böljor; men äfven hafvets Tiger, den förfärliga Hajen insmyger sig ej sällan, och utsätter de badande för en fara, som likväl ej afskräcker dem. För flera år sedan badade en Engelsk matros i det lugna klara vattnet, då sågo hans kamrater om skeppsbord med obeskriflig ångest, huru en stor Haj kom simmande tätt under honom, de ropade till honom att förblifva i ouphörlig häftig rörelse, såsom det enda möjliga medel till räddning, och nedkastade hastigt ett tåg, för att dermed updraga honom. Redan var den olycklige dragen öfver vattnet, då sprang odjuret högt upp utur böljan, nappade efter honom och räddningen af lifvet köptes med förlusten af ett ben.

På återvägen ifrån citadellet inträdde vi i det för Sundhetsstyrelsen ut i hamnen byggda hus, dit skepparne vid sin ankomst måste fara i en slup och upvisa sina pass, innan de få landa. Hvarje skepp, som kommer ifrån en för smitta misstänkt trakt, eller blott på hafvet på något sätt råkat i beröring med ett annat derifrån kommande, måste fyratio dagar blifva liggande för ankar i en aflägsen, dertill bestämd del af hamnen. Vid lifsstraff får ingen af passagerarna eller manskapet före denna tidens förlopp komma i land, och den, som ifrån staden besöker det, måste blifva om bord och deltaga i quarantainen. Om under denna tid någon menniska dör på ett sådant skepp, vore det än på den fyrationde dagen, så börjar quarantainen ånyo, och det måste åter blif-

va qvarliggande fyratio dagar på samma ställe. På begäran nedkastas friska lifsmedel i båtarna och bref afhämtas med en lång stång, genomstickas straxt och doppas i stark ättika, innan man vågar att öpna eller aflemna dem.

På afstånd sågo vi ett Turkiskt skepp ligga för ankar på quarantains-platsen. Dessa, äfvensom Algierarne, hvilka ofta hit inlöpa för att hämta proviant, få aldrig landstiga, och skulle, om de vågade ett sådant försök, genast skjutas i sank ifrån citadellet. De för skeppsfolkets hemliga landstigning utsatta straff verkställas strängt och hastigt. För några år sedan smög en skeppare före quarantainens slut i land, för att råka sin Fru några dagar tidigare; han upptäcktes, måste med sin slup infinna sig hos Sundhetsstyrelsen och blef utan vidare process på stället nedskjuten. Sedermera har ingen vågat något dylikt. Denna stränghet, så förfärlig den synes, är likväl här, i Orientens grannskap, högst nödvändig; man måste till och med anse den såsom menniskokärlek, oagtadt dess skenbara grymhet, om man betänker den olyckas hela gräslighet, som veklig eftergifvenhet kunde utbreda öfver millioner menniskor.

Ifrån hamnen följde vi vår vänliga ledsagare i det hus, som han äger i Cette, och blefvo der undfägnade med åtminstone tjugu slag af muslor, ostron och fiskar, hvaraf största antalet hittills var oss obekant. Nyss utur hafvet uptagna och i olja stekta sardeller voro för oss

nya och smakade rätt väl, äfven på detta sätt; men med verklig medömkan sågo vi de sköna små guldfiskarne ligga kokta på faten, då vi blott varit vanda att se dem gladt lekande i glaskulor, såsom omsorgsfullt vårdade älsklingar och sällskap.

Samma afton återkommo vi till Montpellier tidigt nog för att på spektaklet se vårens återkomst firas med en rätt artig ballet. Få dagar derefter lemnade vi denna stad, der vi funnit oss så väl, för att fortsätta resan till Marseille.

Resa
ifrån
Paris
genom
Södra Frankrike
till
Chamouny,

af

JOHANNA SCHOPENHAUER.

Öfversättning från andra Uplagan.

Sednare Delen.

MARIEFRED,
COLLIN & COMP. 1827.

Nismes.

Vår väg förde oss först till *Nismes*, genom ett i sanning förlofvadt land. Naturen grönskar och blommar i yppig prakt, ingenstädes synes ett hopkrumpet träd, eller någon mödosamt vegeterande planta, och midt i denna herrlighet ligger den lilla staden *Lunel*, omgifven af sina vinberg, hvilkas nektar, sådan som vi här vid dess källa erhöllo den af bästa slaget, i sig förenar allt blomsterdoft och all honing ur detta herrliga land.

Tidigt på dagen anlände vi till Nismes och afstego vid vallen i Hôtel de Luxembourg. Den egentliga staden är ängslig, trång och mörk, men de af sköna alléer genomkorsade förstäderna äro desto behagligare, upfyllda med vackra, moderna hus, hvilka i fredstider bebos af många utländska, synnerligen Engelska familjer.

De många Romerska minnesmärken, som utmärka denna stad framför alla andra utom Italien belägna, ådrogo sig här förnämligast vår upmärksamhet. Med otålighet längtade vi att för första gången skåda betydande lemningar efter det folk, som en gång med mägtig spira

beherrskade verlden, och som nu med tidernas förändring sjunkit så djupt. Med hög väntan ilade vi till amphitheatern, och funno den högt öfverträffad af den verkliga anblicken.

Fullkomligt främmande för den närvarande verlden och dess små besvär, står mörk och vördnadsvärd denna kolossala minnesvård af mensklig storhet och dess förgänglighet, hopstaplad af klippstycken, hvars massor sätta oss ur stånd att bedömma de krafter, hvilka här biträdt, och hvilka, utan murbruk eller kitt, under många århundraden hvilat på hvarandra genom sin egen tyngd. Länge betraktade vi med förvåning dessa stora lemningar, utan att kunna upfatta en egentlig bild deraf. Vi genomirrade de gamla hvälfda gångarna och bestego trapporna, som leda till de bänkar, på hvilka enligt noggrann beräkning sjuttontusende personer kunde rymmas. Ifrån den högsta af dessa bänkar skådade vi tankfulle ned på det stora aflångt runda rum, som inneslutes af denna jättebygnad. Der hvarest förr lejon och tigrar kämpade, hvarest gladiatorer, ännu vildare än desse, gladt blödande offrade eget och andras lif för den tanklösa mängdens ögonblickliga bifall, der skötte nu femtio familjer deras torftiga hushållning bredevid och ibland lemningarna af en kraftig forntid. Barn, hvilka här föddes, leka ibland de höga pelarne, jaga hvarandra i de ödsliga, af deras steg rysligt genljudande gångarna, och plocka åt sina getter gräs och blommor, upblomstrande ur förvittrad mos-

sa emellan sönderfallna kapitäler, hvilka fordom utgjorde byggmästarens stolthet. Så upskjuter ständigt i verldens eviga kretslopp lifvet ur döden, det blomstrande närvarande ur det grå förflutna.

Slutligen vunno vi nog välde öfver oss sjelfva, att äfven i enskildta delar betrakta föremålet för vår beundran, och derigenom söka tillegna oss ett tydligt och fast begrep derom. I det hela står amphitheatern ännu väl bibehållen, ehuru serskildta ställen hafva lidit ganska mycket dels genom tidens våld, dels ännu mera genom den sjelfsvåldiga förstöringslusten och eländiga egennyttan hos invånarne i Nismes, som ej blygdes att bryta stenar ur dessa vördnadsvärda murar och dermed hopflicka sina usla kojor. Den omfattar en aflångt rund plats, ungefär fyrahundrade fot lång och trehundrade fot bred. Ifrån marken till Attikan är den sextiofem fot hög, och åtminstone tolf fot af dess ursprungliga höjd hafva under tidernas längd försvunnit för nedrasadt grus och sten och deraf bildad jord. Amphitheatern är bygd i en oregelbunden styl, närmande sig till den Doriska; hela nedra våningen bildar en stor portik, hvarest sextio höghvälfda bågar utgöra ingången till bänkarna. De utaf dessa hvalf, som stodo mot de fyra väderstrecken, bildade hufvudingångarna och voro prydda med frontoner; en af dem är väl bibehållen, och den uphöjda afbildningen af tvänne tjurar ännu synlig. På en nära till denna hufvudingång befintlig pilaster

ser man ännu en basrelief, hvarpå Romulus och Remus äro afbildade jämte varginnan, som ammade dem. Emellan dessa båda afbildningar ser man på en basrelief öfver en af de öfre hvalfbågarna tvänne fäktare, såsom tecken till hela bygnadens bestämmelse. Visserligen var den öfverallt så sirad; ty på bågarna och de mellan dem stående pelarne synas många spår af basreliefs och andra prydnader, mer och mindre väl bibehållna.

Andra våningen af Amphitheatern består äfvenledes af sextio hvalfbågar, öfver hvilka går en Attika. På denna Attika äro hundradetjugo framskjutande kragstenar lika långt ifrån hvarandra; uti hvar och en af dem uptäcker man ett djupt rundt hål, hvaruti stänger fästades, öfver hvilka tält utbreddes, för att skydda de derunder sittande åskådarne emot oväder och solsken.

Trettiotvå öfver hvarandra sig småningom höjande bänkrader omgåfvo Amphitheatern, på dessa sutto åskådarne och kunde öfverallt bequämt öfverskåda kampplatsen. Dessa bänkar äro här och der ganska förfallna; der de bäst hafva bibehållits kan man ännu räkna sjutton. Tre rader hvälfda gångar i det inre af muren ledde till bänkarna; de trappor, hvilka ifrån portikerna förde till dessa gångar, äro till en del ännu i behåll.

Hela bygnaden har en brungrå färg, hvilken troget återgifves af de afbildningar i kork,

som man finner i konstkabinetter; likasom ingen teckning, intet kopparstick så tydligt som dessa återgifver formen eller utseendet af denna och dylika ålderdomslemningar. Men hvarken ord eller bildande konst förmå framställa storleken eller den imponerande anblicken af denna amphitheater. Vi svindlade nästan här på stället vid tanken på det, som denna kolossala bygnad måtte hafva varit, då den ännu stod i sin ursprungliga prakt; när de många tusende i sin tids sköna drägt omslöto detta vida rum med en krets, bildad af trettiotvå rader öfver hvarandra sig höjande hufvuden; när alla dessa serskildta uttrycksfulla ansigten med spänd uppmärksamhet stirrade på det blodiga skådespelet i midten! Huru bullrande ljöd här fordom mängdens bifall, blandadt med lejonens och tigrarnas rytande, med de af vilddjuren sönderslitna slafvarnas och krigsfångarnas rop af smärta och förtviflan, eller med de i vildt stridsbegär omenskliga gladiatorernas skrik, här, hvarest nu blott sällan en ton af det eländigaste lif ljuder i den öde stillheten. Upbyggandet af denna amphitheater tillskrifves af några fornforskare Agrippa, men af de fleste Antoninus Pius. Sålunda hade dessa murar under sjutton århundraden emotstått tidernas vexlingar.

Ett helt olika intryck mot amphitheatern gjorde på oss åsynen af det sköna, åt Augusti söner helgade tempel, som är allmänt bekant under namnet *la Maison quarrée.* Der fatta-

des vi icke blott af häpen beundran, utan äfven af vemod öfver förgängligheten af allt stort och skönt på jorden. Här upfylldes vi af den renaste njutning, som blott anblicken af ett fulländadt konstverk kan gifva, och här erforo vi först att den högsta harmoni af arkitektoniska förhållanden lika innerligt kunna röra och glädja själen, som den bildande konstens skapelser, i detta ords inskränktare bemärkelse. Likasom framför Apollo af Belvedere hade vi äfven önskat att här få stanna flera timmar framför detta tempel, för att med alltid ny njutning kunna fröjda oss åt dess lätta pelare, dess sköna kapitäler, och det helas enkla ädla skönhet. I morgonljuset, i aftonrodnaden, i den olika belysningen hvarje stund på dagen, i månskenet hade vi önskat se det, alltid återvändande dit, utan att tröttna. Och likväl äro alla reglor, som här herrska, fullkomligt obekanta för oss. Men det sant sköna härstammar ifrån himmelen; för att njuta deraf behöfves ingen mödosamt förvärfvad lärdom; likasom solen, gläder, värmer och lyckliggör det utan undantag alla, som blott rätt betrakta det. —

Kanske finnes ej något minnesmärke af antik bygnadskonst i alla sina delar bättre bibehållet, än detta aldeles ej stora tempel; vid anblicken deraf förgäter man fullkomligt att betänka de många århundraden, som gått förbi, skonande dess höga skönhet. Derföre upfyllde

det oss äfven med en så ren, af ingen bedröfvelse grumlad glädje.

Trettio undersköna räfflade korinthiska pelare omgifva det inre templet, som bildar en aflång fyrkant. De sirliga kapitälerna på dessa pelare äro sammansatta af oliveblad och arbetade med oändlig noggranhet, likasom de smakfulla prydnaderna på frisen och kransen. Sex af dessa pelare bilda fasaden till templet, och understödja den framskjutande frontonen; fyra pelare stå vid bakväggen och de öfriga vid sidoväggarna i det inre af templet, på afmätt afstånd ifrån hvarandra; en smal gång, dock bred nog, för att kunna begagnas, är lemnad emellan dem och de inre murarna.

Det egentliga templets inre bygnad begynner först vid den fjerde af de pelare, som pryda sidoväggarna; derigenom upkommer emellan de sex pelare, som bära frontonen, ett ofvantill betäckt, rundtomkring öppet rum, framför ingången till det inre af templet. Fordom förde tolf breda trappsteg upp till detta rum, nu äro de färre, emedan jorden deromkring blifvit förökad. Det inre templet har blifvit missbrukadt än till kapell, än till magasin, och stundom äfven till embetsrum, nu var det tillslutet och till vår stora glädje obegagnadt. Den stora plats, i midten hvaraf detta tempel står, lemnar från alla sidor en fri utsigt deraf, som ej litet förhöjer njutningen af dess åskådande. Ögerna bortvände vi oss slutligen derifrån och

gingo till *Jardin de la Fontaine* genom en bred allee, i hvars midt löper en skön, med quaderstenar infattad kanal.

Denna trädgård, hvarmed invånarne i Nismes ej litet pråla, är, likasom alla äkta fransyska trädgårdar, så anlagd, att man med en enda blick nästan fullkomligt kan omfatta den och den fullkomliga symmetrien i alla dess delar. Den egnar sig derföre förträffligt till en offentlig promenad, i fransysk mening, och begagnas äfven flitigt dertill under de vackra sommaraftnarna. Vid öfversta ändan af denna trädgård strömmar en ganska ymnig källa, som förser hela staden med vatten. För att infatta denna källa anställdes gräfningar, vid hvilka man träffade spår af gamla romerska bad och grundvalen dertill. Denna gamla mur begagnades ånyo till grund, men förändrades fullkomligt, så att nu hvarje tecken deraf har försvunnit. Väl äro här och der några trogna kopior af de gamla ornamenterna anbragta, men de göra ingen god effect bredvid de nyare, då de göra alltför stort afbrott emot dessas smaklöshet. I stället för de gamla baden har nu kommit en stor vattenbassin, jemte några små, som ligga lägre. Allt är nu så öfverlastadt och utstofferadt med terrasser, trappor, galler och dylika prydnader, att det liknar en stor gammalmodig, af en sockerbagare förfärdigad bordprydnad; dock på något afstånd har det åtminstone ett rikt utseende. Ur midten af den stora bassinen höjer sig en stor hög piedestal, hvars ornamenter äro noggranna härmningar af antiken,

och till kontrast emot dessa står deruppå en förvrängd nymph, arbetad i Berninis manér. Fyra upsvällda, tjockhufvade genier luta sig mot de fyra hörnen af det ganska massiva skrank, som omgifver denna vattenbassin, och i samma smak är hela detta, säkert kostsamma arbete förfärdigadt. Blott utur det Fransoserna egna slag af konstsinne kan man förklara, huru det var möjligt, att något så motbjudande kunde upstå i grannskapet af de herrligaste förebilder från forntiden.

Ett antikt, till hälften förfallet tempel, i en aflägsen vrå af denna trädgård, låter denna moderna förvridning framträda desto osmakligare. Folket kallar det Dianas tempel, men af hela inredningen synes att det varit en Pantheon, helgad åt flera gudar. Det yttre är helt förstördt, afbrutna pelare, krossade bilder och basreliefs stå och ligga om hvarandra i ödslig förvirring. Vid inträdet i det inre bemägtigade sig oss en outsäglig känsla af vemod och beundran öfver denna gamla, åt tidens magt upoffrade pragt. Äfven i det inre finnes nästan ingenting helt, men dessa ruiner upstå åter ur stoftet, om man med alfvar betraktar dem. En bild af det, som de fordom varit, omsväfvar vår själ, återställer det förstörda och förbinder det åtskiljda. Väl ligger mer än hälften af det hvälfda taket krossad i stoftet, men undersköna blommor och andra högst eleganta prydnader af det finaste arbete smycka den ännu qvarstående delen. Sexton herrliga pelare upburo detta hvalf, och en sirligt

arbetad fris omgaf dem. Blott fyra af dessa pelare stå ännu välbehållna midt emot ingången framför den nisch, hvarest fordom bilden af den förnämsta guden i detta tempel hade sin plats. I båda sidoväggarna märker man fem dylika nischer, och en på hvar sida om ingången; alla äro ännu likasom taket till en del prydda med bildhuggeri, här och der synas äfven fragmenter af den sköna frisen öfver pelarna. En mörk, hvälfd gång omgifver det inre af templet och har tvänne dörrar bredvid nischen för den förnämsta gudens bild. Sannolikt beträdde blott presterna och deras offer dessa inre heliga gångar. Templets golf var mosaik, nu växa vilda buskar derpå och ett tämligen stort träd beskuggar nu de otaliga, i vild förvirring kringströdda lemningarna af pelare, kapitäler, friser och ornamenter.

Ifrån *Jardin de la Fontaine* synas äfven ruinerna af ett urgammalt torn på ett midt emot beläget högt berg. Folket kallar det *la Tour magne*, och anser det för en grafvård öfver gamla Konungar, som här skulle regerat i den grå forntiden; men utseendet visar att det blifvit upbygdt af Romarne i Dorisk styl. Af lemningarna synes, att det uti pyramidform upsteg till en betydlig höjd och var nedantill mycket bredare än upåt. Aldeles förfallet, gör det ej något intryck såsom ett verk af bygnadskonsten, men dess tillvaro och plats bidrager obeskrifligt mycket till nejdens romantiska skönhet.

Nismes hvimlar dessutom af andra lemningar ifrån Romarnes tider. Grundmurar till sto-

ra bygnader, antika brunnar, lemningar af alla slags bygnadkonstens sirater vittna om den fordna tillvaron af stora, herrliga bygnader, som föllo tillika med det folk, hvilket upbyggt dem. När man grälver något djupt, är man viss att alltid råka spår deraf. Ett tempel åt Augustus stod sannolikt på samma plats, som nu Kathedralkyrkan. Äfven af ett tempel, helgadt åt Isis och Serapis, och af ett åt Apollo, har man funnit lemningar, som förkunna deras fordna tillvarelse. Utaf tio, af Romarne här upbygda portar finnes blott en någorlunda bibehållen, churu vanställd af mångahanda nyheter. Hvad måste denna nu trånga och smutsiga stad hafva varit under sina lysande dagar? huru stor och herrlig, huru olik den närvarande! På alla gator ser man örnar, halfutplånade inskrifter, basreliefs och stycken af herrliga pelare, ryckta från deras gamla platser och inmurade än här, och än der, ofta förvändt, allt som det fallit sig. Flera förträffliga golf af mosaik hafva vid åtskilliga tillfällen återkommit i dagsljuset. Några af dem äro sålda utomlands, de flesta förstörde dessa Fransosers vandalism af usla eller inga orsaker, vanligen derföre, att det blef besvärligt för egarne att visa dem för främlingar. Emedlertid finnas det ännu två af dessa golf väl bibehållna. Det ena sågo vi uti en klädesbod, och egarne voro nog artiga att för vår skull låta öfverstryka det med ett vått kläde. I detta förklarade tillstånd syntes rätt glänsande färgerna af de stenar, af hvilka det är hopfogadt efter ett ganska

vackert mönster, nästan likt en skön engelsk tapet. Det andra i en trägård i staden är ännu utmärktare, dess färger ännu lifligare; en list likasom hopflätad af gula, röda och hvita band, omgifver en fyrkantig grön sten; afbildningar af fiskar, foglar och en romersk galér pryda hörnen; flera slingrade cirklar, sammansatta af svarta och hvita stenar, bilda en högst sirlig medaljon i midten. Man kan ej se något vackrare i detta slag, men det fordras en teckning deraf, för att kunna göra sig ett rätt begrepp derom.

Bokhandlaren Buchet har gjort en ganska interessant samling af de små minnesmärken, hvilka nästan dagligen upgräfvas i och omkring Nismes, samt visade den med stor benägenhet. Hos honom sågo vi en mängd små antika lampor, bland hvilka två utaf bronz, de öfriga af lera, till en del af skön skapnad, och prydda med små basreliefs. Äfven äger han ett stort antal små husgudar, fruntimmersprydnader, urnor, af hvilka några äro rätt märkvärdiga, och dylika saker, som här ej kunna upräknas.

Bländade af forntidens glans förglömde vi helt och hållet det torftiga närvarande, som likväl snart åter framträngde. Midt på en stor fri plats sågo vi flera qvinnor sitta omkring en brun, spinnande silke på långa sländor; de fina, nyss ifrån maskboet upvicklade trådarna glänste i sin ursprungliga skönhet såsom rent guld. Detta verkligen antika sätt att spinna, och det sköna ämne, som dessa qvinnor bearbetade, lockade

oss att med nyfikenhet gå närmare; då skymfade de oss på sitt för oss obegripliga språk, troende det vi ville beskratta dem, då de aldeles icke kunde förmoda, att vi aldrig sett silke spinnas på ständor. Något brydda gingo vi vidare och bullret ifrån ett hus erinrade anyo om den närvarande tiden; vi stodo framför en af de många härvarande fabriker, der silkesstrumpor väfvas. Här emottogos vi vänligare, sågo en stund på arbetet och ihågkommo dervid Fredrik den store, som påstått, att i verlden blott funnos två ting, som han aldrig skulle begripa, nemligen huru Gobelinstapeter förfärdigas och en strumpa väfves. Ändtligen lemnade vi Nismes, och togo en vid pass tre timmars omväg, för att besöka Pond du Gard; vi ämnade tillbringa återstoden af dagen och följande natten i den derifrån ej långt aflägsna staden *Tarascon*.

Pont du Gard.

Trakten emellan Nismes och Pont du Gard hörer till de skönaste och frugtbaraste i detta land; men den imposanta, ovanliga anblick, som der väntade oss, skulle oändligt rikt belönat oss äfven för den besvärligaste resa.

I den djupaste ensligheten af en vild romantisk bergstrakt, stod, förr än vi anade det, detta under från forntiden framför oss. Knapt trodde vi våra ögon då vi först på afstånd uptäckte det; så helt främmande för våra dagar reser sig majestätisk hög mellan klippor och träd den urgamla aquædukten, fjerran från menskliga boningar, ett jätteverk från det förflutna.

Vi sågo tre rader öfver hvarandra bygda, skönt hvälfda bågar, stödda vid båda ändarna mot den jämnhöga klippstranden af den derunder strömmande floden Gardon. Bygnaden är af toskanisk ordning, upförd af quaderstenar, utan kitt eller murbruk, blott hvilande på sig sjelf. Sex stora hvalf bilda den nedre raden emellan de båda klipporna, och på dessa är en längre rad af elfva lika stora hvalf, ty klipporna aftaga mot höjden betydligt i bredden. Deröfver reser sig en ännu längre rad af trettiosex små hvalf, som äro fullkomligt jämnhöga med de båda klippstränder, emellan hvilka de höja sig öfver strömmen. På denna sista hvalfrad hvilar den kanal, hvarigenom vattnet ifrån en nära uprinnande källa föres till Nismes. Denna vattenledning har förmodligen att tacka Agrippa för sitt uphof; hela bygnaden är ungefär etthundrade fyratiofyra fot hög, den nedersta, kortaste hvalfraden femhundrade fot lång, och den öfversta öfver åttahundrade. Häraf kan man någorlunda föreställa sig detta oerhörda verks förvånande storlek, men ingen beskrifning, ej engång någon teckning förmår att värdigt fram-

ställa dess höga enkla skönhet. Denna förhöjes ännu oändligt mera genom de romantiskt vilda, pittoreska omgifningarna, genom de stela klipporna och de yppigt växande träden, och genom den under de nedre hvalfven öfver klippor frambrusande Gardon. Himmelsk skön är utsigten genom de nedre hvalfven at den bortom vattenledningen liggande stilla, grönskande dalen. Höga skogbeväxta berg omsluta denna förtjusande enslighet, liksom ville de skydda den från hvarje inträngande från det yttre stormiga lifvet. Silfverklar strömmar floden derigenom, blott dess brusande och trädens sus afbryta den djupa heliga stillheten.

I början af sjuttonde århundradet kom den småaktiga tidsandan på det osaliga infall, att begagna vattenledningen till en bro för hästar och vagnar öfver Gardon. Man började för detta ändamål att urhålka pelarne öfver den andra hvalfraden och att med bröstvärn belägga de gamla stenarna. Lyckligtvis visade sig i tid att denna ekonomiska anstalt skulle draga med sig hela den herrliga bygnadens snara fullkomliga undergång, planen upgafs således och det redan förderfvade återställdes så godt som möjligt var. I medlet af förra århundradet upbygdes en ny bro öfver strömmen, som stödjer sig emot den första hvalfraden och är i sitt slag rätt ändamålsenlig och skön, men så helt och hallet försvinner brédvid den gamla pragten att man knapt bemärker den.

———

Beaucaire.

Tacksamme prisade vi minnet af Agrippa, hvars vattenledning orsakade den omväg, som förde oss hit; den förde oss genom trakter, som vi på den stora vägen aldrig skulle träffat, och som höra till de skönaste och behagligaste minnen af hela denna resa. Först foro vi öfver en rik slätt, genomströmmad af Gardon, som under blommande träd ilar till Rhone. Småningom höjer sig slättlandet till kullar, kullarna blifva berg, och nu löper vägen, tätt vid en brant klippvägg, bredvid den breda vildt brusande Rhone, ur hvars silfverblanka vågor blomsterkrönta öar höja sig. Från andra stranden doftade blomstrande ängar och löfrika poplar öfver till oss. Dunkla pinier med sina breda, sköna kronor och himmelåtsträfvande cypresser förhöjde glansen af den unga grönskan. Hastigt jagade strömmen en våg öfver den andra, den häftiga vinden krusade de mörkblåa, sjelfsvåldigt hoppande vågorna, och behängde dem med snöhvita kransar, liksom de blomstrande häckar, hvilka från stranden tycktes tillnicka dem vänliga hälsningar. Den nedgående solen utgöt ett guldhaf öfver den flyende strömmen, öfver den brudlikt smyckade jorden, och bestrålade de dunkla spetsarna af en urgammal ruin, som mörk och hotande nedblickade från höjden af en romantisk klippa, liksom vredgades den öfver det unga friska lif, som aldrig för honom skulle återvända.

I ett verkligt glädjerus upnådde vi det lilla *Beaucaire*, och ilade så fort som möjligt genom de trångaste och mörkaste gator, som vi någonsin sett, till Rhones strand, för att der på skeppsbryggan öfverfara till Tarascon. Ty emellan de himmelshöga husen i Beaucaire var oss till mods, som hade vi hastigt blifvit ur paradiset flyttade i ett mörkt fängelse.

Der stodo vi nu åter på stranden af den obändigt rasande strömmen, räknade fönsterrutorna i Tarascon, men kunde icke komma öfver. Redan vid middagen hade de brusande vågorna lösryckt fyra båtar utur skeppsbryggan. I denna storm var det omöjligt att återföra och fastbinda dem, Rhone slog vågor som det uprörda hafvet, ingen skeppare ville våga sig ut, och hvarje förhoppning, att öfverfara i båt, försvann, ju längre vi åskådade stormen.

Efter långa öfverläggningar beslöto vi att qvarblifva öfver natten i Beaucaire. Detta var visserligen det klokaste parti, ty det var det enda som återstod för oss; men ett näste tätt vid stranden, hvilket anvisades oss, såsom det enda värdshus på stället, syntes så afskräckande, att vi, ännu tvekande, tänkte på annan räddning, innan vi kunde besluta att beträda denna mörka tröskel.

Men under det vi så rådplägade, hade vår betjent i stillhet slagit sig på recognoscering och lyckligtvis i andra ändan af staden uptäckt ett *Hôtel des quatre Rois*. Triumferande återkom han, just när vi skulle inträda i det mörka hu-

set, och förde oss genom en irrväg af så trånga gator, att vi alltid fruktade att med vår vagn borttaga ett par hus å ömse sidor, till sina fyra Konungar, hvilka i jämförelse med det förra nästet förekom oss såsom ett féeslott. Huset var upfyldt af svärjande främlingar, hvilka, liksom vi, här mot sin vilja måste hålla en rastdag. Vi svuro icke, utan voro rätt glada, att finna ett par drägliga rum med sängar.

Aftonen orsakade oss mycket löje, innan vi erhöllo allt, som vi behöfde, ty utom marknaden uppehålla sig aldrig främlingar här, och värden var icke beredd på så talrika besök. Vid aftonmåltiden roade oss hans ångest öfver vår goda aptit, emedan han hade räknat på återstoden af vår måltid, för att dermed traktera det öfriga sällskapet. Deremot kämpade åter den Fransyska höfligheten synbart med denna ångest; hvarje skärning i steken var, som vi tydligen sågo, en skärning i hans hjerta, under det han ständigt uttryckte sin glädje deröfver, att vi ej föraktade hans kokkonst.

Följande morgonen hade vi tid att i all makligheт bese Beaucaire, stormen stadnade och bryggan kunde först emot middagen återbringas i ordning. Stället har många stora, här och der förfallna hus, men är så ödsligt och menniskotomt, som hade invånarne utvandrat eller dött i pesten. Ingenstädes upläckte vi spår af verksam industri, knapt här och der tecken till en handtverkare. Invånarne lefva endast af det, som tilloppet af oräkneliga främlingar under

den stora marknaden i Julii inbringar åt dem. Då uthyra de hvarje vrå af sina hus, gårdar och bodar, till och med stenbänkarna framför husen till oerhördt höga priser, och krypa sjelfva med sina familjer i de uslaste vindskammare. Vid denna tid köpa de allt hvad de behöfva under hela året, och låta till och med skor och kläder förfärdigas af främlingarna; ty så snart bullret är förbi, återvända de alla till fullkomlig overksamhet, och ingen vill handtera nål eller syl. De hafva en sådan inre afsky för allt arbete, att de knapt kunna förmå sig, att hålla sina olivskogar och vingårdar i försvarligt skick; det faller dem aldeles icke in att drifva en handtering eller någon slags handel, ty de veta, att de hvarje år utan besvär under några veckor kunna förtjena så mycket som de behöfva för att uppehålla sig till den tiden återkommer, och högre stiga ej deras önskningar.

Det är således lätt att föreställa sig, huru det ser ut i Beaucaire under största delen af året; men när Julius inträder, vinner detta dystra, utdöda näste ett helt annat utseende. Ifrån alla Franska provinser, ifrån Schweitz och angränsande Tyska länder, ifrån Spanska och Italienska hafskusterna ila tusendetals främlingar hit. Den egentliga staden blir för liten att rymma dem alla, och utanför tullen på en äng uppbygges en annan af brädkojor, men som har sina ordentliga gator och torg; äfven ett capell, framför hvilket största delen af allmänheten, un-

der det mässan läses, måste knäböja, emedan på långt när icke alla kunna få rum deruti.

Flera slags varor hafva i staden sina bestämda, anvista platser, der man bredvid hvarandra finner alla de köpmän, som handla med samma artiklar; samma ordning herrskar äfven ute på ängen. I langa rader stå der Marseillarne med sin tval och sina koraller, och köpmännen ifrån Montpellier med liqueurer och luktvatten. På många gator säljas endast torkade frukter, såsom fikon, dadlar och russin, ja man sade oss att på en lang gata ingenting annat synes än lök, som så konstigt upstaplas, att det tyckes, som voro deraf kojor upbygda. På ängen äro äfven platser för lindansare, konstridare, främmande djur och skadespel af alla slag, ifrån sorgspel ända till hundspektakel.

Icke blott landet, äfven strömmen användes under denna tid till marknadsplats. Stora flottor, lastade med ved och bjelkar, med stäfver, tunnband och tunnbindare, ständigt tillreds att deraf straxt förfärdiga fat, bilda simmande öar. Brokiga Genuesiska Feluker, Spanska Pinker och slupar ifrån Marseille komma öfver hafvet upföre Rhone. Jullar ifrån Bordeaux begagna kanalen, oräkneliga båtar ifrån Lyon och Schweitz komma utföre Rhone och lägga sig alla i hopträngda leder för ankar på den vilda strömmen, deras egare bo i dessa sina medförda hus, hafva der sina magasiner, sina skyltar och drifva sin handel lika ordentligt, som voro de på fasta landet.

Utom köpmän samlas äfven folk af nästan alla klasser i Beaucaire och finna sysselsättning och riklig förtjenst, såsom handtverkare, konstnärer, läkare, apothekare och äfven advokater; om i Frankrike philosopherna voro lika talrika som i Tyskland, skulle äfven de hitkomma för att tjena menskligheten med sitt ljus. Det förstås af sig sjelf att här icke saknas all den tross, som vanligen besöker marknader; hela horder af ficktjufvar, spelare och dylikt folk hittaga i god tid. I alla vrår kokas, stekes, skrikes, sjunges och slåss; alla språk ljuda om hvarandra, liksom vid Babyloniska tornbygnaden; alla slags klädedrägter, ifrån den luftigt klädda Kataloniern till den Polska Juden, bilda det brokigaste skådespel. Så räcker bullret, oron, trängseln och handeln hela dagen. Om aftonen blir lugn; mängden skingrar sig på skådespelen och värdshusen ända till natten. Då samla sig åter alla på dansplatserna; hvarje nation har sin egen plats, der den vid fosterländsk musik upförer sina folkdansar. Den lifligaste anblick skola Katalonierna gifva. Männerna dansa med stor skicklighet och lätthet sina nationaldansar sinsemellan aldeles utan qvinnor, efter melodierna af sitt lands romanser, hvilka de sjunga och accompagnera med castagnetter.

Handelsrörelsen på denna marknad är icke mindre än bullret. Ganska betydliga summor sättas här i omlopp, och alla uptänkliga varor

finnas, ifrån betydliga konstverk ända till det råämne, som ännu väntar förädling. Största tumultet varar sju till åtta dagar, sedan hvimla strömmen, bron och vägarna af hemresande; invånarne i Beaucaire nedtaga kojorna, tillsluta sina hus och rum och återvända med fyllda flickor till sitt vanliga sömnlif, tills nästa Julius åter upskakar dem ur deras tröga dvala. Vi visste icke om vi skulle glädja eller bedröfva oss deröfver, att vi blott utaf berättelser och beskrifningar kunde lära känna denna oerhörda villervalla. Om vi betraktade den trånga, mörka lokalen, så gladde vi oss, att icke hafva råkat in i det förskräckliga hvimlet, och likväl kunde vi icke dölja för oss, att detta rörliga lif midt i södern måste erbjuda en helt egen anblick. Bäst vore väl, att kunna såsom en fogel sväfva deröfver för att se allt, utan att behöfva frukta stötar, ficktjufvar, bullret och lökstanken.

Tarascon och St. Remi.

Åndteligen emot middagen var bryggan lagad; vi tågade åtföljda af en hel karavan i vagn, till häst och fots. Visligen valde äfven vi det sista sättet; ty stormen varade ännu, vågorna bröto sig emot de knakande svigtande båtarna i skeppsbryggan, som ej har några ledstänger. Vid en sådan storm är öfverfarten icke utan fara; ofta

hafva fyrspända vagnar af vinden blifvit kullblästa och störtade i Rhone. Den obeskrifligt hastiga vilda strömmen har emellan Beaucaire och Tarascon en betydlig bredd. En stendamm, enda återstoden af en fornromersk brygga på detta ställe, bildar en ö ungefär i midten. Mot denna stöder sig den ena hälften af den nuvarande skeppsbryggan; den andra går sedan i sned rigtning till andra stranden, så att hela bron bildar en tämligen spetsig vinkel, för att bättre motstå vågorna, som likväl ganska ofta, likasom gårdagen, spränga kedjorna, hvilka hopbinda båtarna, och sedan bortdrifva dem.

Det gamla stora slottet vid Tarascon, bygdt på en hög klippa, och ett dylikt tätt vid Beaucaire erbjuda en skön utsigt ifrån bron; vid lugnt väder måste anblicken af de båda, blott genom strömmen åtskiljda städerna, af ruinerna, af den odlade slätten och den evigt vildt brusande floden vara hänryckande.

Ehuru båda städerna blott se ut såsom en enda, så är dock skilnaden dem emellan ganska stor. Så snart vi beträdde stranden vid *Tarascon*, blefvo vi väl till mods; den staden är mycket större, gladare och lifligare. Flera fabriker och en betydlig spanmålshandel bereda lif och välmåga ibland invånarne, då deras grannar bortom floden försjunka i tröghet och deraf följande fattigdom. Fordom var Tarascon sätet för Provençaliska chevaleriet och poesien; Konung René gaf här ofta tornerspel och höll här sin kärleksdomstol, hvilken Schiller omtalar:

Der ömma känslor herrskade, der kärlek
Högt lyfte Riddarns stora hjeltemod,
Och ädla fruar sutto med till doms,
Med hulda domslut allting ömt att slita.

Minnet af dessa tider genljuder ännu i folkets sånger och mången urgammal plägsed återkallar ännu i dag dessa gamla fester; men den lifvande anden är flydd, och folket vet ej mera hvad det gör, när det blott följer fädrens exempel, hvilka ej heller visste det bättre.

I god tid på dagen upnådde vi *St. Remi*, och sågo under vägen höga snötäckta berg ligga på sidan, hvilkas bländande hvita hjessor ganska behagligt contrasterade mot de grönskande vårfälten omkring oss. Rundt omkring den nu obetydliga staden St. Remi, som fordom var en betydande romersk koloni, sträcka sig köksträdgårdar en god timmas väg in i landet. På intet ställe i södra Frankrike märkte vi så stark odling af skidfrukter som här; stora oliveträd och vinrankor stå i tätt hopträngda rader på sluttningen af kullarna; och allt vittnar om invånarnes flit och landets inre rikedom. Vi skyndade genom St. Remi till den kulle, som på något afstånd ifrån staden ännu bevarar lemningar af fornromerska minnesmärken. Redan på afstånd sågo vi dem vid foten af höga spetsiga klippor, som här i en halfcirkel omsluta en vild pittoresk dal; dystra, likasom i en evig sorgdrägt, stå de på en höjd midt i det mest blomstrande lif.

Vi närmade oss först till en stor präktig grafvård, som likväl icke ryckt undan glömskan namnet på den hjelte, till hvars ära den upbyggdes; ty intet spår af inskrift kan derpå uptäckas. Den består af tre våningar eller afdelningar; den nedra, smyckad med pelare i alla fyra hörnen, upbärer hela den högst eleganta bygnaden och liksom tjenar den till piedestal. Tämligen väl bibehållna basreliefs bilda dess sidoväggar; tre af dem föreställa strider till häst och fots, sannolikt de segrar, som hjelten vunnit; på den fjerde är en stor triumfbåge afbildad: en skön krans af löfverk, masker och genier sluter sig ofvanomkring. Räfflade pelare med korinthiska kapitäler pryda hörnen af bygnadens andra, likaledes fyrkantiga afdelning; stora öpna hvalf emellan dem bilda sidoväggarna; en af vingade sjöhästar sammansatt fris löper ofvanomkring, och i midten af denna fris äro tvänne vingade sirener afbildade. Deröfver höja sig sex äfvenledes räfflade pelare med korinthiska kapitäler, som kröna det hela; de stå i cirkel och upbära en kupol, så att de hafva utseende af ett litet tempel. Tvänne i midten derutaf stående stoder äro ty värr aldeles stympade. Hela praktbygnaden gör, oaktadt sitt lätta utseende, ett ganska imposant intryck, som ännu mera förhöjes genom ställets djupa enslighet och den nära derintill stående triumfbågen.

Beklagligtvis är denna ganska förfallen och äfven obekant åt hvilken den blifvit upbygd; kanske åt den som hvilar under grafvården, el-

ler dess besegrare; men säkert hafva dessa båda närbelägna minnesmärken afseende på hvarandra. Den bildar en enda, icke särdeles stor båge, hvars inre hvalf rikt och smakfullt är prydt med blommor, drufvor, löfverk och oliveqvistar af bilthuggeri. De pilastrar, som upbära hvalfvet, äro af dorisk ordning. Utanföre på hvarje sida stå tvänne räfflade pelare, och mellan dessa två ifrån väggen utskjutande figurer. De hafva lidit mycket af tiden och knapt kunde man ännu uptäcka, att de skulle föreställa fängslade krigare. Äfven genom denna båge är utsigten öfver det landskap som omgifver St. Remi förtrollande: ty, som bekant är, vinner hvarje utsigt ganska mycket, om man betraktar den såsom afskuren från det hela, likasom infattad inom en mörk ram; och här är naturen oändligt rik.

Stormen återjagade oss förr i vagnen, än vi skulle önskat. Småningom blef den trakt, genom hvilken vi nu reste, så sorgligt öde, att vi aldeles icke igenkände Provençe. Så långt ögat kan se, uptäcker det blott torra kalkklippor; vägen, som likväl är ganska beqväm, är inhuggen uti dem.

Den lilla staden *Orgon*, der vi ombytte hästar, har det bedröfligaste läge, som kan tänkas, på spetsen af en sådan klippa, der intet träd skuggar, intet grässtrå upskjuter ur den torra marken, och hvarje spår af det gröna le-

ende Eden, som vi för några timmar sedan lemnade, aldeles försvunnit. Blott vanans starka band förmår att fästa menniskorna vid denna sorgliga ödemark, då det herrligaste land ligger dem så nära.

Med ringa omväxling förblef landet sig likt i sin bedröfliga enformighet ända till byn *St. Cannat*. Här beslöto vi att stadna öfver natten, så vida det var möjligt att finna ett drägligt härberge. Det lilla värdshuset, framför hvilket vagnen stadnade, såg tämligen vänligt ut; den urblekta skylten visade bilden af ett fruntimmer i en något främmande drägt och med stora bokstäfver stod derinunder: *A la belle Suédoise.* Vi stego ur, och äfven det inre af huset var väl tarfligt, men af en snygghet, som vi redan länge icke väntat att finna i detta land. Vi voro verkligen hos en Svensk, eller egentligen Stralsundsk qvinna. Med några och åttatio år på nacken, vandrade vår värdinna trappan upföre till oss, högst förnöjd att engång få tala tyska, som hon likväl tämligen glömt, och att för oss uttrycka sin längtan till det älskade fäderneslandet. I Svenska Pommern, menade hon, var dock ett helt annat lif, än här i Provence; der funnos likväl goda, ärliga, trogna menniskor, här voro alla dåliga, falska och elaka, och Potates växte här aldeles icke utan blott oliver, fikon och vin, hvarvid hon aldeles icke kunde finna sig. Under sjuåriga kriget hade hon medföljt en nu längesedan död fransos hit, som af kärlek uphöjt hennes porträt till skylt på sitt

vårdshus och ditsatt den enligt hennes försäkran då ganska sanna underskriften. Medlidsamt betraktade vi lemningarna af den svenska skönheten, som nylifvad genom landsmäns besök gaf sig all möda, att väl förpläga oss. Huru kastar oss ödet från Östersjöns strand till den glödande Södern! och hvad blir ändock slutet? en graf! likamycket om under pinier eller nordiska tallar.

Aix.

Ifrån St. Cannat till Aix hade vi blott två mil. I Stadens grannskap blir landet åter behagligt, många hundrade nätta, bländande hvita landthus ligga kringspridda, omgifna af myrten, granatträd och all söderns herrlighet. Ännu aldrig hade vi sett oliveträden af så yppig växt; här och der gifva pinierna trakten ett ovanligt behag, men för öfrigt felas här aldeles stora skuggrika träd, solen bränner hett och om sommaren bekommer hela landet ett ödsligt, förtorkadt utseende.

Aix är en betydlig stad. Vid Cours, en af de skönaste gator, som vi någonsin sett, stå på båda sidor palatslika hus i långa rader, och tre breda alléer, bildade af fyrdubla rader lindar, erinrade oss ganska lifligt om Berlin. Slu-

tet af Cours erbjuder en vidsträckt utsigt öfver den kringliggande nejden och tre sköna springbrunnar i den medlersta alléen upfriska luften med sitt vänliga sorl. Vattnet i den medlersta af dessa brunnar är varmt, och användes såsom sådant till husliga behof af dem, som bo i grannskapet; men vi kunde ej erfara om man äfven tillskrifver det helande kraft. Dock finnas här andra, äfven varmare källor, som i förra tider gjorde Aix namnkunnigt såsom badort, och till hvilka ännu ständigt sjuka vallfärda. Emedlertid funno vi inrättningen af det för badningen bestämda huset ej blott oelegant, utan äfven vedervärdigt smutsig och dålig. Badrummen äro mörka, obehagliga vrår; vattnet rinner utur en kran i de små badkaren af ett ganska afskräckande utseende; det är ganska hett, ehuru ej jämförligt med det i Karlsbad. I Aix låter man vattnet blott stå något litet innan man badar deruti, hvaremot i Karlsbad åtgå flera timmar, innan det någorlunda afkyles dertill.

Undantagande Cours och ett par andra vackra gator är den öfriga delen af Aix krokig och mörk, och den deri herrskande osnygghet öfvergår all föreställning. Väl träffar man på alla gator stora sköna bygnader, men äfven de uslaste kojor emellan dem; det är, som stode icke husen i rad och ordning; öfverallt saknas något och hela staden har något oordentligt, jag ville nästan säga, hemskt. Blott vid Cours

äro alla bygnader hvarandra lika i storlek och prakt. Man betecknar i allmänhet i hela Provence och det södra Frankrikes flesta stora städer med Cours den skönaste gatan; den är besatt med träd och detsamma, som Italienarne mena med namnet Corso. Den största prydnad i staden utgöra de sköna öfverallt befintliga springbrunnarna. Det öfverflöd på friskt, kylande vatten, som de meddela, är en stor naturens välgerning under detta varma himmelsstreck. Man visade oss ett högt torn med klockspel och ett konstigt urverk, hvilket invånarne anse som en särdeles märkvärdighet. I Tyskland och Holland finner man oräkneliga sådana, äfven hade detta urverk det vanliga missödet att vara förderfvadt, och tornväktaren utställer hvart fjerdedels år egenhändigt den nu ingående årstidens gudomlighet, som efter den ursprungliga inrättningen sjelfmant måste i rätt tid spatsera ut och in.

Den ganska stora *Place de la Justice* har ett ganska besynnerligt utseende: ty bygnaden af ett stort palats åt den utöfvande rättvisan i dess midt hade redan fortskridit så långt, att den skulle begynna öfver jorden, när den afbröts, och som man förmodar, för alltid. Nu är grundvalen färdig, och alla dessa underjordiska fängelser, gångar och källare se helt underliga ut, då man betraktar dem upifrån. Hela det sköna torget är derigenom förderfvadt och nästan gjordt ofarbart; åtminstone nattetid är farligt att gå deröfver, ty inga ledstänger

omgifva de ännu till en del ofvantill öpna hvalfven, så att man i mörkret lätt kunde nedfalla deri och kanske finna sin död.

Den stora kyrkan, St. Sauveur, är bygd i fjortonde århundradet, närmar sig den göthiska stylen, och har ett rundt, högt klocktorn, som likväl ej stiger lätt och genombrutet i luften, utan har ett tungt utseende. Flera tämligen groft och illa arbetade bilder stå öfver portalen; alla bära tydliga spår af den förstörelseanda, som under revolutionen ej en gång skonade det aldraheligaste; många äro af elakhet stympade, andra nedstörtade och endast de stora urgamla dörrarna af cederträd med deras till en del sirliga bildhuggeri äro tämligen bibehållna. Vi inträdde i kyrkan; dyster, högtidlig skymning herrskade deruti och just nu lästes mässan vid högaltaret för den talrikt knäböjande församlingen. Detta hindrade oss att noga betrakta allt; ty eburu det i Katholska kyrkor ingalunda är ovanligt, att Gudstjensten störes genom besök af nyfikna främlingar, så frukta vi dock alltid att föranlåta sådant och uppoffra heldre nöjet att betrakta dem. Dock märkte vi i förbigående några sköna marmorstoder vid dopfunten och flere gamla minnesvårdar. Kyrkan innehåller ej några sådana märkvärdiga målningar, som hade kunnat locka oss till ett förnyadt, tjenligare besök. I allmänhet har man föga nöje af att beskåda de gamla kyrkorna i Frankrike; ty folkets tygellösa raseri förstörde nästan alla gamla minnesmärken; de konstverk, som ägde vär-

de, bortröfvades, och det öfrigblefna är vanligen i ett bedröfligt, förstördt tillstånd, blott ett minne af fasansfulla tider. —

Aix har erfarit flera märkeliga lyckans omväxlingar. Under Konung René, som aldeles öfverlemnade sig åt sin fantasie och förde ett underbart poetiskt lif, var det säte för provençaliska skalderna, konsterna och det romantiska Riddarskapet. Här gaf denne Konung sina evigt omväxlande fester, här samlade han landets och det närbelägna Italiens förnämsta konstnärer och sångare, hitkallade de ädlaste, skönaste fruar, fattade stundom i barnslig fröjd, tillika med dem och sin ömt älskade Gemål, Isabella af Lothringen, herdestafven, och ålade de ädlaste Riddare att till de sköna herdinnornas ära i högtidliga tornerspel försöka sina lansar emot hvarandra. Sednare hitsamlade Parlamentet, som här hade sitt säte, Frankrikes förnämsta familjer. De upbygde alla de herrliga palatser, som nu stå utdöda; deras prakt utbredde välmåga ibland invånarne, allt var lefvande och gatorna hvimlade af glada menniskor och sköna åkdon. Dem alla bortdref revolutionen; menniskotom och öde står den förr så blomstrande staden, och all glädje, all lycka tyckes hafva flytt med den gamla glansen.

Vi tillbragte en Söndag i Aix, och sågo invånarne, såsom vanligt är på denna dag, spatsera på Cours. Nästan alla buro armodets stämpel på sin klädedrägt och vild misströstan i de mörka, af solen brända ansigtsdragen. En mängd

Katholska andlige i de mest olikartade ordensdrägter vandrade på alla gator. Kyrkohögtider och ifrån äldre tider härstammande, ofta rätt löjliga processioner utgöra det enda, som stundom orsakar någon liflighet bland dessa, i hård fattigdom nedsjunkande menniskor. Väl är jorden rundtomkring gifmild; den skönaste olja växer i öfverflöd, äfvensom vin och säd väl trifvas; dock är detta ej nog att återgifva invånarne deras gamla välstånd, emedan det fattas dem industri och verksamhet att genom handel och betydliga fabriker ersätta hvad de förlorat genom revolutionen och de rika slägternas bortflyttning.

Emellan Aix och Marseille är blott ett ombyte, ty båda städerna ligga endast två mil ifrån hvarandra. I nejden af Aix är landet ganska odladt och gladt, sedan komma åter torra, ödsliga klippor till inemot Marseille, der allt upskjuter i blomstrande lif, emedan landets höga odling besegrar den eljest ofruktbara kalkstenen. Ungefär halfannan timma före ankomsten till staden höll postiljonen på en höjd och gjorde oss upmärksamma på *Vista*. Så heter denna plats företrädesvis och med full rätt, ty en skönare utsigt hafva vi aldrig sett, än den som nu låg framför oss i aftonsolens skimrande strålar. Till höger sågo vi det vida Medelhafvet betäckt af oräkneliga segel, som klartglänsande skimrade emot oss; underbart taggade klippor bilda stranden, rakt fram ligger den stora staden djupt i dalen, omgifven i en half-

cirkel af sköna klippor, och på venster en vid slätt, besådd med tusendetals hvita, kringspridda landthus, invånarnes i Marseille berömda Bastider.

Marseille.

Första inträdet i Marseille ifrån Aix är verkligen imponerande. Straxt vid tullen begynner den herrliga, breda Cours, som genomskär hela nya staden ända till Romerska porten. Den är en god fjerdedels mil lång, och emedan den vid båda ändarna är högre och småningom sänker sig emot midten, så kan man vid båda tullarna lätt öfverse dess hela längd. Höga, skuggrika träd bilda en bred allée i midten, och på båda sidor stå ansenliga hus, hvilkas nedra våningar nästan alla innehålla sirligt putsade handelsbodar, likasom i London och Paris. Gatan Cannebière, som förer till hamnen och är omgifven af sköna aldeles likformiga hus genomskär Cours på midten, och redan härifrån uptäcker man en skog af masträd utaf de i hamnen liggande skeppen. Nästan ännu skönare är den närbelägna gatan Beauvau, med palatslika värdshus och präktiga boningar. Vi bodde der i *Hôtel des Ambassadeurs* och hade all orsak att vara nöjda så

väl med uppassningen som värdens billighet. Stora theatern ligger vid ändan af denna gata på en fri plats med framsidan åt gatan. Pelarne och öfriga arkitektoniska prydnader derpå göra en ganska skön effekt. I allmänhet är nyare delen af Marseille att förlikna med de skönaste gatorna och torgen i bästa delen af London, och öfverträffar den väl genom den regelbundna skönheten hos de i allmänhet massiva af quaderstenar bygda husen. Stengatorna äro förträffliga och de breda fotstigarna på ömse sidor, belagda med huggen sten, göra gåendet i staden ganska behagligt. Klart, friskt vatten strömmar i smala stenkanaler genom alla gator; väl måste man ofta klifva öfver dem, hvilket förorsakar någon obeqvämlighet, men de bidraga emedlertid ganska mycket till renlighet och svalka, och i synnerhet till minskande af dammet, hvilket eljest under de heta sommarmånaderna, då nästan ingen regndroppe faller, skulle vara odrägligt. Gatornas uplysning under natten är förträfflig, och polisen är ganska noggrann med deras snygghet, så att fruntimmerna kunna spatsera derpå äfven med hvita skor. Denna snygghet förnöjde oss synnerligen och denna sköna, prydliga stad, hvarest till och med fönstren stundom tvättas, behagade oss desto mera, som vi så länge hade måst umbära den glädjen, att se allting snyggt och rent omkring oss.

Aldeles olika med den nyare staden är den äldre delen deraf, bygd på en betydlig klipp-

höjd, och denna motsats erinrade oss lifligt Edinburgh, der man äfvenledes blott behöfver gå öfver en bro, för att komma i ett helt annat land och bland helt andra menniskor. I det gamla Marseille åter funno vi de här i landet vanliga, trånga krokiga gatorna, höga, gamla och mörka hus och en luft, förpestad af den förfärligaste osnygghet, och knapt möjlig att inandas. Stenläggningen på de än upp-, än ned-gående gatorna är ohygglig, och ej utan fara att dervid bryta halsen nedklättrade vi till hamnen emellan usla kojor, som hvarje ögonblick hotade att instörta.

De menniskor, hvilka bebo denna, till hamnen gränsande, del af gamla staden äro de fattigaste i Marseille, kanske i hela Frankrike. De höra till en egen kast, som så väl i språk, som i seder, bruk och klädedrägt skiljer sig ifrån alla andra Fransoser. Blott genom sina fisknät förvärfva de de trasor, som knapt skyla dem, och sin eländiga föda. Afskydda af Marseilles öfriga invånare för sin vildhet, som ofta urartar i stöld och mord, lefva dessa underliga menniskor blott sinsemellan och önska intet umgänge med sina grannar. Mörka, dunkla anletsdrag utmärka dem omisskänneligt. Många bo större delen af året i halor och klyftor bland de klippor, som på denna sida omgifva hamnen. I Marseille tror man dem vara afkomlingar af de första inbyggarne, Phocierna, hvilka i den grå forntiden här anlade en slags koloni, och som genom alla århundraden hafva bibehållit sin ursprungliga prå-

gel ren och oblandad, då de ej ägta döttrar utom sin stam.

Hamnen i Marseille är en af de skönaste i verlden, och niohundrade skepp kunna der ligga skyddade för storm; höga, skyddande klippor omgifva den och redden, der flera öar tyckas bevaka inloppet ifrån öpna hafvet. Dagligen vandrade vi på de strandbryggor som omgifva hamnen och förlustade oss af den kostliga utsigten och det glada, lifliga hvimlet till sjös och lands, utan att deraf tröttas. De mest olikartade nationers brokiga flaggor och vimplar svajade här gladt mot den dunkelblåa äthern; små underbart skapade fartyg från medelhafvets kuster, lastade med oranger, kastanier och äfven blommor ankra jämte de stora väldiga köpmansskeppen från den aflägse norden och de besynnerligt danade fartygen ifrån Levanten. Manga hundrade båtar, slupar och fisksumpar kryssa gladt omkring, äfvensom sirliga gondoler, som alltid ligga tillreds vid stranden till lustfärder på de smaragdgröna, ofta knapt krusade böljorna.

På den med ansenliga hus omgifna skeppsbron, liksom på vattnet dervid herrskar det mångfaldigaste lif; alla Europeiska nationer församla sig här, tillika med Asiater och Africaner; alla språk höras och kanske ser man ingenstädes så på en punkt de mångfaldigaste drägter och nationalphysiognomier församlade. Ofta tyckte vi oss vara på en stor maskerad, när vi sågo en mängd af

Turkar, Armenier, Greker och Afrikaner med sina gula, masklika ansigten, hvar och en i sitt fäderneslands drägt kringvandra ibland Marseilles sköna utstyrda damer, och deremellan negrers och negrinnors svarta ansigten samt öfverallt mötande grekinnor. Dessa nedstämde emedlertid betydligt våra föreställningar om deras lands berömda skönheter; Aspasia, Lais och Greklands öfriga berömda fruntimmer måste likväl hafva sett helt annorlunda ut, än dessa orangegula, långnäsiga damer, hvilkas smaklöst brokiga kläder, öfverlastade med prydnader och grannlåter framställa deras verkliga fulhet i det starkaste ljus.

Skeppsbron vid sidan af gamla staden har någon likhet med en österländsk bazar (marknadplats); den är smalare än den midtemot, på andra sidan om hamnen belägna, men äfven långt lifligare, ty nedra våningen af de omgifvande husen innehålla bodar, der så väl de sällsyntaste och dyraste, som de obetydligaste varor finnas sirligt upställde till salu. Turkar och Greker sälja här österlandets dyrbaraste alster, rika mattor, präktiga österländska tyger, äkta turkiska shawlar af de mest glänsande färger, med så bjerta underbara blommor, palmer och ränder, som man kan önska, på det hvar och en redan på afstånd må kunna se, att detta smaklöst brokiga omhänge har kostat mycket penningar. Rosenånga utströmmar redan på långt håll ifrån andra bodar, upfyllda med de kostligaste vällukter. Ifrån en bod derinvid blicka papegojor, kakadus och andra foglar från sydligare himmels-

streck med sina fjädrars brokiga prakt helt främmande ut i verlden, under det lustiga apor bredvid dem göra grimaser åt de förbigående. Här finnes allting att köpa, juveler och perlor, ur och helgonbilder, chartor och kopparstick, söderns herrligaste frukter, oranger, granatäplen, kokosnötter, pistacier, nästan friska dadlar, sammanhängande i långa klasar, och de kostligaste blommor i qvastar och krukor.

På stranden midtemot intaga stora tillslutna magasiner dessa lysande herrligheters rum. De äro upfyllda med köpmansgods af alla slag, med träd, hampa och allt som hörer till skeppsbyggeriet; derföre synas här mera sällan de blott spatserande, ehuru den äfven för vagnar inrättade bredare strandbron är långt skönare än den andra.

Två citadeller, som hafva ett högst intagande läge på spetsen af de klippor, hvilka omgifva hamnen, beskydda inloppet. Det vid den bredare strandbron är väl nyare, men dock mycket mera förfallet, än det som ligger åt den gamla staden. Midtemot detta måste alla för smitta misstänkta skepp ligga för ankar under quarantainstiden, och förbudet, att ej före dess slut komma i land, handhafves här lika strängt som i Cette. Passagerare såväl som besätttning hafva fritt val att förblifva om bord, eller begifva sig till den quarantainsanstalt, som är upbygd vid stranden på något afstånd ifrån staden; passagerarne föredraga vanligen vistan-

det på skeppen, och ofta när vi rodde i hamnen sågo vi dem på däck, huru de med långa kikare längtande betraktade stranden och de lyckliga menniskor, hvilka der kunde fria och lediga kringvandra. Obehaget af ett sådant tvunget vistande gentemot den länge önskade hamnen måste vara förfärligt, i synnerhet efter en sjöresa af flera månader, med längtan i hjertat efter återseende af slägtingar och vänner, som vänta på den nära stranden. Likväl har det mycket företräde framför vistandet i quarantainshusen. I dem herrskar en ordning, som gränsar till plågsamt tvång, för att förebygga hvarje möjlig smitta inom sjelfva inrättningen. Och likväl försäkrade man oss att nästan alltid pestsmittade befinna sig i en del af dessa bygnader. Äfven på afstånd föreföll alltid anblicken af dessa bygnader oss ryslig, ehuru de tyckas ligga rätt behagligt vid foten af höga klippor nära hafvet. De likna en egen liten stad, så många boningshus, magasiner för varor och stall för ankommande djur äro der upbygda bredvid hvarandra.

Utom de många sköna husen prydes äfven strandbron af tvänne ansenliga offentliga bygnader, nemligen Rådhuset och Consigne. Façaden af Rådhuset var ursprungligen rätt vacker, ehuru kanske något öfverlastad med prydnader, basreliefs och dylikt. Dessa nedslogos till större delen under revolutionen, och Jacobinermössor, dåliga frihetsbilder och republikanska inskrifter i tidens anda kommo i stället. Bygna-

dens nedre våning uptages af börsen, den öfra af en stor sal, bestämd för rådplägningar, och af flera rum för den allmänna förvaltningen. Trappan är anbragt i en annan bygnad derinvid, antingen af brist på utrymme i hufvudbygnaden, eller emedan man på äkta kälkborgarmanér förglömde den vid planritningen. Den skulle vara utmärkt skön, om icke ett uselt trädskrank vanställde de breda, djerft svängda trappstegen; ty det af jern, som förr prydde den, blef under revolutionen nedrifvet och bortsåldt; ej heller prydes den särdeles genom en marmorstod utaf en, i äldre tider, om Marseille högt förtjent man, Pierre Libertat. Något vanskapligare och smaklösare finnes knapt inom den plastiska konstens område; till råga deruppå håller äfven Herr Libertat en verklig stålvärja i sina marmorhänder.

I förmaket utanför rådsalen ådrogo sig tvänne stora målningar vår upmärksamhet. De äro af Serres, en utom Marseille föga bekant lärjunge af Puget, och innehålla en gräsligt sann tafla af pesten, som år 1720 gjorde Marseille till en verklig graf. Serres sjelf öfverlefde der detta förfärliga elände och vågade med sant hjeltemod och ytterlig upoffring sitt lif, för att rädda, hjelpa och trösta, der det var möjligt. Och just emedan dessa målningar äro trogna kopior af det, som han såg och uplefde, så griper deras förfärliga sanning med outsäglig rysning hvar och en, som ser dem, ehuru de ingalunda såsom konstverk kunna kallas ut-

märkta. En föreställer Cours., den andra hamnen, båda upfyllda med barn, mödrar och gubbar i vild förtviflan; öfverallt synes det oundvikligaste, rysligaste elände i tusende olika gestalter, öfverallt den fruktansvärdaste död i all sin gräslighet; deremellan vandra läkare och prester, lika tröstande, räddande änglar, som hjeltemodigt bistå de sjuka. Deras hufvuden äro alla porträtter af ädla, då lefvande män, särdeles läkare, som i den allmänna nöden vågade lifvet, för att mota eländet; äfvenledes porträtt är hufvudet af Erkebiskopen, som då bevisade sig utmärkt hugsvalande.

Ännu sysselsatta med de rysliga tankar, som dessa målningar framkallat, gingo vi till den närbelägna Consigne. Så heter den byggnad, framför hvilken skeppens sundhetspass noga undersökas, innan de tillåtas gå för ankar i hamnen och urlasta. Denna välgörande inrättning, som här allena afhåller förnyandet af dessa olyckor kanske från en half verld, är med få förändringar lik den i Cette, ehuru bygnaden här är större och präktigare. Den innehåller en mängd salar, archiver och magasiner, hvilka det långt större antalet af i Marseille inlöpande skepp gör nödvändiga. Ifrån den ena af de två stora utbygnaderna öfver hamnen examineras skepparne, ifrån den andra nedkastas friska lifsmedel i sluparna; en brunn är så inrättad, att friskt vatten kan derutur ledas i de medförda faten. Uti en sal i Consigne sågo vi den berömda tafla, hvilken den bekanta konst-

nären David, sjelf född i Marseille, målade i Rom till minne af den förskräckliga pest, som härjade hans fädernestad. Den är af hans tidigare arbeten, ännu fri från det theatraliska manér, som han sedan antog. Färgtonen är mindre hård, dagrarna mindre sökta, hela compositionen enklare och naturligare än i alla hans andra sednare oss bekanta arbeten. På glänsande moln thronar den heliga Jungfrun såsom Himmelsdrottning, den helige Rochus knäböjer framför henne, anropande förbarmande öfver den lidande staden, en döende ligger i förgrunden; på sidan, något högre ser man tvänne ynglingar aflida; den helige Rochi hufvud är särdeles ädelt och uttrycksfullt.

En skön basrelief i kararisk marmor af Puget skulle utgöra en verklig prydnad för denna sal, om den vore så ställd, att den väl kunde ses; men ty värr är detta icke fallet. Den föreställer pesten i Mailand. Den fromme Erkebiskopen knäböjer bedjande i midten, omgifven af två andelige; änglar i molnen lofva den ombedda hjelpen, visande honom korset. Hela denna grupp är förträfflig, i synnerhet Erkebiskopens sköna, uttrycksfulla hufvud; förtviflans och dödens bilder upfylla det öfriga rummet, liksom på taflorna af hans lärjunge Serres. Pugets hastiga död hindrade fullbordandet af detta arbete, som derföre förblifvit ofulländadt i några sidopartier. Han var en utmärkt konstnär, och Fransoserna kalla honom med sin vanliga blygsamhet, den andre Leonardo da Vin-

ci, ett tillnamn, hvaröfver han säkert i andra verlden skulle vredgas, om han erfore det; ty den verkliga talangen mottager heldre bittert tadel, än öfverdrifvet beröm.

I gamla staden är Lyceum en synvärd byggnad. Fordom var det Bernhardiner-nunnornas präktiga och stora kloster, och nu upfostras ungefär etthundradefemtio gossar i en del derutaf. Denna inrättning på allmän bekostnad, var, i vårt tycke, ganska ändamålsenlig, ehuru kanske något klosterlik i afseende på formen, men detta skadar sällan ungdomen, i synnerhet under detta varma himmelsstreck, der menniskorna liksom plantorna tidigare utveckla sig, och begäret efter nöjen inandas med luften. Gossarne erhålla här grundvalen till en lärd bildning; de bo, äta och sofva under sina lärares ständiga upsigt; de stora matsalarne, sofrummen och lärosalarne äro alla snygga och sunda; också tycktes gossarna vara ganska glada och friska.

En annan del af detta fordna kloster är inrymd åt en offentlig teckningsskola, der vi med nöje sågo många lyckade och för framtiden lofvande arbeten. Det allmänna Bibliotheket och ett obetydligt naturalie-kabinett äro upställda i några rum, och åter andra tjena till samlingsplats för härvarande Vetenskapsakademie, och några till allmänt väl, synnerligen i välgörande ändamål stiftade sällskaper. Flera voro bestämda för det Museum, som till stor sorg för Mar-

seilles ej särdeles konstälskande invånare, nu skulle inrättas.

Förgäfves hade den goda staden länge satt sig emot ett förslag ifrån Paris, att inom sina murar emottaga en del af de röfvade konstskatterna och deraf bilda ett Museum, likasom i Frankrikes alla betydande städer; ej så mycket af ovilja emot andel i dessa orättmätigt förvärfvade skatter, som emedan för inpackningen och transporten skulle betalas tjugotusende francs. Förgäfves hade de ofta förklarat, att de ej förstodo att värdera dem, och anhållit att dermed andra städer måtte benådas, som hade mera sinne för konsten, än invånarne i Marseille, som helt och hållet voro tillgifna handeln. Slutligen hjelpte inga invändningar, penningarna måste betalas, målningarna inpackades och ankommo verkligen till Marseille under vår dervaro. Vi sågo dem straxt efter utpackningen och förskräcktes öfver deras bedröfliga utseende. Parisarne hade vid inpackningen förfarit med oförsvarlig brådska och okunnighet, nästan ingen tafla var oskadad, många voro sönderrifna, och på andra var färgen så afnött, att det nästan var omöjligt att igenkänna, hvad de hade föreställt. Lyckligtvis äro de stora namn, hvarmed denna samling prålar, till större delen blott lånade. Så sågo vi till exempel en Johannes, skrifvande uppenbarelseboken, efter upgift af Raphael, hvilken säkerligen den odödlige mästarens ögon aldrig skådat. Dock

har äfven mycket förtjenstfullt blifvit förstört. En förträffligt målad, eljest högst motbjudande hudflängning åt Rubens är ganska illa medfaren, liksom tvänne herrliga taflor af Perugino, den ena föreställande den heliga familjen, den andra Frälsarens begrafning. Det djupa uttrycket och compositionens höga enkelhet utmärkte isynnerhet den sednare. Med det ädlaste uttryck af den innerligaste smärta håller modren den döde Christus på sina knän; hans älskling Johannes stödjer, djupt nedböjd, det sjunkande hufvudet; midt emot honom gråter Magdalena knäböjande vid Frälsarens fötter; på sidorna stå Nicodemus och Joseph af Arimathia; en öppen portik bildar taflans bakgrund, hvarigenom man blickar ut i det fria. Det är en herrlig bild, som sedermera lifligt återkallades i vårt minne af de målningar ur Tyska skolan, hvilka vi sågo hos Herr von Boisserée i Heidelberg. Alla hans fel och alla hans företräden återfunno vi hos dessa gamla Tyska konstnärer, hvilka, tack vare denna ägta konstvän, uppstått ur glömskans graf; samma enkla sammansättning, samma uttryck af det sanna inre lifvet fanns äfven här, blott icke den forntyska konstens färgprakt.

I en framställning af Frälsaren uti templet har le Sueur sökt att begagna den stora tanken i Corregios natt; ljuset, som uplyser templet, utströmmar från barnets hufvud. — Flera ifrån Paris skickade målningar ur Fransyska skolan, och några i Marseille förut befintliga af Puget och Serres, skola åtminstone till antalet göra denna

samling fullständig. De betydliga skador, som de ifrån Paris afsända taflorna hade lidit, gjorde stort bekymmer hos den goda staden Marseille; alla röster voro ense derom, att de borde repareras, men sättet utgjorde svårigheten. Slutligen beslöts att taga den målare, som lemnade bästa pris, och man antog en, som blott begärde sex livres om dagen och derjämte lofvade att vara rätt flitig, på det arbetet snart skulle slutas. Stackars Perugino! huru har det gått med dig under sådana händer!

I trakten utomkring, på gårdar och i några salar lågo antika fragmenter af grafstenar, inskrifter och basreliefs, jämte några ur kyrkor röfvade monumenter kringströdda, och väntade på den tiden, när de upställda i ordning skulle bidraga att förherrliga Museum i Marseille.

I ett rum af Lyceum fulländade just nu en ung skicklig dekorationsmålare en ridå af stor effect. Gratier och Sånggudinnor dansa kring Phoebi vagn: — ty utan Phoebus göra Fransoserna ingenting, — Minerva anför tåget, och friden och visheten gå framför henne. Denna lysande ridå förvånade oss desto mera, som man vanligtvis i Frankrike finner dem helt enkla; den var bestämd för en nybygd, ganska nätt theater i gamla staden, som redan var nästan färdig, och blott väntade skådespelarne, som der skulle upträda.

———

Promenader och närmaste omgifningar kring Marseille.

Ehuru man ej kan kalla det en spatsergång att sätta sig i en gondol och genom den med rörelse upfyllda hamnen fara ut på redden; så förblifver dock detta det herrligaste nöje, som Marseille's omgifningar kunna erbjuda. Utsigten öfver den ofta spegelklara, smaragdgröna vattenytan till de öar, som ligga vid ingången till redden, och bortom dessa anblicken af det evigt uprörda hafvet är särdeles uplyftande. Icke mindre herrligt är det om man vänder sig tillbaka: der ligger framför oss den lifliga, stora hamnen, de pittoreska klipporna med sina citadeller, den sköna staden, deromkring bildande en stor halfcirkel, omsluten af de längre ut sig höjande taggiga klipporna, Vista med dess bastider och öfverallt det rikaste öfverflöd på den gynnande himmelens alla gåfvor. Ifrån denna sida erbjuder Marseille en anblick, som svårligen öfverträffas af någon sjöstad; äfven begagna invånarne ganska flitigt de många gondolerna för att deröfver fröjda sig, och att fara till en af öarna, der de köpa hafsfrukter directe ur vågorna. *Fruits de mer* kallar man de åtskilliga ätbara musslor, ostron och andra skaldjur, som här i största öfverflöd af fiskare fångas.

Närmast hamnen ligger den klippö, på hvars spets det bekanta, ohyggliga *Château d'If* är bygdt, detta nästan otillgängliga, fruktansvärda

statsfängelse, der den olyckliga Jernmasken flera år hölls i strängt förvar. Äfven nu var det ej tomt på dylika det grymmaste tyrannis offer, hvilka här, dolda och obekanta för hela verlden, kanske af sina vänner begråtna såsom döda, försmäktade i mörka fängelser.

Mera åt sidan, något längre bort ligger den lilla ön Ratonneau. Lemningarna af ett gammalt förstördt Slott och ett litet citadell, der några invalider hålla vakt, äro de enda byggnader; fattiga fiskare, som stundom hafva sitt tillhåll i hålor och usla kojor, de enda invånare på denna aldeles ofruktbara klippa, som likväl till sådan grad förryckte hufvudet på en ärégirig man, att han inbillade sig, såsom dess Konung, vara ibland verldens mägtigaste Monarker. En gammal korporal, som för flera år sedan der kommenderade besättningen, bestående af fyra invalider, föll på den sublima idéen, att af dem låta hylla sig såsom Konung af Ratonneau. Men snart visade undersåtarne sig motspänstiga. Då beslöt Konungen att förvisa dem alla; och då engång alla fyra hade farit till Marseille, för att hämta lifsmedel, lät han dem vid återkomsten ej landstiga, bortdref och skjöt efter dem, och förblef sålunda oinskränkt herrskare öfver sitt område. I Marseille tog man ej saken alfvarsamt utan skrattade öfver den nya Monarken och lemnade honom i lugn besittning af sina stater, till dess fiskarena blefvo uttröttade vid hans eviga requisitioner af lifsmedel. Några af dem upfunno en list, för att

bemägtiga sig honom. De kommo till honom ifrån landet såsom missnöjde, och begärde att få hylla honom såsom deras Furste, hvilket han äfven högst förnöjd i nåder beviljade; men under sömnen öfverföllo dessa trolöst sin Monark och förde honom bunden till Marseille, der han sedan på dårhuset lefde några år såsom afsatt Konung, fast öfvertygad om sin höga rang.

Ön Pomègue är störst och längst aflägsen ifrån Marseille. Skepparen hälsar den såsom det sista land, innan han utseglar på det gränslösa hafvet; dess hamn närmar han sig först vid hemkomsten: ty redan här begynna quarantainsanstalterna. Hvarje ifrån Levanten kommande skepp måste först upvisa sina pass på ön Pomègue, och der låta anvisa sig den plats på redden eller i hamnen vid Marseille, der det får ankra; derföre tillåtes ingen båt, som ej ligger i quarantain, att närma sig hamnen vid Pomègue. Fiskare och andra, som villja bese ön, måste kringfara den och landa på andra sidan, men våga icke gå inåt landet eller i trakten af hamnen, hvilket ej engång de soldater våga göra, som här hålla vakt i ett vakttorn. Hela ön består af en enda stor, öde och ofruktbar klippa, full af djupa springor och klyftor. Flera små namnlösa öar ligga deromkring. Alla dessa i hafvet kringspridda klippmassor erbjuda, oagtadt sin ödslighet, en intressant och den vida hafsytan lifvande anblick; de likna simmande fästningar af naturens kraftiga hand upbygda midt i det vildaste element.

Promenaderna i och omkring Marseille äro ganska behagliga, ehuru vi måste föredraga den nyss omtalta färden på vattnet för dem alla. Rundtomkring staden löper boulevarden, anlagd i stället för de förstörda vallarna, och bereder mången förnöjande utsigt öfver det kringliggande landet. De unga platanerna och sykamorer, som infatta den, upväxa hastigt och skola med tiden göra den till en ganska skuggrik promenad, hvilket i detta varma land är en verklig välgerning. Om aftonen besökes Cours i staden af oräkneliga vandrande, liksom äfven alléen Meillan, som gränsar till gatan Cannebière, är planterad med tolf rader träd och omgifven af sköna bygnader. Helt nära staden ligger *montée de Bonaparte*, som väl sedan lärer erhållit ett annat namn. En beqväm väg slingrar sig upp till klippans spets, hvarifrån man öfverskådar staden, dess omgifningar och hafvet.

Intressantare men äfven besvärligare är vägen till *notre Dame de la Garde*, en brant klippa, likaledes nära staden, som höjer sig femhundrade fot öfver hafsytan. Ett citadell och ett litet kapell, helgadt åt den heliga Jungfrun kröna dess spets; af det sednare har man härledt namnet.

Den öfver all beskrifning höga, herrliga utsigten deruppe belönade oss rikligen för all möda vid upklättrandet på den med hvassa kiselstenar besådda vägen. Hela staden ligger under våra fötter; de breda, ordentliga gatorna och

torgen i nya staden likna gångar i en Holländsk trädgård, begränsade af brokiga stenar och musslor; i den högre belägna gamla staden igenkänner man hvarje enskild större bygnad, och man kunde nästan räkna fönsterna. Vidt omkring ligga framför oss alla de tusende på höjder och i dalar kringströdda bastiderna i sina trädgårdar, den pittoreska klippstranden med citadellerna, quarantainsbygnaderna, hamnen, redden med sina öar och det vida hafvet, hvars blåa fjerran liknar en blick i evigheten. Helt liten synes den ö, på hvilken *Château d'If* står, och ännu mindre de många holmar, som tyckas simma omkring den. På ön Pomègue kunde vi tydligt urskilja de i aftonsolens skimmer rödglänsande bygnaderna. Hafvet var lugnt, slätt som en spegel och dunkelblått; otaliga fiskarbåtar kryssade deruppå och liknade små glänsande punkter; lika stora majestätiska svanor, summo väldiga, till den efterlängtade hamnen sig närmande skepp med fulla segel emellan dem. Herrligast är utsigten ifrån terrassen framför citadellet. Der sitter, så länge dagen räcker, en väktare framför en stor kikare för att bespeja hvarje vid horisonten synligt skepp, och genom signaler underrätta staden om dess ankomst och flagga. Långt i fjerran visade han oss ett Engelskt krigsskepp, ofta såg han hela Engelska flottan kryssa tätt utanför redden, och hade ännu aftonen förut räknat tretton segel deraf.

Citadellet är obetydligt. Dess hvalf omslöto förr många underjordiska fängelser, och än-

nu för få år sedan måste Orleans Egalité flera månader bebo ett af dem, innan han affördes till Paris att erhålla den välförtjenta lönen för sina ogerningar. Genom en liten öpning på dörren blickade vi in i det höghvälfda, trånga, fugtiga fängelset, hvilket blott uplyses af en matt ljusstråle genom ett litet ofvantill anbragt förgallradt hål. Det är en förfärligt mörk, ohygglig vistelseort, som äfven för denne store förbrytare syntes oss allt för hård, som väl ofta i mörk förtviflan här tänkt tillbaka på sin förra yppiga lefnad, på sina förgyllda salar och på alla de tusende, som tjenat hvarje af hans nycker.

Nära till detta fängelse är det urgamla kapellet bygdt, som är helgadt åt Guds moder. Liten och mörk står den heliga bygnaden, som fordom inneslöt en undergörande Mariebild af gediget silfver, hvilken sedan blifvit förd till myntet, för att göra dess underkraft mera allmänt nyttig. Bilden är borta, men tron är qvar; ännu alltid anförtro de afseglande skepparne sig åt den mägtiga *notre Dame de la Garde*, som högt ifrån klippan länge synes för dem, när de anträda sina farliga resor, och kapellet är fullsatt af små tackoffer, hvilka de hemburit, som trott sig af henne blifvit räddade ur storm, skeppsbrott eller slafveri.

Bastiderna.

Hvarje invånare i Marseille, rik eller mindre välmående, känner behofvet af att tillbringa sommaren på landet, eller åtminstone ifrån Lördagen till Måndagen vederqvicka sig i det fria, ifrån de andra dagarnas arbete och hämta frisk luft. Deraf har upkommit den mängd af strödda landthus på ringa afstånd ifrån staden, här kallade Bastider, som upfylla landet rundtomkring och gifva det ett helt eget behag.

Man upgaf deras antal till tiotusende, hvilket i början föreföll oss otroligt; men om man ifrån någon betydligare höjd ser sig omkring, och öfverallt, så långt ögat når, ser dessa stora och små bländhvita hus framskimra emellan myrten, granater och pinier, på alla höjder, i alla dalar, mellan klippor och klyftor, ifrån Vista ända ned till hafsstranden; så börjar man att finna detta stora antal åtminstone sannolikt. Visserligen äro de ganska olika i storlek och skönhet, och öfverensstämma blott alla i den hvita färgen, men äfven vid de betydligaste får man ej tänka på de sköna landtställena vid Hamburg, Amsterdam och andra stora Tyska eller Holländska städer, än mindre på England, der de rika blott på landet finna rum nog att visa sin yppighet. I södern är förhållandet helt annorlunda; der behöfver man om sommaren blott den friska sjöluften, sval skugga och på sin höjd en källa; boningen är det sista, hvarpå man tänker, ty man behöfver den blott att sofva i

och till skydd mot den brännande middagsstrålen, icke emot fugtighet eller köld, som i norden äfven midt i sommaren göra ett beqvämt skönt hus oumbärligt, ifrån hvars fönster man åtminstone kan blicka ut i det gröna, när det utanföre rätt hårdt regnar och stormar. Derföre äro Bastiderna merendels ganska små och innehålla på sin höjd ett kök och ett par boningsrum; de få större kunde visserligen öfverallt anses för rätt nätta landtställen, men äfven ibland dem skulle man förgäfves söka det féeslott, som Herr von Thümmels rika phantasie upbygde i denna trakt; intet enda finnes, som har blott den minsta likhet dermed. Hvarje Bastide har sin egen trädgård omkring sig, men hvarken af betydligt omfång eller med konstiga anläggningar. Man odlar rötter och frukt, och åtnöjer sig för öfrigt med den så rika prydnad, som naturen utbreder öfver fält och ängar. De ädlaste träd, de kostligaste plantor växa ju nästan vilda, och trädgårdsmästarens konst behöfves icke, för att mödosamt vårda dem, såsom hos oss. Bländhvita, långa murar skilja trädgårdarna ifrån landsvägen, och gifva åt den en enformighet, likasom vinbergsmurarna i trakten af Meissen; men många af dessa trädgårdar stöta innanföre tillsammans, utan märkbar begränsning för hvarje serskild egendom; hela grannskapet begagnar dem obehindradt såsom promenad, och blott afkastningen tillhör egaren, allt öfrigt är gemensam tillhörighet för de närboende.

Några på höjder bygda Bastider erbjuda en herrlig, vidsträckt utsigt öfver land och haf; vid många tyckes man blott åsyftat denna njutning, då man bygde dem på höga, ofruktbara klippor, i hvars springor blott lavendel och andra starkt doftande örter växa, hvilka fordra nästan ingen näring. Andra, i dalarna upbygda, njuta af klippornas skuggor, i detta på stora träd blottade land, der blott frukttråd, vinrankor, mulbärsträd och de under sommaren nästan gråa oliveträden växa, som gifva ringa skugga. Oräkneliga välluktande örter, de herrligaste blommor och buskar upfylla luften med en balsamånga, som om aftonen, när daggen faller, ofta är döfvande; men vårt fäderneslands bokar, ekar och lummiga lindar växa ej här, emedan den tärande middagssolen redan i fröet förbränner dem till stoft.

Den Provençaliska solen är något helt annat, än vår. Högt står hon på den dunkelblåa himmelen, och intet moln, ingen sky bryter dess nästan lodrätt, ned blixtrande, allt förbrännande strålar. Under sommaren regnar nästan aldrig, och all vegetation qväfves af den glödande hettan, till dess aftondaggen åter någorlunda upfriskar den. Midt i sommaren synes ej mera något grässtrå, och trädens löf borttorka. Redan i slutet af April funno vi lika värma i Marseille som hos oss de hetaste sommardagar, men hettan är mindre tryckande, emedan luften är aldeles fri ifrån fuktiga dunster. I Maji begynte man redan att med linnetak öf-

vertäcka fotstigen omkring hamnen, Cours och de mest besökta gator. Middagssolens strålar äro här under sommaren ganska farliga, ofta dödande. Ett fruntimmer, födt i Neapel, en ganska ansedd köpmans maka, hvars vänliga emottagande vi tacka för våra skönaste stunder i Marseilles sällskaper, begret ännu ett barns död, hvilket middagstiden utspringande i trädgården, straxt nedsjönk träffad af solstygn, och inom ett par timmar dog, ett offer för den vredgade Hellios' pilar. Denna fru försäkrade oss att middagstiden under sommaren ej är varmare i Neapel än här, hvarest då hvarje lifskraft slappas, och allt nedsjunker kraftlöst och utmattadt. Väl blåser alla dagar en mild hafsvind, som regelbundet räcker ifrån klockan tio förmiddagen till aftonen, men i staden märker man knapt dess upfriskande fläktar, hvarföre invånarne flykta till sina Bastider, der luften spelar friare omkring dem, ehuru äfven der finnes föga vederqvickande skugga. Sommarnätternas herrlighet är deremot obeskriflig, isynnerhet när månen nedstrålar från den klara, nästan svartblåa himmelen, med en prakt, hvarom blott våra kallaste vinternätter kunna gifva ett begrepp. Också skynda sig då alla ut, och äfven ansedda familjer sitta då på gatorna framför sina hus, för att njuta af den undersköna nattens kostliga svalka.

Likasom dagens afton, så är ock årets afton, hösten, dess skönaste tid. Mild och välgörande herrskar den ifrån October långt in i December, och ofta behöfver man ej förr elda si-

na rum, än i Februarii. Den kalla regntiden, som här kallas vinter, varar ungefär tre veckor. Äfven då förblifver luften mild, och sällan märkes om morgonen någon frost eller tunn is; ett par timmars snö utgör här den största sällsamhet. Den undersköna våren sluter sig så nära till vintren, att man knapt märker dess början, men väl dess fortskridande; den vore utomordentligt herrlig, om icke den kalla, genomträngande, allt uttorkande Mistral just denna årstid blåste med sin största häftighet och ihärdighet.

Landets höga, pittoreska skönhet omkring Marseille förtjuste oss på nytt hvarje dag. Ehuru det landtliga behaget af friska ängar och stora lummiga träd helt och hållet saknas, så tröttnade vi dock icke att glädja oss åt de präktiga klipporna, hafvet och de underbara växterna; statsboarne kunde dock aldeles icke begripa, hvad som hänryckte oss på de nakna klipporna. Dess ideal af naturskönhet var just det, som tycktes dem mest sällsynt. Der de veta, att en frisk, grön plats finnes, omskuggad af ett par stora plataner eller almar, samt en sval källa, dit vallfärda de, betrakta det som ett under och fröjda sig utan ända, samt skrattade åt oss, som i hänryckning öfver deras stora natur ofta låto bränna oss nästan till aska.

"Nödvändigt måste ni se slottet Borelly och Eygalades, om ni vill lära känna vårt lands högsta skönhet," var våra härvarande vänners eviga språk, hvilka ej heller hvilade förr, än de verkligen fört oss dit. Båda ställena ligga ej långt

från staden; vi kommo först till Eygalades, och funno till vår förvåning ett aldeles tyskt landskap: en liten grön äng, hvarigenom en glad bäck slingrar sig, ett litet hvetefält, hvars ax nu i början af Maji voro så stora, att vi knapt igenkände dem, några herrliga plataner af utmärkt storlek och skönhet, och derjämte ett nätt landthus, hvarom vi ej bekymrade oss, utgjorde hela detta under.

I slottet Borelly funno vi ungefär detsamma; bygnaden är långt vidlyftigare och i större, förnämare styl, likasom alla Fransyska slott på landet. Det innehåller äfven en tämligen talrik samling af taflor, men den kringförande betjenten jagade oss så fort, att vi knapt sågo någonting deraf. Slottsträdgården är obetydlig, men desto behagligare är en af alar och pilar omskuggad, dunkel fotstig, som följer längs efter den lilla floden Huveaune ända till utloppet i hafvet, hvilket vid framträdandet ur trädens skugga, plötsligen utbreder sig i all sin herrlighet, utan att man förut varseblifver det. Slottet Borelly erbjuder för öfrigt ingen utsigt; höga klippor omgifva det på ena sidan och på den andra är landet för slätt, men den friska svalkan under de höga skuggrika träden, de af silfverklara bäckar genomströmmade gräsplanerna uphöja det i Marseillarnes ögon till en paradisisk vistelseort, och vi instämde gerna deruti på denna varma dag. Något kostligt måste det i sanning vara, att här tillbringa en sommar.

———

Lefnaden i Marseille.

Man lefver i Marseille långt dyrare än i Montpellier och södra Frankrikes öfriga städer, sannolikt för det större antal menniskor, som här samlas på en punkt; ty landet omkring är rikt på allt, hvad man egentligen behöfver. Derifrån undantaga vi dock bröd, då intet hvete växer på denna steniga jord. Detta måste hämtas långt ifrån, som emedlertid lätt sker genom skeppsfarten. Rotfrukter finnas hela året i öfverflöd, i synnerhet flera slag af blomkål, som ej växa i Tyskland och särdeles förträffliga ärtskockor. De kostligaste frukter äro öfverallt till salu. Marseilles fikon äro berömda, men äfven alla andra slag af de utsöktaste frukter, meloner, drufvor, persikor, aprikoser, granatäplen och mandlar frambringar landet i öfverflöd. Kastanier växa blott sparsamt här, men de införas hit ifrån nästgränsande provinser och länder i sådan mängd, att de hos folket göra samma gagn som potatoes. Hieres samt de Spanska och Italienska kusterna skicka oranger, citroner och vattenmeloner; Levanten dadlar, pistacienötter och många andra frukter; alla säljas till otroligt ringa pris, och det är en verklig glädje att öfverallt se dem i stora korgar, i den största fullkomlighet smakfullt grupperade. Vid hafvets närhet fattas ej heller förträffliga fiskar af alla slag; de finnas i öfverflöd, äfvensom ostron, musslor och alla slag af ätbara skaldjur. Den underbara skapnaden och de glänsande skalen på många af dessa, oss hittills obekanta djur, hvilka en gång

samt och synnerligen framställdes vid bordet hos en vän, gjorde hela anrättningen lik ett snäckkabinett, men de glanslösa ostronen behålla dock företrädet. Några slag af blötmaskar, som äfven åtos, kunde vi icke vidröra, ehuru de högeligen prisades; de hade ett alltför vedervärdigt utseende; men desto mera behagade oss krabborna, räkorna och de jättestora humrarna.

På vilda och tama fjäderfä är likaledes ingen brist, men oxkött, och isynnerhet kalfkött är sällsynt, emedan dessa djur ej finna foder i grannskapet af Marseille. Man måste nöja sig med kött af getter och får, hvilka trifvas utmärkt väl på de med kryddlika örter beväxta klipporna. Många menniskor i Marseille hafva aldrig i sin lefnad sett en ko, och i stadens grannskap lefva knapt tio af dessa nyttiga djur, hvilka såsom en sällsamhet här födas med stor kostnad, då det ej gifves några ängar. En härvarande köpmans fru, född i Schweitz, trakterade oss stundom med söt grädda och smör af ett par kor, som hon med stor omsorg underhöll på sin Bastide; eljest hade vi aldeles måst umbära bådadera. Marseillarne känna blott får- och getmjölk, hvaraf äfven smör tillredes, men som luktar illa och är af en äcklande hvithet. Man begagnar det sällan, ty all mat tillredes med den förträffliga olja, som i öfverflöd finnes. Den smakar derföre icke sämre, och vi vande oss snart dervid; till stekning, bakning och tillredning af rotfrukter och fiskar funno vi oljan förträfflig.

Stor prakt i kläder visas ej i Marseille, ehuru Damerna kläda sig ganska nätt och smakfullt. För hettans skull brukas mest lätta sidentyg, hvilka, såsom landets produkter, ej äro dyra; många prydnader derpå skulle göra hettan besvärlig, då man ofta måste omkläda sig, och aldeles icke kan fördraga trånga kläder. Orienten lemnar sköna shawlar och lätta tryckta musslinér, som högt värderas; Italien skickar fina halmhattar, och dermed är vanligen hela drägten fulländad. Äfven männerna bruka om sommaren sidenkläder och lätta öfverklädda halmhattar.

Vid husens inredning har man framför allt afseende på svalka. Bord och dylika möbler hafva vanligen marmorskifvor; stolarna äro flätade af rör, golfven i de ganska höga och stora rummen äro belagde med prydligt glaserade tegelstenar, men sällan med marmor eller sten, emedan dessa ofta blifva fuktiga i värmen. Alla trappor äro af sten och med ledstänger af jern, och fönstren, som räcka ända ned till golfvet, hafva utom de inre jalousierna äfven linneskärmar utanföre, för att, så mycket möjligt är, afhålla hvarje solstråle. De breda, med madrasser belagda, sängarna äro försedda med tunna omhängen, för att afhålla myggor och dylika hvilans fiender. Dessa äro här ganska grymma och blodtörstiga, hvarjemte äfven stundom skorpioner insmyga sig; dock håller man noga vakt emot dessa farliga fiender och emot ormar, som stundom infinna sig i Bastiderna, men ej äro

särdeles giftiga. I allmänhet frambringar här solen allehanda underbara insekter; det är ett evigt susande, hväsande och prasslande bland örter och buskar, isynnerhet middagstiden; oerhördt stora ödlor framhoppa ofta plötsligen och skrämma genom sin vanskaplighet, och oupphörligt qvittra gräshopporna och ringa liksom med silfverklockor.

Ett eget equipage utgör i Marseille en nästan okänd öfverflödsartikel; knapt lära tjugo sådana finnas i hela staden. Ingen enda af de många ansedda och rika köpmännen håller hästar och vagn, och utom dem, som tillhörde Præfekten, som der i smått spelade Kejsare, och några rika Ryska familjer, hvilka då uppehöllo sig i Marseille, sågo vi inga sådana, under hela den tid, som vi här tillbragte. Äfven de få hyrvagnar, som hålla på några torg, stå alltid sysslolösa; ty de renliga gatorna äro så beqväma, att ingen vill åka. Äfven den vanligtvis ganska korta vägen till Bastiderna tillryggalägges gerna till fots, då intet regn under sommaren gör gåendet obehagligt, och man dessutom endast vågar sig ut om aftnarna eller helt tidigt på morgonen. Vid många Bastider vore det äfven nästan omöjligt att åka ända till porten. Hettan förtager all lust till vidsträckta lustfärder; och man kan dessutom för billigt pris hyra hästar och vagn, om de i något särskildt, sällsynt fall skulle behöfvas.

För umgängeslifvet vore äfven equipager aldeles öfverflödiga: ty egentligen finnas här inga sällskaper. Alla de många ansedda köpmän, som bebo denna för handeln så välbelägna stad, äfvensom alla andra betydande familjer lefva aldeles för sig sjelfva. På sin höjd inskränker sig deras umgänge inom tio till tolf personer, hvilka stundom om aftonen besöka hvarandra på en timme. De i det öfriga Frankrike brukliga visiterna äga blott rum vid utomordentliga tillfällen; middags- och aftonmåltider, thésällskaper, soiréer såsom i Paris, Bordeaux och det öfriga Frankrike finnas här aldeles icke; blott den dåvarande Præfekten gjorde häruti ett undantag och inbjöd stundom sina utkorade. Såsom främlingar hade vi mångfaldiga recommendationer till ansedda familjer, mottogos vänligt af dem alla, och inbjödos flera gånger af dem än i staden, än till Bastiderna, men alltid funno vi dem allena, på sin höjd med ett par husets vänner eller främlingar likasom vi, och kunde öfverallt se, att detta var det allmänna bruket. Våra aftnar tillbragte vi derföre icke mindre angenämt hos den förr omnämnda frun ifrån Neapel, och funno hos detta älskvärda fruntimmer alltid en väl inskränkt, men desto mera intagande krets af hennes utvalda vänner. Hennes utmärkta musikaliska talang, hennes egenhändiga teckningar, snillrikt utkastade på hennes många resor, och det alltid lifliga samtalet bevingade timmarna, och det föll oss aldrig in, att önska ett större sällskap.

Orsaken till denna brist på sällskaplighet ligger ej i förkärlek till stilla huslig lycka, utan i den största begifvenhet på bullrande nöjen och den mest utsväfvande lefnad. Högt spel, vild dans och den högsta sedeslöshet äro nöjen, som för männerna hafva gjort hvarje sällskap motbjudande, som pålägger dem det minsta tvång. De få, som härifrån göra undantag, äro mest utlänningar och lefva helt tyst med de sina, såsom nödvändigt är, om man ej vill följa med strömmen.

Hvarje man, gift eller ogift, underhåller en älskarinna, i hvars boning han tillbringar alla stunder, som göromål eller andra nöjen lemna lediga. Detta är den allmänna seden, eller snarare oseden, då det ej faller någon in, att göra hemlighet deraf. Nygifta männer och äldre husfäder föra offentligt sin så kallade vänninna på spektaklet och qvarblifva hos dem, ofta midt emot de loger, i hvilka deras fruar, deras fullväxta söner och döttrar befinna sig, liksom om så nödvändigt måste vara; och den fru, som vågade att deröfver yttra det minsta missnöje, skulle göra sig löjlig, till och med bland de öfriga fruarna. Ingenstädes framträder lasten mera öppet och utan blygsel än i Marseille; staden vimlar af beryktade flickor ur alla klasser, man möter dem vid hvarje steg; på Theatern, på Concerter och Baler kan den tadelfriaste fru icke undvika att vara i deras sällskap och se sina döttrar i samma umgänge, ja hon måste höra huru hennes man och hennes söner skryta med sāda-

na bekantskaper. Många af dessa qvinnor hålla ett lysande hus, och se hvarje afton stora karlsällskaper hos sig, då hasardspel utgöra den hufvudsakliga sysselsättningen.

Spelet förstörer fullkomligt hvarje behagligt husligt förhållande; på alla gator äro flera af Regeringen priviligierade spelhus som ofta skatta tjugo- till trettotusende francs årligen. Man kan deraf döma huru flitigt de besökas och hvilka stora summor der omsättas. Sällan gå fruntimmer dit, som ej höra till den mest vanryktade klassen, utom under karnevaler och då blott maskerade; men många sätta sig dock öfver denna fördom och besöka dem offentligen när som häldst.

Det är naturligt att, vid detta männernas utsväfvande och all anständighet åsidosättande lefnadssätt, icke alla fruar blifva tadelfria, isynnerhet som de ifrån första barndomen se dåliga exempel och ingen här känner de stränga anständighetsreglor, som i andra Fransyska städer åtminstone bevara det sken af dygd, som ingen här värderar. Lastfulla varelser, som i Paris och Bordeaux ej skulle tålas i något bättre sällskap, synas här öfverallt; och om det lyckas någon af dem, att så fängsla en tillbedjare, att han äktar henne, så inträder hon utan motsägelse ibland de mest obefläckade fruar och njuter med dem lika ära i umgänget.

Följderna af denna tygellösa lefnad synas så väl i de högre som ringare stånden, och vid

hvarje steg möter man förfärligt vanställda ansigten, som visa historien om deras lefnad, utan att för öfrigt derom särdeles bekymra sig.

Under sådana omständigheter finnes för den, som ej vill deltaga i denna sedelösa lefnad, intet annat val, än att lefva inskränkt inom sitt hus eller sin Bastide, och utom dem intet annat nöje, än att besöka spektaklet.

Det stora theaterhuset vid gatan Beauvau är en skön bygnad, ehuru pelarne på framsidan äro något grofva i förhållande till höjden. På den stora fria plats, i hvilkens midt den står, har den dock ett imposant utseende. Inredningen är berömvärd, skådeplatsen rymlig och decorationerna förträffliga. Skådespelarne höjde sig visserligen blott föga öfver den gyllene medelmåttan; men liksom öfverallt hoppades man förbättring häruti. Egentligen bekymrar sig äfven Marseilles allmänhet föga om det, som säges på skådeplatsen, ty dans är för den hufvudsaken; också funno vi Balletten af en högre fullkomlighet, än annorstädes utom Paris. Flere af de förnämsta dansörerna hade fordom med betydligt underhåll varit fästade vid Italienska operan i London, och utförandet af den stora berömda balletten, Psyche, förvånade oss genom sin förträfflighet, ehuru vi hade sett samma Balett gifvas med aldeles ny prakt i Paris, der Mad. Gardel, Clotilde och du Port hade hufvudrolerna.

Den för åskådarne bestämda delen af byggnaden bildar en stor halfcirkel, så att man öfverallt kan höra hvad som säges på theatern och tillika öfverse hela folksamlingen. Alla loger äro uptagna af abonnenter, men för främlingar och icke abonnerande är ett rymligt öppet galleri, som är något lägre än den första logeraden och framför den sträcker sig kring hela huset. Der ser och hör man bäst, ehuru i ganska dåligt sällskap; likväl synes det sednare, efter ett slags tyst öfverenskommelse, vanligen hålla sig åt venstra sidan. Då hvarje abonnent smyckar sin loge som han behagar, så erhålla dessa ett brokigt utseende, störande för harmonien af det hela: ty alla äro olika målade, några äro öpna, andra hafva förhängen, andra galler och åter andra rullar af flor; många likna putsade sparlakanssängar, andra kajutor. I orchestern bakom musiken hafva många fruntimmer med sina ledsagare plats, men på parterren ser man här, likasom i hela Frankrike, endast män. Nu väntade man mycket skönt vid det snara öpnandet af den nybygda theatern i gamla staden. Utom dessa båda finnas här ännu tre eller fyra mindre theatrar. Vi vågade oss en gång in i den största af dem, *au Pavillon*, men så väl representationen, som det sällskap vi der funno, förmådde oss att åter aflägsna oss före styckets slut, och betogo oss all håg att besöka Thalias öfriga små tempel.

Ehuru litet behag umgängeslifvet i Marseille än erbjuder, njöto vi dock mycket nöje af

vistandet i denna sköna stad. Öfverallt synes gladt, muntert lif, som likväl ej får undersökas i sitt inre, om man vill glädja sig åt dess utsida. Om aftnarna är rörelse och liflighet på gatorna; många menniskor sitta utanför sina hus, bodarne uplysas och öfverhufvud förrättas alla göromål offentligare i södern än hos oss. Man äter och dricker i fria luften; man spatserar på gatorna utan fara att derigenom begå en oskicklighet, och många handtverkare arbeta i öpna verkstäder tätt vid gatan.

Menniskorna i Marseille hafva helt olika utseende än i Gascogne; så fult folket der är, så skönt är det här. Bland alla klasser märkte vi i allmänhet stora, herrliga gestalter med uttrycksfulla, regelbundna ansigten, svarta, blixtrande ögon, och af långt mindre brun hy än man skulle förmoda i detta varma klimat. Bland fruntimren af de högre stånden sågo vi till och med många bländande hvita blondiner med gyllene lockar och svarta ögon, i allmänhet många utmärkt sköna qvinnor, hvilka den i södern egna liflighet gifver ett oemotståndligt behag. Denna folkets liflighet i språk och rörelser är här icke mindre än i Gascogne, blott mindre obehaglig; menniskorna se ej alltid så ut, som ville de ihjälslå hvarandra, utan snarare, som ville de dansa med hvarandra. Den fulla, sköna klangen af den provençaliska dialekten bidrager äfven mycket, att göra dem behagligare. Dock

vågar man ej mycket lita på det ringare folket; upretade äro de i stånd till hvarje ogerning, och Revolutionen, under hvilken tid nästan hela den nuvarande generationens ungdom inföll, har ej låtit många frön till det goda upkomma, hvilka nu fullkomligt förqväfvas af den allmänna sedelösheten.

Fabriker.

Oagtadt det allmänna sträfvandet att roa sig, försumma ingalunda invånarne i Marseille sitt intresse och söka genom verksamhet och flit förskaffa sig medel, att efter fullbordadt arbete sluta hvarje dag enligt önskan. Handel och fabriker blomstra och skötas med drift; men spel och en utsväfvande lefnad skada ej här en köpmans credit, emedan nästan ingen häruti gör undantag, och de flesta inbilla sig, att man ej skulle kunna lefva utan det, då de ända ifrån barndomen blifvit vane dervid.

Såp- och tvålfabrikerna utgöra här en af de förnämsta näringsgrenar. Länge sträfvade vi emot våra vänners anmodan att besöka en af de betydligaste, emedan vi fruktade den obehagliga athmospheren, och biföllo det slutligen högst ogerna. Likväl ångrade vi det icke: ty då man här blott använder olivolja, och bristen på bo-

skapsskötsel gör det hos oss vanliga bruket af ben och talg omöjligt, så var lukten i fabriken icke så svår som vi väntat. Alltid gläder åsynen af en verkstad, der en oumbärlig vara i stort tillverkas och allt, väl beräknadt ifrån det största till det minsta, griper in i hvartannat, oftast styrdt af blott en enda menniska.

Tillverkningen af denna för Marseille'ganska vigtiga handelsartikel förekom oss högst enkel. I en ganska stor bygnad voro långa rader stora inmurade kittlar, hvaruti blandningen af olja, kalk och pottaska kokas. Elden, som håller den i kokning, brinner i en eldfast källare under bygnaden, med lika många ugnar, som ofvantill äro kittlar, och hvilka alla upeldas med stenkol. Åtta dagar och nätter måste massan oupphörligt hållas i stark kokning, derefter gjutes den i stora murade fyrkantiga formar, der den under tio dagar svalnar och stelnar och sönderskäres slutligen med en svärdlik knif i stycken, och är sedan färdig att säljas och bortsändas. Det svåraste arbetet härvid är att före blandningen krossa pottaskan i små stycken. Denna liknar pipig, svart sten och brännes i Spanien af en der ymnigt växande planta. Marseille's tvål skickas i stor mängd åt alla länder; den är antingen hvit eller blå; den första är bäst, men den blå, till hvilken användes mera pottaska, betalas dyrare emedan afsättningen deraf är betydligare, då den anses utmärkt förträfflig till tvättning af isynnerhet gröfre linne.

Vi besökte äfven det korallslïperi, som tillhör Herrar *Megi*, *Garambois* och *Augienne*, hvilket är det enda i Frankrike. I Italien finnas ock några, kanske äfven i Spanien; och sällsyntheten af sådana fabriker är väl orsaken till dyrheten af denna i sin fullkomlighet så lysande prydnad: ty sjelfva korallerna hämtas i stor mängd ur hafvets djup. De hvilka förädlas i Marseille komma till största delen ifrån kusterna af Provence, många äfven ifrån Afrika och Spanien. Egarne hade i ett litet kabinett samlat och upställt de skönaste och märkvärdigaste af dessa Amphitrites underbara skänker; deribland funnos stycken af otrolig storlek och underskön färg, som skulle utgjort den största prydnad i hvarje snäcksamling. Först renar man korallgrenarne med en fil och befriar dem ifrån deras bark; sedan sönderdelas de i små stycken och sorteras efter olika färg och skönhet; derefter borras de och erhålla på slipstenen sin behöriga rundning, och slutligen slipas de aldraskönaste likasom diamanter i facetter. Priset på ett sådant korallsnöre är ganska olika. Blott sönderdelade, afbarkade korallstycken upträdas på långa snören och skickas till de kuster, som bebos af Negrer, till prydnad för dessa becksvarta herrar och damer. Handeln med denna sämre sort är betydligast, ehuru ett sådant snöre säljes för ganska godt pris. Rundslipade koraller, som vanligen brukas i alla Europeiska länder, äro långt dyrare. Deraf går en mängd åt Ryssland; äfven finnes ett slag af helt blekröd färg, som är sär-

deles omtyckt i China. De skönaste korallerna brillanteras och äro dyrast när de hafva en rätt mörkröd färg. Ett ingalunda långt snöre af detta slag kostar här på fabriken åtminstone etthundradefemtio francs, och ofta långt mera, om korallerna äro ovanligt stora: ty slipningen är ganska besvärlig och stycken af dertill erforderlig skönhet finnas ej ofta. Sedan denna prydnad å nyo kommit på modet, har den äfven stigit i pris.

Många fabriker af annat slag finnas äfven i Marseille, isynnerhet sockerbruk, hvilka vi likväl icke besökte, emedan sådana träffas öfverallt. Blott en fabrik förekom oss märkvärdig för sin sällsamhet, der man förfärdigar skarlakansröda, virkade, kalottlika mössor, som härifrån i stor mängd skickas till Levanten och äfven till Indien.

Resa till Toulon.

Nödvändigt måste vi företaga en utflykt till *Toulon* och *Hieres*, till det sköna land, der citronerna blomstra, då vi voro det så nära. En ung, i samma hus boende, Engelska fick höra denna vår föresats och bad att få åtfölja oss. Då hon ville medfölja i sin egen vagn, så bifölllo vi gerna. Hon var en fin, sjuklig varelse, likasom så många af hennes nation, tafatt i det främman-

de landet och regerad af sin nations egenheter och vanor, som hon ej ville aflägga, och som för henne försvårade hvarje steg ibland dessa dermed obekanta menniskor. För sin hälsas skull, hade hon med sin far, en Parlamentsledamot, och sin syster kommit till Frankrike. Vid krigets oförmodadt hastiga utbrott blef denna familj, liksom alla då i Frankrike vistande Engelsmän, på ett högst orättvist sätt förklarad krigsfången, fadren släpades till Verdun och den stackars sjuka Lucy qvarblef för det varmare klimatets skull i Toulouse hos sin syster, som under tiden der gift sig med en ansedd man. Med hög rodnad, nästan gråtande i medvetandet af den i hennes ögon dermed förenade vanära, tillstod Lucy för oss sin olycka att hafva en Fransos till svåger, så att vi icke visste, om vi borde gråta eller skratta åt detta löjligt allvarsamma uttryck af hennes kränkta patriotism. Nu var hon på resan till sin fader i Verdun, och trodde sig blott göra en helt obetydlig omväg, då hon öfver Marseille, Toulon och Hieres reste ifrån Toulouse till Verdun. Ty ehuru alla Engelska damer i sina pensioner lära Geographie, hafva de dock intet begrepp om verldens storlek, isynnerhet fasta landets, då de alltid taga till måttstock sin lilla ö, som synes dem det största af allt.

Der stod nu den verkligen älskvärda unga flickan helt allena i den vildfrämmande staden, med en Engelsk kusk, ett par Engelska hästar och en Fransysk *Femme de chambre*, af det sämsta slaget, som hon helt godtroget under vä-

gen hade antagit på ett värdshus, emedan den af hennes syster medskickade Engelska hade återvändt, då Provence ej kunde behaga henne. Kusken påstod, att hans hästar voro de klokaste hästar i hela landet, emedan de åtminstone förstodo engelska, och Miss Lucy hade nästan af samma skäl påstått detsamma om oss; åtminstone voro vi henne högst välkomna i denna pinsamma belägenhet.

En skön morgon begåfvo vi oss således på vägen i två vagnar. Miss Lucy med Yoricks känslofulla resor i handen, som skulle tjena henne till ledstjerna, påstod att hon måste resa på alla de ställen der Yorick varit, på hvars stränga sanfärdighet i landets beskrifning hon ej kunde tåla det minsta tvifvel. Vi genomforo den med Bastider besådda trakten omkring Marseille och kommo snart till stranden af Huveaune, som nu flyter stilla och silfverklar under gröna träd, men stundom växer till en forssande bergström och åstadkommer stor skada. Vid *la Renarde*, en af de skönaste Bastiderna, stego vi ur vagnen. Här är ett af de behagligaste ställen på Guds gröna jord. Det nätta boningshuset ligger på en liten höjd, vid hvars fot strömmen slingrar sig genom en intagande, grön dal full af herrliga träd, och slutligen vildt brusande störtar sig från en klippa i djupet. Höga dels kala, dels med cypresser och tallar beväxta klippor skydda det vänliga stället mot solens brännande strålar och den allt lif förtärande Mistral; derföre grönskar och blomstrar här allt i

i obeskriflig prakt. Blott en enkel köksträdgård ligger vid husets sida, och den fransyska trädgårdskonsten gjorde ostridigt väl uti, att ej här våga någon försköning.

Bortom la Renarde blir landet vildare; slutligen hoptränga sig de branta klipporna omkring en trång remna, hvarigenom vägen slingrar sig. Lucy var utom sig af fröjd öfver denna rysliga skönhet (*beautiful horror*), och reciterade en mängd beskrifningar öfver dylika trakter af Thompson, Shakspeare och alla möjliga Engelska skalder, såsom hvarje bildad Engelsman alltid vid dylika tillfällen har till hands. Så bedröflig naturen egentligen här är, så äger den i sjelfva verket ett helt eget behag för Nordländare. Vegetationen emellan de underbart skrofliga klipporna har blott ett slags andligt lif; ingenting är grönt; oliveträden, som växa emellan stenklyftorna, lavendeln och dylika örter, som öfverallt framskjuta, äro helt grå, men en ljuft berusande ånga upstiger dock ifrån dem, klipporna glöda i aftonskimret och tusende gräshoppor sjunga ouphörligt sin enkla sång.

Vi tillbragte natten i den lilla standen *Cuges*, som ligger i djupet, omgifven af klippor. Rundtomkring betäcka vildt växande kaprisbuskar klippväggarna. Denna klängande planta förskaffar invånarne deras hufvudsakligaste näringsgren, hvilka med stor sorgfällighet samla blomknopparna, så snart de visa sig, på stället inlägga dem i ättika och sedan sälja dem att

kringsändas i verlden. En ganska behaglig lukt, nästan lik den af cederträd, mötte oss vid inåkandet, hvars orsak vi snart uptäckte i den eldbrasa, som vår Engelska, efter sitt lands bruk, lät uptända på värdshuset för att torka luften i rummen. I Cuges brännes nemligen endast Rosmarinträd. Denna hos oss så späda planta växer här i sin hemort till en buske af ansenlig storlek, med mera än armtjocka grenar, och dess rötter, hvilka man isynnerhet bränner, äro ännu gröfre.

Bortom Cuges går vägen upföre en ganska brant höjd. Ehuru den är bred nog, ryste vi likväl för den afgrund, som mörk och förfärlig på sidan gapade mot oss. Deruppe emottog oss en underskön dal, omgifven af ännu högre klippor, genombrusad af en vild, forssande bergström, till hvilken många silfverklara bäckar ilade ifrån klippspetsarne. Yppigt växa rankor, mandlar, olive- och mulbärsträd emellan stenarna; på några ställen höja de underbara klipporna, mörka och skrofliga, sina spetsiga hjessor högt emot himmelen; men öfverallt der en fruktbar plats finnes, har äfven den flitiga menniskan odlat, och blandningen af odling och motsträfvig natur i denna dal, gifver ett obeskrifligt behag åt denna nejd. Den steniga vägen tvang oss att till en stor del gå till fots. Dermed var Miss Lucy särdeles belåten, ty här och ej annorstädes ville hon nödvändigt uptäcka skådeplatsen

för Yoricks känslofulla äfventyr, framför allt det berg, på hvilket han såg en landtlig arrendators familj dansa vid aftonbönen. Olyckligtvis fanns intet spår af allt detta, och aldeles ingenting ville hända oss, med något tecken af sentimental anstrykning, och till Miss Lucys bedröfvelse gick allting helt prosaiskt sin gång i denna poetiska trakt.

Småningom hoptränga sig klipporna på båda sidor, så att strömmen och vägen fullkomligt uptaga den allt trängre blifvande dalen; olivetRäden och all odling försvinna, klipporna resa sig högre i allt djerfvare former, och vi beträda den vilda dalen Oliulles, hvarest fordom och äfven under Revolutionen stora röfvarband hade tillhåll. I den vilda förvirrade labyrinthen bland dessa förfärande klyftor var det lätt att undkomma förföljare eller försvara sig emot dem; och äfven nu beträder den ensliga vandraren dessa trakter blott med rysning. Allt lif förstummas här i den vildaste öken; ingen fogel sjunger, och sjelfva gräshoppan undflyr det ställe der intet enda strå upskjuter från den hårda stenen. Vild brusar strömmen bredvid den brant i de förfärligaste djup nedgående vägen, som kröker sig emellan trånga klyftor; hotande nedblicka de obestigliga klipporna, ofta böja de sig mot hvarandra öfver vägen, lika ofantliga hvalf, genom hvars remna blott en smal rand af himmelen är synlig; ofta framträda de så, att vi ej kunde begripa hvarifrån vi kommit eller på hvilken väg vi skulle utkomma. På sidan ser

man ännu trängre dalar, mörka hålor och svarta förfärliga afgrunder och bergsrefvor. Allting är ödsligt, förvirradt, likasom bestämdt till skådeplats för mörka gerningar, som sky solens ljus. Stora klippblock ligga öfverallt kringströdda, liksom hade de i den grå forntiden blifvit kringslungade af jättehänder. I den heta sommaren, när solstrålarna återstudsa från dessa klippväggar, försmäkta menniskor och djur i den glödande hettan, och ofta förolyckas de, när vid åskregn strömmen vildt upsväller och plötsligen öfversvämmar hela dalen.

En god timmas tid genomtågade vi denna stenöken, innan åter de första oliveträden visade sig, såsom glada förebud till naturens återkommande lif. Vi sågo på afstånd byn *Oliulles*, i den allt rymligare och gladare dalen. Vi kommo närmare och sågo med outsäglig fröjd de första pomeransträden vid bondgårdarne, böjda under tyngden af gyllene frukter och tillika besådda med blommor. Så hastigt voro vi förflyttade ur ett klippsvalg, som liknade ingången till afgrunden, i ett land, som liknade våra skönaste drömmars paradis, att allt detta tycktes oss såsom en förtrollning. Jublande af glädje tillryggalade vi den oss alltför kort förekommande vägen ifrån Oliulles till Toulon genom en paradisisk slätt, grönskande och blomstrande af den yppigaste vegetation, besådd af stadsboarnes Bastider, och funno en ganska god boning i Maltheserkorset.

———

Toulon.

Staden *Toulon* är icke stor, om man ej dertill räknar den berömda Arsenalen, som intager större rymd än staden. Den äldre delen är trång, smutsig och krokig, men den nyare icke så. Deruti förer en lång, bred, öfverallt med stora sköna hus omgifven gata till den för köpmansskepp bestämda stadshamnen. Den för krigsskeppen är belägen vid Arsenalen. Med obeskriflig ansträng ning af kraft och penningar hafva menniskohänder utgräft den förra och måste ännu årligen arbeta på dess vidmagthållande. Den är långt mindre än hamnen i Marseille, men breda bryggor omgifva äfven denna; den lifliga rörelsen, anblicken af de många olika skeppen, och längre ut åsynen af hafvet göra den till den intressantaste punkten i staden och till invånarnes favoritpromenad. Rådhuset, en stor ansenlig bygnad, pryder skeppsbron: två kolossala caryatider*), som upbära altanen, äro arbetade af Puget; de beundras vanligen, isynnerhet af Fransoser, såsom mästerstycken, och äro verkligen förträffligt arbetade, men upväckte hos oss en pinsam känsla vid åskådandet; ty uttrycket af de båda jättegestalterna är af så låg natur, att man ständigt måste frukta att de skola släppa den tunga börda, som de tyckas upbära med den mödosammaste ansträngning af alla sina krafter. Nära

*) Pelare, i form af resliga qvinnogestalter.

till Rådhuset står den ganska nätta, med pelare prydda boning, som Puget här upbygde åt sig sjelf. Utom dessa finnas få särdeles märkvärdiga eller sköna bygnader; det vidlyftiga, ståtliga palats, som fordom Erkebiskopen bebodde, står nu öde, och den stora Kathedralkyrkan, upbygd till hälften i christlig, till hälften i hednisk styl, kunde vi icke eller tycka om.

En bild i smått af Cours i Marseille användes beklagligen i Toulon till saluplats för allehanda skräp, men begagnas dock om aftnarna såsom promenad af den eleganta verlden, äfvensom de sköna vallar, hvilka omgifva staden. Ett stort fyrkantigt, med träd planteradt torg kallas *Champ de bataille*, emedan det måste tjena till exercisplats. Det omgifves på två sidor af stora hus, på den tredje af en stor mur, som innesluter Arsenalens område, och den fjerde uptager en stor, ej särdeles smakfull, men rikt sirad bygnad, som då beboddes af Præfekten. Likasom i Marseille bidraga äfven här kanaler med friskt vatten till gatornas snygghet. Staden förekom oss ganska folkrik; öfverallt var ett muntert vimmel af glada, välbildade menniskor, bland hvilka likväl kedjorna af de tungtbelastade, olyckliga galerslafvarna rysligt slamrade, då de från sitt mödosamma arbete i hamnen återvände till sitt förskräckliga hemvist.

Toulons närmaste omgifningar äro undersköna. Höga, kala klippor beskydda staden på norra sidan; derföre är klimatet här ännu var-

mare än i Marseille, och vegetationens sydliga prakt ännu yppigare och rikare. Många buskar och helt sydliga plantor, som icke väl kunna planteras omkring Marseille, trifvas här förträffligt; dock ser man blott få pomeransträd växa såsom en sällsamhet i enskildta trädgårdar, och ej allmänt vid alla gårdar, såsom vid Oliulles, kanske deraf, att jordmonen ej torde vara dem gynnande. Dadelpalmer skulle, som man säger, här väl trifvas, om de blott planterades; men vid naturens så stora frikostighet blifva menniskorna alltför tröga, att söka aflocka den något mera. Likasom Marseilles invånare hafva äfven Toulons alla sina Bastider i stadens grannskap.

Arsenalen i Toulon.

Arsenalens omgifningar, flottan, den öfverallt rådande verksamheten, till och med galererna gjorde detta till ett af de intressantaste ställen under vår resa. Likväl skulle vi svårligen kunnat förskaffa oss inträde dit, om icke våra vänner i Marseille hade försett oss med recommendationer till Herr Bastionelli. Denne Neapolitanare, anställd vid dervarande hydrauliska arbeten, undanröjde med mycken artighet alla de svårigheter, som ställde sig emot oss; då eljest, äfven i fredstider, främlingar måste äga ett särskildt tillstånd, för att få beträda Arsenalens om-

råde, hvilket ej alltid lätt erhålles, och isynnerhet med mycken svårighet under krig.

Under Herr Bastionellis beskydd inträdde vi genom en med pelare, stoder och basreliefs prydd portal i detta hemvist för ouphörlig arbetsamhet, djupt elände och förfärliga brott. Vi påminte oss härvid Dante's beskrifning öfver portarna till helfvetet; ty äfven här måste tusende, som ingå genom dem, för evigt afsäga sig allt hopp, om menniskan förmådde detta, så länge hon ännu lefver på jorden. Det första som vi sågo, var en stor kanal, som förde till marinhamnen och de vid dess strand befintliga skeppsvarfven. Två stora Linieskepp lågo nu på stapeln; man arbetade derpå ouphörligt dag och natt, äfven sön- och högtidsdagar; ty Bonaparte sträfvade då isynnerhet att återställa sin flotta. Ett stort antal galerslafvar måste framskaffa åt timmermännen och byggmästarne de bjelkar, det jernsmide och allt annat, som de behöfde. Djupt krökta, likasom lastdjur, flåsade de under den tunga bördan, under det upsyningsmannens käpp ouphörligt sväfvade öfver dem, och slamret af deras kedjor ljöd gräsligt emellan arbetarnes bultningar och rop.

Ifrån kanalen kommo vi till de särskildta verkstäder, der allt förfärdigas, som flottan behöfver, ifrån stormasten och det centnertunga ankaret ända till bleckljusstakarna åt hvarje matros. I förbigående sågo vi de många stora magasinerna, upfylda dels med hampa, virke, ved, jern, koppar och säd, dels med redan färdiga

arbeten; sedan det stora bageriet, der utom skeppsprovianten, äfven dagligen bakas bröd för mera än sextusende personer. I en stor bygnad voro flera bildhuggare sysselsatta med förfärdigande af de figurer och prydnader som skulle sira skeppens framstammar och gifva dem namn. Flera kolossala figurer af Puget förvarades här, sedan de skepp, hvilka de tillhört, blifvit obrukbara. De äro i sitt slag snillrika och fulländade, och tjena till mönster för de yngre konstnärerna i denna väg.

Hos snickaren sågo vi med rysning en stor mängd trädben och kryckor för tillkommande behof. Hans verkstad innehöll dessutom en myckenhet stora och små husgerådssaker för kajutor och skeppsrum. Man betänker vanligen ej allt, hvad menniskan i sitt kultiverade tillstånd behöfver, äfven om hon inskränker sig till det nödvändigaste, såsom fallet är på skepp. Mängden och mångfalden af här befintliga föremål är nästan otrolig, men också verkligen beräknad för små simmande verldar, på hvilka många hundrade menniskor bo, afskilda från alla öfriga.

I den ganska stora spiksmedjan tillverkas i oerhörd mängd och med beundransvärd hastighet alla de många olika spikar, som behöfvas på ett skepp, så väl jättestora, hvarmed styret fästes, som helt små, hvarpå skepparen uphänger sina sjökort och sin kalender. Vid skeppens eviga vaggning måste hvarje sak fästas, om

icke allt skall falla om hvarandra i den största oordning; derföre är mängden af de spikar, som ett Linieskepp utom de till bygnaden nödvändiga behöfver, nästan oräknelig.

Bredvid spiksmedjan arbetar knifsmeder, som måste förskaffa hvarje matros sin knif; ej långt derifrån sågo vi den ofantliga smedja, der ankaren och allt gröfre jernarbete till skeppsbyggeriet smides. Tjugofyra stora ugnar spruta der eld; långa rader af städ stöna der under de kraftiga Cyklopernas väldiga hammarslag, hvars sotiga jättegestalter rätt väl skulle i eldskenet passa till Fouqué's väldiga smeder i norden.

I en annan verkstad hamras de kopparplåtar, hvarmed man belägger Linieskeppens kölar, för att göra dem varaktigare och bevara dem från hafsmaskar, som söndergnaga trädet. Vi besökte äfven bleckslagaren och beundrade den skicklighet, hvarmed han af bleck förfärdigar oändligt många saker, som vi äro vana att äga af postlin eller lera, hvilket ej, för dess bräcklighets skull, vore användbart om skeppsbord.

En ny bygnad till mastträdens rigtning fullbordades nu, till ersättning för den, som Engelsmännen vid sista besöket i Toulon upbrände. En sådan stor mast består icke af ett enda träd, såsom vi hade trott, ty blott ganska få friska träd af den storlek och tjocklek, som härtill erfordras, finnas i verlden. Derföre hopfogas ett

mastträd ganska mödosamt efter längden af konstigt dertill huggna, till hvarandra passande stycken, som fast förenas af stora jernringar. Man påstår att en sådan mast långt bättre emotstår stormen och icke så lätt brister, som om den endast skulle bestå af ett enda stycke.

Repslagarbanan är en af de märkvärdigaste bygnader i hela inrättningen, och öfverträffande alla dylika, som vi sett. Den utgöres af en oöfverskådlig, mera än nittonhundrade fot lång hvälfd sal, afdelad i tre lika breda gångar genom pelare, hvilka upbära de hvalf, som stödja taket. Någon herrligare plats kan ej tänkas till en illumination eller en stor folkfest. Med afmätta steg vandrar en hel här af repslagare upp och ned och snor hampan till det finaste segelgarn och det starkaste ankartåg, hvilket ej är annat än en mängd segelgarn, som förenade till ett helt, hafva kraft att emotstå det mägtigaste element. I en stor bygnad nära till denna bana blifva segel välda, sydda och lagade; längre bort sköta en mängd tunnbindare sin bullrande handtering; öfverallt räcker här det ena handen åt det andra, allt tillredes och ingenting förgätes som tillhör det hela. Vi hafva på långt när ej nämnt alla de inrättningar, som finnas i denna Arsenal, och vidrört blott de hufvudsakligaste, för att ej trötta genom en för noggrann beskrifning.

I alla de särskildta verkstäderna måste galerslafvarna lemna handräckning och förrätta de tyngsta arbeten, ja ofta underkasta sig lastdjurs

göromål. Anblicken af dessa med kedjor belastade olyckliga, som träffades öfverallt, förgiftade vår glädje öfver åsynen af så många väl beräknade krafter, som här förenade sträfva till ett stort helt, isynnerhet som man sade oss, att blott de särdeles gynnade njöto den lyckan att här nästan förgås under sitt tunga arbete, och att tusende andras öde vore oändligt hårdare.

Vi besökte ej de egentliga tyghusen, der kanoner och vapen af alla slag förvaras, dels emedan vi ofta förut sett sådana i stor fullkomlighet, dels ock emedan dessa verkligen hade ganska litet, värdt att beses. De stå nästan tomma, ty de brukbara vapen, som Engelsmännen vid sitt besök qvarlemnade, hade under de långvariga krigen åtgått till arméernas utrustning. Men till modellhuset förde oss Herr Bastionelli, och förklarade med stor sakkännedom de många rätt konstigt utförda modellerna till några genom sin bygnad utmärkta skepp, till stora slussar och andra hydrauliska arbeten. Märkvärdigast är modellen till den stora dockan i hamnen. Här kan man genom vattnets afledande lägga de största Linieskepp aldeles på det torra, och med beqvämlighet reparera dem, om de äro skadade. Aldeles nybygda skepp föras äfven genom denne anstalt i det för dem bestämda element, utan att man behöfver på det vanliga, isynnerhet för större fartyg högst farliga sättet, låta dem derigenom löpa af stapeln, att man borthugger de sista stöden. Här upstiger hafvet till skeppet, lyfter det småningom och bortförer det, i stället

för att eljest skeppet med en våldsam stöt, som genom gnidning sätter den underliggande trädbädden i lågor, måste nedhalka i hafvet. En stor trädkista af lika storlek som den, sjelf en liten hamn liknande dockan, måste först genom ofantliga stentyngder nedsänkas i hafsbotten; på denna med konst lagda grundval bygde man sedan alla de slussar, pumpar och rännor, hvarigenom vattnet af- och inledes. Det var ett jätteföretag, men menniskan förmår allt, och gör sig till Herre öfver en verld om hon blott förstår att förena många till ett mål. Och likväl är denne mägtige herrskare högst vanmäktig när han står ensam, och hans tillvaro räcker blott ett ögonblick; men i århundraden efter honom varar det liflösa, som han skapade, ehuru spåren efter honom sjelf inom få dagar försvinna.

Vi foro på en båt genom den kanal, som förer till hamnen; utanföre brusade hafvet i vild rörelse, men i hamnen var lugnt. Flera stora Linieskepp lågo vid stranden för ankar. Aldrig förut grep oss en så beundrande förvåning vid betraktande af dessa simmande, af träd hopstaplade berg, som här på det lugna vattnet, der vi kunde jemföra deras jättestorlek med bygnaderna på det närbelägna landet. Svindlande blickade vi ur vår lilla båt upp till deras väldiga höjd, och äfven då, när vi förr på andra ställen hade gått om bord på ett sådant på redden liggande skepp, och öfverallt der kringvandrat, hade ej föreställningen om dess storlek så lifligt framställt sig för oss.

Den fregatt på hvilken Napoleon till en half verlds ofärd seglade öfver ifrån Egypten ligger nu, försatt i overksamhet, i denna hamn. Der stod Ödeläggaren hela timmar hvarje dag lutad mot stormasten, blickade stirrande och stum på de vågor, som buro honom och hans lycka, och tänkte väl icke på slutet af de planer, som ännu blott i otydliga gestalter sväfvade för hans själ. Fregatten är väl icke bland de största, men har dock trettiosex kanoner, och är således ett ansenligt fartyg, ehuru då tidningsskrifvarne förminskade det nästan till en slup, för att genom skenet af en underbar räddning uphöja deras högtfirade hjelte till ett slags halfgud.

Äfven galererna ligga tätt vid stranden af hamnen; egentligen äro de obrukbara krigsskepp, utan master, betäckta med rödmålade trädtak; hvar och en af dem tjenar till en sorglig boning för femhundrade fångar. De, hvilka ej kunna rymmas här, inspärras i stora mörka och fuktiga fängelser, hvilka skola vara ännu förfärligare än galererna. Den af oss sakta yttrade önskan att bese en af dessa galerer, afbröt Herr Bastionelli straxt genom den försäkran, att vi knapt ett par sekunder skulle uthärda så väl anblicken deraf som den förpestade luften, och likväl aldrig skulle kunna förgäta bilden derutaf. Män, som i krig och på sjukhus lärt sig att modigt betrakta äfven det förskräckligaste, bäfva med rysning tillbaka ifrån detta den sjunkna mensklighetens högsta elände; och de, hvilka stundom af sin pligt tvingas att

besöka fångarna, beträda alltid med blek fasa dessa olyckliga trösklar.

Nu slog klockan, som kallade fångarna efter dagens mödosamma arbeten till den döfvande sömnen i deras förskräckliga nattläger. Från alla sidor framrasslade de, två och två hopsmidda. Knapt kunde vi uthärda anblicken, men kunde ej undgå den, om vi ej ville tränga oss igenom de olyckligas fruktansvärda leder. Alla äro höljda i grofva rödbruna kläder, hvilka kring en del slänga såsom till hälften förmultnade trasor. På sina bart rakade hufvuden buro de tätt åtsittande röda mössor. Hos många märkte vi vilda förvridna anletsdrag, verkliga djefvulsansigten, med fullkomligt uttryck af den djupaste förtappelse, vild mordlystnad och grym förtviflan. Andra syntes genom långt elände hafva nedsjunkit till rå djuriskhet; på många såg man den hjertfrätande grämelsen, känslan af förfärlig vanära. Förfärligast förekommo oss de, som med fräck lustighet i vilda sånger och ännu förskräckligare skratt utstötte sitt inre raseri. Så sågo vi en, på hvilken just nu fjättren fastsmeds vid foten; han hvisslade, sjöng och skrattade dervid så högt genomskärande, i så rysliga toner, att håret reste sig på våra hufvuden. Menniskor af alla stånd äro här stallbröder i eländet på denna afgrundslika vistelseort: fruktansvärda förbrytare, som förtjent döden, men icke detta mot hvarje mensklig känsla stridande straff, olycklige, som väl inför Gud äro långt renare än deras domare, conskriberade, som icke vil-

le följa den store rofvarens fanor, medlidande menniskor, som velat bistå dem vid flykten, ynglingar, som ännu ej nog bekanta vid krigstjensten begått fel emot subordinationen, bo här tillhopa med röfvare och mördare. Med djupt vemod sågo vi menniskor under tjugo års ålder, med prägeln af förflutna bättre dagar, fastsmidda vid gråa förbrytare, ur hvilkas förstenade anletsdrag den djupaste förhärdelse talade.

Huru förfärlig måste för de bättre natten vara, då alla de förbrytare, som ej hafva mer än detta eländiga lif att förlora, skamlöst skryta med sina ogerningar, högt och fräckt håna försynen och hvarje bättre känsla, utan att bry sig om piskan, som utan skoning träffar alla, när bullret blir för stojande.

Det är obegripligt huru så många som hitdömmas på lifstid eller åtminstone på tjugo till trettio år, kunna vid denna brist på allting upnå ålderdomen; ännu obegripligare, att icke alla under första månaderna af deras fångenskap duka under för detta otroligt hårda lefnadssätt. Deras föda är torrt bröd och vatten; blott till frukost erhålla de en usel vattensoppa med några deruti kokta bönor. De, hvilka måste förrätta arbeten, som öfverstiga hvarje mensklig kraft, erhålla dagligen ett dricksglas vin att stärka sig med, och åt några af särdeles flit och utmärkt skicklighet gifver man stundom ett par sous om dagen, hvarmed de något kunna lindra sitt jämmerfulla lif. Deras nattläger utgö-

res af trädbänkar, på hvilka de icke kunna utsträcka sig; sina kläder bära de, till dess de sönderfalla i lumpor. De största förbrytarne äro jemte hvarandra fastsmidda vid sina bänkar, som tjena dem till säte, lägerställe och gömställe för deras hopsparda mat, och ifrån hvilka de blott kunna aflägsna sig få steg, nemligen endast så långt deras korta kedja tillåter. De måste arbeta i fängelset, lemna det aldrig, andas aldrig frisk luft, se aldrig solen och lefva likväl ofta i många, långa år. Mindre brottsliga äro de, hvilka vi sågo förrätta de tyngsta arbeten i Arsenalens verkstäder; de lyckligaste skickas stundom till staden, om der är något att göra, som ingen annan vill åtaga sig, men öfver alla sväfvar ständigt upsyningsmannens käpp, och nedfaller vid minsta förseelse i obarmhertiga slag öfver dem. Så sågo vi likasom en boskapshjord inräknas och till sina förfärliga nattläger indrifvas sextusende menniskor, ty så stort är antalet af de jämmertyngda olycklige, som till en del här tillbringa sina dagar i förtviflans raseri, för att om aftonen möta en ännu förskräckligare natt. För intet pris i verlden ville vi lefva här i Toulon i detta fasansfulla grannskap, ehuru naturen här uttömt sitt rikaste öfverflöd. Om en gång lågorna skulle fatta uti Arsenalen och sprängde riglarna och kedjorna och nu stadens invånare voro gifna till pris åt dessa sextusende förtviflade! Denna tanke är utomordentligt förfarlig, och likväl ingalunda utom möjlighetens område.

Vid utgången utur Arsenalen kommo vi förbi den docka, hvars modell vi förut hade sett; vi sågo slussarna, hvarigenom den fylles högt nog, för att bära Linieskepp, och det stora antal pumpar, hvarmed galerslafvarne åter tömma den när det skadade skeppet är insläppt. Just nu fanns der ett, hvarpå arbetades, och här, aldeles utom sitt element var dess storlek ännu mera förvånande, än i hamnen.

Aldeles uttröttade återvände vi till vårt Maltheserkors och höllo ännu samma afton stor rådplägning angående vår till morgondagen utsatta resa till Hieres. Vägen dit är endast två tyska mil lång, men beskrefs för oss såsom en af de fruktansvärdaste; isynnerhet på ett ställe, som formännen kalla *pièce de toile*, skulle det vara nästan omöjligt, att komma förbi utan lifsfara. Vi hade snart bestämt oss i denna stora fara, ty vi ville åka, der vägen var dräglig, och stiga ur på de svåra ställena, ja till och med i nödfall tillryggalägga hela den korta vägen till fots; men vår Engelska befann sig i stor nöd. Hon påstod på fullt allvar, att ångest och förskräckelse skulle göra henne vansinnig i vagnen, och till gående var vägen henne för lång. Ändtligen kom en af oss på det luminösa infall, att föreslå henne att rida, hvilket hon straxt biföll. Redan var en god ridhäst beställd, då det på en gång föll henne in, att hon aldeles icke kunde rida, och dermed voro vi åter i vår förra förlägenhet.

Blygsam och till hälften ängslig vågade nu värden att föreslå henne en åsna, och det var träffadt! Miss Lucy var utom sig af glädje öfver detta förslag, och bad honom straxt anskaffa ett sådant, af hennes dyrkade Yorick så högt skattadt djur. Men den åsna, som skulle äga den lyckan, att bära den sköna bördan, skulle äfven nödvändigt vara kronan bland sitt slägte: saktmodig, af godt upförande, förnuftiga seder och hufvudsakligen försedd med en beqväm fruntimmerssadel efter Engelskt bruk. Vid hvarje ny, för honom nämnd åsneegenskap gjorde värden en ny bugning och lofvade vid sitt hedersord, att ännu samma afton genomsöka hela staden Toulon, för att upspana denna Phenix ibland åsnor, och dermed lugnades vi alla. Miss Lucy var utom sig af fröjd, när hon tänkte på sitt riddartåg för morgondagen; men då vi följande morgonen klockan fem utkommo på gården, för att vid det herrligaste väder afresa, sågo vi äfven hennes vagn förespänd. Under natten hade hon fallit på andra tankar, fruktan för vansinnighet hade flytt, hon hade beslutat att åka som andra menniskor och upgifvit alla tankar på åsnan, som emedlertid stod fullkomligt sadlad för hennes räkning. Men under vägen greps hon åter af ånger; då vi ungefär på halfva vägen mötte ett sannolikt sjukt fruntimmer, som bars af menniskor i en ordentlig portechaise. Smärtsamt beklagade Lucy att ej hafva hittat på den utvägen, och föga fattades, att hon

ej åter omvändt, för att i Toulon skaffa sig en sådan.

Hieres.

Vägen förde oss i början öfver en stor, herrligt upodlad slätt; Toulons klippor ligga på sidan. Väl är vägen besådd med stenar, som förorsakade oss många stötar i sidan, samt här och der upfylld af djupa hål, der kusken måste bruka försigtighet, men aldeles icke så farlig som man beskrifvit den för oss, och i intet afseende att jemföra med den, som vi emellan Paris och Bordeaux till vår egen förundran lyckligen tillryggalagt. Äfven den så rysligt utmålade *pièce de toile* är blott ett sumpigt ställe, der visserligen en vagn kan stjelpa, om ej kusken tar sig till vara, men som man helt lätt kan till fots undvika genom några stegs omväg. Närmare Hieres blir hela landet en präktig trädgård; gyllenlack, tazetter, narcisser, tusende undersköna blommor, som vi omsorgsfullt måste vårda, betäcka fält och ängar, balsam-ånga af lavendel och otaliga örter upfyller luften, öfverallt glänsa häckarne af vilda enkla granater, blomstrande centifolier, myrten, oleander, laurus tinus, aloë och de skönaste jasminarter. Bredbladiga fikonträd, höga granatträd, mandlar, pinier, cypresser, lagerträd och alla slag af de herr-

ligaste frukträd beskugga landsvägen. Äfven på den bästa väg vore det omöjligt, att blott ifrån vagnsfönstren åskåda denna prakt. Nära staden öpnar sig en herrlig utsigt åt hafvet, och öfver alla trädgårdsmurar framskjuta med frukter belastade pomeransträd.

Hieres ligger på en brant klippa och är ett trångt, smutsigt näste, men på sluttningen af berget äro ganska nätta boningar upbygda till främmandes emottagande. Vi funno ibland dem ett ganska väl inrättadt värdshus, kalladt *l'hôtel des Ambassadeurs*, likasom det i Marseille; värdinnan förde oss upföre en trappa i ett rum med tillslutna jalousier, och då hon öpnade dem stodo alla mållösa i den mest öfverraskande förtjusning. Bergets sluttning, på hvilket huset står, sänker sig småningom ända till stranden af hafvet, som nu låg utbredt framför oss, krusadt af små blomsterhvita vågor. Rakt framför oss höjde sig ur böljorna de tre skogbekrönta Hieriska öarne, lika simmande trädgårdar, på sidan något längre bort höga klippor, skyddande en skog af oliveträd, som ligger vid deras fötter. Aldrig sågo vi dessa träd så gröna och stora; vinden brusade genom deras mägtiga grenar, och strålande blixtrade bladens hvita sida genom den blåagtiga grönskan. Pomerans- och Citronträd betäcka strandens hela sluttning, ända ifrån huset så långt ögat når; berusande upsteg blomsterångan till oss, och tusende näktergalar sjöngo i den dunkla, glänsande lunden mellan de undersköna frukters börda nedtyngda grenarne.

Så är det hela året om i detta lyckliga land der vår och höst evigt herrska i hjertligaste förening, der träden på en gång blomma och bära frukter, och ingen vinter afkläder löfven från deras grenar. Gammalt folk berätta sina barn om snö och is, såsom ett sällsamt fruktansvärdt naturunder, som ungefär hvart trettionde år på korrt tid förskräcker invånarne. Under sommaren mildrar hafvets grannskap den tryckande hettan, dock skall luften då vara mindre helsosam, emedan närbelägna moras förderfva den genom skadliga dunster, utan att man märker det, men om vår, höst och synnerligen om vintren är klimatet det mildaste och renaste i verlden. Dess välgörande inflytande bevisades ögonskenligen af de många blomstrande gestalterna ibland invånarne; flickorna isynnerhet voro äfven rätt snyggt och prydligt klädda. Det fördelagtiga umgänget med främlingar har mycket hyfsat de egentliga invånarne i Hieres, ehuru landtfolket i dessa trakter ej är pålitligt. Man säger, att de äro vilda, falska och roflystna; vid minsta anledning upsväller deras snabbt rinnande blod till den hättigaste vrede, och förleder dem ofta till brott, som de ej lätt ångra, hvarefter de, för att undgå följderna, fly till de närbelägna klipporna, isynnerhet till den för röfvarhandtverket så passande dalen Oliulles, der de sedan ofta i förening röfva och mörda, till dess rättvisans hand kan hinna dem.

Hvarje invånare i Hieres har sin pomeransträdgård. Icke blott frukterna, utan äfven blom-

morna säljas i stora partier till välluktande essencer och konfect, ty träden, som blomma hela året om, kunna knapt bringa fjerdedelen af blommorna till frukt; äfven dessa affalla ofta omogna, och blifva äfven insockrade. De fullt mogna frukterna måste alltid ligga några dagar innan de blifva rätt söta; de som skola bortskickas till aflägse länder afplockas när de börja att gulna, merendels om hösten; de mogna under vägen. Besittningen af en sådan trädgård är ganska indrägtig, och fordrar ringa möda. Två eller tre gånger om året blir jorden något litet upgräfd, och detta, jemte trädens vattnande utgör allt dervid behöfligt arbete. Vid bristen på friskt vatten medför det sednare visserligen någon svårighet. Ägarne till de båda största trädgårdarna hafva ditledt en från en klippa i grannskapet uprinnande källa; till hvarje träd äro små vattenledningar förda, som hvarje afton öpnas och inom få minuter gifva alla träden den nödiga fuktigheten. Detta är ganska beqvämt och nödvändigt vid trädens stora mängd; den som har färre, hjelper sig fram, så godt han kan, med hvarje särskildt träds vattnande. Vi besökte båda dessa berömda trädgårdar, först den som tillhör Herr Fille, den betydligaste för mängden af de pomeransträd, som den innesluter och hvilkas antal upgifves till tjugotusende. Den inbringar honom, som det säges, sextiotusende francs årligen, ehuru man ej för hundrade pomeranser betalar mera än omkring tjugo skillingar. Det är omöjligt att beskrifva denna

pomeranslunds oändliga prakt och skönhet, de af millioner bin omsurrade blommornas doft, de gyllene frukternas glans, hvars börda grenarne knapt kunna bära, hvaruti hundradetals näktergalar ouphörligt högljudt drillade, likasom ville de för hela verlden förkunna den herrlighet, som omger dem. Ingen skogs skugga liknar den täta skymningen i denna af alla grönskans skiftningar glänsande lund; ständigt framskjuta unga blad bredvid de äldre, knoppar bredvid fullt utslagna blommor, små gröna frukter bredvid helt gyllene, som i färg och storlek vida öfverträffa dem, hvilka blott halfmogna plockas för oss arma nordboar. Träden stå bredvid hvarandra, planterade i tämligen täta rader; deras grenar hopslingra sig och bilda ett nästan ogenomträngligt snar, hvarigenom man blott på smala gångstigar kan slingra sig.

I sitt naturliga tillstånd har pomeransträdet ett helt annat utseende än i våra orangerier. Det saknar hög stam; grenarne utväxa blott några fot öfver jorden, de utbreda sig vidsträckt och hinna ungefär samma höjd som ett medelmåttigt äpleträd. Nere vid stammen är trädet af stor omkrets, och de starka, våldsamt utåt sträfvande grenarne gifva deråt ett skönt, kraftigt utseende. Ett ganska nätt, enkelt landthus, Herr Fille's afundsvärda boning, ligger midt i denna gudalund. En underskön parterre, prydd af de sällsyntaste blommor, utbreder sig framför ingången dertill. Mängden af heliotroper och tuberoser är knapt värdt att omtala, ty sådana finnas

här vid hvarje bondkoja, men bredvid dem strålade här Amaryllis i purpurklädnad och de kostligaste liljeväxter i brokig färgprakt. *Yucca gloriosa*, *Fuchsia coccinea*, *Datura arborea* och många andra af våra drifhusblommor, stå här alltid fria i den moderliga jorden, beskuggade af *Mimosa Farnesiana* och *Jasminum sambaccinum*, som vi knapt igenkände för dess yppiga grönska och blommor. Detta blomsterland och boningen omgifvas af de utvaldaste träd, i synnerhet herrliga dubbla granatträd. Förvånade beskådade vi citronerna och pomeranserna af ovanlig storlek och många hittills för oss okända slag af Hesperiska frukter under hvilkas tyngd de veka grenarne nedböjdes. Litliga guld- och silfverfiskar plaskade i en liten kristallklar damm, och fulländade förtrollningen omkring oss. För första gången förglömde Miss Lucy sin Yorick och alla citater ur sina skalder; lik ett gladt barn hoppade hon kring bland blommorna, och blef oss långt kärare i denna sin naturliga glädje.

I den andra trädgården kom ägaren sjelf, Herr Beauregard, oss till möte att föra oss omkring i sitt paradis; en spenslig, vänlig gubbe, hvars lockar åttatio år hade utblekt, ehuru de ej kunnat böja hans höga gestalt. Vår förtjusning öfver allt, hvad vi sågo, syntes göra honom stort nöje, och rätt omsorgsfullt gjorde han oss upmärksamma på allt märkvärdigt. Hans trädgård tycktes oss större än den, som tillhör Herr Fille, men pomerans-träden intaga blott två tredje-

delar deraf; de ädlaste frukträd och många andra utländska träd, hvilka nu blifvit inhemska, växa med yppig prakt i den öfriga delen af trädgården. Ett stort Mahogonyträd och en präktig, högt upp i den mörkblåa äthern sträfvande Dadelpalm, fängslade oss isynnerhet, då de för oss voro en ny syn. Ingen teckning, ingen målning gifver ett begrepp om det intryck, som Palmträdets höga, åt södern egna, gestalt i verkligheten förorsakar. Bedröfligt är, att man ej planterar flera i detta herrliga land; de trifvas förträffligt och belöna med sin söta frukt tvänne gånger om året. Herr Beauregard ägde fordom två sådana ädla träd, hvilka stodo tätt invid hvarandra, men det ena har dött och sedan lemnar det andra inga mogna frukter mera, med hvilka det förr, innan det stod ensamt, i öfverflöd lönade sin vårdare.

Utom de sällsyntaste frukter odlar äfven Herr Beauregard de herrligaste blommor och otroligt mycket jordfrukter af alla slag. Han omtalade sjelf, att han årligen säljer endast ärtskockor för mera än tusende francs, ehuru priset på dessa här är ganska lågt. Det var för oss en rörande glädje, att se denne gubbe, som här vandrade ibland väldiga träd, som han sjelf planterat, och hvilken med så innerlig kärlek omfattade denna sin skapelse. Ogerna lemnade vi honom; nu hvilar han väl redan under sina blommor, efter en lång, lycklig och verksam

lefnad. Måtte den jord, som han smyckade, ligga lätt på hans graf!

Vilseförda af några resandes berättelser, ville vi fara öfver till Hieriska öarne, och hoppades derpå nya pomeranslundar; likväl öfvergåfvo vi denna plan, då hela verlden i Hieres försäkrade oss, att vi der endast skulle finna vilda, skogbeväxta klippor, men aldeles ingen odling och ännu mindre något pomeransträd. Vi nöjde oss således med den obeskrifligt sköna anblicken åt dessa öar ifrån land. Den största af dem heter *Porquerolles*; ett litet citadell står derpå, men föröfrigt är den helt och hållet beväxt med vild skog, i synnerhet med alltid grönskande ekar och korkträd; några fattiga fiskare äro dess enda invånare. Den medlersta ön heter *Port-cros*; äfven denna har ett citadell, är fruktbarare men ännu mindre bebodd än Porquerolles. Den tredje ön ligger längst ifrån land; den är aldeles öde och ofruktbar, blott Algieriske skeppare landa stundom på henne, för att förse sig med friskt vatten ur en liten källa, som der framrinner ur klippan.

Sålunda hade vi upnått den skönaste och aflägsnaste punkten af vår resa, vi hade sett Hieres. Jord och himmel, luft och haf göra det till verldens paradis, och likväl kan derom lika litet sägas, som om allt verkligt skönt och sant; man måste hafva sett det, för att kunna tänka sig det eller blott tro derpå. Finnes något ställe på jorden, der anblicken af naturen kan läka ett genom bittra motgångar sönderslitet sinne,

der mild luft kan återgifva styrka åt ett plågadt bröst, så är det Hieres. Denna eviga vår, denna rena mörkblåa äther, denna sol, dessa doftande vällukter, dessa näktergalssånger måste återgifva spänstighet åt de mest försvagade nerver; i dessa pomeranslundar måste hvarje bitter smärta förvandlas till mildt vemod, om det ännu är möjligt i denna verlden.

Staden har inrättningar till främlingars emottagande, som under fredstider i mängd hitkomma; då finnas här liksom öfverallt baler, concerter och sällskaper. Verkligen sjuka finna väl föga glädje deruti; äfven oss, ehuru fullkomligt friska, förekom den tanken odräglig, att här i naturens skönaste tempel se stora verldens och ännu mera en hälsobrunns oroliga vimmel, här hvarest hvarje steg, hvarje blick höjer själen och erbjuder njutningar, som ej kunna förena sig med denna bullrande lefnad.

Morgonen efter vår återkomst till Toulon begåfvo vi oss i dagbräckningen åter på väg, för att samma afton kunna hinna till Marseille. Miss Lucy hade i Hieres funnit denna plan förträfflig, men så snart hon icke längre såg pomeranslundarna, vände hon tillbaka till sina vanliga nycker. Hon lät säga oss, att hon nödvändigt måste qvarblifva i sängen till klockan tio och sedan äta hårdkokta ägg, innan hon kunde utsätta sig för nya mödor, derföre skulle vi blott qvarlemna någon till hennes beskydd, och för öfrigt afresa efter eget godtfinnande. Det gjorde vi äfven och sågo henne verkligen först an-

dra aftonen anlända till Marseille. De stackars hästarna hade lidit mest dervid, emedan deras herrskarinna båda dagarna ej utreste förr än klockan elfva, och således varit under vägen just den hetaste tiden; John svor förtvifladt öfver Provence, der solen är så förskräckligt brännande, och prisade det milda klimatet i Oldengland.

Vår återresa ifrån Toulon till Marseille inföll på en helgdag; hela trakten, hvarigenom vi reste, liknade en stor landtlig högtid, öfverallt ljöd den muntra flöjten och trumman, blott i den dunkla dalen vid Oliulles var allting öde och tyst. Det unga provençaliska folket dansade under bar himmel, omgifvet af en stor krets åskådare, som efter utseendet längesedan dansat ut. De brokiga kläderna fladdrade kring de ganska vackra flickornas lockar, andra buro hvita mössor eller runda svarta hattar, alla voro söndagsklädda, dansade rätt behagligt efter musikens takt och sågo högst täcka ut med sina stora svarta ögon; till och med många hade en rätt hvit hy; allting blomstrar och trifves under denna sköna himmel. Vi beklagade Miss Lucy, att hon ej såg denna allmänna fest, ty det var verkligen en gång hennes Yoricks: »*viva la joya, fi donc la tristessa!*"

Få dagar efter vår återkomst till Marseille måste vi beklagligen foga anstalter till afresa. Ogerna lemnade vi den sköna staden, dess herrliga omgifningar, der vi befunnit oss så väl, och den lilla snillrika krets, som så gästfritt emottog oss och blef en tillflyktsort mot de öfriga så

litet lockande sällskaperna i Marseille. Vi hade upnått den sydligaste punkten af vår resa; vagnstisteln vändes åter mot norden, och vi sågo icke detta utan en sorglig känsla, ehuru vi väl visste att ännu mycket skönt väntade oss, innan vi åter upnådde hemmet.

Några dagar före afresan väckte oss klockan tre på morgonen ett häftigt springande och pratande af många röster i huset. Bullret närmade sig våra rum, vår betjent knappade på dörren och berättade: att polisen hade kommit, för att undersöka våra papper. Våra pass hade redan tvänne gånger för henne blifvit upvisade, således kunde man väl icke ånyo begära dem, och det förekom oss obegripligt, hvad man ville företaga med vår oskyldiga dagbok och våra bref; dock togo vi i stillhet våra försigtighetsmått att undandölja dem för deras spejande blickar, och beredde oss, att öpna dörren så snart man begärde det. I ett stort värdshus midtemot var äfven allt i rörelse, vi sågo ljus i alla rum och brådskande rörelse af mycket folk. Emedlertid aflägsnade sig bullret ifrån vår dörr, men varade ännu länge i huset; alla dörrar öpnades, äfven till ett obebodt rum öfver oss, blott vi, Miss Lucy och ett sjukt Tyskt fruntimmer skonades, emedan värden ansvarat, det vi om morgonen ännu skulle finnas qvar.

Vid frukosten erforo vi, att på samma tid en allmän husvisitation blifvit af polisen företagen på alla stadens värdshus. Gud vet hvem

herrarne sökte eller funno: ty alla diligencer till Paris voro denna dag åter fullsatta med fångar och deras väktare. Ur värdshuset midtemot oss medtogos flera främlingar, äfven vårt ville man ej heller lemna aldeles orördt, och bemägtigade sig derföre en helt nyss ankommen Strassburgare, som vid ankomsten förglömt att upvisa sitt pass för polisen, och derföre måste beqväma sig att tillbringa den återstående delen af natten på högvakten. Likväl qvarlemnades han i Marseille, och värden hoppades att snart kunna utverka hans frihet. Till oss kom polisen, så snart vi voro upstigna; tigande framlade vi våra pass, tigande besåg man dem och gick vidare; efter andra papper frågades hvarken hos oss eller andra främlingar. Denna i sig sjelf obetydliga händelse bidrog likväl, att för oss lätta afskedet ifrån Marseille, och gjorde äfven på de öfriga främlingarne ett så obehagligt intryck, att de flesta, liksom vi, snart afreste.

Resa ifrån Marseille till Lyon.

Ända till *Orgon* hade vi samma väg, som vi förut hade rest; derifrån blir landet jemnare, klipporna minskas, oliveträden försvinna småningom och stora mullbärsträd intaga deras ställe. Dessa äro ganska sköna, och skulle gifva herrlig skugga, om man ej afplockade deras

späda blad, för att dermed nära silkesmaskar, som här skötas i oändlig mängd. Derföre äro de ofta helt kala och fula, en bild af vintren midt i sommaren, och det ser ganska besynnerligt ut, när träd af samma slag stå tätt invid hvarandra, somliga med friska blad och andra med aldeles afskalade grenar. Längre borrt kommo vi genom ett högst fruktbart och odladt land, der vin och säd växer i öfverflöd. Blott cypresserna, fikon- och mullbärsträden, den varma sydliga luften och den mörkblåa, klara himmelen erinrade oss, att vi icke voro i Tyskland: ty många, vid muntra bäckar växande, himmelshöga bokar, lindar, poplar och susande pilträd helsade oss rätt förtroligt, liksom midt i fäderneslandet. Vi foro genom den lilla obetydliga staden *Noves*, der för den gudomlige sångaren Petrarca solen i hans skaldelif upgick: ty här var Laura född. På afstånd höja sig de dystra kalkklipporna af det, genom hans sånger och kärleksklagan ryktbara *Vaucluse*; närmare till Avignon blir landet allt mera behagligt, och icke långt ifrån staden måste vi på en färja öfverfara Durance. Den är icke bred, men en häftig, forssande bergström, som ofta, när snön smälter på Piemontesiska alperna åstadkommer mycken skada, öfversvämmar kringliggande landet och genom sitt fruktansvärda brusande ofta på flera dagar gör öfverfarten omöjlig. Nu var han tämligen artig, ehuru ändock något obändig, så att vi voro hjertligen glada, när vi

ur vår häftigt hit och dit kastade farkost upstego på andra stranden.

Första anblicken af *Avignon* hänryckte oss; vi åkte öfver Cours, en ganska behaglig promenad, som löper mellan Rhone's strand och de icke betydliga men prydliga vallarna omkring staden. Det var söndags eftermiddag; invånarne i Avignon upfylde hvarje äkta Fransmans pligt på denna dag och spatserade helt förnöjda i sina högtidskläder i skuggan under tredubbla rader af höga plataner. Fram- och återfarande båtar lifvade den breda flodens silfverklara yta, hvilken här äfven förskönas af tre stora, skogbeväxta öar; aflägsna blåa berg bekröna horisonten bakom den motsatta rika stranden.

Länge fröjdade vi oss åt den ovanligt sköna utsigten; ty vår postilljon körde nästan omkring hela staden; men desto mera motbjudande förekom oss denna, då vi inforo genom en mörk port. Någon smutsigare, trångare och mörkare kan ej tänkas. Väl sågo vi här och der några stora, palatslika bygnader, lemningar från de tider, då Påfvarne residerade i Avignon; men de tyckas förfallna och obebodda och omgifvas af usla mörka kojor. Äfven det fordna påfliga palatset är nu ej stort annat än en stor ruin, hvars många torn, stora portaler och med tandade tinnar krönta murar emedlertid göra ett ganska romantiskt intryck. Öfverhufvud äger allt i Avignon ett dystert, förstördt utseende. Folkets vilda anletsdrag, dess häftiga språk och

åtbörder, som tyckas förråda en evig vrede, hafva något obeskrifligt vidrigt. Allt erinrar lifligt hvilken skådeplats för alla möjliga laster och ogerningar denna stad varit, så väl fordom under Påfvarnas tider, som äfven sednare under revolutionen. I den sednares fruktansvärda skräckdagar steg folkets raseri här till det högsta; alla invånarne tycktes förvandlade till blodtörstiga tigrar, samt mördade och plundrade utan försyn eller skonsamhet äfven det för menniskan heligaste.

Således kunde ingenting förmå oss till ett längre uppehåll i Avignon, än som behöfdes för att hvila ut. Dock rådplägade vi om aftonen, om vi ej följande morgonen borde göra en vallfart till källan Vauclüse. Resande, som varit der, försäkrade oss, att blott Petrarcas namn kunde gifva stället något behag; vattenfallet vore, såsom sådant, obetydligt, isynnerhet under denna torra årstid, och dalen liknade fullkomligt den ödsliga stenöknen vid Oliulles. Vår värd, som vi rådfrågade, gjorde en högst afskräckande beskrifning öfver den förfärliga vägen, som knapt på fem timmar kunde tillryggaläggas; likväl lofvade han, att följande morgonen i god tid skaffa oss en god vagn med två hästar, emedan vi ej kunde fara dit med vår egen. Vi antogo hans förslag, och sågo följande dagen efter lang väntan en usel kärra på två hjul anlända, hvilken man ärade med namn af cabriolet, för-

spänd med en blind usel häst och en utlefvad åsna; kusken, en stor karl af vildt utseende, ville gå till fots bredvid kärran. Blått två af oss kunde med möda rymmas på det sköna åkdonet; och just de båda ibland oss, som mest voro i behof af beskydd, längtade ifrigast att få skåda källan Vaucluse. Det syntes oss icke rådligt att så helt allena, utan att kunna medtaga en betjent, anförtro oss åt denne man, hvars språk vi ej förstodo, att tio timmar låta framsläpa oss af detta usla spann genom en vild trakt, hvars invånare allmänt anses för röfvare, och derjemte ej kunna återkomma förr än under natten eller kanske först följande dagen. Lång tid hade förflutit under öfverläggningen härom, och ett bättre åkdon kunde, enligt värdens försäkran, ej afskaffas. Allt detta förmådde oss, att ehuru med beklämda hjertan, upgifva hela planen, och så lemnade vi Avignon utan att hafva sett Vaucluse, sedan vi likväl tagit staden i närmare ögnasikte.

Vid Rhone's sköna stränder förglömde vi snart vår felslagna förhoppning. I *Sorgue*, det första ställe, der vi ombytte hästar, kom en man till vår vagn, för att erbjuda oss sin tjenst, hvilken nu vid det nya modet i England att slå vad om det snabbaste gåendet kunnat blifva rik: ty såsom fotgängare finnes kanske ej hans like i skyndsamhet och ihärdighet. Han lemnade oss ett tryckt adresskort, hvilket anmälte honom såsom en bekant invånare i Avignon, med många intyg om trohet och ärlighet, underteckmade af

kända och ansedda män, som begagnat honom och åt honom anförtrott betydande summor. Det var en lång mager man af redligt utseende, som på god Fransyska talade ganska förnuftigt. Vi beklagade oss att ej om morgonen hafva haft honom i Avignon; ty under hans beskydd hade vi väl företagit den farliga resan till Vaucluse. Hans skyndsamhet öfverträffar på längd vida en hästs: ty ifrån Avignon går han på tjugofyra timmar till Marseille och Toulon, på två dagar till Montpellier och på sex till Paris, och är bekant öfverallt. Hans son, då en gosse om nio år, gick redan två tyska mil på en timma; så mycket kan tidig öfning stärka och utbilda hvarje kroppskraft. Han belastar sig aldrig med mera än tusende Louisd'orer i guld, emedan han då tillika medtager en karbin och pistoler, för att i nödfall försvara sig, och kläder sig då ganska dåligt, för att undgå röfvares misstanka, från hvilka, enligt hans utsago, dessa trakter ej äro fria.

Emellan Sorgue och Courtezon betäcker en oerhörd mängd mullbärsträd hela landet; stundom sågo vi åter våra kära oliveträd, och andades Provence's balsamiska blomsterdofter. En nödvändig reparation på vagnen uppehöll oss en liten stund i *Courtezon*, hvarunder vi utvandrade på en underskön äng, i skuggan af stora mullbärsträd. En vänlig fru, som talade Fransyska väl, språkade med oss; hon bar en liten vacker flicka om två år på sin arm, och öfver tjugo barn, anförtrodda åt hennes upsigt, lekte gladt omkring henne i det blomsterrika gräset. På alla

dessa barn voro nyss skyddskopporna inympade, hvilket på Regeringens befallning sker hvarje år i denna trakt, här, hvarest ännu för få år sedan vantron uti detta försigtighetsmått såg ett ingrepp i Guds rättigheter och trodde sig derigenom begå en dödssynd. Denna fru berättade oss mycket om silkesmaskarnes skötsel, huru mycken omsorg dessa fordra, huru sorgfälligt bladen måste utväljas, att de icke äro för gamla eller för späda och aldeles icke fuktiga eller vissnade, men tillika omtalade hon den stora vinsten af silkesodlingen, som gör alla invånarne i denna trakt, som hufvudsakligen dermed befatta sig, ganska välmående. *Touchés là*, sade frun då vagnen var färdig, och skakade rätt hjertligt vår hand; vi besvarade gerna denna äkta Tyska helsning och rullade sedan gladt genom hela skogar af mullbärsträd, till dess vi anlände till staden *Orange*.

Orange.

Under namnet *Arausia* var detta ställe fordom under Romarnes tider en betydlig, skön stad, nu är det ett så smutsigt och krokigt näste, som någonsin en liten stad i södra Frankrike kan vara. Dock finnas ännu här och der spår af den gamla herrligheten i stympade inskrifter, basreliefs och ornamenter på murar och

hus, som utan val, utan afseende på deras värde eller betydelse lika vanliga murstenar blifvit använda vid deras upbyggande. De dunkla murarne af ett fängelse för låga förbrytare betäcka nu till en del lemningarne af en romersk theater, dels ligga de gömda mellan odrägligt smutsiga kojor. Blott stor förkärlek för konstens historia skulle kunna förmå en fornforskare att för deras skull våga sig in i denna vidriga labyrinth. Vi undveko anblicken deraf, och åtnöjde oss med att bese det enda välbehållna, Marii triumphbåge, som straxt utanför staden stolt höjer sig på en slätt och redan på afstånd gör en högst imponerande effekt, ehuru den här och der är förfallen och nära sin undergång.

Hela praktbygnaden är sextiosex fot lång, sextio fot hög och bildar tre, jemte hvarandra stående hvalf, hvaraf det medlersta är betydligt större än de båda på sidorna. Det inre af alla tre hvalfven betäcka blommor af bildhuggararbete sammansatta i högst sirliga mönster, och festoner af murgrön, drufvor, blommor och frukter omfatta hvalfvens öpningar; allt är arbetadt med beundransvärd flit och högst fulländadt. Den åt staden vända sidan af bygnaden har minst lidit af tiden och luften; den prydes af fyra korinthiska pelare, två vid hörnen och två i det mellanrum, som skiljer den större bågen ifrån de mindre. Dessa båda pelare stöda en trehörnig gafvel, som höjer sig öfver den medlersta bågen. En attika, rikt smyckad med en skön list och en basrelief höjer sig öfver gaf-

veln och kröner hela bygnaden. Denna basrelief öfver den medlersta bågen föreställer en ganska vild strid emellan ryttare och fotfolk; på ena sidan äro några gamla offerredskap afbildade, och muren på andra sidan är aldeles infallen. Öfver de båda mindre bågarna, bredvid gafveln under attikan äro anbragta trophéer sammansatta af bogspröt, ankare, treuddar, roder och andra attributer af skeppsfarten, och derunder tätt öfver hvalfven andra trophéer af fanor, hjelmar, sköldar och svärd.

Bygnadens ifrån staden vända sida liknar fullkomligt den redan beskrifna, ehuru vind och väder långt mera förstört den. Af de fyra korinthiska pelarne stå blott tvänne qvar, och de derpå befintliga basreliefs äro dels aldeles förstörda, dels oigenkänliga. Blott i midten är en stor basrelief tämligen väl bibehållen, och föreställer, likasom på andra sidan, en strid. Af den ena trophéen på sidan om gafveln äro blott få spår synbara, den lägre öfver det ena mindre hvalfvet felar aldeles, hvaremot den öfver det andra är nästan oskadad. På en af de sköldar, som tillika med andra vapen bilda den, läste vi helt tydligt namnet "*Mario*," och på ännu flera sköldar i trophéerna äro namn ingrafda, men som äro så utplånade, att det var oss omöjligt att läsa dem.

Prydnaderna på den ena smala sidan af bygnaden äro helt och hållet förstörda, de andra smyckas af fyra räfflade korinthiska pelare, hvil-

ka dela dem i tre lika mellanrum; i hvart och ett af dessa äro trophéer af fanor, harnesk, sköldar, hjelmar och andra vapen, och under dessa två nästan oigenkänliga figurer, hvilka förekomma oss likasom fängslade krigsfångar. På en fris öfver pelarne är en rad bredvid hvarandra stående fäktare afbildad. Öfver de båda medlersta pelarne höjer sig likaledes en trehörnig gafvel, på hvars midt är en halfcirkel, inom hvilken syntes en figur, som tycktes oss lik en gammal helgonbild, och således sannolikt är af yngre ursprung än den öfriga bygnaden. På hvarje sida om halfcirkeln, inom gafveln, är ett nästan utplånadt ymnighetshorn anbragt, och tvänne Nereider stöda sig mot trekantens ofvantill i en spets sammanlöpande sidor; en sirlig fris smyckar den deröfver sig höjande attikan.

Efter långa och många strider, hafva fornforskarne öfvererenskommit att tillegna Marius äran af denna triumfbåge, emedan han i denna trakt vunnit en stor seger öfver Cimbrerna och Teutonerna.

Må föröfrigt äfven någon annan hafva varit den hjelte, hvars minne denna praktbygnad skall föreviga, vi förnöjde oss vid anblicken af hans höga skönhet, utan vidare grubblande öfver dess historia, och likväl upfyldes vi af rysning, när vi förnummo, att just på detta ställe många hundrade olyckligas blod för få år sedan blef utgjutet. Med utsökt grymhet hade Avignons tigrar uprest guillotinen invid denna båge. De aktningsvärdaste och anseddaste invånare i den sta-

den hitsläpades den långa vägen under bittert hån, och funno blott ro under den mördande bilan. Salunda beteckna de förfärligaste ogerningar nästan hvarje steg i detta land, som himmelen rikligen begåfvat med allt hvad menniskan behöfver till en lugn sällhet.

Raskt gick det nu framåt, längs efter Rhone's sköna stränder, genom ett ganska odladt land. I den lilla staden *Donzère* mötte vi en stor procession. Feta prester läto sina långa släp upbäras af chorgossar, andäktiga fruntimmer i hvita slöjor framgnällde latinska sånger, hvaraf de ej förstodo ett ord, efter dem kommo män i hvita kjortlar och trånga skjortor öfver sina kläder, i händerna buro de stora brinnande vaxljus, med hvilka de svängde sig hit och dit, på det blåsten ej skulle utsläcka dem. Hela uptåget förekom oss ej synnerligen upbygligt och mången löjlig grupp upväckte oemotståndligt vårt skratt, så att vi voro rätt glada, när vi sågo den fromma skaran bakom oss. Man såg helt tydligt att så väl prester som lekmän voro på den långa tidrymd, då ej sådant tilläts, komna ur vanan, och visste nu ej rätt huru de dervid skulle bära sig åt.

Natten tillbragte vi i den tämligen stora upstaden *Montelimart*. Detta ställes läge är himmelskt skönt, tätt utanför dess murar förena sig tvänne små floder och strömma sedan, muntert ilande, till den mägtiga Rhone. Äfven följande

morgonen kommo vi genom ett herrligt land, ty Dauphiné är en af Frankrikes skönaste provinser; ingenstädes hafva vi sett rikare sädesfällt och en yppigare vegetation. Småningom försvinna Provence's fikon- och oliveträd, äfven mullbärsträden blifva sällsyntare, men otaliga valnötträd träda i deras ställe, af hvilkas frukter man prässar god olja, som här, likasom olivoljan i Provence, allmänt brukas i hushållningen. Aflägsna höga bergs snöbetäckta hjessor glänste fjerran vid horisonten, vällukter upfylde luften och tusende näktergalars sånger skallade gladt ur hvarje buske, ur hvarje träd, som vi förbiforo.

Denna dag sågo vi mången vänlig by, mången nätt småstad. Alla äro vida snyggare och gladare än i det egentligen sydliga Frankrike. I dessa trakter bygger man vanligtvis hus och murar af Pisai, så kallas här af stampad jord formade qvaderstenar. Redan nära Paris i Charenton hade vi haft tillfälle att närmare lära känna detta bygnadssätt. Den till detta ändamål af naturen tjenliga eller med konst beredda jorden blir nästan torr hårdt ihopstampad i trädformar af en qvaderstens storlek. På en dag torka dessa konstiga stenar tillräckligt, för att slås ur formen, och på ett par dagar hårdna de helt och hållet, och kunna likasom andra stenar hopfogas med murbruk. Endast grunden till sådana bygnader bygges på vanligt sätt af tegel eller sten; hvitmenade likna de andra hus, och

liksom på hvarje annan mur kan man måla derpå med limfärg. Väggarne i rummen tyckas ovanligt tjocka, hvilket är en liten olägenhet, men för öfrigt äro dessa hus ganska torra och varma, de kunna byggas två till tre våningar höga, och kosta blott ungefär åttondedelen emot en på vanligt sätt upförd bygnad af samma storlek. Till stängsel omkring trädgårdar, vinberg och andra stora platser, som behöfva en ringmur är detta slag af murar särdeles användbart, såsom ändamålsenligt och lindrigt. I Charenton gjorde man en hemlighet af jordens beredning dertill, men å Dauphiné skulle man lätt kunna erfara den, då der största delen af de nya bygnaderna äro upförda af Pisai.

I den tämligen betydliga fabriksstaden *Valence* återfunno vi Miss Lucy; väl hade hon ett par dagar före oss afrest ifrån Marseille, men med egna hästar går resan vida långsammare än med Fransysk extrapost, isynnerhet om man ej kan stiga tidigt upp. Vi gladde oss på ömse sidor af återseendet, och öfverenskommo, att åter råkas i Lyon. Ej långt bortom Valence foro vi på en färja öfver Isère. Likasom Durance är den icke bred, men en vild, orolig bergström, som ofta genom öfversvämningar förödar landet vidt omkring. Dock äro denna ströms omgifningar högst intagande och mångfaldiga både nära och fjerran derifrån höga, blåa berg skåda öfver till de drufvokullar och blomstrande trädgårdar, som bekransa stranden.

Inom kort voro vi åter helt nära den för oss så kära Rhone. Vi kommo genom den vänliga, af dess vågor sköljda lilla staden *Tain*; den ligger likasom hopprässad emellan strömmen och höga romantiska klippor, midt bland drufvor och blommor. Vid stadens andra ända slingrar sig vägen genom en underskön dal, alltid längs efter floden, till St. Vallier; den bergsträcka, vid hvars fot den går, heter med rätta *Côte rôtie*, hela dagen glöder hon i solens strålar, som här koka det berömda Eremitagevinet, och gifva det denna eldiga styrka, som utmärker det framför alla andra Fransyska viner; äfven slingra sig rankorna i yppig fullhet ända upp till de högsta bergspetsarne.

St. Vallier har ett nästan ännu skönare läge, än Tain; vi blefvo öfver natten på posthuset och uppehöllo oss i den dithörande lilla trädgården, tills mörkret och sladdret af några skådespelerskor, som med sina tillbedjare nyss hade anländt på diligencen, fördrefvo oss derifrån. Alla näktergalar ur hela trakten tycktes församlade på detta förtjusande ställe; doft brusade strömmen till deras sånger, och den milda aftonluften viftade till oss doften af alla de blommor och örter, som bekransa den intagande, lika en trädgård odlade klippstranden.

Andra morgonen anlände vi tämligen tidigt till Vienne; vägen går ständigt vid sidan af Rhone, som genomströmmar ett paradisiskt land. Närmare Vienne resa sig högre klippor, vi foro öfver berg och dal, men sädesfält, herrliga

träd, blomstrande ängar och trädgårdar klädde ända upp till spetsen de fruktbara klipporna. Öfverallt är landet odladt likasom i England eller de skönaste trakter af det fruktbara Holstein.

Vienne.

Denna i Romarnes tider betydliga stad, hvars uphof förlorar sig i den gråaste ålderdom, är nu ett trångt smutsigt näste, en verklig labyrinth af mörka, om hvarandra förvirradt sig slingrande, trånga gator; likväl förbreda många klädesfabriker, tråddragerier, silkesspinnerier och kopparhammare någon rörelse och synbar välmåga ibland invånarne. En liten bergström, Gère, sätter många hundrade dithörande hjul i rörelse, dels i staden, dels straxt utanföre. Gère uprinner från en närbelägen klippa, vid hvars brant flera med konst anlagda vattenfall tvinga den att dröja och hjelpa menniskorna vid deras arbeten. Efter så förrättadt dagsverke ilar hon till den utanför stadsmurarna förbiströmmande Rhone, som ej låter kufva sig, och fortsätter sedan, förenad med henne sitt glada lopp. I Vienne märkte vi åter många af Pisai bygda, rätt vackra hus, dock äro de alla lägre, än de eljest i Frankrike vanliga huskolosser af sju till åtta

våningar; det tyckes, som vågade man icke att utaf Pisai bygga högre än trettio fot.

Likasom Nismes skulle ock Vienne kunnat yfvas öfver många välbehållna minnesmärken af försvunnen prakt och herrlighet, om ej de sednare seklernas barbari ännu mera förstörande här framfarit. Redan vid infarten ådrog sig en gammal romersk grafvård, ej olik den vid St. Remi, vår upmärksamhet. På en äng, helt nära staden, höjer den sig i pyramidform, ungefär sjuttio fot hög. En stor fyrkantig bygnad bildar fotställningen, i hörnen smyckad med fyra pelare, sidoväggarne hafva stora hvalflika öpningar, liksom dörrar, hvilka lemna fri ingång i bygnaden, så att man derinne under det platta tak, som betäcker den, kan gå såsom i ett litet öppet tempel. På detta platta tak står pyramiden bygd af qvaderstenar; det syntes oss märkvärdigt, att den endast hvilar på det nämnda taket, utan att vidröra piedestalens väggar, emedan dess basis åt alla håll är betydligt mindre än den fyrkant, som af dessa bildas. Ingen inskrift, inga bilder pryda detta monument, men dess lätt i blåa luften sig höjande ädla, oprydda gestalt gör oagtadt all enkelhet, ett ganska skönt och imposant intryck. Ty värr märker man vid nogare betraktande många spår af äldre och yngre våld deruppå. I revolutionens tider utöfvade det urartade folket sin förstöringslust äfven på denna pyramid; och den hade nästan aldeles blifvit nedrifven af egaren till det fält hvarpå den står, om ej lyckligtvis polisens för-

bud i tid förhindrat honom, att utföra denna föresats.

Svårt är att utreda till hvilkens ära denna pyramid uprestes, då intet spår af inskrift här tjenar till ledtråd. Fornforskare tillegna den åt Kejsar Augustus, men folket kallar den *l'Aiguille*, nålen, och tror fullt och fast, att Pontius Pilatus derunder ligger begrafven. Denne gamle landshöfdingen spökar ännu i dessa trakter och spelar en stor rol i härvarande folkssagor. Nära Vienne stå vid Rhone's strand ännu ruiner af ett gammalt, sannolikt af Romarne upbygdt torn, som folket äfven kallar Pilatustornet, emedan det påstås att Kejsar Caligula der lät inspärra Pilatus, denne hängde sig i tornet af förtviflan, hans kropp kastades i Rhone, som ännu alltid hvirflar och fradgas på det ställe, der detta skedde, ehuru den döde åter blef uptagen och från ett närbeläget högt berg, som äfven bär hans namn, störtad i en djup afgrund, der han ännu kringvandrar såsom ett förfärligt spöke. Många tro likväl att han blifvit ärofullt begrafven under l'Aiguille, men ändock ej finner någon ro.

På alla stadens gator finnas gamla inskrifter, lemningar af antika grafvårdar, stycken af pelalare och basreliefs insatta i murarne af mörka, smutsiga bygnader och uthus. Usla stenbänkar framför eländiga kojor upbäras af sköna antika kapitäler, och öfverallt är den närvarande tiden i den skarpaste kontrast mot den längesedan för-

flutna. På en af de smutsigaste gatorna står en gammal triumfbåge inmurad, på hvars inre hvalf ännu spår synas af förstörda ornamenter. Ruinerna af en stor Amphitheater ligga nu nästan aldeles förstörda midt ibland vinberg tätt vid staden, och på ett högt berg ser man gamla murar, hvilka efter sägen fordom tillhört ett romerskt kastell. Dagens starka hetta hindrade oss, att upstiga på detta berg, ehuru utsigten derifrån prisades såsom förtjusande skön, och troligen äfven är det.

Ett Augusti tempel är den enda hjelpligt bibehållna antika bygnad i Vienne; efter hvad man nu kan dömma derom måste det hafva liknat *la maison carrée* i Nismes. Likasom detta bildar det en aflång fyrkant, och korinthiska pelare omgifva det på alla sidor. Flera af dem äro ännu nästan oskadade och utmärka sig genom förträffligt arbetade kapitäler, blott räfflorna på kalonnerna, som gifva dem ett så elegant utseende, äro nästan öfverallt af okynne förstörda. I sin ursprungliga skönhet var templet öppet rundt omkring, utom den smala bakväggen; de lätta pelarne upburo taket, som smyckades af en gafvel och sirliga lister och friser af förträffligt arbete. Munkarnes okunnighet upförde murar emellan pelarne och gjorde af Gudatemplet ett smaklöst fyrkantigt skåp, för att såsom kapell helga det till något helgons dyrkan. Genom detta för hvarje konstsinne motbjudande förfarande äro pelarne mer än till hälften gömda i

tjocka murar, och knapt kan man nu gissa, hvad det fordom varit.

Vi bekänna att vid åsynen af denna utaf vantron i en barbarisk tid begångna synd emot det sköna, vi blefvo helt hedniskt sinnade, och vi kunde icke förgäta Greklands Gudar af Schiller. För öfrigt är templet nu mera icke ett kapell, utan något ännu värre, en domsal.

Endast åtföljda af en hyrlakej, gingo vi att bese Museum, och funno i föreståndaren en ganska kunnig man, som tillika är lärare i teckningskonsten vid en dermed förenad offentlig undervisningsanstalt. Ehuru vi kommo utan alla recommendationer, emottog han oss ganska vänligt och visade med outtröttlig välvilja de betydliga samlingar af antiqviteter, som förvarades så väl i Museum, som i hans egen boning. Till födseln en Tysk, vid namn Schneyder, har han under sitt mångåriga vistande i Frankrike förlorat förmågan att med lätthet väl uttrycka sig på sitt modersmål, äfvensom att under hastigt samtal förstå det. I ganska lång tid har han gjort till sin hufvudsakliga omsorg, att hopsamla och rädda alla de lemningar af gammal konst, som han i Vienne och kringliggande trakten kan öfverkomma. I de kringliggande vinbergen, synnerligen det, som omsluter den gamla Amphitheatern, finna landtboarne dagligen stundom rätt sköna fragmenter af statyer, basreliefs och pelare, och äfven, när de gräfva något djupare, mosaikgolf, lampor, mynt, ur-

nor arkitektoniska prydnader, och små husgeråd, och smycken från forntiden. Herr Schneyder har så förstått att vinna folket, att de traxt underätta honom om hvarje fynd af detta slag; kan han då för penningar eller goda ord komma i besittning deraf, så försummar han det icke; det som ej kan transporteras aftecknar han åtminstone, och förvärfvar sig sålunda i stillhet en odödlig förtjenst om antiqviteterna. Detta utgör hans lifs hela glädje, och tillika den enda belöning för hans obeskrifliga möda och tålamod. Bekantskapen med honom skaffade oss ett stort nöje; att se lyckliga menniskor, är den mest glädjande syn, och i verlden finnas kanske inga lyckligare, än dessa samlare, isynnerhet om de lefva på ett sådant ställe som Vienne, der de dagligen göra nya fynd, som utan dem spårlöst skulle försvinna. Det vore ganska önskansvärdt att i södra Frankrikes så många i detta afseende märkvärdiga städer lefde sådane män, som Herr Schneyder, och ännu bättre om sådane män hade lefvat der under de förflutna förstörande seklerna.

Den samling, som Herr Schneyder på det sätt sammanbragt är otroligt stor, om man betänker den lilla krets, inom hvilken han måste inskränka sig; men den består tyvärr, nästan endast af fragmenter. Flera stora stycken af antika mosaikgolf ådrogo sig isynnerhet vår up-

märksamhet, då de innehöllo historiska framställningar, hvilket vi ännu aldrig hade sett. De nästan oräkneliga teckningar, som Herr Schneyder förvarar i stora häften, äro alla med hans egen hand högst fint och sirligt utförda ända till de minsta omständigheter. Hvad som ännu finnes qvar af Romerska fornlemningar i murar, hus, kyrkor, uthus, ja i de aflägsnaste vinklar i och omkring Vienne aftecknade han med konstrik hand och bevarade åtminstone skuggan deraf från fullkomlig undergång. Dervid såg han blott för mycket in i det förflutna och sökte ur sin fantasie ersätta tidens förstöringar. Väl må allt hafva varit ännu herrligare än han framställt det, men i deras närvarande tillstånd hade vi ej igenkänt många af originalerna efter hans teckning. Fanatismens barbari, som här dels tillintetgjort, dels genom ett missförstådt begär att helga, verkligen vanhelgat så mycket skönt, gör honom största bekymmer. Med smärta beklagade han en skön pelare af *verde antico*, som förstördes, för att med det dyrbara ämnet bekläda altaret i en kyrka; vidare en präktigt arbetad kapitäl af en korinthisk pelare, som nu, urholkad, måste tjena till dopfunt, jemte oräkneliga inskrifter och basreliefs, som borrthöggos af marmorskifvorna, på det dessa sedermera skulle kunna brukas såsom grafstenar.

Hos en fattig bondhustru nära staden, till hvilken Herr Schneyder visade oss, sågo vi den täckaste barngrupp, som man kan tänka sig, och

derjemte fullkomligt väl bibehållen med undantag af några obetydliga småsaker, så mycket mera beundransvärdt, som hustrun för ungefär halftannat år sedan vid gräfning i sitt vinberg fann den knapt två fot under jorden. Ganska välvillig framtog hon sina små änglar, som hon kallade dem, utur sin kista, der de, invecklade i grönt flor, lågo rätt mjukt bäddade på hennes helgdagskläder. Denna grupp föreställer ett par gossar af ett eller två års ålder, nästan i naturlig storlek, den äldre håller med venstra handen en fogel, fasttryckt till bröstet, och bortskjuter med den framräckta armen den lilla brodren, som vill rycka fogeln ifrån honom, och hvilken, då han ej kan få honom, i barnslig förtrytelse biter honom i armen. Den äldre brodren tyckes ej känna någon smärta vid det svaga barnets bett, utan ser halfleende på hans vanmägtiga vrede. Dessa små kroppar och hufvud, uttrycket och ställningen kan man ej föreställa sig nog behagliga. En trädstam står vid sidan af hvarje barn, bredvid den äldre upslingrar sig en orm deromkring, bredvid den mindre krälar en ödla i höjden, som nappar efter en fjäril. Blott fogelns ena vinge, och ett finger på den mindre gossen fattas detta obeskrifligt sköna, antika konststycke, som för öfrigt är aldeles oskadadt.

Flera, hvilka sett denna grupp, hafva deruti velat finna hvarjehanda allegorier; Herr Schneyder anser dem, sannolikt med rätta, för porträtter af twänne barn till någon rik och förnäm

Romare, som kanske tillfälligtvis såg dem i denna ställning och lät dem så afbildas af någon mästares hand. Ormen, ödlan och fjärilen förklarar han för obetydande villkorliga prydnader af konstnären. Egarinnan till denna grupp såg med förnöjelse vår glädje deråt, sedan kysste hon sina små änglar, inveckläde dem åter i den gröna slöjan, och lade dem varsamt på deras ställe. Fattig, som hon är, vill hon likväl icke nu sälja dem, ehuru Præfekten bjudit en för henne betydlig summa derföre, för att skicka dem till Museum iParis. När en gång *Milords Anglois*, med stora börsar fulla af Guinéer åter kommo i landet, då, menade hon, kunde hon kanske besluta sig att bortlemna sina änglar, ehuru det skulle falla henne rätt tungt; af resande och äfven af oss ville hon icke emottaga något för besväret att framvisa dem, och det kostade oss verkligen möda, att öfvertala henne dertill.

Sedan vi uti Vienne länge nog uppehållit oss vid hedendomens lemningar, besökte vi äfven den stora gamla kyrkan St. Maurice, en af de skönaste i Frankrike. Redan den höjd, på hvilken denna kyrka står, gifver den ett imposant och högtidligt utseende; tjugoåtta breda trappsteg af sten föra dit upp. Portalens rika prydnader och de statyer, som smycka façaden förstördes och stympades under Revolutionen, utan att det majestätiskt stora intrycket af det hela derigenom lidit. Länge missbrukades den till fodermagasin, och nu var man ifrigt dermed sysselsatt, att åtminstone till det inre återställa

den, för att åter helga den till Gudstjenst. De präktiga målade fönstren, några altaren, månget gammalt skönt bildhuggeri och några minnesvårdar hafva, liksom genom ett under, undgått den allmänna förstörelsen. Det monument af marmor, som här i början af förra århundradet uprestes åt Kardinalen Armand de Montmorin hörer säkert till de bästa plastiska konstverk från den tiden och är nästan oskadt. Det är ett verk af den berömde Renatus Michael Slodts, en son till den äfven berömde bildhuggaren Sebastian Slodts, som mot slutet af sjuttonde århundradet drog från sin fädernesstad Antwerpen till Paris, der han lemnade många betydliga minnen af sin konst i kyrkor och andra offentliga bygnader.

Sonen öfverträffade emedlertid vida sin fader. Han tillbragte många år i Italien, isynnerhet i Rom, der man erkände honom för en af de första konstnärer på sin tid. Der står ännu i Peterskyrkan den helige Brunos bild af hans hand. Han framställde helgonet i det ögonblick, då det afslår den erbjudna biskopsvärdigheten, och för dess sällsynta konstvärde betraktas och beundras ännu alltid detta arbete såsom ett mästerstycke från den tiden. Slodts förstod att, med äkta Nederländsk flit och likväl utan allt tvång, behandla marmorn med oändlig finhet och gifva den själ och sanning; han var en förträfflig tecknare, hans figurer, isynnerhet draperierna utmärka sig genom osökt behag och trogen likhet med naturen, och hans samti-

da skattade honom så högt, att de kallade honom den andre Michel Angelo.

Äfven denna minnesvård öfver Kardinalen Armand de Montmorin fulländade konstnären under sitt vistande i Rom, hvarifrån han snart vände sig till Paris, för att der förblifva till sin lefnads slut. Kardinalen hvilar i halt liggande ställning, i full presterlig skrud; med venstra handen håller han sin bredvidstående efterträdares högra, som lät upresa detta monument, och med högra handen visar på biskopsstafven och mössan, som ligga på en dyna bredvid sarkophagen; en Genius håller efterträdarens vapensköld, och huset Montmorins är anbragt på sarkophagen. Båda Kardinalernas hufvuden äro ädla och uttrycksfulla, isynnerhet den döendes, det hela högst fulländadt isynnerhet i de förträffliga draperierna. Spetskanterna nedomkring rockarna äro ytterst fint, nästan förvillande arbetade.

Emot aftonen lemnade vi Vienne, för att tillryggalägga de få återstående milen till Lyon. Först emottog oss en af Rhone genomströmmad dal, sedan kommo vi förbi rika sädesfält, blomstrande ängar och sköna vinberg, än nära, än längre ifrån den breda, med gröna skogbeväxta öar smyckade strömmen, än öfver klipporna till stranden, än djupt ned i skuggiga dalar, till dess vi ännu före nattens fullkomliga mörker upnådde den stora, fordom framför alla andra blomstrande, staden, hvars fullkomliga förstöring under skräcktiderna genom en lag blef påbuden,

och som nu började att långsamt återhämta sig från det öfverståndna eländet.

Lyon.

Lyon är en af de fulaste, de skönaste, de största städer i Frankrike och äfven i Europa, om man undantager några hufvudstäder. Tätt framför dess murar förena sig två stora segelbara floder, och dess gynnande läge bestämmer den till en betydande handelsstad. Saone flyter midt igenom staden och åtskiljer dess äldre del ifrån den nyare, som är bygd på en halfö eller rättare jordtunga emellan den och Rhone. Denna sednare utgör stadens gräns på södra sidan, och på den andra sidan derom ligger en i nyare tider upbygd liten förstad. Quaier, bebygda med sköna stora hus, pryda båda flodernas stränder och utgöra den skönaste och folkrikaste delen af staden. Vid båda dessa floders stränder planterades nu just rader af unga träd, emedan de, som fordom här gåfvo en rik skugga, under Revolutionen kullhöggos.

Gatorna midt i staden äro nästan allesammans ganska smala och krokiga, likväl ser man vid dem många sköna, ofta 7 till 8 våningar höga hus, och här finnas äfven flera öpna torg, som till en del äro omgifna med ansenliga bygnader,

men dessa röja företrädesvis spåren af en dels upsåtlig, dels under stadens förskräckliga belägring upkommen förödelse.

Vi bodde i *Hôtel de l'Europe* vid det stora torget *Bellecour*, det skönaste i staden, hvilket tillika var en invånarnes favoritpromenad, medan ännu de många rader af präktiga träd här stodo, som äfven under revolutionen hade blifvit nedhuggna, och i hvilkas ställe man nu begynte att plantera nya. Öfver tjugo, för några få år sedan ännu stora, präktiga hus lågo nu här helt och hållet förstörda såsom en grushög, hvilka under skräckregeringen nedrefvos, då folkets majestät utgaf det formliga dekret att tillintetgöra Lyon så att intet spår deraf skulle återstå, emedan denna stad ensam hade motstått de rasande republikanerna och ville blifva den gamla ordningen och Konungen trogen. Nu började man att på Kejsarens befallning helt långsamt åter upbygga de hus, som inom en tid af några få dagar hade blifvit förstörda. Äfven i den öfriga delen af staden, isynnerhet vid stora torg, är antalet af de på detta sätt nedrifna husen icke litet, men ännu större är den förstörelse, som Carmagnolernas kulor under belägringen förorsakade; öfverallt, men isynnerhet vid quaien långsåt Rhone, finner man ännu bedröfliga spår deraf. Här ligger det ganska stora, präktiga *Hôtel Dieu*, hvilket utanpå mera liknar ett furstligt palats än ett hospital. Tvåtusen sjuka och svaga fattiga skötas i denna åt välgörandet egnade anstalt till större delen af barmhertiga systrar, men

tyvärr öfverensstämmer icke dess inre inrättning med det praktfulla yttre och upväcker önskan om ännu mången förbättring. Man gör der föga afseende på bibehållandet af luftens renhet; hundradetals ligga de sjuka i stora salar tillsammans, ofta två i en säng, döende och tillfrisknande, och hvar och en har att jemte sitt eget elände äfven bära de andras.

På detta hus rigtade Republikanerna med en tigerartad grymhet rätt upsåtligt sina mördande eldgap och besköto det med glödgade kulor; den sköna façaden bär ännu spåren deraf. De ville helt och hållet döda de sårade, som hit infördes, och tyvärr föllo ock många som offer för deras omättliga blodtörst.

En lång allée af sköna popplar slutar quaien och går långsåt jordtungan ända till den skönaste och intressantaste punkten i Lyon, den, der Saone förenar sig med Rhone. De båda strömmarnas stora vattenmassa, anblicken af staden, Saones med sköna landtställen prydda höga, pittoreska klippstränder, den på denna sidan om strömmen liggande förstaden, allt detta bildar här en förtjusande, mångfaldig utsigt, som med ingen annan kan jemföras.

Den på andra sidan om Saone på en betydlig höjd bygda äldre delen af staden har för sin första uprinnelse att tacka Romarne, hvilka här grundlade det gamla Lugdunum, en rik, herrligt blomstrande coloni, på en tid, då det

nuvarande Paris som Lutetia ännu låg i sina träsk till hälften begrafvet. Ganska mycket förstörda ruiner af en vattenledning i grannskapet, grundvalarna af en theater, af några palatser och tempel framställa för ålderdomskännaren ännu spåren af en försunken herrlighet, men kunna också endast intressera honom, ty det är endast med största möda som man af de här och der mellan eländiga kojor dolda gamla ruinerna förmår att någorlunda gissa sig till de förr här stående bygnadernas fordna skapnad. Vägen till dem är högst besvärlig, och anblicken af dem i deras nuvarande tillstånd icke belönande för den, som utan något annat ändamål, än lusten att skåda, upsöker dem.

Nu utgör denna obeskrifligt smutsiga och mörka del af Lyon boningsplatsen för dess fattigaste invånare. Här, likasom i alla fabriksstäder, steg de fattigas elände och antal till en stor höjd, oaktadt de rikas välgörenhet gör mycket för dem. Offentliga anstalter för deras vårdande felas icke, och för hittebarn och fader- och moderlösa barn har man äfven dragit omsorg, likväl kan det onda derigenom icke häfvas, ty dessa ganska flitiga och arbetsamma menniskors alltid ganska knappa exsistens beror här mera än på något annat ställe af silkesculturens trefnad, och framför allt af modets evigt vacklande lagar. Det sednare har sedan lång tid tillbaka förmedelst det allmännare införandet af bruket af bomullstyg icke varit för dem gynnande, och den olycka, som af Revolutionen

vållades, förstörde i Frankrike helt och hållet allt borgerligt välstånd. En ny upblomstring af handeln och näringarna kunna endast småningom läka alla de sår, som en lång rad olyckliga år har slagit. Napoleon bemödade sig väl att genom stora beställningar för sin omättliga praktlust åter uplifva fabrikerna, men äfven dessa förmådde dock att endast åt få gifva bröd och sysselsättning.

Utom de välgörande stiftelserna, några kyrkor och offentliga bygnader, finner en främling i Lyon föga af hvad man kallar synvärdt. Några betydande konstsamlingar finnas icke här; stadsbibliotheket var fordom ganska märkvärdigt såsom det talrikaste i Frankrike näst det i Paris, men Carmagnolerna inqvarterade efter stadens intagande i huset ett stort antal soldater, hvilka i sex månaders tid använde böckerna att elda med. I hvilket tillstånd boksamlingen således för det närvarande måste vara, är lätt att föreställa sig.

Det nuvarande Lyceum var fordom ett stort, präktigt Jesuitkloster, som ligger vid quaien vid Rhone, men har under belägringen också mycket lidit. Utsigten ifrån dess fönster öfver strömmen och quaien, som ständigt är full af rörelse, är underskön, men skönast är den ifrån den terrass, som förenar Lyceum med den dithörande bibliotheksbygnaden. Den rika façaden på Rådhuset, en af de skönaste bygnader i Lyon, hade äfven blifvit mycket skadad, och visar numera endast spår till sin fordna skönhet, ty de

stoder och sirater, som prydde den, hade allesammans blifvit nedrifna eller stympade. Gården till en nära vid Rådhuset liggande bygnad, som fordom varit ett nunnekloster, utgör nu som börs en samlingsplats för köpmännen.[1] Om de fromma systrarna, som fordom här bodde, i grafven med lugn åse, att så många män på det heliga stället idka handel och vandel, veta vi icke, men väl, att den rymliga platsen och de densamma omgifvande ofvantill betäckta pelargångarna äro för deras nuvarande bestämmelse ganska lämpliga.

Den nära invid börsen på en höjd upbygda stora gamla Johanniskyrkan besökte vi äfven. Dess yttre är mindre prydt och imponerande, än det af Morizkyrkan i Vienne, men inträdet i dess inre gjorde på oss ett utomordentligt högtidligt intryck. En rödaktig skymning upfyllde det höga, underbart korsade hvalfvet; de höga, målade fönstren glänste som färgade juveler i den genom dem skimrande och af dem mildrade solglansen, och bildade sällsamma återsken på de djerft upåt strälvande pelare, som understödja hvalfvet. Öfverallt i det stora, åt andakten helgade templet herrskade en högtidlig tystnad.

I denna kyrka fanns fordom ett namnkunnigt ganska konstigt urverk, som visade icke blott dagar, timmar, minuter och secunder, utan äfven de stora högtidsdagarna, månans skiften, årtalet och allt hvad som har afseende på den tid i hvilken man för det närvarande lefver.

Treenigheten, den heliga Jungfrun, alla Apostlarna, många helgon och till och med Aposteln Petri tupp spatserade på bestämda timmar ut och in och gjorde allehanda konster. Under belägringen förstördes äfven detta konststycke, och det skall väl svårligen åter kunna försättas i sitt fordna tillstånd.

Från tornet på denna kyrka, hvilket vi bestego, öfversågo vi hela staden nedanför våra fötter och den densamma omgifvande, af tvänne floder genomströmmade nejden. Vid den aflägsna horisonten skimrade de snöbetäckta Alperna i Schweitz och Savoyen emot oss, ett litet hvitagtigt, glänsande moln i det aflägsnaste fjerran anvisades oss som Montblanc, hvilket berg vi här fulla af en glad väntan för första gången helsade.

Lyons omgifningar.

Miss Lucy hade enligt sitt löfte några få dagar efter vår ankomst hit åter infunnit sig hos oss, och var oss vid alla våra små excursioner en ganska kär följeslagerska, emedan det om Yorick här föga kunde blifva tal, och fråga icke heller var hvarken om något tidigt upstigande eller om elaka vägar. Den England så helt och hållet olika och likväl så sköna trakten omkring Lyon förtjuste henne isynnerhet; också

är dess första anblick verkeligen förtrollande, isynnerhet utmed Saones stränder. Höga, tätt invid hvarandra i rad upstaplade klippor omgifva här strömmen på båda sidor, och vänliga, stundom ganska ansenliga landtställen, som tillhöra Lyons rika invånare, ligga i långa rader vid sluttningen af de ända upåt med vindrufvor och buskar betäckta bergen, utur hvilkas rika bladprydnad endast här och der en klippspets stel och kal i en pittoreskt tandad form höjer sig. Stilla och silfverglänsande flyter den breda, af båtar uplifvade floden, och blott den ganska sköna chausséen skiljer den ifrån de trädgårdar, som rundtomkring omgifva landtställena på ömse sidorna af floden.

Lik en i silfver infattad smaragd ligger, på icke långt afstånd från staden, ön Barbe midt uti den på detta ställe sig betydligt utvidgande Saone. Den utgör de Lyonesares favoritställe, som icke äga några egna landtgårdar, det vill säga, nästan allas af medelklassen, ty här har icke hvar och en skomakare och skräddare sin egen Bastide såsom i Marseille. På sön- och högtidsdagar hvimlar denna ö af glada menniskor, som der finna allt hvad som isynnerhet för Fransosen är för lifvet oumbärligt; dit hör en vacker trädgård invid det välinrättade värdshuset, och isynnerhet musik, dans och förfriskningar, samt framför allt tillfälle att prata, se och blifva sedd.

Det landtställe med sin trädgård, hvilket man anser för det skönaste omkring Lyon, tillhör

en ganska ansedd köpman, till hvilken vi voro adresserade. Egaren hade den godheten att sjelf föra oss omkring på sin vackra egendom, och omtalade dervid flera gånger och med mycket sjelfbehag, att huset var bygdt noga efter planen för slottet i Versailles, och att dervid en tum här var räknadt emot en fot der. För en Fransos är, som bekant, Versailles verldens första underverk, men vi kunde blott finna den ideen något underlig att till ett borgerligt boningshus välja en så stor modell. Oaktadt den betydligt förminskade scalan har detta hus likväl ett slottslikt, grandiost utseende, men det felas det den prydliga husliga beqvämlighet, som vid ett lustställe på landet framför allt synes oss så önskvärd, och hvilken åt de mindre Engelska landtställena gifver ett så obeskrifligt behag. En vacker blomsterparterr framför huset med tvänne tämligen höga vattenkonster, och på båda sidor omgifven med skuggrika alléer, förekom oss väl något *à la mode de Versailles*, men är det oaktadt rätt angenäm. Åfven finnas här ett par cascader, hvilka dock endast vid högtidliga tillfällen utsläppas, och då, nedströmmande från klipporna, gifva en ganska vacker anblick. Tätt bakom huset uphöjer sig ett brant, med träd och buskar beväxt berg, genom hvars täta skuggor mångfaldiga, understundom något obeqväma fotstigar slingra sig fram, och gifva på enskilda ställen ganska behagliga utsigter öfver strömmen, den motsatta stranden och ön Barbe. Man gör denna del af anläggningar-

na den äran att kalla den en Engelsk park, ty Fransoserna hafva, likasom ock här och der Tyskarna, ganska besynnerliga föreställningar om hvad en sådan park egentligen är.

De öfriga landtställena omkring Lyon äro, vid en mindre pretension och ett mindre förnämt utseende, till en del också rätt stora och sköna. Alla hafva ett herrligt läge och ypperliga omgifningar, af hvilka man skulle kunna göra mycket vackert, likväl kunde vi nu en gång finna föga smak vid de smärre Fransyska trädgårdarna i den nyare stilen, då vi kände de Engelska, der man vid ett inskränkt rum sällan försöker att göra något stort, utan gerna åtnöjer sig med en enkel med blommor prydd grön plats och några af blommande buskar omgifna, skuggrika trädgrupper.

De stora gamla Fransyska trädgårdsanläggningar, som i gammalmodig prakt omgifva de Kungliga slotten, äro i sitt slag verkligen sköna och imponerande, så länge de fortfara att vara hvad de böra vara, en fortsättning af palatsets stora gallerier och salar, der det ståtligt smyckade hofvet under bar himmel kan vandra omkring. Men då detta folk vill närma sig till naturen, blir det småagtigt och maniereradt, och i dess trädgårdar, som bära skenet af landtlighet, måste vi alltid vid hvarje steg tänka på de i rosenrödt atlas klädda prydliga herdestafvar i händerna hållande, herdarna och herdinnorna på dess theatrar och i dess idyller, såsom den enda till dessa landskap passade staffage.

Så retande alla dessa landtställens belägenhet vid Saone vid första anblicken än förekom oss, så kände vi dock, att denna trakt på längden skulle komma att synas oss alltför enformig. Det fattas nemligen utsigterna all horisont, all mellangrund, man ser oupphörligt intet annat än floden, ön, den midtemot liggande, visserligen herrligt odlade stranden och dess skogsbekrönta berg. Den som icke kan eller vill klättra som en råget, är inskränkt endast och allenast till den långa, smala dalen, har ingen annan spatsergång, än den på chausséen långsåt stranden af floden, och måste beständigt åter vända om för att gå samma väg tillbaka, som han har gått bort. Vid Rhones stränder här i granskapet är det på samma sätt; emedlertid äro dessa mindre fullsatta med landtställen emedan de äro mindre sköna och flackare, samt besökas derföre mera sällan.

Lyons Fabriker.

Otaliga lyxens och modets behof, hvilka ingenstädes bättre och till ett lindrigare pris kunna tillfredsställas än här, göra denna stad märkvärdig och namnkunnig. Det är omöjligt att blott uppräkna alla de enskilda artiklar, som af

flitiga händer här till en stor mängd frambringas; de kläda och pryda halfva Europa. Allt väfves och arbetas här. Sidentyg, band, broderier, de skönaste som man någonsin kan tänka sig, i guld, silke och bomull, guld- och silfvergaloner och prydnader af alla slag, knappar, petinett, gaze och sammet. Det långa registret på allt hvad som här i de många manufacturerna tillverkas, skulle lätt blifva tröttande och likväl aldrig fullständigt, emedan hvarje dag frambringar nya upfinningar. Vi önskade mycket att få se upkomsten af några hufvudsakliga fabrikater ifrån deras första början, men detta är i Lyon omöjligt. De efter Engelsk method inrättade maschinerna, på hvilka silket spinnes, finnas alla dels på landet, dels i de mindre städerna, och silket införes alltså redan färdigt att väfvas. Arbetarne vid fabrikerna arbeta hvar för sig hemma i sina hus; de råa materialierna lemnas dem af fabriksägaren, mönstret föreskrifves dem och arbetet betalas dem efter alnen. Derföre måste man hafva en i Lyon välbevandrad ledsagare, såsom vi också lyckligtvis hade funnit en, hvilken vet hvar de förnämsta arbetarne bo, så framt man vill få se äfven blott något deraf. Likväl är denna anblick på långt när icke så undervisande och intressant som den, hvilken de stora fabrikerna i England gifva, der alla arbetarne äro församlade i ett enda stort hus och arbeta hvarandra i händerna, och der hvarje enskild endast utför den delen af det he-

la, som han förstår att i största fullkomlighet frambringa.

Väl är det obehagligt att på de smutsigaste gator ofta gå 7 till 8 trappor högt upp i husen till den torftiga boningen för en torftig familj, hvilken det oväntade besöket ofta är till besvär; likväl gjorde vi flera dylika besök. Vi förvånades hos hvar och en öfver den beundransvärda skicklighet och hastighet, hvarmed det skönaste och synbart svåraste här frambringas, under det att det ögonskenligt stora armodet hos dessa flitiga, allmänt ärliga menniskor rörde oss med ett stilla vemod. Intet kan bilda en mera skärande contrast än deras torftiga, nästan blott till det aldraoumbärligaste inskränkta exsistens emot de under deras händer upkommande lysande tygens prakt. Allt, hvarmed vi pryda vårt lif, upkommer tyvärr i de fattigas kojor, ofta under suckar och bittra tårar; vi tänka under våra fröjder icke derpå, och böra icke heller göra det, om vi icke utan ändamål skola för oss förbittra hvarje njutning; men det är dock godt att i enskilda ögonblick derom påminnas, och det skedde här. Det stora antalet af arbetare vid i förhållande dertill föga betydande beställningar har så nedsatt priset på deras arbete, att de med all ansträngning knapt förmå att förvärfva det nödvändigaste. Så funno vi en dag i en renlig men torftig kammare en hel familj förenad omkring sin sparsamma middagsmåltid; blott den äldsta dottern, en skön blek flicka om 18 år, satt i väfstolen och ar-

betade flitigt på ett rikt tyg med undersköna blommor, som var bestämdt att i St. Cloud pryda Kejsarinnans rum; hon väfde under det att hennes far åt, på det att arbetet oafbrutet måtte fortgå, och på det att den enda väfstol, hvilken de ägde, icke ett ögonblick måtte hvila; till och med under softimmarna omväxlade hon så med fadern; och likväl sågo vi tydligt, att denna ansträngda flit endast förmådde att ganska torftigt försörja den af modren och ännu ett par små barn bestående familjen, oaktadt visserligen denna arbetare var en af de bästa, emedan man hade anförtrott honom utförandet af en så betydande beställning.

På samma sätt träffade vi vid flera dylika besök öfverallt fattigdom, och ändå skramlar väfstolen i alla dessa hus nästan både natt och dag. Färgprakten och skönheten af de smakfulla mönster, som på den utveckla sig, öfverträffa i detta afseende ofta till och med penselns förtrollningar. Äfven brodöserna bedrifva här sitt arbete fabriksmässigt; de göra underverk med sin nål, men måste ty värr nästan alltid med en tidig förlust af sin synförmåga betala denna mödosamt förvärfvade konst.

Sammetsväfnaden intresserade oss isynnerhet, emedan vi aldrig förut hade haft tillfälle att se den. De andra tygen väfvas ändock alltid som linne, och mönsternas frambringande har den största likhet med väfnaden af damaskdukar, men med sammetet förhåller det sig annorlunda. En platt messingsnål, ofvanpå med en fin,

nästan osynlig inskärning på längden försedd, skjutes med blixtens hastighet emellan de dubbla trådarna af inslaget, och inväfves derpå med entråd; på hvarje tråd följer en nål, på hvarje nål en tråd, till dess att väfven är färdig. Till slut upskär väfvaren med ett eget, hvasst instrument, som noga passar in i inskärningen i nålen, de nålen betäckande trådarna, och detta sker med en så obeskriflig hastighet och säkerhet, att vi knapt voro i stånd att följa det med ögonen. Vid oskuret sammet dragas nålarna blott ut, och skärningen underlåtes.

De öfriga fabrikerna förbigå vi med stillatigande för att icke synas för vidlöftiga; alla sysselsätta flera tusende händer; sjelfva upfinningen och färgläggningen af mönstren utgör mångas hufvudyrke, som i bättre förhållanden måhända skulle hafva blifvit betydande konstnärer.

Lyons Invånare och sällskapslifvet derstädes.

Af allt det anförda skönjes, att folket i Lyon är ganska arbetsamt och flitigt, och denna dygd är hos det en källa till många andra, isynnerhet, i det husliga lifvet, hvilka man i det öfriga Frankrike vida mera sällan träffar. För sin trogna tillgifvenhet för Konungen, för sin tro

och för lagarna måste Lyonesarne plikta med strömmar af sitt ädlaste blod och med en nästan fullkomlig förstöring af sitt fordna välstånd; och att icke hela staden blef med jorden jemnad, tillräknade man dem ännu dertill som en oförtjent nåd. Åttatusen af de mest ansedda invånarne blefvo efter Carmagnolernas änteligen verkställda inryckande i staden afrättade; qvinnorna föllo under Guillotinens mordbila; männerna nedskötos i massa tätt utanför staden, emedan guillotinerandet syntes mördarne för långsamt. Canonerna, med hvilka man mördade dem, voro laddade med sönderhackadt jern; efter flera skotts aflossande, sedan alla hade nedfallit, ropade man till dem, som vora sårade, att de skulle resa sig upp, emedan man ville gifva dem nåd; många lydde detta rop och sträcktes i samma ögonblick af nya skott till marken. Ingen fick närma sig till de döende, alla lågo hjelplöst öfvergifna till dess att döden gjorde ett slut på deras qval.

Sonen till en af dessa mördade berättade oss denna rysliga historia på samma ställe, der den hade tilldragit sig, en stor äng utanför tullen; han sjelf hade då ännu varit en gosse, och endast hans ungdom hade bevarat honom ifrån ett lika öde. Ingen ansedd familj finnes i Lyon, som icke på denna olyckliga dag blef försatt i en djup sorg genom förlusten af nära slägtingar och vänner; den största delen af dessa slagtoffer voro husfäder, som lefde i ära och anseende, alla utmärkt redliga män af borgarståndet.

Bredvid den äng, der fäderna långsamt förblödde, föllo några dagar förut i en poppelallée deras söner, tretusen blomstrande ynglingar, nästan alla af stadens första familjer, hvilka modigt ställde sig emot de inträngande tigrarna och ända i döden icke vacklade eller veko. De voro de lyckliga, ty de föllo med värjan i handen i en ärlig strid före deras föräldras skymfliga mord, hvaraf deras ärofulla död besparade dem anblicken.

När vi hörde alla dessa blodiga rysligheter här pa sjelfva skådeplatsen berättas af ögonvittnen, af unga män, hvilkas fäder, vänner och anförvandter fallit ofter derför, så förvånades vi deröfver, att ännu någon menniska i Lyon kan vara glad eller till och med skratta. Vi begrepo icke möjligheten af att här kunna lefva och derom tala utan att af smärta förgås. De många blommorna på den osaliga ängen tyckte vi oss se blomstra befläckade med blod; de höga popplarna hviskade rysligt till oss likasom suckar af de oskyldigt mördade; men den detta folket medfödda lättsinnighet vet intet af allt detta. Att Fransoserna icke känna någon tranad, är likaså allmänt bekant, som att deras fattiga språk för denna känsla icke äger något ord; emedlertid tyckes äfven minne felas dem, och de behöfva icke att låta smärtan öfver ett olyckligt öde af tiden småningom uplösas, utan de glömma det så snart det är öfverståndet. Det historiska deraf qvarblifver väl, men intrycket deraf

förflyger. Huru vore det väl eljest möjligt att man kunde föra oss hit såsom till en märkvärdighet?

Characteren hos invånarne i Lyon är likväl alfvarsammare och sedligare än det eljest i Frankrike är vanligt. De hafva, skulle vi nästan vilja säga, något Tyskt i sitt sätt att vara, hvilket väl härleder sig ifrån deras verksamma, arbetsamma lif, och måhända äfven står i sammanhang med granskapet med Schweitz. De dansa och sjunga väl också, och under Carnavalstiden går det äfven i Lyon bland fattiga och rika rätt lustigt till, men deras glädje är mera regelbunden än i andra Franska stora städer, och urartar mera sällan till låga utsväfningar. Lyxen är här mindre och den allt förstörande spelsjukan en här nästan obekant last, som finner föga tillfälle att tillfredsställas. Det fordna välstånd, som den eljest så blomstrande handeln i denna stora stad utbredde, har tillika med dess källa under skräcktiden helt och hållet försvunnit. Väl börjar man att småningom repa sig, och de stora manufacturerna och handelshusen upresa åter sina hufvuden, men den fattigare classen skall ännu länge mödosamt nödgas arbeta, innan de förflutna goda tiderna för den återvända.

Umgängestonen i betydande köpmäns hus funno vi ganska angenäm; det ligger något hjertligt, något familjelikt deri, som ofta påminte oss om vårt Tyskland. I husen råder ordning och renlighet, men föga prål; och allt deri håntyder på en vänlig, lugn huslighet, på en famil-

jens medlemmars förtroliga sammanlefnad sinsemellan jemte en ganska förekommande gästfrihet emot främlingar. I Lyon faller det ingen in, att deraf vilja göra ett andra Paris, oaktadt staden icke är mindre stor och folkrik än Bordeaux och Marseille. Fruntimrens klädedrägt och seder äro blygsamma; männerna sköta om dagen sina göromål, och söka om qvällen vederqvickelse i kretsen af sin familj och sina vänner. Visitväsendet drifves här med mindre iffver, men klockan 7 eller 8 om aftnarna församlas goda vänner och bekanta objudna, än i det ena, än i det andra huset. Den äldre delen af sällskapet spelar ett ganska lågt spel; ungdomen roar sig på sitt vis, ofta med musik och dans, och till slut framsättes utan många omständigheter en lätt aftonmåltid, såsom huset för tillfället den kan lemna. Ty då man här allmänt äter middag emellan klockan 2 och 3, så gifves det ock en eftermiddag och afton; och den goda gamla glada seden att äta aftonmåltid tillsammans är icke i Lyon, såsom eljest nästan öfverallt, försvunnen.

Vid större bjudna sällskaper, sådana det ofta gifvas, äro dessa aftonmåltider ganska valda och rikliga, men utan öfverflöd; likväl förblifver äfven vid dem sällskapstonen lätt och glad. Högt spel sågo vi aldrig, och någon enda gång en Bouillotte, och aldrig får man här, såsom i Bordeaux, höra det eviga skramlandet med tärningarna.

Till theatern, offentliga concerter och baler kan hvar och en ärbar fru föra sina fullvuxna döttrar utan fruktan att föra dem i dåligt sällskap; ty lasten vandrar här icke offentligt med fräck panna såsom i Marseille. Skådespelshuset är hvarken innantill eller utantill elegant, och står i detta afseende vida efter det i andra stora städer, men truppen hör till de bästa i Frankrike; också besökes theatern flitigt, och vi bivistade flera föreställningar, isynnerhet af lustspel, som gåfvos utmärkt väl för ett fullt uppmärksamt hus. Balletter felades ännu; likväl talade man derom, att äfven dessa framdeles skulle införas. Om några små biskådespelshus hörde vi icke talas, och dessa måste således här åtminstone icke vara synnerliga; också har den mindre förmögna klassen af invånarne svårligen mycket tid eller penningar att derpå använda.

Alla den catholska kyrkans bruk iakttagas strängt af Lyons invånare, och ingen försummar gerna messan. Vi sågo en stor procession tåga genom alla gatorna, åtföljd af flera tusende af invånarne, hvilka anropade himmelen om ett önskeligt väder för silkesmaskarnas trefnad. De många presterna, som anförde den, voro nästan allesammans ganska ålderstegna gubbar, hvilka under skräcktiden, som hotade dem med döden, blifvit af de fromma med egen lifsfara undangömda. En undergörande Mariebild i ett capell öfverst på det berg, vid hvars sluttning Mariekyrkan ligger, hade tills vidare blifvit förbjuden att göra underverk, men deremot hade

i sjelfva kyrkan en annan, dittils mindre aktad, bild utmärkt sig genom allehanda mirakler. De trogna strömmade nu i ett stort antal till denna, och ett betydande antal af aldeles nya *ex voto* af vax framför dess altare bevittnade huru välgörande den på deras sjuka armar, ben, ögon och andra ledamöter hade bevisat sig och ännu dagligen bevisade sig.

Dagen före vårt afsked ifrån Lyon var äfven den för vårt afsked från Miss Lucy, som nu beslöt att med hastigare steg ila till sin far i Verdun, och så vände vi oss, sannolikt för alltid, på olika vägar ifrån hvarandra.

Resa ifrån Lyon till Geneve.

Ännu ett långt stycke väg åtföljdes vi af Rhone genom en förtjusande trakt; Savoyens och Schweitz's höga Alper vinkade oss ur fjerran; hvarje krökning af den breda, vildt brusande strömmen gaf en ny leende utsigt, och allt som vi kommo längre fram, syntes oss alltid den, som just då låg framför oss, ännu skönare, än de, hvilka vi nyss beundrande hade lemnat. Sedan vi hunnit förbi den första stationen, förlorade vi Rhone ur ögonsigte, men trakten förblef sig lika på en mångfaldig rikedom. Än reste vi förbi stora åkerfält, än för-

bl vingårdar, grönskande höjder och stora skuggrika trädgrupper. I mångfaldiga krökningar vrider sig den icke breda, silfverklara floden Ain genom en blomstrande dal, som lifligt påminte oss om den sköna Richmond-dalen bredvid London. De präktiga villor, som der förskönа stränderna af den rika Themsen, felas visserligen här, men deras ställe ersättes af med vinrankor omskuggade bondgårdar och vänliga byar, hvilkas bygnadssätt och renlighet redan förkunna granskapet af Schweitz. Allt har här ett välmående, landtligt utseende.

Fyra stora landsvägar stöta tillsammans i *Pont d'Ain*, och det hvimlar derföre beständigt på detta lilla ställe af främlingar från alla trakter. Posthuset är här det enda goda värdshus; äfven denna gången voro nästan alla rum der uptagna, och vi måste skatta oss lyckliga att erhålla ett någorlunda drägligt herberge öfver natten. Morgonen derpå afreste vi redan klockan fem. Vi hade väl ännu blott tolf poststationer eller Tyska mil framför oss, hvilka man eljest på de herrliga chausséerna på 8 till 10 timmar beqvämt kan lägga till rygga, men de många bergen äro här icke gynnande för en hastig fortkomst. Straxt på andra sidan om Pont d'Ain går vägen redan upföre, och snart befunno vi oss midt i bergen, men dessa voro de skönaste, vänligaste berg i verlden. Äfven de högsta klipporna smyckas här af den herrligaste grönska, och hvarje fläck, som är i stånd att emottaga cultur är sorgfälligt begagnad; och vi sågo i sjelf-

va England intet bättre odladt land. Alla näktergalar ifrån Hieres tycktes hafva följt oss hit, och den friska morgonluften blåste omkring oss med dofterna från de blomstrande häckarna och tusendtals aromatiska bergväxter.

Bortom *Cerdon* kommo vi till det högsta berget, som i dag låg i vår kosa; det heter *Mont Cerdon* och hör redan till den stora Juras bergskedja, som skiljer Savoyen ifrån Frankrike. Här och der är vägen tämligen brant, men den breda förträffliga chausséen och de vid dessa berg vanda hästarna förtogo hvarje tanka på fara, oaktadt afgrunden ofta förskräckligt nog gapade vid vår sida. Ty på denna eljest så sköna väg felas de bröstvärn af sten, hvilka man i England har i hvarje backe och äfven här och der i Provence. Vi kommo nu in i en af de romantiskt skönaste trakter, som vi känna. Än foro vi högt uppe på bergen, än djupt nere i en af bergströmmar genombrusad dal, än vid stranden af en stilla sjö, men beständigt i skuggan af doftande skogar, omgifna af pittoreska, rikt bevuxna klippor. Törnrosor blomstra i de trädgårdar, som omgifva landtmannens trefliga hyddor, och ifrån bergen skimra ängar och sädesfält nere i dalen, hvilka ur djupet se ut som trädgårdssängar. På en af de skönaste ställen af denna romantiska väg stå på två höga, ur en emellan dem liggande trång klyfta lodrätt upskjutande bergspetsar de gråa ruinerna af tvänne urgamla slott midtemot hvarandra. Brusande och fradgande störtar en vild skogsström tätt der

bredvid ner i den djupa dalen, och endast dess buller och foglarnas sång i skogen afbryter den högtidliga tystnaden i denna herrliga enslighet.

I den lilla byn *Bellegarde*, som ligger ensam midtuti en vild klipptrakt, lemnade vi vår vagn, för att låta föra oss till *Perte du Rhône*, under det att hästarna ombyttes. Vi nedstego i en närbelägen, af höga skogbeväxta berg innesluten trång dal. I dalens djup i sin klippbädd inpressad brusade, mera upretad än eljest, den här ganska smala men bottenlöst djupa Rhone. Snart stodo vi på den klippbro, hvilken den mäktiga naturen har hvälft öfver den. Bullrande som en åska störtar floden ner i en osynlig afgrund, hvars djup ännu ingen har förmått att mäta, och försvinner. Klipphvalfvet, som helt och hållet döljer strömmen, är ihåligt och dubbelt, såsom invånarne här i trakten påstå. Man kan, ehuru visserligen med lifsfara, dit nedkomma, och under detta hvalf, liksom i en håla, gå ett tämligen långt stycke väg framåt, och höra Rhones brusande ännu långt djupare under jorden. Ungefär femtio fot ifrån fallet framtränger strömmen ur sitt dunkla fängelse åter i dagsljuset, och fortsätter, ännu beständigt i ett vildt upror, sitt stormande och fradgande lopp öfver stora klippor. Vi stodo länge på en vacklande trädbrygga nära bredvid fallet, och betraktade forsen af den med motsträfvighet in i jordens innandöme störtande vattenmassan. Vågorna bryta sig emot sidväggarna af afgrunden och spruta fradgande högt upp, liksom skydde de för

den fruktansvärda eviga natten dernere; de strömma vid återstudsningen öfver en del af klipphvalfvet, som derigenom synes vida mindre än det verkeligen är. Denna rysligt sköna scens omgifningar äga en hög romantisk skönhet, men otaliga, med ett odrägligt skrik all njutning förstörande, tiggares enträgenhet, som icke på något sätt kunde tillfredsställas, fördref oss endast alltför snart derifrån. De måste hålla särskilda vakter, som ställas på utkik för att genast underrätta dem om främlingars ankomst, ty ur alla klyftor, på alla stigar i bergen strömmade de fram, och det var icke möjligt att med någon slags gåfva befria oss ifrån deras vidriga närvaro.

Ifrån Bellegarde blifva bergen allt vildare. Det lilla pittoreska *Fort d'Ecluse* ligger bakom den lilla staden *Colonge* på en brant klippa, likt ett svalbo. Der måste vi ännu en gång låta påskrifva vårt pass; under det att detta skedde, förnöjde vi oss åt den omgifvande romantiskt vilda nejden, hvilken vi ifrån denna höjd kunde öfverse. Djupt i dalen flyter den här en qvarnbäck liknande Rhone; på andra sidan derom inskränkes utsigten af de Savoyska bergen, och på afstånd bekransa Juras snöbetäckta spetsar horisonten. Allt glindrade i den nedgående aftonsolens glans likt ett guldhaf; anblicken var vid denna uplysning förtrollande skön, och vi måste utbryta i en högljudd beundran. En liten, knapt tjuguårig underofficer, som betraktade vår förtjusning, slet oss ur vår enthusiasm, i det han försäkrade att "Ecluse var ett högst

eländigt näste, i hvilket han snart skulle komma att dö af bara ledsnad; vi behöfde blott uppehålla oss der ett par veckor, så skulle," menade han, "vår beundran af den sköna trakten väl gifva sig." Vi skrattade väl öfver den unga menniskans tragicokomiska ifver, vid hvilken tårarna nästan kommo honom i ögonen; likväl kunde vi icke underlåta att gifva honom rätt; vi önskade honom tålamod och att snart blifva aflöst, samt reste derpå med vårt för sista gången i Frankrike påskrifna pass vidare på en nu aldeles jemn väg.

Jurabergen sammanblandades snart med molnbilderna, som gråa och dimmiga upstego, och skymningen vek snart för natten; i mörkret förmådde vi endast att gissa till, att vi foro fram emellan af blommor upfyllda trädgårdar, hvilkas balsam-ånga efter denna heta uttröttande dag vederqvickande omdoftade oss.

Geneve.

Denna stad gjorde på oss det angenämaste intryck, då vi morgonen derpå i ett klart solsken ströfvade igenom den. För resande, som ifrån Tyskland hitkomma, torde måhända händelsen vara omvänd, men vi, som kommo ifrån Frankrike funno oss i Geneve rätt trefligt till

mods. Det allmänt öfliga språket fortfor väl ännu att vara Franskan, oaktadt vi på gatorna också emellanåt hörde Schweitzer-Tyska talas; men allt annat påminte oss rätt vänligt om det länge saknade fäderneslandet, nemligen invånarnes physiognomier, deras gång, deras sätt att kläda sig, och framför allt husens och gatornas stora renlighet, och de klara, tvättade fönstren, en syn, hvarvid vi i Frankrike varit helt och hållet ovana.

Staden Geneve är icke stor, men den har mästadels räta, tämligen breda gator, och många rätt ansenliga, ofta fyra till fem våningar höga stenhus, hvilka dock till en del vanställas af ett öfver porten anbragt trädskjul. Också kunde vi icke finna de långa raderna af små krambodar vackra, dem man i Tyska städer väl under marknadstider plägar se, men hvilka här hela året igenom qvarstå. Man finner dem stående i rader tätt bredvid hvarandra på de skönaste bredaste gatorna, midtemot de hus, till hvilka de höra, och sjelfva gatan delas af dem på längden i två olika hälfter.

Öfverhufvud syntes det oss, som om invånarne i Geneve med afsigt sökte att vanställa sin vackra stad; ty på andra gator blefvo vi varse en ganska besynnerlig inrättning, för att skydda fotgängarne emot regnet, hvilken ingalunda till förskönandet bidrog. I allmänhet tycktes Schweitzarne mycket frukta för regnet, ty på vår långa resa genom landet funno vi öfverallt de

alfvarsammaste mått och steg tagna emot den olyckan att blifva af regn nedvätta. Alla broar hafva tak af träd, i många städer löpa arkader fram nedanför husen, der man makligt kan vandra utan att blifva våt; och i Schweitz sågo vi till och med gässvaktande flickor och koherdar väl barfota, men likväl med paraplyer försedda, tåga fram bakom de åt deras vård anförtrodda.

På Geneves gator, om hvilka här är fråga, var långsåt de öfre våningarna på de ganska höga husen ett något hvälfdt trädtak tillbygdt; starka bjelkar understödde det på gatsidan, och då intet af dessa stöd förmådde upnå husens höjd, så voro åter tvärbjelkar anbragta, på hvilka de förra hvilade. Dessa understöddes derpå åter af andra uprätt stående bjelkar, så att det hela deraf igenom erhöll ett utseende af en framåt hela gatan sig sträckande bygnadsställning, som var mycket vanställande. Rummet under denna sällsamma betäckning begagnades till en saluplats för frugt, legymer och en mängd småsaker; och handeln tycktes så väl å köparnes som säljarnes sida vara ganska liflig.

Likväl fattas det icke här bygnader och hela rader af hus, som kunde tjena äfven större städer till en prydnad. Geneves största förmån är dock dess ojörlikneligt sköna läge, straxt bredvid sjöstranden på en vidsträckt, frugtbar, af herrliga berg omgifven slätt.

Vi hörde en gång sägas, att den gamla Oceanen i den gråa forntiden haft i sinnet att för-

mäla sig med Schweitz, och derföre enligt stora herrars sed tillsändt det denna sjö som sitt miniaturporträtt. Åtminstone måste den då hafva varit af ett ganska saktmodigt sinnelag, när den valde Geneversjön till sin afbild, ty något lugnare och stillare låter icke tänka sig än denna vida, endast sällan af små sprittande vågor krusade spegelyta, på hvilken äfven i det räddaste sinne ingen tanke på fara kan upstå.

Kommande ifrån Walliserlandet, der den har sitt ursprung, tager vår gamla vän, Rhone, sitt hastiga lopp midtigenom Geneversjön; men dess vilda strömmande vågor älska icke att förena sig med denna stilla bölja; seglaren blifver midt i sjön varse dess ilande gång, och äfven för den på stranden ståendes öga är den märkbar. Tätt framför Genf utgår Rhone, delad i tvänne armar, åter ur den vänliga sjön, fortsätter sitt häftigt framstörtande lopp genom staden, för att på andra sidan derom vildt strömma till det sköna Frankrike, der vi sett den i sitt djupaste fall och sin högsta gloria, till dess den till slut med Saone förenad förlorar sig i Medelhafvet. Geneves läge är så lyckligt valdt, att dess invånare hafva det sköna straxt utanför sina tullportar, utan att i ett tröttande fjerran behöfva att upsöka det. Nära invid staden, och äfven inom dess omkrets, erbjuda sig öfverallt de herrligaste utsigter af hafvet och de nära och aflägsnare bergen, och de herrligaste promenader inbjuda öfver allt naturens vän.

På en vacker söndagsafton sågo vi många hundrade glada menniskor församlade på en äng tätt utanför en af tullportarna. Ett spädt, kort gräs prydde ängen lik en grön sammetsmatta; åt höger begränsades blicken hotande och dysterst af de närabelägna Jurabergens långa kedja; dess högsta spetsar betäcktes ännu af snö, i en underbar contrast mot den blomstrande våren rundtomkring oss; men under de varmaste sommarmånaderna nödgas äfven han gifva vika för de glödande solstrålarna. På vänstra sidan om ängen uphöja det stora och det lilla *Mont Salève* på ett icke långt afstånd sin med träd prydda klipphjessa; längre bort höjer sig Moles branta snöbetäckta topp, och ännu längre bort vid horisonten sträcka sig de blåa och skymmande bergen vid Colonge, förbi hvilka vår väg hit hade fört oss. Vid en fullkomligt klar luft kan man från denna äng till och med se Montblanc och dess jettelika grannar ur sin eviga vinter hitöfver glänsa; men ofta omslöjas de hela veckor igenom tätt af dimmor och moln, så att man icke kan ana deras tillvaro; och detta var tyvärr också händelsen på denna föröfrigt vackra solskensdagen.

Stadens fordna vallar hafva till en del blifvit omskapade till behagliga promenader; så sågo vi på en något lågt liggande plan en mängd af de skuggrikaste vilda Castanjeträd, hvilka just nu prålade i sina sköna blommors fulla prydnad. Denna plan var fordom en bastion, och kallas ännu så; i midten af dess dunkla skuggor

lyser den kolossala busten af en af de olyckligaste menniskor, den stora Rousseau, på en ganska hög piedestal. Den äger, såsom man påstår, förtjensten af en träffande likhet, och uprestes här midtunder Revolutionen vid en till detta ändamål föranstaltad barnfest åt denna barndomens vän och beskyddare. Hittils hade vi endast träffat spår af en våldsam vild förstörelse såsom minnesmärken af dessa bedröfliga dagar, och detta var det första, från hvilket en vänligare anda talade till oss. Rousseau syntes oss här som en mild genius, hvars blotta namn förmådde att hos den förvildade mängden väcka en bättre känsla. Måhända fans ibland den råa hopen mången enskild, som i sin barndom på sig sjelf torde hafva erfarit den Geneviska philosophens välgörande inflytande och ihågkom detta då intet annat mera för honom var heligt och vördnadsvärdt. Från det ställe, på hvilket denna bust står, har man dock ingen utsigt öfver den omkringliggande nejden; under den hetaste sommaren torde dess täta skuggor hafva mycket angenämt och vederqvickande, men i denna mildare årstid synes den oss till och med vara något fuktig och sumpaktig.

Tätt vid denna bastion upstiga två mycket högre liggande terrasser till en del omgifna med vackra hus, hvilka gifva en vidsträckt, gladare utsigt öfver sjön och bergen. Vid den ena af dessa ligger den ganska vackra theatern, hvars façade vi dock endast utifrån beundrade, ty att

här vid lampskenet inspärra sig i qväfluften i ett skådespelshus och lemna den herrligaste solnedgång der utanföre onjuten, syntes oss vid kortheten af vårt vistande i Geneve vara ett oförlåtligt försyndande emot oss sjelfva och naturen.

Ännu skönare än utsigten ifrån dessa terrasser är den ifrån den nära invid theaterhuset liggande promenaden *La Treille.* Oöfverskådlig låg här för våra förtjusta ögon sjöns vida mörkblåa yta, som af ingen den minsta flägt krusades, omgifven af rika med tusendtals landtställen besådda stränder, så stilla och lugn, och så fullkomligt en bild af den renaste lycka på jorden, i en landtlig ensamhet, att önskan att äfven här bygga sig en hydda, åtminstone ögonblickligt måste upvakna, om också den egna gången af hvar och ens lif småningom åter bringar den till tystnad.

Det finnes väl icke i hela verlden en mera odlad jordfläck än stränderna af den lugna silfverne Geneversjön här det äro. Redan straxt vid Geneves tullport finner man trädgård invid trädgård, med frugtbärande vinberg emellan. Ur alla dessa boningar, ur landtmännens välbygda renliga kojor som ur de, till en del ganska sköna landtställen, i hvilka Genfs borgare under den bättre årstiden i ett mildt klimat njuta sin herrliga naturs behag, framlysa välmåga och huslig lycka i den gladaste fullhet. Flera byar, och ibland dessa äfven byn Coligny bestå nästan helt och hållet af dylika prydliga boningar. Nära in-

vid denna sednare förde man oss till en på en äng nära vid sjön liggande brunn för att derifrån låta oss öfverse dess vida vattenyta ända till Lausanne.

I aftonsolens glans skimrade denna stad jemte många andra småstäder och byar samt tusentals enstaka liggande hus öfver sjön emot oss. Dessa hus likna hvita lysande punkter, kringströdda på en smaragdbotten; så mycket förminskade det vida afståndet dem för oss; men den klara himmelen och aftonrodnaden gjorde dock, att vi tydligt kunde urskilja hvarje enskildt föremål. Anblicken utöfver sjön var obeskrifligt skön, men något ännu högre skulle vi denna gången få röna; ty då vi åter vände oss om åt Geneve, fingo vi plötsligt med en outsäglig glädje se det mäktiga Montblanc, omflutet af ett rosensken, så nära och så tydligt i denna uplysning, att det bedragna ögat på den rena eviga snön tyckte sig nästan upläcka spår af menniskofjät. Och likväl befunno vi oss ännu på många mils afstånd ifrån den höga, gudalika jettegestaltens fot.

I en trädgård närmare till Geneve, hvilken förut hade tillhört en den namnkunniga Herr Neckers bror, fröjdade vi oss ännu en gang åt denna obeskrifligt majestätiska anblick och tillika åt en annan icke mindre behaglig utsigt öfver sjön, dess midtöfver liggande stränder och staden Geneve, öfver hvilka de dystra Juraber-gen uphöjde sig. Trädgården sjelf, till hvilken dess nuvarande vänliga egare gerna förunnar

främlingarna ett tillträde, syntes oss som ett litet paradis, så landtligt enkel den ock var anlagd. Ty dess utsökt sköna läge vid sjöstranden i åsynen af Montblanc, gör all prydnad öfverflödig, hvilken konsten skulle kunna förmå att den gifva, och uphöjer den till en ädelsten af ett oskattbart värde, som icke behöfver någon dyrbar infattning för att lysa.

En annan herrlig afton tillbragte vi i en icke långt bort ifrån Geneve belägen trädgård, som fordom hade tillhört den namnkunniga läkaren Trouchin. Dess nuvarande ägare har med mycken smak och en betydande omkostnad förvandlat den till en af de största och skönaste i denna trakt, men den måste dock i afseende på sitt läge stå efter den förra vida mindre och enklare, oaktadt den på hvarje annat ställe skulle anses för en af de skönaste. Vid det vi beträdde denna trädgård trodde vi oss plötsligt såsom genom ett trollslag åter hafva blifvit försatta tillbaka till en af dess sköna landställen, och denna villa var så mycket fullkomligare, som man i sjelfva trädgården ser föga af sjön, och af bergen allsintet. Det af den nuvarande ägaren i en Italiensk smak upbygda stora boningshuset med sina dubbla rader af på pelare hvilande arkader framför detsamma, liknar fullkomligt en rik eller förnäm Engelsmans landtgård, och äfven trädgården passar på det fullkomligaste till huset. Den bildar likasom de Engelska ett täckt landskap i smått med prydligt underhållna sandgångar, som föra öfver små, med ett kort fint

gräs beväxta höjder. Pittoreska grupper af herrliga gamla träd, en vacker damm, och i den ett artigt litet hus, en boning för svanorna, som genomsegla det stilla vattnet, en behagligt sig framslingrande bäck, som rundtomkring sig utbreder lif och grönska, fullborda den vänliga bilden och förläna åt detta täcka ställe den fullkomligaste likhet med de mest prisade *Pleasure-grounds* på den Brittiska ön.

Att vi icke förnekade oss nöjet att äfven sjelfva i en båt låta gunga oss på sjöns silfverklara yta, och att utsigterna af dess rika stränder, sedda ifrån denna ståndpunkt, vunno ett nytt eget behag, behöfver väl icke särskildt nämnas. Men allt detta hör till sådana saker, vid hvilkas beskrifning man aldrig förmår att göra sig sjelf, än mindre andra tillfyllest. Minnet förmår väl att troget bevara en trogen bild af dessa trakters outsägliga blidhet och behag, och den som en gång har sett dem, skall aldrig kunna glömma dem; men penna och pensel förmå icke att tillfredsställande lyckas i att af dem utom oss framställa en bild. Det är med dem som med en verkligen lycklig menniskas lif, om hvilken det, just derföre att hon är så lycklig, föga är att säga.

En stilla frid, ett outsägligt behag, en rik ymnighet på allt hvad som hör till en lugn, glad exsistens, characterisera dessa trakter, äfvensom ock ett sådant lif, och göra båda till

hvad de äro. Njutningen af dessa förmåner blir aldrig tröttande men väl ett för mycket talande och skrifvande derom; och huru mycket det sednare kan vara händelsen, hafva vi väl alla tillräckligt erfarit.

Det vore alltför förmätet att efter en vistelse på detta ställe af några få dagar, hvilka dessutom på så mångahanda sätt voro uptagna, här vilja uttala något afgörande öfver invånarnes i Geneve husliga och sällskaps-lif. I allmänhet hafva vi deraf i vårt minne bibehållit en ganska vänlig bild. Bland den arbetande borgarklassen träffade vi öfverallt lugna och glada ansigten, en idog men icke mödosam flit, och denna måttlighet i njutningen efter fulländadt arbete, som förstår att noga träffa den lyckliga medelvägen mellan ett fåfängt prål, ett skadligt öfvermått och en ängslig inskränkning.

Den i denna stad inhemska konstfliten är allmänt bekant. Intet prydligare och smakfullare kan finnas, än det sätt, hvarpå man här i tusenfaldig form arbetar guldet till åtskilliga slags smycken; intet för bättre pris än de ur, som i Genf hvarje år i en oräknelig mängd fabriksmässigt förfärdigas. På alla gator ser man de flitiga arbetarne ifrån morgonen ända till aftonen i sina bodar dermed sysselsatta; och det förekom oss, som om dessa fina arbeten också på finheten af folkets seder utöfvade ett icke misskännligt inflytande.

De rikare och förnämare invånarne i Geneve mottogo oss allmänt med en förekommande

vänlighet och denna från hjertat kommande höflighet, som yttrar en så välgörande verkan.

De äro vana att se resande af alla nationer och alla stånd ofta hela år igenom bo ibland sig, och spela dervid rollen af en vänlig värd, som gerna hos sig mottager främmande gäster, och låter dem i sitt hus förnöja sig utan att dock i dettas inre inrättning för deras skull vilja något förändra eller afsäga sig sina gamla vanor, som blifvit honom kära, och ännu mindre efter deras omändra sin egen öfvertygelse om hvad som är rätt och passande.

Sedan vi på afstånd sett Montblanc, hade den önskan att på nära håll beundra det i sitt ofattliga majestät och storhet, hos oss med en oemotståndlig kraft upstått, och detta förmådde oss att af vårt vistande i Geneve afkorta några dagar, hvilka vi behöfde till en resa till Chamouny. Väl lät ur våra vänners och bekantas munnar mången röst förnimma sig, som afrådde oss ifrån detta försök, och försäkrade oss, att det nu vid Maj månads slut ännu vore flera veckor för bittida för att företaga denna resa, och att man dertill åtminstone måste afvakta midten af Juni; men det tycktes oss icke vara underligt att detta folk så talade, som hela året igenom lefde i granskapet af dessa höga under, och efter behag kunde välja sig en tid att besöka dem, då för oss vägen dit måhända för alltid skulle blifva tillstängd, om vi skulle låta detta tillfälle att nalkas dem gå oss ur händerna. Vi tänkte med ånger på Vaucluses källa, hvilken vi af

dylika afseenden hade lemnat obesökt, beslöto att denna gången åtminstone våga försöket, och föresatte oss att icke harmas deröfver om oöfvervinnerliga svårigheter skulle ställa sig i vägen för oss, hvilka skulle tvinga oss att återvända om utan att hafva upnått det önskade målet.

Resa till Chamouny.

Ett gladt högljudt naturens jubel helsade oss på den mildaste soluplysta vårmorgon utanför Geneves tullportar. Lärkan slog sina drillar ner utur den höga blåa luften, en här af näktergalar besvarade henne ur blomsterhäckarna; bin svärmade omkring i ett haf af vällukter; torndyflar surrade glada omkring bland det blomsterrika gräset; allt tycktes vilja glädja sig med oss under det vi i skuggan af våldiga nötträd genom denna vidsträckta välsignade naturens trädgård rullade fram till det länge efterlängtade målet. Framför allt fägnade vi oss åt det för oss helt och hållet nya sätt, hvarpå här på slätten vinstocken planteras, men hvilket äfven i Lombardiet skall vara öfligt. Men påstår väl, att det på detta sätt erhållna vinet derigenom skall i godhet förlora, men intet kan för ögat vara nöjsammare än detta sätt att odla

den. Vinstockarna stå nemligen här icke vid små pålar sorgfälligt upbundna, kort afskurna och nära vid hvarandra planterade såsom vid Rhen och i andra vinländer, utan deras rankor löpa i festoner ifrån den ena af de höga, långt ifrån hvarandra ställda vinpålarna till den andra, och ofta företräder också ett frugtträd stället för en sådan. De bilda de fullaste, herrligaste kransar, en blomsterrik ängsmatta utbreder sig under dem, och hela rummet, som de intaga, ser ut som om det vore smyckadt till en fest och endast väntade på de herdar och herdinnor, som skola församla sig till den glada dansen.

Man hade rådt oss att ända till Sallenche behålla vår egna beqväma resvagn, ty vägen dit är temligen jemn, och god; länge förde den genom denna paradisiska slätt, och gick derpå långsamt upför en betydande höjd, som i många andra länder redan skulle gälla för ett högt berg. Från alla sidor omgåfvo oss nu höga gröna berg, alla på det sorgfälligaste odlade, och med ängar, sädesfält och trädgårdar i en ljuflig omväxling betäckta ända högt upp. På ett längre afstånd höjde ännu högre klippor sina kala, ännu med snö betäckta hjessor till den blåa himmelen, men i vårt grannskap herrskade våren i ett outsägligt behag.

Utan att blifva det varse, kommo vi så öfver gränsen af det Franska Schweitz. Bergen drogo sig närmare tillsammans, dalen blef trängre, vägen förde nästan beständigt upåt, och

vi klättrade i den långsammaste snäckgång upföre den, ty postombyten finnas här icke och en Schweitzisk forbonde öfverilar sig just icke. Men Geneves trädgård var dock ännu icke slutad, frugtträd beskuggade ännu beständigt vår väg, och trakten var alltför skön att vi skulle hafva kunnat önska att i brådskande fart genomflyga den.

Äntingen upnådde vi Bonneville, den förste Savoyiska småstaden, der vi för hästarnas skull måste dröja ett par timmar. Folket i värdshuset var likaså förvånadt öfver vår ankomst, som förläget öfver nödvändigheten att förse oss med en middagsmåltid. Om sommaren hvimla här resande ifrån alla ändar af Europa, men så tidigt på året hade de ännu icke väntat någon, och tillstodo också helt upriktigt, att de icke voro beredda på vårt emottagande. Emellertid bemödade vi oss att lugna dem med försäkringar om måttligheten af våra fordringar, och de lofvade att å sin sida för oss göra det möjliga och omöjliga, och vi åtskildes efter två timmar med ömsesidig tillfredsställelse ifrån hvarandra.

Bortom Bonneville drog dalen sig allt trängre och trängre tillsammans. Bergen blefvo högre, likväl fortforo de närbelägnaste af dem och dalen vid deras fot, likasom på hela vägen hit varit, att blomstra i en vårens yppiga prakt. Våra älskade Skottska berg, de högsta vi hittils hade sett, sjönko för de väldiga klippmassor, som kommo oss allt närmare och närmare, ganska mycket tillsammans. Fjell, betäckta med en evig snö och is, lyste öfver allt fram mellan de öde, ka-

la berg, hvilkas bruna hjessa nu endast ännu bar en krona af snö. Lägre, med tallskogar beklädda berg tryckte sig intill de förra, och deras träds dunkla, aldrig vissnande grönska tycktes vilja täfla med den likaså oförgängliga snön, i det den med densamma bildade en den vackraste contrast. Nära intill tallskogen börja redan sädesfälten och ängarna, lysande i en herrlig grönska uppå en svindlande höjd, så att det tyckes vara obegripligt, huru landtmannen kan komma dit upp för att odla sin åker. Bergens hela sluttning är på det sorgfälligaste begagnad ända långt ner, der vi, ännu beständigt i frukträdens skugga, snart upnådde stranden af Arve, som i en tygellös vildhet genombrusar denna rika bergdal.

Högt uppe vid bergspetsarna sågo vi en timmas väg bortom Bonneville en annan skogsström, vid namn Giflre, öfver klippor störta ner till Arve för att med den förenad brusande och fradgande strömma igenom denna naturens stora park, som vida efter sig lemnar allt hvad de rikas och storas guld någonsin med trädgårdskonstens biträde hafva förmått att framkalla, och hvars pittoreska skönhet ännu mera förhöjes af de ned ifrån en bergsspets hotande ruinerna af slottet Massel.

Bortom den lilla byn Cluse öpnade sig för oss Maglans dal, och vi sågo här den blomstrande våren i en segerrik strid med en förut inträffad förstörelses rysligheter. Ofantliga stenblock, emellan hvilka vägen kröker sig fram,

ligga här rundtomkring strödda; år 1776 hade de med ett väldigt brakande ifrån ett af de högsta nästgränsande bergen störtad ner i dalen; likadana klippmassor sväfvade ännu hotande öfver våra hufvuden, men de hade hängt så redan i många år, och vårt af en hög glädje och beundran upfyllda sinne hade i detta ögonblick intet rum öfrigt för någon rädd fruktan.

Vid inträdet i denna dal blefvo vi på 1200 fots höjd öfver densamma varse ingången till Balmas håla, men hvars inre innehåller för föga märkvärdigt för att ofta af resande besökas. Redan vid byn Maglan skyndade några af dess invånare fram för att med ett högljudt ropande väcka det echo, hvars anderöst i en sällsynt klarhet och tydlighet genomljuder denna ensliga dal. Längre fram kommo vi till *Nant d'Arpenas*. *Nant* kallas här i landet hvarje betydande bergsbäck, likasom hvarje högt berg i Skottland kallas *Ben*. Från en höjd af 800 fot, och således endast 100 fot lägre än Staubbach, störtar här *Nant d'Arpenas* helt nära invid vägen, förvandlad i ett regn af diamanter, lodrätt ner, för att helt och hållet i en fradga uplöst genombrusa dalen. Icke långt härifrån träffade vi ett vattenfall af en helt egen skönhet, men hvars namn vi icke kunde få veta, och hvilket, så starkt det än nu syntes, dock måhända under de hetare sommarmånaderna förtorkar.

Så följer på den i sig sjelf korta vägen af ungefär tolf Franska mil, emellan Bonneville

och Sallenches, det ena herrliga phenomenet på det andra. Framför oss glänste midt i vårens hela herrlighet Montblanc lik en syn ur en annan verld, och omkring den de högsta glacierer och snöberg i Savoyen, öfver hvilka den stolt uphöjer sin konungahjessa. Den tycktes ligga så nära framför oss, att vi på en halftimma skulle kunna upnå den. Den småningom nedgående solen klädde jetten i en blek rosenröd färg, som småningom glödde upp till en dunklare purpur, och lätta amethystfärgade sommarmoln omfladdrade lekande dess sig högt öfver dem höjande spets.

Det syntes oss vid denna aldrig anade naturens prakt, såsom befunno vi oss i ett förtrolladt land. Tigande sutto vi der och hade inga ord och kände ingen önskan annan än den, att i detta ögonblick kunna omkring oss församla alla, som voro oss kära, på det att de också med oss måtte glädja sig åt den sköna verld, på hvilken det är oss förunnadt att en kort tid få lefva och vandra omkring.

Nu låg den lilla staden Sallenches framför oss i sin täcka dal, omgifven af frugtbara berg, omkring hvilka de höga med en evig snö omhöljda gestalterna slöto en högtidlig halfcirkel. Vi gjorde halt i St. Martin, en knapp fjerdedels timmas väg ifrån den lilla staden, der vi funno ett ganska väl inrättadt värdshus och ett vänligt värdsfolk, som åtog sig att på bästa sätt anordna allt för vår vidare resa till Chamouny. Län-

ge sågo vi ännu Montblanc i rosenskenet glöda, då en djup natt redan längesedan herrskade nere i dalen, samt sedermera stråla i den uppgående månans silfverglans. Den lyste klar och skimrande öfver till oss på vårt hviloläger, till dess att vårt, af den förflutna dagens herrligheter tröttade öga ogerna öfverlemnade sig åt den slummer, som tillslöt detsamma.

Morgonen derpå var det vårt första göromål att betrakta de till vår ytterligare resa träffade anstalter; ty ifrån Sallenches kunde vi icke längre betjena oss af vår vagn. Dessa anstalter sågo tämligen äfventyrliga ut, och vi studsade något tillbaka vid deras anblick, ty något sådant hade ännu icke förekommit oss. Förspändt med en häst och en mäkta stor mulåsna stod ett besynnerligt åkdon tillreds, hvilket man gjorde den äran att kalla en *Char-à-banc*. Det bestod af fyra ganska låga hjul, öfver hvilka ett icke synnerligen bredt bräde var lagdt, för att i rummet emellan hjulen uptaga tre personer, och på den baktill bakom hjulen utstående ändan deraf kunde ännu en fjerde i nödfall finna rum. Ett annat bräde tjenade till ryggstöd, och ett tredje, helt smalt, som hängde i kedjor framför sätet, för att derpå hålla fötterna; ett stycke grof säckväf, fästadt på fyra stänger, bildade en Baldachin till skygd emot solen, och fulländade det helas praktfulla utseende. På hästen satt en kraftfull Savoyard som postiljon färdig att med oss köra af öfver stockar och stenar; och en något ålderstegen man, insvept i en brun

munklik kâpa, beväpnad med en lång käpp, i hvars nedre ända en jernpik var fästad, framställde sig för oss som vâr ledsagare, hvilken vi, enligt värdens förklaring, under vägen nödvändigt skulle behöfva. Han hette Alexis, men kallades också Capuzinermunken, emedan han före Revolutionen hade hört till dessa vördnadsvärda fäders orden.

Den äldre delen af vårt resesällskap förekommo dock dessa anstalter så obeqväma och betänkliga, att den efter ett kort betänkande beslöt sig att med vår vagn återvända till Geneve; men vi yngre blefvo modigt vid vårt beslut att åtminstone försöka att komma längre fram. Vi kunde ock göra det utan betänkande; ty det var icke här som i Avignon, der traktens osäkerhet och invånarnes röfvarlika utseende hade afskräckt oss ifrån resan till Vaucluse. I intet land är för de resandes säkerhet bättre sörjdt, än i Schweitz och de Savoyska Alperna. Öfverallt finner man bekanta vägvisare, som känna trakten och vägen ända in i de minsta detaljer, och hvilka för de resande, som åt dem anförtro sig, göra allt hvad man af goda, redliga, och derjemte kraftfulla och förståndiga män någonsin kan vänta. Deras sorgfällighet är outtröttlig och de finna under sommaren dagligen tillfälle att öfva den.

Med gladt mod anträdde vi alltså nu på vår *Char-à-banc* resan. Under det vi satte oss upp på den, tyckte vi oss redan på förhand känna

alla de obarmhertiga stötar vi hade att vänta af den på den med stenar besådda väg, som låg framför oss, men vi hade häruti irrat oss; sannolikt skyddade oss derför det hängande, sväfvande brädet, på hvilket våra fötter hvilade. Dessutom var det oss till en stor tröst, att vagnen var så låg, att till och med ett barn vid minsta skymt af fara skulle hafva kunnat hoppa ner ifrån den.

Så länge vi ännu voro i Sallenches' dal, gick det förträffligt på en tämligen jemn väg; morgonen var skön; solen lyste varmt utan att genom en för stor hetta blifva tryckande. Alexis gick bredvid vårt åkdon, och vi voro synnerligen förnöjda öfver det bestämda och likväl blygsamma sätt, hvarpå han förstod att gifva oss uplysning om allt hvad som under vägen väckte vår upmärksamhet.

Sallenches' vänliga dal låg nu bakom oss, och Alexis förde oss på en fotstig, på hvilken vi åt sidan upstego mellan höga berg öfver gröna ängar, under det att vår vagn nedanföre gjorde en omväg. En förtrollande skön anblick öfverraskade oss när vi änteligen hade upnått den högsta höjden; vi stodo der omgifna af höga skogbeväxta berg, öfver hvilka de höga snöbergen höjde sig, och framför oss störtade ifrån en hög, med tallskog beväxt bergsvägg med högljudd brusning öfver sönderbrustna klippor en vild bäck, Chêde, ner i en afgrund, ur hvilken den, uplöst i millioner droppar, åter stänkte upåt. Solen afspeglades i denna den herrligaste regnbå-

ge, och klipporna och växterna glänste i det förtrollande skenet likasom förklarade. Chêdes fall är vida mindre djupt än det af *Nant d'Arpenas*, hvilket vi dagen förut hade sett, men det är vida vattenrikare, och omgifningarna äro mera pittoreska. Vildt fradgande ilar bäcken ner i dalen, och vi, döfvade och förtjusta af den aldeles oväntade anblick, som vi njutit, följde dess ilande lopp, som åter förde oss till vårt åkdon.

Vägen började nu att märkbart stiga; efter en stund lemnade vi åter vagnen för att följa vår ledsagare på en brant bergstig till den lilla men obeskrifligt sköna sjön Chêde. Beskuggad af gröna skogbeväxta berg, hvilar den i den huldaste skymning, i en tyst enslighet, en bild af det fredligaste lugn. Den liknar en spegel och är egentligen också en sådan, ty Montblanc blickar ur sin strålande gloria nedöfver till den, och vi sågo ur det genomskinligt klara, lugna vattnets djup dess bländande afbild, uphöjd af den mörkblåa himmelen, lysa emot oss. Med möda kunde vi slita oss lösa ifrån det sköna stället, men den hastande tiden dref oss framåt.

På en brant gångstig vandrade vi på den motsatta sidan utföre berget, och derpå bar det återigen upåt, beständigt omgifna af bergens vilda romantiska prakt och i åsynen af Montblanc. Ett buller såsom när stormen på sin mäktiga vinge rasar igenom bergen, nådde vårt öra, och plötsligt stodo vi framför ett skådespel, som upfyllde oss med rysning, hög beundran och en

stilla andakt. Ingen penna förmår att beskrifva den ödemarks vilda, sublima prakt, i hvilken vi nu funno oss försatta. Vi stodo högt uppe på ryggen af ett sig vidt utsträckande berg, och nedanföre oss, just under våra fötter, i en afgrunds djupaste afgrund, röt, stormade och rasade en skummande cataract vildt fram öfver stora lösbrutna klippstycken. Bergen rundtomkring oss tycktes af dess åska skälfva i sina grundvalar. Det var intet vattenfall, utan det var tusende vattenfall, sammanträngda i hvarandra. Arve med sina vilda böljor helt och hållet sönderslagna till en fradga, stormade i sin tämligen breda, brant nedät sluttande bädd öfver klippmassor ner med en så häftig våldsamhet, att ögat icke förmådde att följa dess ursinniga lopp.

Länge suto vi på en klippa och stirrade ner i det hvarje andande väsen med förstöring hotande djupet, till dess att sinnena nästan började att för oss förgås; derpå förde oss Alexis utför en ganska brant och besvärlig gångstig ner till vår vagn. Härpå gick det beständigt upför en för hvart och ett annat åkdon aldeles otillgänglig, med stenar besådd brant väg vid sidan af den vildt brusande Arve och ofta tätt bredvid förskräckliga afgrunder. Vår outtröttliga på allt aktgifvande ledsagares trogna upmärksamhet tillät dock ingen tanka på en hotande fara hos oss upkomma, och ostörda öfverlemnade vi oss åt den höga glädje, som lifvade oss, och tänkte och kände ingenting annat än den.

Alla vatten i bergen voro nu i rörelse; våren hade väckt dem alla. De minsta källor hade af den smälta snön upvuxit till bergströmmar, och störtade sig flera gånger vildt brusande öfver vår väg. Alexis bar mig da på sina armar igenom dem, och mina följeslagare redo på mulåsnan och hästen, ty böljorna strömmade ofta öfver den låga *Char-à-banc*. Ett par Savoyarder hade också under vägen sällat sig till oss och bjödo oss öfverallt hjelpsamt handen. De hade på tolf dagar till fots tillryggalagt den långa vägen hit ifrån Paris. De hade der ett par år under ett svårt arbete ömkeligt dragit sig fram, och återvände nu nästan likasa fattiga, som de uttågat, tillbaka till det älskade hemmet. Druckna af glädje öfver återseendet af sina älskade berg jubilerade de högljudt i det de som älskade ungdomsbekanta helsade hvarje klippa, hvarje sten vid vägen.

Men nu kommo vi till ett ställe, som alfvarsamt tycktes förbjuda oss hvarje tanke på att komma längre. Hela den smala dalen var upfylld med ofantliga stenblock, hvilka, likasom slungade af Titaners händer, lågo omkringströdda, och midt igenom denna rysliga förstörelse banade sig *Nant noir*, en af de största bergströmmarna, fradgande sin väg. Stenblocken voro ruinerna af ett högt berg, som år 1751 här sammanstörtade. Det damm, som af dess fall upkom, förmörkade då luften på hela mils afstånd, dagen förvandlades till natt, och det dundrande bullret af de sammanstörtande klippor-

na varade i flera dagar. Jordens grundvalar tycktes vara skakade; och de förskräckta invånarne i byarna rundtomkring flydde upfyllda med ångest bort, och vågade icke på hela veckor att åter upsöka sina fattiga kojor.

Ännu i dag, oaktadt en så lång rad af år har flyktat fram öfver dessa ruiner, fattade oss anblicken af denna förödelse med en rysning; vi fruktade att vara nödsakade att vända om, ty vi kunde icke se någon möjlighet att öfver dessa stenblock komma fram genom det vildt framströmmande vattnet.

Men Alexis visste råd härför; han bad mig hafva förtroende till sig och bar mig igenom dessa fasor, utan att en gång fållen på min klädning vättes, oaktadt han sjelf några gånger vadade ända upp öfver knäet i vattnet. Stundom nedsatte han mig på ett stenblock för att hämta andan, och gick derpå med mig vidare; han tycktes känna hvarenda sten, på hvilken han kunde stiga, så fast och säker var hans gång. Mina följeslagare kommo på de båda kreaturen med hans tillhjelp också öfver, och då vi fruktande sågo oss om efter vår *Char-à-banc*, hade de båda Savoyarderna till en den tagit sönder och buro den öfver.

Det lätta åkdonet var hastigt åter sammansatt, och den nu jemnare vägen förde oss snart in i en täck, frugtbar och odlad dal, i midten af hvilken den lilla byn *Servoz* ligger, der vi skulle göra halt under middagen. Nära bredvid

den blefvo vi varse en enkel pyramidformig minnesvård af grå marmor, om hvilken Alexis berättade oss, att alla vägvisare i denna trakt på Regeringens befallning måste göra sina resande derpå upmärksamma, och så trädde vi också närmare intill den. Den betäcker de sönderkrossade benen af ett beklagansvärdt offer för en ungdomlig oförsigtighet, den stackars unga Escher, hvilken jag med en högst vemodig känsla påminte mig flera gånger hafva i Hamburg sett, då han, upfylld af en glad väntan, stod i begrepp att anträda resan hit. Vid bestigandet af *Buet*, ett af de högsta bergen i Chamounydalen, hade den olycklige aflägsnat sig endast några få steg ifrån sina följeslagare, och på det oöfverskådliga snöfältet försvunnit undan deras ögon, hvarpå de länge förgäfves under en beständigt stigande dödsångest sökte honom till dess att de änteligen uptäckte hans på snön qvarliggande hatt. Han hade halkat ner i en af de förskräckliga sprickor i isen, hvilka det öfver dem utbredda snötäcket fördöljer för den med dessa trakter och dess faror obekantes öga. Alexis hade hjelpt till att åter updraga den liflösa kroppen ur afgrunden, hvilket endast med en outsäglig möda hade lyckats; till och med uret, som han bar i fickan, var sönderkrossadt i tusende små bitar, så smalt var det isfängelse, i hvilket den beklagansvärde, som man hoppas, snart hade upgifvit sin anda. Endast issprickans trängsel hade hållit honom

uppe i den, och hindrat honom ifrån att nedsjunka i det bottenlösa djupet, der han eljest aldrig mera skulle hafva blifvit sedd.

Den ena sidan af den till hans hågkomst upresta minnesvården innehåller en kort lefnadshistoria af den allmänt beklagade ynglingen, som var född år 1777 i Eutin, berättigade sina föräldrar och vänner till de skönaste förhoppningar och år 1800 här fann den rysligaste död. På den andra innehålles en ganska lämplig förmaning till resande, som här vid hans graf med rysning dröja, att i de vilda bergen aldrig aflägsna sig ifrån sina ledsagare och med alfvar och vördnad betrakta de naturens under, som här för dem sig uppenbara. Inskrifterna på de båda andra sidorna äro med det den Fransyska nationen egna skryt egnade åt den dåvarande Herr Prefectens, på hvars anstiftan detta monument blifvit uprest, och den stora nationens lof, hvilken här, utan någon särskild dertill gifven anledning, högeligen prisas som alla konsters och vetenskapers beskyddarinna.

Servoz ligger i en ganska treflig dal, omgifvet af höga berg, som ända upp till den mest svindlande höjd äro betäckta med åkrar och Alpbetesmarker. Mellan dessa sväfva, lika vid klipporna fastklibbade svalbon, små *Sennenhütten*, kojor, i hvilka herdarna under sommaren bo, medan deras kor beta häruppe. En brusande bergström, hvilken man för oss nämnde Tosa eller Diosa, strömmar genom dalen och drifver en qvarn nära bredvid det för sitt läge ganska

goda värdshuset. Tätt bredvid den funno vi en liten treflig, skuggrik fläck, der vi för en stund nedsatte oss, och derpå sågo oss om efter de båda Savoyarderna, som under vägen lemnat oss en så vänlig hjelp; men de voro ty värr försvundna. De hade sitt hem någonstädes här i trakten, och anblicken af taket på deras fäderne-koja hade sannolikt förmått dem att utan afsked lemna oss och hvarken afvakta våra tacksägelser eller den välförtjenta lönen för deras trogna tjenster.

Här i Servoz blefvo vi först varse de förskräckliga strupsvulsterna (*struma*) af en ofantlig storlek, isynnerhet hos qvinnorna, hvilka nästan allesammans, mer eller mindre, tycktes vara angripna af detta onda. Under det vi gjorde denna anmärkning hörde vi tillika, att just i Servoz de olyckligaste af alla väsenden, Cretinerna, äro inhemska, hvilka man, fastän till ett mindre antal, härifrån och allt vidare träffar i alla byar i de Savoyska bergen. I Servoz lefver nästan ingen enda familj, som icke ibland sig räknar en sådan beklagansvärd varelse; likväl är folket långt ifrån att anse detta för en olycka. En välgörande folkstro lär dem att betrakta dessa arma som lycka medförande, helgade varelser, och kallar dem de oskyldiga. Ingen vågar att göra dem något ondt eller begabba dem. Den bästa platsen vid elden är i hvarje koja Cretinernas tillhörighet; man sörjer aldraförst så rikligt som möjligt för deras behof, och tillfredsställer utan motsägelse alla deras infall,

egenheter och lättja. Man försäkrade oss, att ännu flera veckor efter födelsen Cretinen aldeles icke kan åtskiljas ifrån andra barn. Först längre fram utvecklar sig den bedröfligaste förskämning af menniskans ädlare natur, hvarigenom dessa på ett obegripligt sätt vårdslösade varelser nedsjunka djupt under djuren.

Straxt bortom Servoz blir vägen fruktansvärd, och förtjenar knapt mera att kallas en banad väg. Det bar på en brant stig upför ett högt berg; stora stenblock, emellan hvilka vi måste leta oss fram, lågo öfverallt kringströdda; öfver oss hotade ännu högre skogbeväxta berg, utöfver hvilka åter snöbergen glänste emot oss; invid brädden af den smala vägen gapade en rysligt djup afgrund, ur hvars djupaste, för ögat knapt synbara djup den stormande, häftiga Arve dånade upp till oss. På andra sidan om afgrunden lyfte ännu högre, vildare berg sina taggiga hufvuden upp till molnen. Men alltsammans, tallarna på bergen, den hårda stenen, ja afgrunden sjelf voro af vårens andedrägt nylifvade och smyckade med en ungdomlig fägring; ur hvarje spricka i klippan grönskade och blomstrade och doftade den med slöseri hulda naturens oändliga rikedom.

Vägen gick brant utföre för att straxt derpå åter ännu högre upstiga; en skogsström kastade sig öfver den, genom hvilken man bar mig, emedan klippstycken gjorde åkningen osäker. Så gick det allt vidare i ett ouphörligt klättrande upåt, till dess att den outsägligt täcka

Chamounydalen, grönskande och blomstrande som en trädgård, låg framför oss med sina glacierer, sina trädgårdar, sina kojor och byar. På många ställen knapt en half fjerdingsväg bred, kröker den sig i fyra Franska lieues' längd fram emellan de högsta berg i Europa. Den är ett underverkens land; sommar och vinter gå här hand i hand med hvarandra, isglacierer glänsa midtibland blomsterrika ängar. Montblanc, *Dome du Gouté*, Buet, de med en evig is betäckta bergspetsarna af Dru, *du Midi*, *du Géant* och ännu många andra stå i en förfärlig höghet rundtomkring helt nära; de sträcka sina blixtrande chrystall-glacierer djupt ner i dalen, och de mindre höga bergen vid deras fot prydas af skogar, ängar och åkerfält i den herrligaste trefnad.

I känslan af glädje att änteligen vara vid målet hade vi stigit af vagnen; fattade af förtjusning öfver den obeskrifligt sublima anblick, som här framtedde sig för oss, stodo vi der i en djup beundran af naturens omätliga storhet, och just på detta ställe trängde tillika bilden af menniskan i dess djupaste förnedring sig rätt smärtsamt inpå oss. Vi blefvo nemligen på afstånd varse en liten underlig gestalt, hvilken hastigt som pilen med stora språng sättande öfver diken och häckar, ilade rätt fram emot oss; innan vi visste ordet af, stod den tätt framför oss. Det var en Cretin, en varelse, hvars närmare anblick vår lyckliga stjerna hittils hade besparat oss. Med fasa sågo vi det till hälften barnsliga,

till hälften vilda ansigtet med ett uttryck af en gräsligt öfverspänd lustighet grina emot oss, och den forvridna blicken ur de omåttligt stora, långt fram ur sina hålor framskjutande ögonen. Den olyckliga varelsens andedrägt var en förskräcklig flåsning, som hördes långt bort; tungt och djupt, i flera afsatser hängde det rysliga hufvudet ner öfver det vanskapliga bröstet. Tala kunde den arma, stumma varelsen icke, och det låg någonting befallande i den vilda, aldeles icke bedjande åtbörd, med hvilken han af oss begärde en allmosa. När han hade erhållit det som han önskade, gjorde han några vilda glädjesprång, pekade med handen åt bergen, och försvann lika hastigt som han hade kommit.

Genombäfvade af en aldrig förut känd rysning följde vi honom vemodigt med ögonen, och fortsatte derpå öfver stora stenblock långsamt vår väg framåt, återigen genom en skogsström, som, upsvälld af snövattnet, hade bortryckt bron. Det var, som om just här alla hvarandra motsatta föremål skulle trifvas bredvid hvarandra, ty några få steg ifrån det ställe, der den olyckliga varelsen hade lemnat oss, framträdde till oss en af de täckaste gestalter för att åt oss öfverlemna en qvast välluktande Alpblommor, en knapt sextonårig Savoyardflicka, med ett fint ansigte, hvitt och rödt och blomstrande som de blommor hon räckte oss. Landsdrägten af ett groft brunt ylletyg utmärkte de behagligaste former; den svarta hufvan, som alla Savoyardskor bära,

klädde henne alltför täckt, och de stora svarta ögonen, med de fint tecknade ögonbrynen öfver dem, logo vänligt fram under den lilla runda, något på sned satta halmhatten.

Hela den lilla smärta gestalten var en sammanfattning af grazie och täckhet, sådana endast naturen kan dem gifva. För sina blommor ville det vackra barnet icke mottaga den lilla skänk, som vi det bjödo, det hade endast haft för afsigt att på nära håll se oss främlingar och bjuda oss såsom de första resande detta år vara välkomna i denna dal.

Fullkomligt åter uplifvade genom denna ljufva syn, satte vi oss åter upp på vår *Char-à-banc* och åkte nu först egentligen in i Chamounydalen, midtemot Taronays lilla glacier.

Denna var den första vi någonsin hade sett. Med beundran betraktade vi dessa ismassor midt i den blomstrande dalen och yttrade en stor lust att se den på närmare håll. Men vår ledsagare bad oss vänta till dess vi kommo till den andra, vida ansenligare glacieren *des Bossons*, hvilken också snart derpå skimrade emot oss. Vid en midt utur den kommande bäck gjorde vi halt, och glacieren tycktes oss ligga på ett ringa afstånd ifrån oss på sidan om vägen på en sakta stigande äng nära bredvid en liten tallskog vid foten af ett oöfverskådligt högt berg. Vi förundrade oss derföre icke litet då Alexis talade om åtminstone två timmars väg, som vi skulle behöfva till denna spatsergång, som syn-

tes oss så nära och så beqväm, och då han dessutom medtog ännu en ledsagare till, som, beväpnad med sin långa Alpstaf, erbjöd sig till vår tjenst. Ett par denna andra ledsagares yngre bröder, äfven försedda med sina Alpstafvar, sprungo också med; de trodde, att vi på vägen nog skulle komma att behöfva deras hjelp. Man gaf oss också dylika med jernspetsar i ändan beslagna käppar i händerna. Alla dessa anstalter förekommo oss ganska öfverflödiga, och vi underläto icke att deröfver oss emellan göra allehanda lustiga anmärkningar, men vi läto, utan att säga något, oss dem behaga, och den lilla Caravanen satte sig änteligen i rörelse.

I början gick det med raska steg framåt öfver ängen, på en beqväm, mycket trampad gångstig, men hvilken dock förde långt högre upp än vi hade tänkt. Nu först blefvo vi varse, huru i bergen slättens invånare förlorar allt ögonmått för höjd och afstånd; vägen blef ganska brant, vi stego allt högre och högre, men till glacieren tycktes vi ännu beständigt icke komma närmare.

Med stora steg skyndade jag mig hastigt förut; Alexis understödde mig och förmanade mig dervid beständigt att gå långsammare, men jag, i förlitande på min styrka, aktade icke derpå, till dess att denna plötsligt öfvergaf mig. I ett ögonblick kände jag mig så förlamad att det syntes mig omöjligt att gå ett enda steg vidare, och med en högst obehaglig känsla sjönk jag andelös och nära vanmakt till marken. De bå-

da unga Savoyarderna hade tagit våra kappor och shawlar att bära; allt hvad som häraf fans till hands täcktes öfver mig, ty jag var mycket uphettad, och fastän det i dalen var ganska varmt, så blåste dock ner ifrån bergen en skarp isluft, som var så kall som hos oss i Januari månad. Efter några minuter, under hvilka man låtit mig ligga stilla, bevisade sig på mig luftens i de höga bergstrakterna välgörande, stärkande kraft; jag steg åter upp så föga trött, som om jag nyss hade nedstigit ifrån vagnen. Våra ledsagare försäkrade, att alla resande, isynnerhet fruntimmer, erforo detsamma som jag när de för första gången bestego dessa berg och icke ville låta råda sig att gå helt långsamt upför berget och emellanåt stå några secunder stilla. Jag följde numera detta råd och befann mig dervid väl; vägen blef ganska brant och besvärlig; i den lilla tallskogen, som uptill begränsade ängen, hade de af träden affallna barren gjort vägen så hal, att våra Savoyarder med sina pikar måste åt oss gräfva små trappsteg, för att på dem finna något fotfäste; men Alexis, som ledsagade mig, stod med tillhjelp af sin alpstaf och isbroddarna på sina skor fast som en klippa och jag upnådde utan ytterligare besvärligheter höjden.

Aldrig skall jag kunna förgäta den förtrollande anblicken vi njöto då vi nu framträdde ur tallskogen. Otaliga större och mindre pyramider af den renaste is, vid foten af ett berg

af snö, med hvars underbart formade spetsar och hörn de sammanblandade sig, stodo framför oss uptornade till en otrolig höjd. Hålorna och sprickorna i den klara isen skimrade i den renaste saphirblåa färg. Allt hvad vi någonsin hade hört och drömt om féeslott af chrystall, tycktes här vilja bilda sig till verklighet, ty stora taflor af den renaste, genomskinligaste is lågo mellan pyramiderna upstaplade på och bredvid hvarandra, likasom väntade de blott på trollkarlens trollord för att ordna sig till salar och pelarrader i ett strålande palats. Blott en bred gördel af stenar, sådan man omkring alla glacierer finner, åtskilde denna bländande prakt ifrån ängens gröna matta. Glacieren *des Bossons* är ett afflöde af den eviga is, som bekläder Montblanc; de stenar, hvaraf den är omgifven, nedsköljas hvarje år af den smälta nedrinnande snön ifrån regioner, dem sällan eller aldrig någon menniskas fot beträder; och Geologen finner derföre i dem ofta sällsynta bidrag för sin vetenskap, hvilka han eljest aldrig skulle kunna erhålla.

Prakten och skönheten af utsigten häruppe gjorde hvarje beskrifning deraf omöjlig. Öfver oss Montblanc, nedanför oss den blomstrande, bebodda dalen, som genomströmmas af den vildt framstörtande Arve; rundtomkring oss de höga bergen och klippspetsarna, höljda i en evig is. Vi upstego emellan chrystallpyramiderna till dess att en vidsträckt isyta utbredde sig framför oss, öfver hvilken man vanligen går, för att från den

andra sidan af berget komma ner i dalen. Men en tät snö betäckte ännu de mångfaldiga hålorna och sprickorna i isen, i hvilka nedsjunkningen skulle hafva medfört en säker död; våra ledsagare ville derföre icke våga att låta oss gå deröfver. Således vandrade vi åter neråt på samma väg, som vi kommit dit och anlände åter till vår vagn, som väntade på oss, två och en half timma efter sedan vi lemnat den.

Bestrålade af den nedgående solens sista strålar rullade vi på en aldeles jemn väg fram genom den rikt odlade underbara dalen, i hvilken sex glacierer sänka sig djupt ner till de blomstrande ängarna.

Chamounydalen innefattar en mängd enskilda, spridda kojor jemte tre eller fyra byar, men hvilka alla äro ganska små. Vi togo in i *le Prieuré*, den största af dessa byar, hos Pierre Teinaz. Vår värds patriarchaliska utseende och den hjertliga ärlighet, hvarmed han bjöd oss vara välkomna, intogo oss genast för honom; hans barn och barnabarn ombesörjde ensamna uppassningen i det nätta, snygga huset och täflade om att framskaffa allt hvad som kunde tjena till vår beqvämlighet och vederqvickelse.

I allmänhet blefvo de goda fattiga Savoyarderna här i bergen oss allt kärare, ju mera vi lärde att känna dem. Ärlighet, godsinthet och en sträng sedlighet talade ur deras upförande likasom ur deras anletsdrag på det mest intagande sätt, isynnerhet i Chamounydalen. De

tre unga Savoyardernas anständiga upförande och förståndiga anmärkningar, hvilka från ingången till denna dal hade följt oss till glacieren *des Bossons*, bildade mot deras dåliga bruna ylleklåder en nästan likaså märklig motsats som glacieren sjelf mot den gröna tallskog, intill hvilken den går; och äfven i afseende på en ädlare högre gestalt åtskilja sig invånarne i Chamouny märkbart ifrån dem i de öfriga delarna i dessa berg. Cretiner gifvas här endast få; äfven strupsvulsterna äro här sällsyntare, hvilket förundrade oss så mycket mera, som äfven här alla källor föra med sig snövatten och denna dalen ligger mycket högre än alla andra.

Vi mötte endast få och till större delen endast gamla qvinnor, som af strupsvulster voro vanställda, men många flickor af en utomordentlig skönhet. Männerna äro till större delen stora och kraftfulla; stengetsjagten, åt hvilken de med ifver egna sig, lär dem att förena kroppslig färdighet med mycken själsnärvaro, som icke gerna låter dem duka under för faror. Men framför allt gladde oss deras oförställda hjertliga förnöjsamhet vid en verkligen stor fattigdom och deras från afund fria godhjertenhet. Flera invånare i byn kommo snart efter vår ankomst till oss för att erbjuda oss alpväxter, stenbockshorn, chrystallstuffer och sällsynta stenar till salu, men ingen tycktes blifva missnöjd när vi af hans granne köpte mera än af honom; tvärtom bemödade sig alla att mera rigta vår upmärksamhet på det, som andra erbjödo oss,

än på det, som de sjelfva hade medfört. Men mest rörande af allt var för mig en ung flickas svar på min fråga: om i deras by många aldeles utfattiga menniskor bodde, som nödgades lefva af allmosor? Hon såg en stund på mig med stora ögon, likasom om hon icke förstod hvad jag väl kunde mena. "Fattiga äro vi allesammans," sade hon änteligen med ett vänligt leende, "men olyckliga gifves det icke ibland oss."

Verkeligen hafva vi icke i Chamounny träffat någon tiggare; en vallgosse, som klättrade upför en klippa, som tycktes vara otillgänglig, för att derifrån åt mig nedplocka ett par sköna blommor, blygdes till och med så, att han rodnade ända upp till öronen då jag för hans besvär ville gifva honom penningar, och lät aldeles icke förmå sig att mottaga dem. I det egentliga Schweitz funno vi det sedermera annorlunda.

Ett par timmar efter vår ankomst inställde sig hos oss flera af de erfarnaste vägvisare i denna trakten, hvilka hade hört talas om vår föresats att morgonen derpå bestiga Montanvert; de höllo sinsemellan ett stort råd, hvartill äfven Alexis blef tillkallad, och afgjorde änteligen, att vi för den tidiga årstiden skull måste upgifva tanken härpå. Bergets spets, sade de oss, är ännu betäckt med djup snö, och ännu beständigt nedrasade från den laviner, hvilka en erfaren vägvisare väl skulle kunna undvika, men borde likväl icke onödigt våga att utsätta sig

och sina resande för faran att under dem lefvande begrafvas. Alla rådde oss enstämmigt att, i stället för Montanvert, välja ett lägre berg, Chapeau kalladt, från hvilket vi likasåväl som ifrån det sednare kunde öfverskåda en stor del af det mellan bägge sig sträckande ishafvet äfvensom ock kedjan af de högsta snöbergen. Också rådde man oss att vid återkomsten från detta berg äfven besöka Arveirons källa. Vi antogo detta råd och underkastade oss så mycket mera tröstade dessa erfarna mäns skäliga grunder, som de dessutom äfven försäkrade oss, att vi vid bytet skulle förlora mindre än vi väl torde tro, och likväl måhända undvika hotande betydande faror samt ganska säkert stora besvärligheter.

Den nära förbi huset förbiströmmande Arves brusande invaggade oss i en djup vederqvickande sömn, sedan vi ifrån vårt fönster långt inpå natten hade fröjdat oss åt det klart glänsande Montblanc och den obeskrifliga af månskenet förklarade utsigten. Tidigt på morgonen stod vår *Char-à-banc* åter tillreds och bredvid den en vår värds son, Victor Teinaz, som skulle blifva vår vägvisare, en ung, kraftfull stengetsjägare af ett jettelikt utseende, hvars blotta anblick redan måste ingifva mod att under hans beskydd våga de vådligaste äfventyr. Alexis gick framför tåget. Med sin långa Alpstaf och en kappsäck af läder på ryggen, i hvilken vin och lifsmedel innehöllos, såg den något ålderstegna och böjda gestalten icke olik ut en bergande. Så begåfvo vi oss nedåt den täcka dalen, som

nu i morgonens sken syntes oss ännu skönare än aftonen förut.

Efter en liten timmas väg måste vi afstiga, och *Char-à-banc* qvarstadnade. Våra båda kreatur sadlades nu, och Victor hade för mig medfört en ganska god fruntimmerssadel, som lades på mulåsnan. Der satt jag då, för första gången i min lifstid, högt uppe på det stora djuret; det torde väl hafva haft sina egna tankar om sin ryttarinna, åtminstone rörde det oupphörligt sina långa öron rätt betänkligt. Men ridandet gick bättre för sig än jag hade väntat; jag såg mig omgifven af upmärksamma, kraftfulla män och blef, i förlitande på dem, till och med då icke modfälld, när vägen förde allt högre, och till slut nästan lodrätt upför berget, och mitt kreatur oupphörligt envisades att gå aldeles invid brädden af de afgrunder, som svarta och fruktansvärda hotade oss på sidan om vägen.

Victor Teinaz gick bredvid mig, och hans ärliga tal och hans berättelser om stengetsjagten roade mig mycket. Änteligen frågade han mig ganska allfvarsamt: om det då verkeligen fans ett land, som hette Holland, der vidt och bredt omkring ingen skog, ingen glacier, icke en gång ett berg vore till finnandes, utan endast idel gröna ängar, på hvilka korna betade ända upp till halsen i det höga gräset, och aldeles stillastående vatten, så släta som en spegel? Denna lifliga påminnelse om detta flacka land, gifven midt ibland dessa berg, gjorde till och med på mig ett ganska sällsamt intryck; emellertid besvarade

jag dock Victors frågor och sökte dervid, att så godt som det lät sig göra, fullkomna hans begrepp om detta land. Min stengetsjägare afhörde mig på samma sätt som vi skulle lyssna till en vidtberest man, som berättade för oss om Chimborasso eller Niagaras fall, dem han sett; hans förundran stegrades allt högre, hans phantasi arbetade synbarligen att upfatta de bilder jag för den framställde; änteligen mente han, att Holland måste ändock vara det herrligaste och underbaraste land, och det vore hans innerligaste önskan att en gång få se det. Förgäfves bemödade jag mig att föra honom på andra tankar, men han blef fast vid sin sats, och menade blott, att det likväl vore ledsamt, att det der icke också kunde finnas stengetter. Så förändrar den ståndpunkt, på hvilken vi stå, våra åsigter äfvensom våra önskningar.

Vi hade ridit upföre ungefär en timma, då vägen blef så brant, att vi sågo oss nödsakade att afstiga, qvarlemna våra kreatur och till fots klättra upför det återstående af berget. Ända till dess vi kommo närmare intill den högsta spetsen deraf, var det betäckt med enstaka tallar, mellan hvilka en grön matta, prålande af de skönaste alpblommor, utbredde sig. Redan nere i dalen hade vi beundrat dess rika vegetation, på en höjd af 3168 fot öfver hafvet, de vilda blommornas utomordentligt stora mängd och skönhet, de många för oss hittills obekanta, blomstrande buskväxterna, naturens hela rike-

dom och oändliga prakt i de minsta som i de största föremål rundtomkring oss.

Under det vi upstego högre, kommo vi förbi en ifrån berget nedstörtande källa, och längre fram betäckte en här nyligen nedstörtad Lavin en temlig sträcka af vår väg med en djup lös snö, genom hvilken vi icke utan möda måste bana oss väg. De högsta bergen, i sin bländande hvita eviga vinterklädnad stodo helt nära rundtomkring oss; laviner nedrasade i de vilda med en snö, som aldrig smälter, betäckta dalarna; ofantliga stenblock lossnade och föllo ifrån de högsta bergen ned i klyftor, dem aldrig någon mensklig fot hade beträdt; vi kunde icke se dem, men vi hörde det skakande braket i fördolda isdalar, och återljudet i bergen uprepade ljudet så, att det som en stark åska högtidligt dånade ifrån det ena berget till det andra.

Ifrån vår höga ståndpunkt sågo vi under oss midt i denna stela prakt en liten grön Alpäng på spetsen af ett brant icke obetydligt berg och en vallgosse med sin hund, hvilken der betade sin lilla fårhjord. Under det att vi med vår kikare betraktade denna intagande Idyll, närmade sig ett af lammen till den branta brädden af den djupa afgrunden och störtade framför våra ögon sönderkrossadt ner i djupet. Vi ryste; bilder af så mångens undergång, som i denna ödemark funnit sin död, framställde sig för oss i en fruktansvärd tydlighet; vi sågo med tillhjelp af vårt

synrör, huru den stackars gossen, nästan i förtviflan, förgäfves bemödade sig att klättra ner i djupet, och huru hans trogna hund ängslig sprang omkring honom. Det vida afståndet tillät oss icke att genom en gåfva lugna honom, icke en gång ett tröstande rop förmådde till honom framtränga, och vi vände oss bort med en djupt skakad själ.

Under det vi vidare fortsatte vår väg uptäckte vår stengetjägares skarpa blick en chrystallstuff, hvilket är en ganska sällsynt syn på ett berg af denna obetydliga höjd. Förmodligen hade en Lavin för många år sedan fört den ner ifrån spetsen af de högsta bergen. Under det att de andra ifrigt bemödade sig att med sina pikar arbeta löst det glänsande fyndet, hvilade jag på en med mjuk mossa betäckt klippa och lyssnade på Lavinernas högljudda åskdunder, som ännu beständigt ljöd genom bergen. De höga bergen blefvo alltmera strålande, ju mera solen närmade sig till meridianen. Högt upp ur den mörkblåa luften lyste bredvid Montblanc det rödaktigt skimrande Dru, den höga och smala *du Geants* obelisk, Jorasse, Tacul, Talefre, *Aiquille du Midi*, och hela denna med en oförgänglig is bepansarklädda Titanverlds rike. Alexis nämnde för mig deras namn och visade mig det ställe, der för några år sedan den modiga naturforskaren La Saussure i sexton dagar hade vistats på *Col du Geant*. Med tillhjelp af min kikare trodde jag mig ännu på den bländande hvita snön uptäcka en liten dunkel punkt på det ställe, der

han, på en höjd af 10578 fot öfver hafvet hade åt sig upbygt en koja af bräder. Sexton väg-visare stego under denna tid växelvis, och till en del med tillhjelp af stegar och tåg upp till honom; men ingen af dem förmådde att lika-som han i denna förskräckliga ödemark uthärda alla de långa dagarna och nätterna, trotsa den skarpaste köld och modigt bjuda Naturens sublimaste men också fruktansvärdaste phenomen spetsen.

Under det att jag sysselsatte mig med dessa betraktelser, hade mina följeslagare lyckligt lossat chrystallstuffen, och vi bestego nu sjelfva bergspetsen. Utsigten öfver de i en evig is stelnade bergen vann här uppe betydligt i omfång; det lika eviga ishafvet, af hvilket vi här öfverskådade en stor sträcka, krökte sig fram emellan dem, och lavinernas aflägsna åskdunder afbröt emellanåt den fullkomliga tystnaden i denna vida stela graf, detta den eviga tystnadens tempel, der aldrig någon varm lifvets andedrägt kan bo. Anblicken af denna största af alla bekanta glacierer, dess ofantliga isblock, och dess jettelika pyramider är öfver all beskrifning sublim och praktfull; hålor och sprickor i den rena blixtrande isen pråla äfven här i den herrligaste blåa färg, den liknar till formen verkligen det upprörda hafvet, om man tänker sig det genom en trollruna under sin vilda strid stelnadt och fjettradt. På tre Franska lieues' längd sträcker sig detta ishaf fram mellan de högsta bergen till dess det delar sig i tvänne armar, hvilket

ifrån Montanvert skall tydligt kunna ses. Bägge dessa sträcka sig derpå flera timmars väg fram emellan bergen.

Vi dröjde länge deruppe, fängslade af den sublima, nästan öfverväldigande anblicken; luften var mild, oaktadt de ofantliga ismassorna rundt omkring oss. Ännu beständigt dånade Lavinerna i de aflägsna bergen, och en sådan störtade till och med midt framför oss ner ifrån en af de högsta bergspetsarna; snön föll icke i stora massor såsom vi hade tänkt oss det, utan liknade mera ett tätt snölopp, en cascad af is, som ryker isär i spridda flockar. Lavinens fall var stort och digert nog för att bortrycka ett hus eller också begrafva oss alla, om vi hade stått i vägen för den, oaktadt den, enligt våra vägvisares försäkran var en ibland de minsta.

Änteligen begåfvo vi oss åter nedföre Chapeau. Vi funno våra kreatur ännu på det ställe der vi hade lemnat dem, och redo nu nedåt på en annan sida af berget till Arveirons källa. På denna väg blef Argentières smala, djupt fördolda lilla dal för oss synbar. Den gränsar intill Chamounydalen, och ligger med sina kojor, sina åkerfält och ängar och sina blomstrande häckar inpressad emellan höga berg, likasom en nödhamn, i hvilken en på lifvets oroliga böljor kringdrifven och uttröttad menniska skulle kunna finna det enda, som hon ännu behöfver: lugn och en ensam stilla afskildhet från verlden.

Vår väg blef småningom ganska smal; öfverallt lågo stora stenar, stodo enstaka tallar, hvilka vi, ridande på våra kreatur, icke förmådde att undvika, och vi stego alltså af och gingo till fots. Vi måste klättra öfver stora stenblock och vada genom forssande bäckar, som strömmade ner ifrån bergen; änteligen anlände vi efter många öfverståndna besvärligheter, till foten af den digra glacieren *des Bois*, som egentligen utgör en del af det ishaf, som här i densamma sänker sig ner till Chamounys dal.

Vi blefvo nästan öfverväldigade af den vilda romantiska ödemarkens rysliga prakt, i hvilken vi nu befunno oss. Vi stodo framför ett högt berg af ren is, underbara kantiga bilder framsköto ur den, vida sprickor och hålor, alla prålande i den renaste blåa färg, tycktes föra in i dess inre, och utur dess midt framstörtade med en högljudd, dånande brusning Arveiron, och strömmade med ett fradgande vildt raseri öfver stora klippblock till Arve, i hvilken den nere i dalen efter ett kort lopp störtar sig. Den stora ismassan framför oss bildade en halfkrets, öfver hvilken de högsta bergen höjde sig upp emot himmelen. Nästan hvarje spår till lif var försvunnet, och vi sågo ingenting omkring oss annat än snö, is och öde, ofrugtbara klippor, hvilka, till en del i stora massor, lågo spridda omkring, och hörde intet annat än den dånande Arveiron.

När solen bränner som hetast, bildar sig i detta isberg hvarje år en håla, hvilken vi nu

sågo i sin begynnelse, men hvilken under den höga sommaren utvidgar sig till en vidsträckt, hög, praktfull isgrotta. Fram på hösten sänker sig alltid ett digert isblock ner ifrån höjden, hvilket med den inträdande kölden så förstorar sig, att det för evigt tillsluter dess ingång; ty denna håla upkommer hvarje år på ett nytt ställe i isberget, berättade vår vägvisare. Denna håla utgör ingången till vintrens ispalats; så snart det lyckats den att besegra den sköna sommaren, håller den här sin fiende fången och tillsluter sorgfälligt ingången till sin hemska boning; men den unga våren förmår dock att sönderkrossa de hårda chrystallväggarna, hans starkare broder hjelper inifrån till, denne framträder, och bägge vandra derpå beständigt oskiljagtigt hand i hand i denna ljufliga dal så länge den korta tid varar, som det är dem tillåtet att här dväljas.

Äfven här måste vi höra berättelsen om en ryslig händelse, som för tvänne år sedan tilldragit sig på just detta ställe, och hvilken återigen bevisar huru vådligt det är att utan kunniga vägvisare beträda dessa berg. En ung man, bördig ifrån Geneve och bosatt i Holland, hade under ett besök hos sin far tillika med honom, sin farbroder och en vän begifvit sig till Chamouny. Den sednare hade redan förut besökt denna dal; han förde de andra på den närmaste temligen beqväma vägen ifrån *le Prieuré* hit för att visa dem Arveirons källa. De kommo på det infallet att här aflossa sina pistoler för att förnöja sig åt Echo't; ingen, som kände den

fara, som dervid var att frukta, befann sig nära dem för att derifrån athålla dem. Ett ofantligt isblock lossnade af den skakning, som knallen förorsakade, föll i Arveiron och hämmade dess vilda böljor, så att dessa plötsligt stadnade. Främlingarna stego tätt intill stranden för att närmare betrakta detta skådespel, och i samma ögonblick störtade ett nytt isblock efter det första och ryckte med sig ynglingen ner i den nu våldsammare än någonsin åter upbrusande böljan. Fadren och farbrodern, som bjödo till att qvarhålla honom, blefvo med sönderkrossade ben qvarliggande på stranden, och den olyckliges på ett förskräckligt sätt vanställda lik återfans först långt nere i dalen i Arves vågor.

På en temligen jemn väg återvände vi till *le Prieuré*. Vi vandrade på något afstånd förbi byn *des Bois*, af hvilken glacieren har sitt namn, och en del af inbyggarne derstädes utkommo för att med den invånarne i Chamounydalen egna hjertlighet helsa oss.

Bland dem fäste tvänne gestalter med stora, djupt ner i ansigtet tryckta halmhattar vår upmärksamhet, hvilka sågo mycket mindre och klenare ut än de öfriga. De voro två fullkomligt färglösa Albinos, hvita som snön på deras berg, med starka af naturen hvita och icke af åldern gråblefna hufvudhår, ögonbryn och ögonhår och med ögon glänsande röda som rubiner och liknande kaniners, med hvilka de om dagen föga se, men om aftonen, när skymningen inträder, förmå att urskilja äfven de aldraminsta föremål.

Deras åsyn hade aldeles intet vedervärdigt i sig men väl något besynnerligt spöklikt. De helsade mig till min förvåning på en ganska god Engelska då jag närmade mig till dem, emedan de torde hafva ansett mig för en Engelska, och jag inlät mig gerna i samtal med dem. Bägge här födda och tvillingsbröder, hade dessa fattiga menniskor ifrån sin spädaste barndom, först i tretton år tvungna, och derpå för att åt sig något förvärfva, tågat genom halfva Europa för att visa sig för penningar. I England hade de längst uppehållit sig, och jag påminte mig tydligt att jag för flera år sedan, på en tidigare resa till denna ö, hade sett dem på Astleys theater, der de upväckte mitt medlidande, emedan theaterns starka uplysning synbarligt plågade dem.

För deras svaga syn skull om dagen hade deras insparade penningar flera gånger blifvit dem frånstulna, och när de åter hade samlat en liten summa, med hvilken de ernade att återvända hem till sitt fädernesland, tvang den i Frankrike utbrutna revolutionen dem att i England qvarstadna. De nödgades då der förtära sin med en outsäglig upoffring samlade lilla skatt, ty till slut ville ingen mera se dem. Men äntligen hade de dock lyckats att komma hem. Oskiljaktiga, och i en lika stor fattigdom som förnöjdhet, lefde de sedan några år tillbaka i den koja de af sin far ärft, arbetade om natten på sin lilla åker, sofvo mestadels om dagen, hade förlorat smärtan af sitt fordna elände, och till större delen äfven minnet af den vida verl-

den och de af lampor uplysta theaterscenerna. Allt hvad de talade var förståndigt och blygsamt; endast i sitt yttre åtskilde de sig ifrån de öfriga invånarne i denna dal, hvilka deras far och mor, såsom man försäkrade oss, fullkomligt hade liknat.

Efter en frånvaro af nästan tio timmar återkommo vi till den gamle ärlige Pierre Teinaz's hus, mindre uttröttade än eljest efter en kort spatsergång af två timmar på slätten. Vi ansågo oss för detta hafva att tacka icke blott den stärkande bergsluften och den beständigt omväxlande rörelsen af upp- och nedstigande, ridande och åkande, utan också själens uplifvande, glädjande uplyftning, som genom en välgörande växelverkan äfven hade uplifvat kroppen.

Sednare på aftonen läto vi af Victor föra oss igenom den vänliga byn, förbi den lilla vackra kyrkan, bredvid hvilken presten bor, hvilken fordom i sin koja gästfritt plägade mottaga de resande, innan deras för stora antal gjorde inrättandet af tre värdshus i byn nödvändigt, af hvilka det mest betydande är det, i hvilket vi hade valt vår bostad. Likasom på en med blommor rikt stickad matta stego vi derpå uppföre sluttningen af ett berg, öfverst på hvilket en tallskog och höga klippspetsar uphöjde sig. Här kunde vi öfverse Montblancs hela ofattliga höjd och storlek ända till dess högsta spets, hvilken eljest genom en synvilla döljer sig bakom *Dome du gouter*, och gör att denna för det anses. Redan upgick fullmånen när vi åter ned-

stego i dalen. Vid förbigåendet besökte vi ännu i hans koja den gamla vägvisaren Jacob Balma, hvilken i Chamouny står i ett högt anseende, emedan han är den första, hvilken det efter många fåfänga försök lyckades att år 1786 bestiga Montblancs spets. Hans följeslagare då hade varit Apothekaren på stället, och den outtröttlige La Saussure följde dem året derpå först på denna hittils ouphunna höjd.

Ifrån Balmas koja gingo vi till Michely Parcard's. Denna Savoyard, äfven bekant och namnkunnig för sina kunskaper, sin erfarenhet och sitt vid mångfaldiga tillfällen bevisade mod, visade oss sin samling af sällsynta stenarter och chrystaller, dem han under sina mångfaldiga vandringar på de högsta bergen med mycket urval och sakkännedom hade samlat. Äfven sågo vi hos honom några upstoppade stengetter och en stenbock med ett par väldiga horn, hvilka han i sin ungdom som en rask stengetjägare hade fällt. Detta vackra men ganska skygga djur blir med hvarje år i dessa berg allt sällsyntare. Endast få menniskor kunna berömma sig af att äfven på långt håll hafva sett ett sådant, och snart skall det endast höra till en forntids dikter och lefva blott i sagoverlden.

Månan sken klart; Montblanc glänste först rosenrödt och derpå klädt i purpur och derpå åter i en silfverne glans likasom förra aftonen; men tunga moln hängde dock djupt ner i dalen då vi morgonen derpå stärkta upvaknade ifrån den lugnaste slummer, och täta dimmor lågo på

alla berg och beslöjade dem. Likväl voro vi nödsakade att anträda resan tillbaka till Geneve om vi icke ville försätta våra der qvarblefna vänner i den plågsammaste frugtan för oss. Knapt voro vi komna en timmas väg ifrån Chamouny förr än ett tätt fint regn började, hvilket utan synnerligt afbrott räckte hela dagen igenom. Alla de farliga, nu dessutom slipprigblefna vägarna, alla de forssande skogsströmmarna måste vi nu än till fots, än till häst, än burna af den o-uttröttliga Alexis, åter färdas tillbaka, och, när det gick som bäst, åka på vår *Char-à-banc*, hvars låga hjul rikligt nedstänkte oss. I ett ganska bedröfligt utseende, och aldeles genomblötta, men för öfrigt välbehållna och med godt mod, anlände vi sent om aftonen åter i Sallenches, der vår ifrån Geneve återvända vagn redan väntade oss. Vår på *Char-à-banc* medtagna Garderob var tyvärr icke torrare än vi sjelfva; men en god spiseleld och vår förståndiga värdinnas i Sallenches omvårdnad och sorgfällighet hulpo oss lätt genom denna obeqvämlighet. Utan att deraf känna de minsta skadliga följder, återvände vi dagen derpå, gynnade af det skönaste väder, tillbaka till Geneve och fortsatte några dagar derefter vår resa vidare genom Schweitz.

Här i Geneve må vara den punkt, på hvilken jag skiljes ifrån de läsare, som hittils med deltagande hafva följt mig. Allt hvad som om det med under upfyllda Schweitziska landet kan skrifvas och sägas har redan alltför ofta och mästerligt blifvit skrifvet och sagdt. Allt hvad jag ännu skulle kunna tillägga låter innefatta sig i de få orden: kom och se hvad som icke kan beskrifvas.

Slut.

Rättelser till Första Delen.

Sid. 7 r. 21 Men läs: Min — s. 20 r. 5 Boullist-bord l. Boulliot-Bord — s. 25 r. 11 sällskapstorra l. sällskapstomma — s. 34 r. 23 första l. största — s. 35 r. 17 solsken? l. solsken. — s. 40 r. 25 skaffat l. skaffadt — s. 71 r. 10, 11 hvaräst l. hvarest — s. 90 r. 17 tatrika l. talrika — s. 95 r. 11 Tourry l. Tourny — s. 111 r. 14 hygd l. bygd — s. s. r. 17 gifva här stundom spökroller l. upträda här stundom — s. 130 r. 3, 4 otrogen l. otrolig — s. 132 r. 13 mâte l. måste — s. 156 r. 24 anmärkte l. anmälte — s. 158 r. 19, 20 oskadd l. torrskodd — s. 162 r. 2 Det mest besynnerligaste l. Besynnerligast — s. 175 r. 5 fomma l. fromma.

Rättelser till Andra Delen.

Sid. 16 rad. 26 brun, läs: brunn, — s. 17 r. 16 Pond l. Pont — s. 38 r. 22 masträd l. mastträd — s. 44 r. 2 nedifrân, frinhetsbilder l. frihetsbilder — s. 70 r. 8 trettotusende l. trettiotusende — s. 89 r. 5 arbetar l. arbeta — s. 114 r. 17 afskaffas l. anskaffas. — s. 129 r. 3 traxt underätta l. straxt underrätta — s. 144 r. 28 klädda l. klädda, — s. s. sista raden, passade l. passande.

